

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

ORHAN ÇEKİÇ

İMPARATORLUK'TAN CUMHURİYET'E II

1919

başlangıç

Samsun'dan Erzurum'a

4. Basım

ORHAN ÇEKİÇ

İMPARATORLUKTAN CUMHURİYET'E II

1919
başlangıç
Samsun'dan Erzurum'a

Kaynak Yayınları No: 799

Yayıncı Sertifika No: 14071

ISBN: 978-975-343-951-0

1. ve 2. basım: 2007, Cumhuriyet Kitapları

3. basım: Mayıs 2015, Kaynak Yayınları

4. basım: Aralık 2017

Genel Yayın Yönetmeni

Erdem Ergen

Editör

Arif Bingöl

Redaktör

Gökçe Şenoğlu

Sayfa Tasarım

Güler Kızılelma

Kapak Tasarım

Bora Gürsoy

Baskı ve Cilt

Ertem Basım Yayın Dağıtım Sanayi ve Ticaret Limited Şirketi

Başkent Organize Sanayi Bölgesi 22. Cadde No: 6

Malıköy - Temelli / ANKARA

Tel: 0312 640 16 23

Sertifika No: 26886

© Bu kitabın yayın hakları Analiz Basım Yayın Tasarım Gıda Ticaret ve Sanayi Anonim Şirketi'nindir. Eserin bütün hakları saklıdır. Yayınevinden yazılı izin alınmadan kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

ANALİZ BASIM YAYIN TASARIM GIDA TİCARET VE
SANAYİ ANONİM ŞİRKETİ

Meşrutiyet Cad. 6/3 Beyoğlu 34435 İstanbul

www.kaynakyayinlari.com • iletisim@kaynakyayinlari.com

Tel: 0212 252 21 56-99 Faks: 0212 249 28 92

ORHAN ÇEKİÇ, 1943 yılında İskenderun'da doğdu. İlk ve ortaokulu İskenderun'da, liseyi Burdur'da bitirdi. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İdare ve Siyaset Bölümü'nden mezun oldu. Marmara Üniversitesi'nde yüksek lisans ve doktora yaptı.

İş hayatına Japonya Büyükelçiliği'nde Kültür Ataşe Yardımcısı olarak başladı. Daha sonra özel teşebbüse geçerek IBM ve ITT gibi uluslararası şirketlerde üst düzey yönetici olarak çalıştı. Sabah, Milliyet, Akşam, Doğan Medya Grubu gazetelerinde ve benzer kuruluşlarda yöneticilik yaptı.

Fiilen üstlendiği görev ne olursa olsun, 40 yıldan bu yana Cumhuriyet tarihimize ilişkin araştırmalarını aralıksız sürdürdü. Konferanslarda, hazırlayıp sunduğu TV programlarında yakın tarihimizi, Kurtuluş Savaşı'mızı, Atatürk'ü ve devrimlerini anlattı, anlatmaya devam ediyor. Yakınçağ tarihimiz üzerine çok sayıda makalesi yayımlandı. "Son Üç Yüz Gün", "Büyük Taarruz", "Cumhuriyete Giden Uzun İnce Yol" gibi diziler yazdı. "Uluslararası Terörizm ve Ermeni Terörü" adlı yapıtıyla 1983 Şevket Bilgin Ödülü'nü kazandı. *İmparatorluktan Cumhuriyete Türk Kurtuluş Savaşı Belgeseli* adlı kitabı, Maltepe Üniversitesi'nde ders kitabı olarak okutuldu.

Yayımlanmış kitapları: *Prangalı Özlem (Şiirler)*, *İmparatorluktan Cumhuriyete Türk Kurtuluş Savaşı Belgeseli*, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, *Mondros'tan İstanbul'a, Sivas'tan Ankara'ya, 1938/Son Yıl*.

ORHAN ÇEKİÇ

İMPARATORLUK'TAN CUMHURİYET'E II

1919

başlangıç

Samsun'dan Erzurum'a

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	13
ÜÇÜNCÜ BASIMA ÖNSÖZ	15

BİRİNCİ BÖLÜM ÇANAKKALE GEÇİLEMEMİŞTİ AMA...

İTİLAFLAR DONANMASI İSTANBUL'DA	21
İngilizlerin Sert Tutumuna Karşılık	21
Sarayın Yakınlaşma Çabaları	21
Vahdettin'in <i>The Daily Mail</i> Gazetesine Demeci (24 Kasım 1918)	27
Bu Dönemde İtilaf Devletleri'nin Tutumları	28
Sultan Vahdettin İngilizlerle Gizli Temas Kuruyor	30

İKİNCİ BÖLÜM İLK TUTUKLAMALAR

İKİNCİ TEVFİK PAŞA HÜKÜMETİ KURULUYOR	41
Kabine'nin Kuruluşu Sorunlu Oluyor	42
Tutuklamalar Başlıyor	48
İngilizlerin Osmanlı Siyaseti	48
Muhalefetin Baskısı ve Hükümetin Sonu	51
Üçüncü Tevfik Paşa Kabinesi Kısa Sürüyor	52
Mustafa Kemal Grubu Yeni Arayışlar İçinde	54

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM DAMAT PAŞA İKTİDARDA

HÜKÜMETİ DAMAT FERİT PAŞA KURUYOR	61
Kabine'nin Kuruluşu	61
Tutuklamalar ve Kovuşturmalar	62
Kemal Bey'in İdamı, Teceddüt ile	
Hürriyetperver Avam Partileri'nin Kapatılması	63
Vahdettin, Türkiye'nin 15 Yıl İngiliz Sömürgesi	
Olmasını Teklif Ediyor	64
İzmir'in İşgali Öncesinde İç Durum	67
Hükümet Tedbirleri	75
Heyeti Nasihalar	77

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM EGE YAS İÇİNDE

İZMİR İŞGAL EDİLİYOR	85
İşgale Hazırlık	85
"Müttefikler İzmir'e Çıkacak" Deniliyor	86
Oysa Yunanlar Çıkarılıyor	89
Tam Bir Türk Kıyımı Yaşanıyor	92

BEŞİNCİ BÖLÜM DÖNEMEÇ

MUSTAFA KEMAL PAŞA SAMSUN'A GÖNDERİLİYOR	101
Sultan Vahdettin Neden Mustafa Kemal Paşa'nın	
Kabinelerde Görev Almasını İstemedi?	102
Mustafa Kemal Paşa Samsun'a Gönderilişini Anlatıyor	107
Mustafa Kemal Paşa'nın Müfettişlik Görev ve Yetkileri	110
Hazırlık ve Ziyaretler	112
Padişah'la Son Buluşma	120
Samsun'a Doğru	121
Devrime İlk Adım	123
Mustafa Kemal Paşa ile Samsun'a Çıkanlar	128
Neden Samsun?	131
Neden Mustafa Kemal Paşa Gönderildi?	133
Neden Bandırma Vapuru Altın Yüklü Olamaz	136

Mustafa Kemal Paşa'ya Verilen Görevin Belgeleri	144
(30 Nisan 1919)	144
Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'dan Üç Önemli Raporu	154
Mustafa Kemal Paşa Havza'da	160

ALTINCI BÖLÜM İNGİLİZ OYUNU BOZULUYOR

YUNAN İŞGALİNE TEPKİLER YAYILIYOR	171
İkinci Damat Ferit Hükümeti'nin Kuruluşu ve	
İşgallere Karşı Tepkiler	171
Yunan İşgaline Tepkiler	172
Hükümetin Tepkilere Tepkisi	173
67 Tutuklunun Malta'ya Sürülmesi	173
Saltanat Şûrası (Danışma Kurulu) Toplanıyor	175
Mustafa Kemal Paşa ile Babıâli Arasındaki İlişkiler	206
Mustafa Kemal-Babıâli İşbirliğinin Bozulması	207
İngilizler Mustafa Kemal'e Karşı Harekete Geçiyor	208

YEDİNCİ BÖLÜM İHTİLAL

MUSTAFA KEMAL PAŞA VE AMASYA GENELGESİ	221
Havza'da Devrime İlk Adım	221
İngilizler Merzifon'da	222
Mustafa Kemal Paşa Topal Osman'la Görüşüyor	223
Havza'da Son Günler	225
Adeta Bir İhtilal Bildirgesi: Amasya Genelgesi	225
Sarayın Tepkisi Sert: Mustafa Kemal Azlediliyor ve	
Ani Azlin Perde Arkası	236
Paris Konferansı'na Giden Osmanlı Heyeti	
Eli Boş Dönüyor	238
KAYNAKÇA	243
KİŞİ ADLARI DİZİNİ	249

ÖNSÖZ

Bu yapıt, "İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e" dizisinin ikinci kitabı. Dizinin ilk kitabı olan *Mondros'tan İstanbul'a* adlı eserde, Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'nın son yıllarında içine düştüğü durum ve Mondros Ateşkes Antlaşması'nı imzalamak zorunda kaldığı koşullar, Osmanlı ve İngiliz devlet arşivleri ışığında incelenmişti.

Böylece, başka bir çıkış yolu kalmadığı kanısındaki Sultan Vahdettin'in "tam teslimiyetten yana", İngiliz yanlısı bir politika uygulamaya başladığı, yine İngiliz belgeleriyle kanıtlanmıştı.

Bu politikaya Mondros'un imzalandığı ilk günden itibaren karşı çıkan Mustafa Kemal'in arkasında tek yürek halinde birleşen bir ulusla birlikte, "tam bağımsızlıktan yana" bir mücadeleye giriştiği süreç, dizinin ikinci kitabı olan *Samsun'dan Erzurum'a* adlı bu eserde ele alınmakta, Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a gönderilişinin perde arkası tüm yönleriyle aydınlatılmaktadır.

Orhan Çekiç
Caddebostan, İstanbul
Mayıs 2007

ÜÇÜNCÜ BASIMA ÖNSÖZ

"İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e" dizisinin ilk üç kitabı 2007 yılında Cumhuriyet Yayınları'ndan çıkmıştı. Bu dizi, Kaynak Yayınları tarafından yeniden yayımlanıyor. Nitekim dizinin ilk kitabı olan *Mondros'tan İstanbul'a* yayımlanmış ve büyük bir ilgiyle karşılanmıştı. Şimdi ise dizinin ikinci kitabı olan *Samsun'dan Erzurum'a* elinizde bulunuyor.

Bu kitabın ilk kez yayımlandığı 2007'den bu yana sekiz yıl geçti. Bu süre zarfında Atatürk'e olan saldırılar inanılmaz boyutlara ulaştı. O'nun kurduğu Cumhuriyet'in tüm kazanımları birer birer terk edildi, ediliyor. Türkiye güneş tutulmasını sürekli yaşayan bir ülkeye dönüştü, aydınlık yüzünü kaybetti.

Ardından bir de baktık devletin içine bir devlet daha çöreklenmiş, çağdaş dünyanın hayret dolu bakışları arasında Atatürk'e saldırmaya devam ediyor; basınıyla, köşe yazarıyla, TV programlarıyla, program konuklarıyla, hatta kişiliksiz akademisyenleriyle... Dört koldan saldırıyorlar. Yunan'dan beter saldırıyorlar.

Sonuç: Atatürk, tüm eserleriyle tarih önünde dimdik ve mermerden muhteşem bir Ağrı Dağı gibi duruyor karşılarında. Çarpanlar darmadağınık, yamaçlarına dökülüp dağılıyor.

Bu kitap, Atatürk'ün bu vatan için, insanımız için, emperyalistlerin altında ezilen halklar için, 1918-1919 yılları arasında yaptıklarının bir kısmına, belgelerle tanıklık etmektedir. Dizinin bir sonraki kitabı olan *Sivas'tan Ankara'ya* bu tanıklığı sürdürecektir.

Orhan Çekiç
Kartal/İstanbul
Mayıs, 2015

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇANAKKALE GEÇİLEMEMİŞTİ AMA...

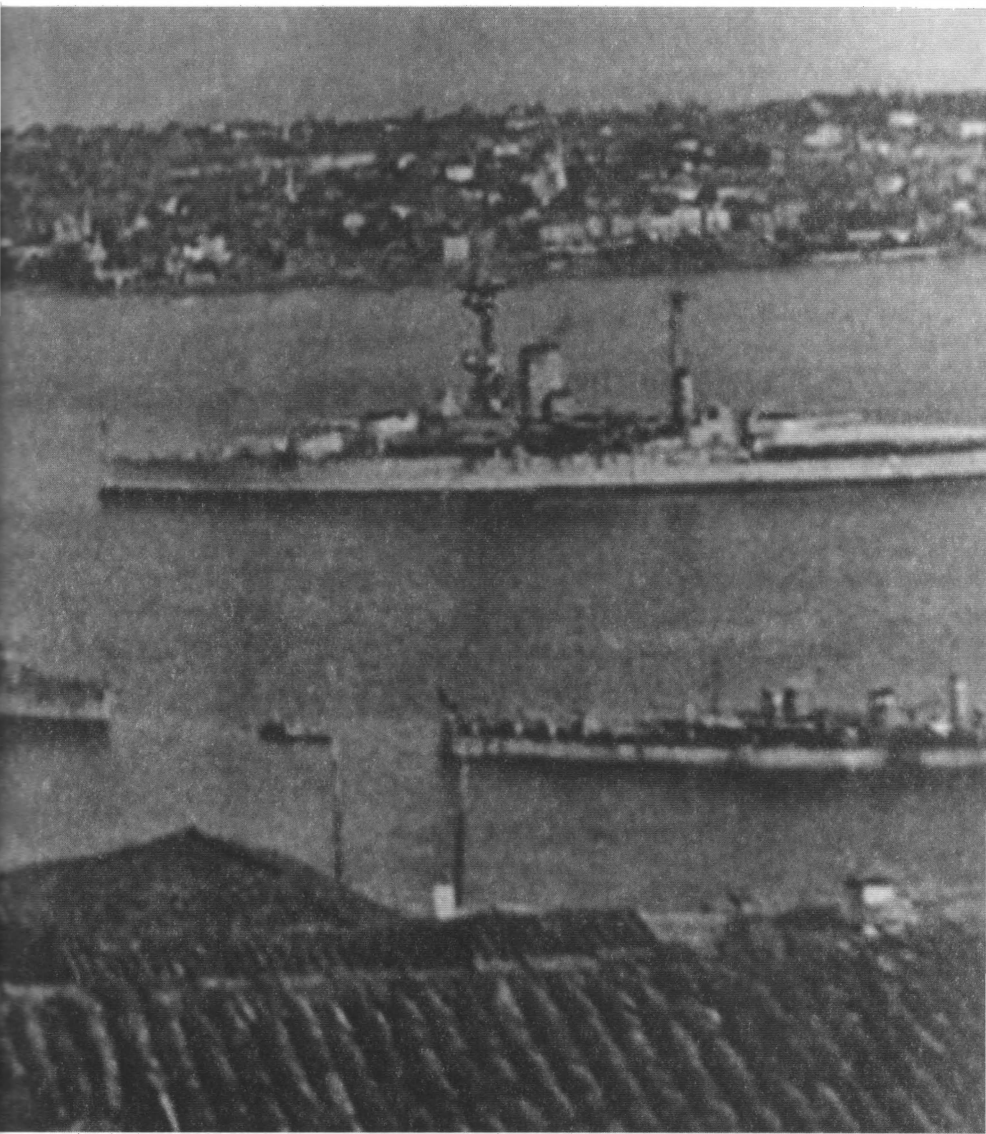
~

13 Kasım 1918 tarihinde 55 parça savaş gemisinden oluşan İtilaf donanması İstanbul Boğazı'nda demirlemiş ve toplarını Dolmabahçe'ye çevirmişti.

Aynı gün İstanbul'a gelen Mustafa Kemal Paşa, bu gemilerin arasından geçerek Karaköy'e doğru ilerlerken yanındaki yaveri Cevat Abbas'a (Gürer) dönüp, o esnada demir atmakta olan Yunan zırhlısı Averof'u göstermiş ve o ünlü sözünü söylemişti:

"(...) Geldikleri gibi giderler!"

İtilaf donanması İstanbul'a geliyor

İTİLAFA DONANMASI İSTANBUL'DA

İngilizlerin Sert Tutumuna Karşılık Sarayın Yakınlaşma Çabaları

Ateşkes imzalandıktan sonra ön hazırlıkları yapmak üzere İngilizlerden oluşan bir subay kafilesi 7 Kasım 1918 Perşembe günü Basra Torpidosu'yla İstanbul'a geldi. Albay Murphy, Binbaşı Chilton, Yüzbaşı Hoylet ve Teğmen Dweyk'ten oluşan bu heyet "Yaşasın İtilaf" diye bağırarak kalabalık tarafından karşılanılmıştı. Bu arada, gelecek asıl kafil için Çanakkale Boğazı'nda mayınlar taranıyordu ve İngiliz askerleri Çanakkale'ye çıkmışlardı. Hükümet Pera Palas ve Tokatlıyan Otel'de 80 oda kiralamış bulunuyordu.

Ertesi gün, yani 8 Kasım'da bir taraftan İzzet Paşa Kabinesi Vahdettin'in baskısı üzerine istifasını sunarken, diğer taraftan Albay Murphy'nin bir demeci *Sabah* gazetesinde "İtilaf Filosu Türk Milletini Selamlayacak" başlığıyla veriliyordu.

Demec, "Ordumuz hakkında takdirat-Aramızda Artık İhtilaf Kalmamıştır- Biz Türklerle Dost Kalmak İstiyoruz" ara başlıklarıyla sunulmuştu. İngilizlerin bu yaklaşımı havayı oldukça yumuşatan bir etki yaratmıştı. Bu demecin yayımlandığı gün İttihatçı hükümetin çekilmiş olması ise Vahdettin'i iyice rahatlatmış bulunuyordu. Vahdettin, İngiliz sömürgelerinde özellikle Hindistan'da yaşayan yoğun Müslüman nüfusun da baskısıyla, İngiliz desteğini sağlayabileceğine samimi olarak inanıyor, bunun için her fırsatı değerlendirmeye çalışıyordu.

Sultan'ın İngiliz dostluğuna kur yapmak için basında kullandığı en önde gelen kişi Sait Molla'ydı. Molla bir yandan *Yeni İstanbul* gazetesinde yazdıklarıyla Vahdettin'in görüşlerini kendi görüşüymüş gibi İngiltere'ye yansıtıyor, diğer taraftan kurduğu İngiliz Muhipler Cemiyeti vasıtasıyla da bu görüşleri çevreye yaymaya ve taraftar toplamaya çalışıyordu. İngilizleri Sevenler Derneği anlamına gelen bu kuruluşun bir numaralı üyesi Padişah Vahdettin, iki numaralı üyesi ise kısa bir süre sonra Sadrazamlığa getireceği eniştesi Damat Ferit Paşa'ydı. Saray böylece İngiltere'ye yönelik bağlılığını ve tavrını açıkça ortaya koyuyordu. Ve bu tavır diğer işgal devletlerinin gözünden kaçmıyordu.

Sait Molla 9 Kasım 1918 Cumartesi günü *Yeni İstanbul* gazetesinde "İngiltere ve Biz" başlıklı yazısında 1809, 1840 ve 1858 yıllarına ait İngiliz yardımını anlattıktan sonra sözlerini şöyle bitiriyor:

"Mr. Lloyd George, eski Türklerin bir kere daha muhabbet ve teşekkürlerine müstahak olursa, şimdi kabinesinin İslamlar hakkındaki muhakkak ananatını parlak bir surette yaşatacağına şüphe yoktur."

14 Kasım tarihinde ise aynı gazetede İngiltere Kralı V. George ile VI. Mehmet Vahdettin'in fotoğrafları yan yana basılmıştır. Burada Sait Molla bir çağrıda bulunmuş ve İngiltere'ye hoş görünmenin sınırlarını iyice zorlayan ve Türkleri galeyana getiren bir çağrı da bulunmuştur. Şeyhülislam İbrahim El Haydari Efendi'den, Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na girerken, dolayısıyla da İngiltere'ye savaş ilan ederken verilmiş olan 11 Kasım 1914 tarihli cihat ilanı fetvasını kaldırmasını istemektedir. "Binlerce şehidin ruhlarının azap duyduğunu ifade eden okurlar" bu çağrıya, kendi ifadeleriyle yardımcılığa büyük tepki göstermişlerdir. Buna rağmen Sait Molla'nın buna benzer çabaları sürüp gidecektir. Hatta bu aşırı ve dikkati çeken yardımcılığa İngiltere'nin tepkisine rağmen devam edecektir.

İngiliz Ataşemiliteri Deedes, Sait Molla'nın İngiliz dostluğu çabasını 1 Mayıs 1919'da açıktan açığa reddedecektir. Buna rağmen, 23 Mayıs'ta bir taraftan Sultanahmet Meydanı'nda İzmir'in işgalini protesto etmek için tüm İstanbul İtilaf Devletleri'ni kınarken, İngiltere aleyhine sloganlar atarken, öte yandan aynı gün Sait Molla bütün belediye reislerine bir telgraf göndererek, az önce kurulmuş olan İngiliz Muhipleri Cemiyeti'ni, yeni mahalli şubeler açmak suretiyle desteklemelerini isteyecektir. İngiltere

bu tür yakınlaşma çabalarının olacağını bilmekte ve buna fırsat verilmemesi için İstanbul'daki yetkililerini uyarmaktadır. Nitekim Mondros Mütarekesi'ni İtilaf Devletleri adına imzalayan Akdeniz Filosu Komutanı Sir Somerset Arthur Gough Calthorpe 6 Kasım'da İstanbul'a İngiliz Yüksek Komiseri olarak atanmıştır. Aynı gün Dışişleri Bakanı Arthur James Balfour, İngiltere Savaş Bakanlığı'na gönderdiği bir yazıda "Barış akdedilinceye kadar Türklerden gelecek bütün misafirperverlik tekliflerinin tamamen reddinin ve müttefik işgal kuvvetleriyle Türkler arasındaki münasebetlerin resmi mahiyetini muhafaza edecek surette tahdit edilmesi için sıkı emirler verilmesinin gerekli olduğunu" yazıyordu.¹ Bu emre uyularak, Amiral Calthorpe'a 9 Kasım'da şu talimat gönderildi:

"(...) Britanya ile Türkiye hükümeti arasında mütarekenin tatbiki ve İngiltere'nin Türkiye'deki umumi menfaatlerinin korunması için resmi irtibat kurulacaktır. (...)"

Balfour aynı gün, durumu açıklamak için Calthorpe'a bir de mektup yazdı:

"Türkler mütareke koşullarının kendi lehlerinde olduğu iddiasında bulunmaya başladılar. Böyle bir izlenim yaratılmasına fırsat vermemeliyiz. Mısır ve Hindistan'daki Müslüman uyruklarımızın, Türklerin kesinlikle yenilgiye uğratıldığını anlamaları gerekmektedir; bu Panislamizm ve Panturanizme ve İslamın genellikle siyasal maksatlar için istismarına öldürücü bir darbe indirecektir. (...) Padişah ve diğer Türk ileri gelenleriyle olan toplumsal ilişkiler tümüyle resmi olmalı ve onların dostça yaklaşımlarına 'nazikâne bir uzaklıkla' karşılık gösterilmelidir."

Mektupların orijinal belgeleri aşağıdadır:

Belge 1

Londra, 9 Kasım 1918

Amiral Sir A. Calthorpe

1. Britanya ile Türkiye hükümeti arasında mütarekenin tatbiki ve İngiltere'nin Türkiye'deki umumi menfaatlerinin korunması için resmi irtibat kurulacaktır.

1 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991, s.21.

2. (...) Kontramiral R. Webb Yüksek Komiser Yardımcısı, Mr. T. B. Hohler Baş Siyasi Memur ve Mr. A. Ryan da İkinci Siyasi Memurdur. (...)

3. (...)

4. (...) Müttefik Devletler ile Türkiye arasında askıda bulunan bütün meseleler sulh konferansının kararına bırakılmıştır.

5. (...) Bununla beraber Türk halk kanısının umumi temayülü, memleket içindeki iktisadi ve siyasi durum ve Türk memur ve siyaset adamlarının sevk ve idarelerine taalluk eden hususlar için gereken emir ve kararlara müteallik hususlarda tam rapor verilecektir.

6. Fransız, İngiliz, İtalyan ve Amerikan meslektaşlarla sıkı temas muhafaza edilecek, onlarla işbirliğinde devamı gayret gösterilecektir.

To Vice-Admiral Sir A. Calthorpe
London, Nov. 9, 1918²

* * *

1. You will be the official channel of communication between his Majesty's Government and the Ottoman Government in regard to the execution of the armistice and the protection of the British Interests in Turkey (...)

2. (...) Contre-Admiral sir Richard Webb as Assistant High Commissioner, Mr. T. B. Hohler as Chief Political Officer, Mr. A. Ryan as second Political Officer (...)

3. (...)

4. (...) All questions pending between the Allied Governments and Turkey must be left to the decision of the Peace Congress.

5. (...) You should, however, furnish full reports as to the general tendencies of Turkish opinion, as to the economic and political situation in the interior and as to the dispositions and movements of leading Turkish personalities and politicians.

6. (...)³

2 Foreign Office, 371/3415, 185243.

3 Foreign Office, 371/3415, 189243'ten akt. Jaeschke, *age*, s.262.

Amiral Sir A. Calthorpe

London, 9 Kasım 1918

1. (...)

2. (...) Farkında olduğunuz gibi Irak, Suriye ve Arabistan'da tarafımızdan işgal edilen toprakların ileride Osmanlı hâkimiyetine veya iradesine dönmeyeceği, siyasetimizin değişmez parçasını teşkil etmektedir.

3. Sizin de tabiatıyla anlayacağınız gibi Türkler Doğu usulüne sadık kalarak zevahiri kurtarmak ve yapılan mütarekenin harpte vuku bulan bir hezimetin sonucu olmayıp kendi rızalarıyla bizimle uzlaşarak akdedildiği havasını bütün İslam dünyasında yaratmak için ellerinden gelen hiçbir gayreti esirgemeyeceklerdir. Onlar mütareke şartlarının kendileri için bilhassa müsait bulunduğunu zaten iddia etmektedirler. (...) Mısır ve Hindistan'daki Müslüman tebaamız Türklerin tamamıyla yenildiklerini anlayacaklarından, bu hal, Panislamizme ve umumiyetle İslamlığın politikaca işletilmesine karşı öldürücü bir darbe olacaktır. Bir de kendileriyle temas edeceğimiz Türk nazırlarının; Osmanlı İmparatorluğu'nun nihai hesabının görülmesi hususunda Müttefik Devletler'in hareket tarzları ve niyetleri hakkında sarf edeceğimiz hüküm (commitment) ve ifadelerinizden bütün imkânlarıyla mana çıkarmaya çalışacaklarını bilerek ona göre davranmalısınız. Onlar sizin ve diğer müttefik subay ve memurlarının kendi maksatları uğruna sempati-lerini sağlamak için hiçbir gayreti esirgemeyecekler ve hatta bizimle müttefiklerimiz arasında Türkiye'ye ait hususlarda anlaşmazlık ve müşkülât yaratmak için hesaplı manevralara dahi müracaat edebileceklerdir. Bu gibi gayretlere karşı koyarak, münakaşaya itilmeyi de katiyen reddederek, hareket hattınızı bu geçici devrede, üzerinize aldığınız misyonun sırf teması muhafazadan ibaret olduğu zihniyetine uyduracağınız ve Kraliyet Hükümeti'ni, nihai barış akdi hususunda her ne şekilde olursa olsun, onlara hak verdirecek hususlara karşı koruyabileceğiniz duygusunu taşımaktayım.

4. Sultan ile ve diğer Türk ileri gelenleriyle cemiyet içindeki münasebetleriniz sırf resmi mahiyette kalacak, onlar tarafından vaki olacak dostça hareketler nazikâne bir itirazla karşılanacaktır. Şimdiki halde kendisini pek az tanıdığımız Sultan'ın şahsına gelince, ona ait intibalarınızı hususi bir alakayla karşılayacağım.

5. (...)

6. (...)

7. (...) Şimdiki Türk hükümeti bir kukla cesetten ibaret olup, arkasında İttihat ve Terakki Komitesi saklı bulunmaktadır. Cavit ve Cemal; Talat ve Enver'den daha az tehlikeli değildirler.

8. (...)

9. (...) Başlıca meselelerden biri de iktisadi şartlardır. Mali hususlar için Sir Adam Block Britanya tahvil hamillerini temsil etmek üzere şimdi İstanbul'a gitmektedir. Onun tecrübesi sizin için çok kıymetlidir. Bununla beraber Krallık hükümetimiz Sir Adam Block'un Türkiye'deki siyasi meseleler hakkındaki görüşlerine ve tercih ettiği fikirlere herhalde iştirak edecek değildir.

10. Mr. Hohler'in bilgisine ve hükümlerine güvenebilirsiniz. İstanbul'da ve İzmir'de Britanya tebaasının menfaatlerinin korunması için Mr. Ryan'ın tavsiyelerine de itimat edebilirsiniz.

12. (...) İtalya ile Amerika hükümetlerinin umumi politika meseleleri ile aynı zamanda Türkiye'de İtalyan ve Amerikan menfaatlerine tesir eden hususi meselelerdeki hareket tarzlarına ait raporları da zaman zaman almak isteyeceğim.

13. (...) Yukarıda işaret edilen hususlar İngiliz Kraliyet Hükümeti'nin misyonunuzu ne suretle görmekte olduğu hususunda size umumi bir intiba verecektir.⁴

James Balfour

*
* *

James Balfour to Vice-Admiral Sir A. Calthorpe

London, Nov. 9, 1918

1. (...)

2. (...)

3. (...) You will certainly find that the Turks will make every effort to save their face in true oriental fashion and to create an impression throughout the Moslem world that the present armistice is not the consequence of defeats in the field, but of their own willingness to come to terms with us. They are already pretending them that the armistice terms have been especially favourable in their case (...) You must also be prepared to find that the Turkish Ministers (...) will endeavour (...) to represent themselves as having always been sincerely pro-English, they will spare no efforts to enlist your sympathies and those of other Allied officers and officials on their behalf, and they may even have recourse to manoeuvres calculated to create ill-feeling or difficulties between us and the

4 Jaeschke, *age*, s.21.

other Allies in regard to Turkey. I feel you will be able to counter all such endeavours by a firm refusal to be drawn into discussion, and by consistently adopting the attitude that (...) you are not empowered to commit His Majesty's Government in any way in regard to the eventual peace adjustment.

4. Your social relations with the Sultan and other Turkish dignitaries should be of a strictly official character, and any friendly overtures on their part should be met with polite reserve (...)

5. (...)

6. (...)

7. (...) The present Turkish Government is merely a façade behind which hides the Committee Union and Progress. Djavid and Jemal are no less pernicious than Talaat and Enver.

8. (...)

9. (...) One of the main questions is the economic condition. As regards matters of finance Sir Adam Block is now proceeding to Constantinople as representative of the British bondholders. His experience will be of great value to you (...)

10. (Mr. Hohler) You can repose full confidence in his knowledge and judgement. As regards the protection of British interests in Constantinople and Smyrna, you may rely entirely upon the advice of Mr. Ryan.

11. (...)

12. (...)

13. (...) The above indications will convey to you a general impression of the manner in which his Majesty's Government regard your mission.⁵

*
* *

Bu yazışmalardan da anlaşılacağı üzere, Sarayın İngilizlere yakınlaşma çabalarını İngilizler hiç de hoş karşılamıyorlar, bunun diğer müttefiklerle aralarını açabileceğini biliyorlardı.

Vahdettin'in *The Daily Mail* Gazetesine Demeci (24 Kasım 1918)

Vahdettin 23 Kasım 1918 Cumartesi günü Dolmabahçe Sarayı'ndan Abdülhamit'in Yıldız Sarayı'na taşındı. Ertesi gün 24

5 Foreign Office, 371/3415, 186481'den akt. Jaeschke, *age*, s.263.

Kasım'da *The Daily Mail* gazetesi muhabiri G. Ward Price ile uzun bir söyleşi yaptı. Padişah şunları söylüyordu:

"Türkiye'nin harbe katılması bir türlü kaza eserinden ibarettir. Siyasi durumumuzu, coğrafi mevkiimizi ve milli menfaatlerimizi ciddi olarak mülahaza etmiş olsaydık, bunun tamamıyla akılsızca yapılmış bir hareket olduğu apaçık anlaşıldı. Ne yazık ki, hükümetin basiretsizliği bizi felakete sürüklemiştir. Eğer ben tahtta olsaydım, bu esef verici hadise olmazdı. İngiltere'de öteden beri Türklere karşı mevcut dostluk duyguları harp başladığı zaman hemen yok olmuş değildi. Fakat Ermenilerin öldürülmeleri İngilizlerin Türkiye'ye karşı duygularında derin bir değişiklik hasıl etmiştir. Bu kötülükler kalbimi yaralamıştır. Adalet çok geçmeden yerini bulacaktır. İngiliz milletine kuvvetli sevgi ve hayranlık duygularımı Kırım Harbi'nde İngilizlerin müttefiki olan babam Sultan Abdülmecit'ten miras aldım. Şimdi bu sebepten memleketim ile Büyük Britanya arasında öteden beri mevcut dostane münasebetleri yenileyip kuvvetlendirmek için elimden geleni yapacağım. Unutmayınız ki olup bitenlerde milletimin hiçbir günahı yoktur. Büyük çoğunluğa karşı asil milletinizin, bu duygulara aynıyla mukabelede bulunacağı ümidini ortaya koymaya cüret ediyorum. Diyebilirim ki, Türk milleti İngiltere'ye karşı aynı duygularla, hem de umumiyetle çok daha kuvvetle duygulanmaktadır."⁶

Calthorpe, Padişahın bu açıklamasında tamamen samimi olduğunu, onun zekâ ve karakter sahibi bir zat olduğunu 4 Aralık 1918 tarihinde Lord Balfour'a bildirmişti.

Bu Dönemde İtilaf Devletleri'nin Tutumları

13 Kasım'da İtilaf donanmasının İstanbul'a gelmesi bekleniyordu. İstanbul'un işgali söz konusu değildi. Herhangi bir stratejik noktanın işgaline imkân veren Ateşkes'in 7. maddesi, asayiş sağlandığı sürece söz konusu bile olamazdı. Rauf Bey Mondros'tan döndükten sonra yaptığı basın toplantısında "Sizi temin ederim ki İstanbul'umuza bir tek düşman askeri çıkmayacaktır" demesinin üzerinden ne yazık ki sadece 11 gün geçtikten sonra, 12 Kasım 1918 Salı günü Fransızlar İstanbul'a bir tugay asker soktular. İngilizler

6 Jaeschke, *age*, s.274.

ise mütarekedeki Kilikya'ya ilişkin 16. maddeyi görmezden gelerek, bütün askerin 1 Aralık'a dek Seyhan'ın, 15 Aralık'a dek Pozantı'nın batısına çekilmesini, 15 Kasım'a dek de bütün bölgedeki top ve makineli tüfeklerin cephaneleriyle birlikte teslimini istiyorlardı.

13 Kasım'da 55 parçadan oluşan İtilaf donanması (Yunan Savaş Gemileri dahil) büyük bir gövde gösterisi yaparak İstanbul Boğazı'na demirledi. 14 Kasım'da Osmanlı Hariciye Vekâleti'nden bir nota verilerek, 12 Kasım'da bandolu bir Fransız askeri birliğinin Fransız Sefareti'ne yürümüş olması, 14 Kasım'da da İngilizlerin aynı şeyi yapmış olmalarının Mütareke'ye aykırı olduğu, çünkü askeri birliklerin karaya çıkmayacağını görüşülmüş bulunduğu ifade edilerek, güya protesto edildi.

15 Kasım'da Fransız Yüksek Komiseri Amiral Amet, Credit Lyonnais'in serbestçe kambiyo işlemleri yapmasını önleyen kısıtlamaların kaldırılmasını istedi.

16 Kasım'da İngilizler Bahriye'den dört otomobil istediler. Aynı gün, Middlesex Alayı'ndan 400 asker "Büyükelçilik Muhafız Kıtası" olarak karaya çıktı. Aynı gün Fransızlar Sirkeci'deki Üsküdar Vapur İskelesi'nden saray kapısına kadar bütün rıhtımın antrepo ve binalarının iki gün içinde teslimini istediler. 17 Kasım'da Bakırköy'deki Fransız Binbaşı hastane yapılmak üzere belediye binasının beş saat içinde boşaltılmasını emretti. Beyoğlu'nda ise yine Fransızlar, belediyeye başvurarak yedi-sekiz büyük bina göstermişler ve bunların 15 saat içinde boşaltılmasını istemişler; ayrıca Beyoğlu Hastanesi'ndeki levazımdan önemli bir bölümüne ve emanet garajındaki benzine de el koymuşlardı.

Bu arada yine Mütareke şartlarına tamamen aykırı olarak 3 Kasım'da Musul ve 9 Kasım'da da İskenderun İngilizler tarafından işgal edilmişti.

Tam bir işgal şoku yaşanıyordu. Ateşkes'i imzalayan Rauf Bey'e göre, "Antlaşmanın mürekkebi henüz kurumadan, Fransız, İtalyan ve İngilizler İstanbul'da bir sömürge havası yaratmaktan geri kalmadılar".

İngiliz "dürüstlük ve şerefini" temsil eden Amiral Calthorpe, "Yunan savaş gemilerinin Karadeniz'e geçmesi gerekirse bunların Boğazlar'dan ancak geceleyin geçmesini sağlayacağına dair" Rauf Bey'e söz veren Calthorpe, bir ay kadar sonra Yunan Averof Destroyeri'ne Dolmabahçe önünde demirleme izni vermekle kalmamış, bu destroyerde, İstanbul'un Rum ileri gelenleri şerefine bizzat bir kabul töreni düzenlemişti.

İşte, İstanbul'da bu rüzgârlar eserken, Vahdettin İngilizlerle gizli temas kurmanın arayışı içindeydi; sonunda bu fırsatı da buldu.

Sultan Vahdettin İngilizlerle Gizli Temas Kuruyor

Vahdettin ne pahasına olursa olsun İngilizlere ulaşmaya çalışıyordu. Bunun için üç ayrı zamanda üç ayrı kanalı denedi. Her üçünde de mesajını Londra'ya iletmeye muvaffak oldu. Bütün bu çabalar aynı sonuca çıkıyordu: Osmanlı Devleti İngiltere'ye teslim olmak istiyordu. Bu dönemde artık Meclisi Mebusan Vahdettin tarafından dağıtılmış olduğu için, hükümet hangi kararı almışsa, belli ki o kararda Vahdettin'in önceden onayı vardır. Hükümet Vahdettin'e rağmen bir uygulamanın peşinde olamazdı. Yani Talat Paşa'nın Sultan Reşat'a yapabildiğini, şimdi Tevfik Paşa Sultan Vahdettin'e yapamaz. O İttihatçıların dönemi artık çok gerilerde kalmıştır.

Bunun böyle olacağının sinyallerini esasen Vahdettin tahta geçer geçmez vermiştir. Önce kararnamelerdeki Sultan'a ait olan imza yerini değiştirmiş; imzasının kararnamelerin altında değil, üstünde olacağını bildirmiştir. Ardından Enver Paşa'da bulunan "Başkomutan Vekilliği" unvanını geri almış, ona "Başkomutanlık Kurmay Başkanı" unvanını vermiştir. Meclis desteğini alabilecek bir hükümet kurdurarak ateşkesin yapılmasını ve onaylanmasını sağlamış, sadece bir hafta sonra o hükümetten, 40 gün sonra da o meclisten kurtulmasını bilmiştir.⁷

Şimdi Tevfik Paşa Hükümeti'yle baş başadır ve bu kez İtilaf Devletleri'nden kurtulmaya çalışmaktadır. Bu nedenle de tek bir devlete, yani en yakın bulunduğu İngiltere'ye yanaşmaktadır.

Bu esnada Toros Dağları'ndaki tünel yapım çalışmaları, burada görev yapan Alman ve Avusturyalı uzmanların gitmesi nedeniyle durma noktasına gelmiş bulunuyordu. İngiltere bu çalışmaların aksamaması dileğini bildirince, hükümet İngiltere'ye "tünelleri derhal işgal etmesi" teklifini götürdü. İngiltere bu yaklaşımı çok sıcak karşılamadı. Çünkü ateşkese göre zaten tünelleri işgal yetki-sine sahipti.

Kasım ayı sonunda bu kez Sadrazam Tevfik Paşa, İngiliz Yüksek Komiseri Calthorpe'a bir haberci göndererek, "İki ülkeyi çok yakından ilgilendiren bir konuyu görüşmek için İngiltere'ye bir temsilci göndermek istediklerini" bildirdi. Bu kişinin, yalnız İngiltere'ye

7 Ateşkes 30 Ekim'de imzalanmış, İzzet Paşa Hükümeti 8 Kasım'da istifa etmiş, Meclis 21 Aralık'ta kapatılmıştır.

gönderileceği özellikle belirtiliyordu. İngiltere Dışişleri Bakanlığı yetkililerinden George Kidston bu yaklaşımı, "Doğuluların yerel temsilcileri aşmak için kullandıkları eski bir oyun" olarak değerlendirmişti. Konu 1913'te Hakkı Paşa'nın Londra'ya gidişine benziyordu. Başvuru kesinlikle reddedildi. Ama görüşülecek konunun ne olduğunun da öğrenilmesi istenmişti. Calthorpe'un verdiği yanıttan "İngiliz hükümetiyle siyasal ve iktisadi konuların görüşülmesi istendiği" anlaşıyordu.⁸

İkinci girişim 16 Aralık'ta oldu. Bu sefer Yüksek Komiserliğe değil, doğrudan doğruya İstanbul'daki İngiliz Genel Karargâhı'na başvuruluyordu. Öneri gayet net ve açıktı: "İngiltere'nin Türkiye yönetimine el koyması" isteniyordu. Gelen kişi Sami Bey adında biriydi ve bu öneriyi Sultan ve Hariciye Nazırı adına yaptığını söylüyordu. Barışa kadar beklenirse çok geç kalınmış olunabilirdi. Tıpkı Medine'de ve diğer İngiliz yönetimi altında "barış ve refah" içinde yaşayan milyonlarca Müslümana uygulanan "aydın" yönetimin Türkiye'ye de uygulanması isteniyor, ayrıca denetim ve yönetime yardımcı olmak üzere İngiliz subaylarının Anadolu'nun içerlerine gönderilmeleri rica ediliyordu. Hükümet, Kafkasya'ya İngiliz askeri göndermek zor olacağı için, oradaki Türk askerini İngilizlerin buyruğuna vermeye, istenmeyen subayları görevlerinden almaya ve birliklerini İngiliz subaylarının komutası altına vermeye hazırды. Bu arada bir de yakışksız şikâyetle bulunuluyordu. Hükümet kömür kıtlığını önleyebilmek için madenlerde günde 50 kuruşa bin asker çalıştırmak istiyordu, ama Harbiye Nazırı Abdullah Paşa ile Genelkurmay Başkanı Cevat Paşa buna engel olmuşlardı.

"Bir taraftan ülke için son derece önemli olan ve Anadolu'nun tümüyle İngiliz yönetimine devredilmesine hazır bulunulduğunu bildiren bir teklif yapılırken, öte yandan orduya yönelik bir şikâyeti de araya sıkıştırmanın hiçbir anlamı yoktu" gibi düşünülebilir. Oysa burada ince bir hesap gözetilmekteydi: Orduyu İngilizlere çekistirmekle Padişah ve Hükümet her zaman ordu gibi düşünmediklerini söylemeye çalışıyorlardı.

General Milne bu teklifi 16 Aralık'ta Londra'ya rapor etti.⁹

Üçüncü girişim ise Yüksek Komiser Amiral Calthorpe tarafından 10 Ocak 1919 tarihinde İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Balfour'a özel bir mektupla bildiriliyordu ve bu girişimlerin en önemlisiydi. Uzun yıllar Türkiye'de oturmuş olan "Pek saygıdeğer bir İngiliz

8 Foreign Office, 371/3419, 197901.

9 Foreign Office, 371/3421, 21422; 4164, 695.

centilmeni" Padişahı ziyaret etmişti. Vahdettin'le yapmış olduğu görüşmeyi ve Vahdettin'in bu görüşmede İngiliz makamlarına iletilmesini istediği hususları gelip Amiral Calthorpe'a anlatmıştı. O da şu hususları bildiriyordu:

Belge 3

Admiral Sir A. Calthorpe to Arthur Balfour

Constantinople, Jan.10,1919

My Lord,

(...) A very respectable English gentleman had a long conversation with the Sultan (...)

He had always been pro-British. He placed his whole hopes now on the British. He was very emphatic in declaring that while he wished to be perfectly good friend with all the Allies, it was to England alone that he looked for any real assistance and eventual friendship. Was there no method by which he could get into touch with the High Commission?

(...) Was is the intention of His Majesty's Government to support him in his possession of the Caliphate or not? (...) He attached the utmost importance to this matter (...) I am ready to cause the arrest and punishment of every single person the British might desire, and in accordance with their desire. Only I fear that If I take action on a large scale it will provoke a revolution, and I myself will be overthrown and probably killed (...)

I have the honour to be,

My Lord,

Your Lordship's obedient servant

A. Calthorpe

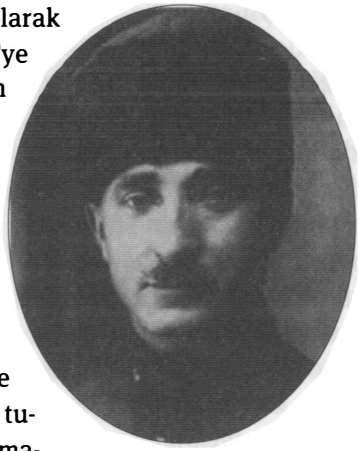
High Commissioner¹⁰

★ ★

Bu mektupta ifade edildiğine göre, "Vahdettin her zaman İngilizci olduğunu, bunu zor şartların baskısı altında söylemediğini, bunun gerçek olduğunu, bu yüzden 1908'den bu yana hep İttihat ve Terakki casuslarıyla çevrildiğini ve bu yüzden çok çektiğini" söylemişti. Şimdi bütün umudunun İngilizlerde olduğunu, 11 Ocak 1919 Cumartesi tarihinden önce kabinesini değiştirmek is-

¹⁰ Foreign Office, 371/4172, 13592 (10/1).

tediğini, kabinede "sivri" bir kişi olarak dönme olan ve İttihat ve Terakki'ye eğilimli Dahiliye Nazırı M. Arif'ten söz ettiğini, Türkiye'nin o sırada-ki acılarından sorumlu bildiği İttihat ve Terakki'ye karşı elinden gelen çabayı esirgemeyeceğini ve İngilizlerin kırımları yapanlar kadar, İngiliz tutsaklarına kötü muamele edenlerin de cezalandırılmalarını istediğini bildiğini ve İngilizlerin istediği "her bir kişinin tutuklanıp cezalandırılmasını sağlama-ya hazır olduğunu" bildirmişti.

Ali İhsan Sabis Paşa

Yalnız bir korkusu vardı ki o da suydı. Geniş ölçüde eyleme geçerse -bir ihtilali tahrik edip- hiçbir yarar sağlanamadan kendisinin tahttan indirilmesinin ve belki de öldürülmesinin yolu açılabilirdi. Şiddetle harekete geçtiği takdirde, müttefiklerin desteğine güvenip güvenemeyeceğini öğrenmek istiyor ve böyle bir durumda Türklerin içişleridir diye karışılmayacağından çekiniyordu. Bütün müttefiklerle dost olmak istiyordu, ama yalnız İngiltere'den gerçek yardım ve uzun süreli dostluk bekliyordu. Acaba Yüksek Komiserlik'le temasa geçmenin yolu yok muydu? Oradan gelecek "herhangi bir işarete göre" davranmaya hazırdı. Vahdettin bundan sonra hilafet konusunu açmıştı. O'nun iki silahı, İngiltere'nin yardımı ve hilafetti. İngiltere'nin, kendisinin hilafet sahipliğini desteklemeye niyeti olup olmadığını öğrenmek istiyordu. Muhatabı şaşarak, böyle bir sorun olduğunu ilk kez işittiğini söyleyince, kendisinin buna çok büyük önem verdiğini belirtmişti.

Olayı özel bir mektupla Balfour'a bildiren Calthorpe, Padişahın tutumunun, Sadrazamın ilk görüşmelerindeki tutumunun hemen hemen aynı olduğunu söylüyordu.

Vahdettin'in bu son girişimi, onun içinde bulunduğu konumu çok iyi açıklamaktadır. Bir kez, kabineyi değiştireceğini söylemiş, söylediği gün gününe tutmuştur. Bu, Tevfik Paşa'nın ne ölçüde Padişahın elinde alet olduğunu gösteren önemli bir veridir.

İngilizciliğinin ölçüsü şaşırtıcı değildir. Ama bu derecede İngilizlere teslimiyetçiliği, ileride davaya büyük zarar verecektir ve bir ülkenin en üst makamını işgal eden kişinin taşıması gere-

ken sorumlulukla hiçbir şekilde bağdaşmamaktadır. İngilizlerin istediği "her bir" kişiyi tutuklattırıp cezalandırma taahhüdü, Yüksek Komiserliğin "herhangi bir" işaretine baktığını söylemesi, bütün bu söylenenlerin yazılıp çizilip İngiliz Devlet Arşivlerine girmesi ve bugün yayımlanıyor duruma gelmesi, bir Osmanlı Padişahı için tam bir yüz karasıdır. Ondan da öte, Padişahın ne denli bu davanın yanında, ne ölçüde karşısında olduğunu hiçbir yoruma gerek bırakmadan gösteriyor olması nedeniyle de birer ibret belgesidirler.

Yakup Şevki Paşa

Ne acıdır ki, bu mektuptan çok kısa bir süre sonra, Erzurum'da bulunan

9. Ordu Komutanı Yakup Şevki Paşa görevinden alınacak, aynı akıbete uğrayacak olan 6. Ordu Komutanı Ali İhsan Sabis Paşa zaten İstanbul'a İngiliz askeri nezaretinde özel bir trenle getirilecek ve Haydarpaşa'ya iner inmez tutuklanacak, arkasından 67 yurtsever birer birer yakalanıp hepsi birden Malta'ya sürüleceklerdir. Yakup Şevki Paşa Kafkas Cephesi'nde İngilizlere kök söktürmüş, mütarekeden sonra da silahların teslimi ve ordunun terhisi gibi gelen emirleri ağırdan almış, yerine getirmemiş, silahların içerlere doğru kaçırılmasını örgütlemiştir. Yani İngilizlerin onu sevmemesi için çok neden vardır.

Ali İhsan Sabis Paşa Musul'u İngilizlere teslim etmemekte direnmiş, eylemin Mondros'a aykırı olduğunu söyleyerek silahla karşı koymuş, İngilizlerden aldığı emre uyararak değil, Türk Genelkurmay'ından gelen talimat üzerine Musul'dan çekilmiş, silahları teslim etmemek ve Anadolu'nun içlerine kaçırılmasını sağlamak için gereken tertibatı almış ve en sonunda teslim olmuştur. İngilizler doğal olarak onu da sevmez. Fakat kısa bir

süre sonra her iki Paşa da Malta'dan dönüp Anadolu'ya geçecek ve Kurtuluş Savaşı'nda bu yapılanın ödününü alacaktır.

Görülmektedir ki 40 gün içinde İngilizlerle üç ayrı kanaldan temasa geçen Vahdettin, İngiltere'nin bir an önce Türkiye'yi sahip-
lenmesini istemekte, istemekten de öte bunun için yakarmaktadır. Bu telaşını bir miktar anlamak mümkündür. Bu arada Amerika'nın siyasi mümessili de Türkiye'dedir. İstanbul'da Amerika'dan yana bir eğilim oluşmaktadır. Mümessil Lewis Heck Cavit Bey'i ziyaret etmiş, Türk bağımsızlığı saklı olmak üzere ABD'nin en geniş anlamda yardımının mümkün olabileceğini, ama bunun için hemen karar verilmesi gerektiğini söylemiştir. Bir cumhuriyet olan Amerika'nın bu yaklaşımından Vahdettin rahatsız olmakta, o bir monarşinin yönetiminde olan İngiltere'yi tercih etmekte, bu yüzden de acele etmektedir.

Vahdettin meclisi dağıtırken ordudan güvence aramıştı. Şimdi İttihat ve Terakkicilere karşı harekete geçerken ise İngiliz desteğini sağlamaya çalışmaktadır.

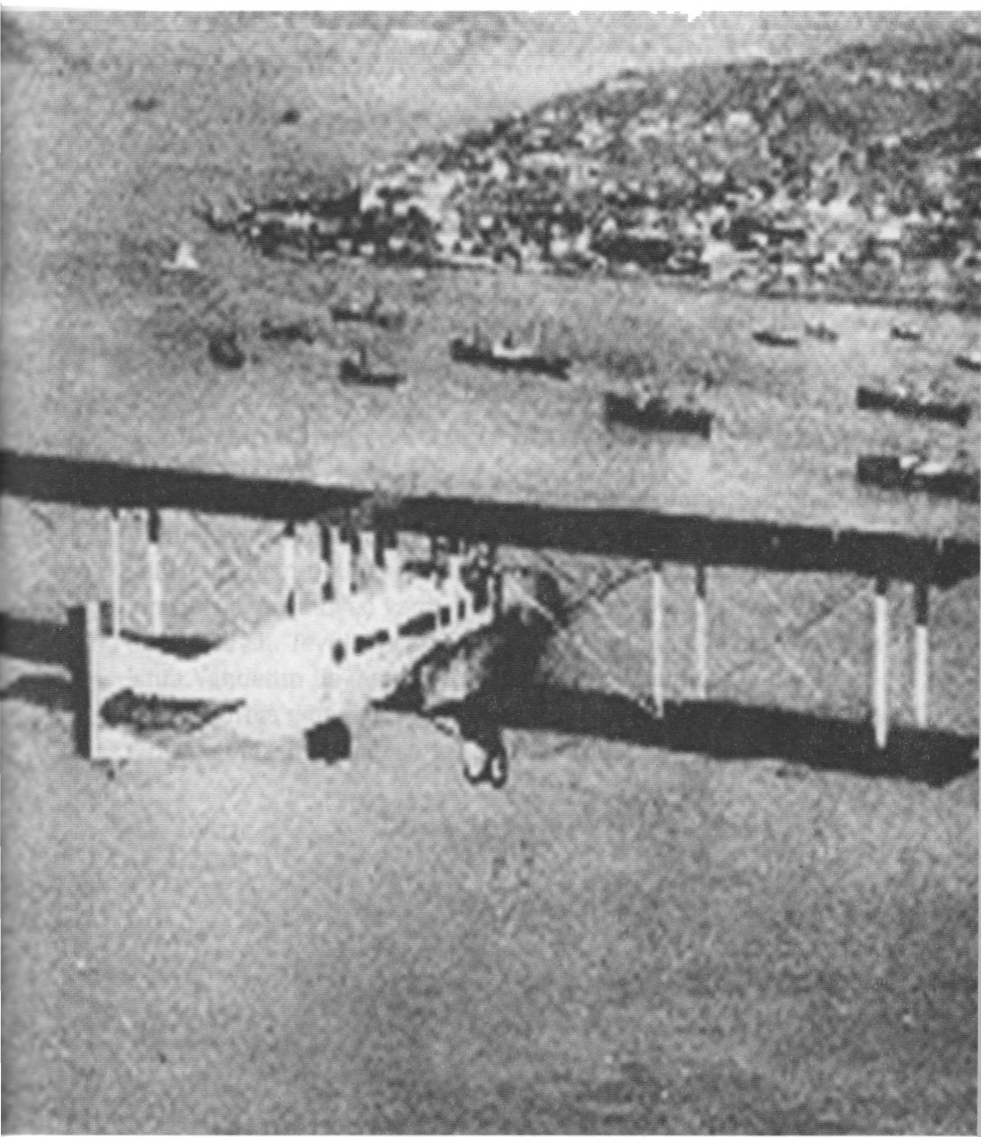
İKİNCİ BÖLÜM

İLK TUTUKLAMALAR

~

İtilaf donanması Boğaz'a demir atmış, İstanbul için

zor günler başlamıştır. Şehir, denizden ve havadan sürekli kontrol altında tutulmaktadır

İKİNCİ TEVFİK PAŞA HÜKÜMETİ KURULUYOR

Kabine'nin Kuruluşu Sorunlu Oluyor

Vahdettin kabinede yeniden değişiklik yapmak, özellikle de Dahiliye Nazırı Mustafa Arif Bey'den kurtulmak istiyordu. Henüz kafasında olan planları uygulayabilmek için Saraya çok daha yakın bir nazıra ihtiyaç vardı. Ayrıca Harbiye Nazırı Cevat Paşa da değişmeliydi. Tevfik Paşa 12 Ocak 1919 akşamı istifa etti. Tabii bu istifa Vahdettin ile tamamen danışıklı dövüş olduğu için yeni kabineyi kurma görevi de yine Tevfik Paşa'ya verildi. Tevfik Paşa da ikinci kabinesini hemen ertesi günü kurdu.

İKİNCİ TEVFİK PAŞA KABİNESİ 13 Ocak-3 Mart 1919	
Sadrazam	Tevfik Paşa
Meşihat	Haydarizade İbrahim Efendi
Dahiliye	Evkaf Nazırı Ahmet İzzet Bey (vekâleten)*
Hariciye	Mustafa Reşit Paşa
Harbiye	Emekli Ferik Ömer Yaver Paşa
Maliye	Abdurrahman Bey
Adliye	II. Abdülhamit'in damadı Arif Hikmet Paşa*
Bahriye	Ali Rıza Paşa
Evkaf	Ahmet İzzet Bey
Maarif	Yusuf Ziya Paşa*
Nafia	Mehmet Ziya Paşa
Ticaret ve Ziraat	Kostaki Vayani Efendi
Şûrayı Devlet Reisi	Mehmet Şerif Paşa
Posta Telgraf	Yusuf Franko Paşa
İaşe	Maliye Nazırı Abdurrahman Bey*

Bu değişikliklerle kabinenin şimdiki çizgisi Vahdettin'e iyice yaklaşmıştı. Özellikle tamamen Sarayın emrinde olan Kambur İzzet Bey Dahiliye Nazırlığı'na getirilerek, olacakların adeta sinyali veriliyordu. Harbiye Nazırlığı da önemliydi. Dik başlı ve yeni nesil genç komutanlardan biri olan Cevat Paşa görevden alınmış, yerine İttihat ve Terakki hükümetlerince emekliye sevk edilmiş, ihtiyar bir ferik (korgeneral) emeklisi Ömer Yaver Paşa getirilmişti. Tüm İttihatçılardan öç alma günleri yaklaşırken, Harbiye gibi orduyu elinde tutan bir bakanlığa İttihatçı karşıtı biri getirilmişti. Adliye'ye de bir Saray adamı, II. Abdülhamit'in damadı Arif Hikmet Paşa getirilmişti. Böylece Dahiliye, Harbiye, Adliye sacayağı tamamen Vahdettin'in kontrolü altına giriyordu.

Tutuklamalar Başlıyor

Vahdettin İngilizlerle bir pazarlığa girmek için yoğun şekilde uğraş veriyordu. Pazarlık açtı: Vahdettin, İttihat ve Terakki'nin kökünü kazıyacak, savaşta İngiliz esirlerine kötü muamele edenler dahil tüm unsurlarının üzerine gidecek ve bu konuda tamamen

* Değişiklik olan bakanlıklar.

İngiltere'nin hizmetinde olacaktı, buna karşılık bir darbeden korkuyordu, öyle bir şey olursa, İngiltere kendisini gerekirse silahla korumalıydı.

Buna karşılık İngiltere, böyle bir anlaşma yapmadan Vahdettin'i ve Babıâli'yi kullanmak istiyordu. Tam bu esnada İngiltere aradığı ittifakı yanı başında buluverdi: Hürriyet ve İtilaf Fırkası, yani İttihatçıların can düşmanı. Particilik Türkiye'de öylesine hizip noktasına gelmişti ki, bir partili rakibi İttihatçıyı ortadan kaldırmak için düşmanla işbirliği yapmaya koşuyor, hükümetten İttihatçıların derhal tutuklanmasını istiyordu.

Amiral Calthorpe 18 Ocak'ta Sadrazam ve Hariciye Nazırı'na, İngiliz tutuklulara kötü muamele edenlerle, Ermeni kırımına katılanların cezalandırılmaları konusunu açınca, hükümet bu konuda harekete geçmeye hazır olduğunu bildirmişti. Vahdettin de görevlendirdiği Damat Ferit'i İngiliz Yüksek Komiserliği'nden Hohler'le görüştürdü. Böylece Vahdettin İngilizlerle özel ilişki için dördüncü kez girişimde bulunmuş oluyordu. Vahdettin yine İttihatçıların üzerine gitmek istediğini söylüyor, ama söz konusu kişilerin ülkenin "en büyük ve en güçlü" örgütüne mensup olduğunu, bunlara karşı şiddetle harekete geçilmesi halinde gelebilecek bir tepkiden çekindiğini, böyle bir durumda İngilizlerin tutumunu öğrenmek istediğini bildiriyordu. Calthorpe da böyle bir durumda Padişahın destekleneceği konusunda "kesin, özel bir ihsasta" bulunmak yetkisinin kendisine verilmesini Londra'dan istedi. Bu yetki, ilgili başka makamların da onayı alındıktan sonra 5 Şubat günlü telle verildi. Vahdettin nihayet İngilizlere yanaşma girişimlerinde ilk olumlu karşılığı almış oluyordu.

Belge 5

Amiral Sir A. Calthorpe'a

Londra, 5.2.1919

Aşağıdaki sebeplerden dolayı teslim olmaları gerektiğini düşündüğünüz Türk subay veya memurlarının size veya en yakın Müttefik komutana derhal teslim edilmeleri için acilen harekete geçmek üzere Türk Hükümeti'ne gereken talimatı veriniz:

1. Ateşkes hükümlerine itaat etmede kusurlu bulunmak,
2. Ateşkes hükümlerinin yerine getirilmesine mani olmak,
3. İngiliz komutan ve subaylarına hakaret etmek,
4. Esirlere kötü muamele etmek,

5. Türkiye'deki ve Kafkasya'daki Ermenilere veya diğer ırklara mensup tebaaya tecavüzde bulunmak,

6. Mal, mülk yağmasına, yıkımına katılmak,

7. Harp kanun ve usullerini herhangi şekilde ihlal etmek.

İşgal edilen topraklarda ve Kafkasya'da suç işleyen Türklerin yargılanmaları için Kafkasya, Mezopotamya ve Suriye'de Askeri Mahkemeler kurulmaktadır. İngiliz Hükümeti, Osmanlı İmparatorluğu'nun Müttefik işgali dışında kalan toprakları üzerinde yukarıdaki suçları işledikleri iddia edilen Türklerin Türk makamları tarafından yargılanıp cezalandırılmalarını kabul edemez. Bu nedenle, bu gibi suçluların Malta'da tevkif kampına götürülmek ve Müttefiklerin bunlar hakkında sonradan verecekleri karara uygun olarak mahkeme ve tecziyeleri yapılmak üzere bize teslim edilmeleri için ısrar ediniz. Bunların mahkeme usulleri hakkında henüz bir karar verilmemiştir. Fakat bu hususta Paris'te görüşmeler yapılacaktır.¹

★ ★

To Vice-Admiral Sir A. Calthorpe

London, Feb.5, 1919

You should instruct The Turkish Government to take immediate steps to hand over to you or the nearest Allied Commander such Turkish Officers or officials as you or the commander concerned consider should be surrendered for the following reasons:

1. Failure to comply with the Armistice terms.

2. Impeding execution of the Armistice terms.

3. Insolence to British Commanders and Officers.

4. Ill-treatment of prisoners.

5. Outrages to the Armenians or other subject races both in Turkey and Transcaucasia.

6. Participation in looting, destruction of property etc.

7. Any other breaches of the laws and customs of war.

Military Courts are being formed in Transcaucasia, Mesopotamia and Syria for trial of these who have committed offences in occupied territory and in Transcaucasia. His Majesty's Government are unable to consent to trial and punishment by the Turkish Authorities of Turks accused as above in parts of the

1 Foreign Office, 371/4172,13694 (22/1 teli).

Ottoman Empire outside Allied occupation. You should, therefore, insist that such offenders be handed over to us to be sent to a detention camp at Malta, to be tried and punished in such manner as the Allies may subsequently decide upon. No decision has at present been taken as regards the procedure, but this question is to be discussed at Paris.²

*
* *

Fransız General d'Esperey biraz farklı düşünüyordu. Calthorpe'a gönderdiği mektupta, işgal altında olmayan yerlerdeki yargılama ve cezalandırma yetkisinin Türklere bırakılması gerektiğini savundu. Ama öte yandan İngilizlerden geri kalmamak için Dahiliye Nazırı İzzet Bey'i çağırıp Türkiye'yi savaşa sokanlara karşı şiddetle harekete geçmek gerektiğini söylemiş, ardından da Şubat sonunda, "Tutuklanmaları gerekenler" diye bir liste de o vermişti.

Dahiliye Nazırı İzzet Bey'in elinde ilk elde tutuklanacak 60 kişilik bir liste hazırды ve İngiliz Yüksek Komiserliği'ne sunulmuş, oradan yanıt bekleniyordu. Bu esnada Vahdettin, İngilizlerden beklediği güvence gelmeden harekete geçmek istemiyordu. Fakat bir olay onun da daha aktif olmasına yol açtı. Tehcir olaylarında ileri gelen sanıklardan olan eski Diyarbakır Valisi Dr. Reşit, 25 Ocak'ta tutuklu bulunduğu hapisneden kaçtı. Bu olayın duyulması özellikle Hürriyet ve İtilaf çevrelerinde geniş protestolara yol açtı, yürüyüşler yapıldı. Bu olayın da etkisiyle hükümet harekete geçti ve 29 Ocak'ı 30 Ocak'a bağlayan gece 30 kadar tutuklama oldu. Bunlar arasında Hüseyin Cahit (Yalçın), Rahmi Bey, Kara Kemal, Karasu, Mithat Şükrü Bleda, Hüseyin Kadri, Tevfik Rüştü, İsmail Canbulat gibi İttihat ve Terakki'nin üst düzey yöneticileri de vardı. Vahdettin bu konuda Baş Mabeyin'i Ali Fuat Türkgeldi'ye "bir olubittiyle karşı karşıya kaldığını" söylemişti. Oysa Ahmet Rıza'ya tutuklamalardan haberinin olmadığını söyledi.

Cavit Bey'in söylediğine göre tutuklama listesini kabineye Harbiye ve Dahiliye Nazırları getirmişti. Sadrazam ve İzzet Bey listenin İngilizler tarafından verildiğini söylüyordu. Oysa Calthorpe listenin İzzet Bey tarafından hazırlandığını Londra'ya bildirmişti.

İttihatçılara yönelik baskı sürüyordu. 1 Şubat günü hükümetin aldığı bir kararla İttihat ve Terakki'nin bütün mallarına el konuldu. 29 Ocak günü İngilizler Türk bankalarını denetlediler ve bu es-

2 Foreign Office, 371/4172, 13694 (22/4 teli).

nada bankalar kapatıldı. İngilizler para hareketini kontrol altına almak istemişti. Basında sansür daha sıkı hale getirildi.

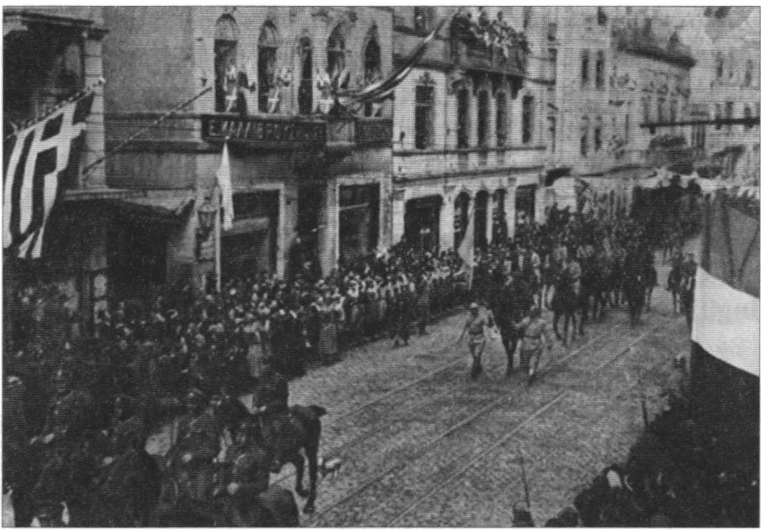
1 Şubat'ta İngilizler bir adım daha atarak, İngiliz savaş tutsaklarına kötü muamele ettiklerini iddia ettikleri 23 kişilik bir liste verip, Osmanlı Hükümeti'nin bu kişileri kendilerine teslim etmelerini istediler. Sürpriz bir şekilde hükümet "Anayasa'ya aykırı oldu-ğu" gerekçesiyle bu öneriyi reddetti. Bu gibiler Osmanlı mahkemelerinde yargılanacaklardı.

İstanbul'da şehrin yönetimi ve denetimi konusunda tam bir İngiliz-Fransız rekabeti yaşanmaktaydı. Şehir işgal edilirken de benzer bir durum söz konusu olmuştu. Onlar arasındaki bu çekişme zaman zaman Osmanlı yönetimini de zor duruma sokuyordu.

Örneğin, 11 Ocak'ta İstanbul'da polis ve sağlık işlerine el konulması için Londra'dan emir gelmiş, kabine bunu 23 Ocak'ta onaylamıştı. Oysa bu sırada Fransızlar ile İngilizler bu konuda birbirlerini yiyorlardı. Fransızlar d'Esperey'den habersiz iş yapılmasından yakınıyor, Suriye'de Allenby'ye karşı böyle davranmadıklarını söylüyorlardı. Fransızlar da İngilizlerden geri kalmamak için jandarmaya el attılar. Bu da Fransız subaylarının Anadolu'ya girmesine yol açacağından İngilizleri tedirgin etti. Onlar da bu kez Mütareke'nin 20. maddesinin uygulanması için baskı yapmak bahanesiyle Şile, Samsun, Trabzon, Amasya, Sivas, Kayseri, Aydın gibi yerlere asker göndermeyi kararlaştırdılar.

Bu iki müttefik ülkenin kendi aralarındaki rekabet, iki muzaffer komutan arasındaki rekabete dönüştürülmüştü. Fransız Batı Avrupa Kuvvetleri Komutanı General d'Esperey aslında 23 Kasım 1918'de İstanbul'a gelmişti. İngiliz Askeri İstihbaratı d'Esperey'in bu kez resmen ve ikinci kez İstanbul'a gireceğini öğrendi ve bu generalin ayarında diğer bir muzaffer komutan olan Allenby'yi ondan önce İstanbul'a büyük tantana ve gösterilerle getirmeye ve onu gölgede bırakmaya karar verdi. Fransız istihbaratı da bunu öğrendi ve bir yarış başladı. Sonuçta bir gün farkla bu yarış İngilizler kazandı. General Allenby 7 Şubat'ta, d'Esperey ise 8 Şubat'ta geldi.

d'Esperey Bizans İmparatorları gibi beyaz bir ata binmiş ve atı iki yanından iki er çekmişti. Bu şekilde ve büyük gürültülerle Beyoğlu'ndan törenle geçerken, bandonun sesiyle atı ürküttü diye bir kişiyi kırbaçlamış, Türklerin büyük tepkisini çekmişti. Süleyman Nazif o günü *Hadisat* gazetesinde "Kara bir gün" başlığıyla yazınca, d'Esperey tutuklanıp kurşuna dizilmesi emrini

Fransız Generali Franchet d'Esperey Beyoğlu'nda

vermiş, araya giren nüfuzlu Fransızlar sayesinde Süleyman Nazif canını zor kurtarmıştır.

Allenby'nin gelişi ise bir başka bakımdan pek çok aşağılayıcı muamelelere vesile oldu. Allenby kendisini ziyarete gelen Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa ile Harbiye Nazırı Abdullah Paşa'ya adeta uşak muamelesi yaptı, o iki yaşlı paşaya oturmak için yer göstermeyip ayakta tuttu ve sık sık tersleyip, kendilerine 12 maddelik bir "buyruk" verdi. Bunda VI. Ordu'nun kaldırılması ve terhis edilmesi, bütün silahların teslimi, istediği memurların azledilmesi, atanan memurların mutlaka kendisi tarafından onaylanması, Türklerin vereceği şifreli telgrafların kabul edilmemesi, "her istediği yeri işgal etmek" gibi silah bırakışmasının hiçbir hükmünde yer almayan keyfi istekler yer almaktaydı. Zaten daha ilk günden itibaren İtilafçılar yani Müttefikler ateşkesin hükümlerini ciddiye almamış ve kendi keyiflerince diledikleri gibi yorumlamışlardır. Allenby aslında, "Sizin asıl efendiniz biziz" demek için Mısır'dan kalkıp gelmiştir. Yani iş tiyatro gösterisine dönüşmüştür. Akıl almaz istemlerde bulunmak da o tiyatronun bir dekoru gibidir.

Bu arada bir de Osmanlı Devleti'nin savaşın başında kaldırdığını ilan ettiği kapitülasyonlar yeniden konmuştur. 19 Ocak 1919'da Müttefikler verdikleri ortak bir notayla 1914'ten bu yana kapitülasyonlara aykırı olarak alınmış kararların tümünün kaldırıldığını duyurmuşlardır. Bu Osmanlı'nın ekonomik bağımlılığının yeniden tesisi anlamına gelmektedir.

Öte yandan Osmanlı yönetiminde bulunan üst düzey görevliler, tamamen keyfi nedenlerle değiştirilmeye başlanmıştı. Genelde kullanılan gerekçe, "Hristiyan uyrukluların haklarının iadesinde yavaş hareket etme" olarak gösteriliyordu. İngilizler 24 Şubat'ta gönderdikleri notada Kayseri Mutasarrıfı'nın değiştirilmesini istemişler, Babiâli 26 Mart'ta verdiği yanıtta sadece Mutasarrıf'ın değil, Ankara Valisi'nin de değiştirildiğini bildirmişti.

İngilizlerin Osmanlı Siyaseti

Sultan Vahdettin İngiltere'ye yanaşmaya çalışıyordu, ama İngilizlerin Osmanlı'ya bakışı hiç de sıcak değildi. Nitekim bu tavır kısa sürede belli oldu.

18 Ocak 1919'da Paris Barış Konferansı açıldı ve 30 Ocak'ta da Astoria Oteli'nde yapılan görüşmelerde İstanbul ve Boğazlar sorunu ele alındı.

İngilizler, savaşta da barışta da her türlü geminin Boğazlar'dan serbestçe geçmesi gerektiğini savunuyordu. İstanbul serbest liman olmalıydı, Boğazlar'daki istihkâmlar tümüyle kaldırılmalıydı. Sivil delegelerin görüşleri böyleydi. Asker temsilciler ise İstanbul veya Anadolu'da güçlü bir devletin bulunmaması gerektiğini savunuyorlardı.³ Böylece hiçbir Anadolu'yu bir diğerine kaptırmaya niyetli görünmüyor, özellikle de ABD'yi bölgeden uzak tutmaya çalışıyorlardı. Eğer ABD'nin mandası gibi bir şey söz konusu olursa bu, ABD'nin Akdeniz'de güçlü bir donanma bulundurma zorunluluğunu getirecekti ki, bundan dikkatle kaçınılmalıydı. Tek çözüm bir uluslararası denetim örgütünün kurulmasıydı.

31 Ocak'ta yapılan toplantıda ise İzmir ve çevresi ele alınmıştı. İngiltere Dışişleri Bakanlığı'nı toplantıda Lord Hardinge temsil ediyordu ve İzmir'de İtalya yerine Yunanistan'ı tercih ettiklerini söylemişti. Amirallik temsilcisi Albay Fuller ise Ege adalarının da Yunanlara verilmesi gerektiğini, mümkünse Anadolu'da İtalyanlara imtiyaz tanınmasını, İtalya'nın Adriyatik'te tatmin edilerek Antalya ve İzmir'deki iddialarından vazgeçirilmesi gerektiğini savundu. Tabii bu durum İtalya üzerinde tam bir soğuk düş etkisi yapmıştı ama bütün bunlar, savaşa girmesi için 1917'de Yunanistan'a gizlice verilen tavizlerdi ve bu tavizlerden İtalya'nın haberi yoktu. İtalya üvey evlat muamelesi görmekteydi. Bu kez Genelkurmay'dan General Thwaites İzmir'in Türklerde kalmasını,

3 Bu durum ileride, güçsüz bir devlet olan Yunanistan'ın şansını artıracaktır.

buranın Yunanlara verilmesinin Türk halkında derin yaralar açabileceğini ve tepkilere neden olabileceğini, ancak tek ve kaçınılmaz siyasal bu yol ise, o takdirde bu yola girilmesini, Kıbrıs'ın ise İngiltere'de kalmasını savundu. Thwaites ileride olacakları çok net bir şekilde dile getirmişti.

İngiltere Ticaret Bakanlığı temsilcisi, İzmir-Aydın demiryolunun iki ülke (Türkiye ve Yunanistan) arasında bölünmesinin zor olacağını, bunun ötesinde bölgenin Yunanistan'a ya da Türkiye'ye verilmesinin önemli olmadığını söyleyince, bu görüş kabul edildi. Yalnız Genelkurmay şöyle bir çekince koymuştu: Bölge Yunanistan'a verilecek olursa, Türkiye'nin İzmir ve Kuşadası üzerinden ticaretini yürütmesi için Türkiye'ye tam serbesti tanınmalıydı.

Paris'te süren bu görüşmelerdeki eğilim İzmir'de duyulunca, buradaki İngiliz Ticaret Odası 14 Şubat tarihli raporla İzmir'in Yunanlara verilmemesi için Yüksek Komiserliğe başvurdu. Bu raporda İzmir'de kurulacak yönetimin tüm unsurlara güven vermesi gerektiği vurgulanıyordu. Rapora göre İzmir'de çoğunluk Hristiyandı, Rumlar bu Hristiyanlar içinde ancak üçte bir oranında nüfusa sahiplerdi. Bununla birlikte vilayetin çoğunluğu Türktü ve tarım toprakları Türklerin elindeydi. Burada kurulacak bir Rum yönetimi Makedonya veya Girit koşullarına yol açacaktı ve büyük bir orduyu da gerekli kılacaktı. Sonuç olarak yönetim İngiltere, Fransa veya ABD'ye verilebilirdi, ama Rumlar kendilerinden nefret ettiği için İtalyanlara verilemezdi.

Tam bu günlerde Osmanlı Hükümeti İngiliz, Fransız, İtalyan, ABD Yüksek Komiserlikleri'ne bir muhtıra verdi (12 Şubat 1919). Buna göre Osmanlı Devleti prensip olarak Wilson ilkelerini benimsediğini ifade ediyor, bazı adalarda Rumların çoğunlukta olduğunu kabul etmekle birlikte, Ermenilerin hiçbir vilayette çoğunluğa sahip olmadığını yabancı kaynaklı kitap ve istatistiklerle gösteriyordu. Tehcirden önce ve sonra Ermeniler bir milyondan fazla Türk'ü kırmışlardı. Ermeniler ya yurtlarına geri dönmeliydiler ya da Ermenistan biraz genişletilerek oraya yerleştirilmeliydiler. Araplara gelince, onların Osmanlı Devleti'nden ayrı duramayacakları, aralarında da anlaşamayacakları ileri sürülüyordu. Eğer Müttefiklerin buraları ilhak etmek gibi bir amacı yoksa, buralar geniş bir özerklik içinde Osmanlı Devleti'ne bağlı kalmalıydı. Boğazlar konusunda serbest geçiş, İstanbul'un savunma güvenliği konusunda gereken tedbirlerin alınması koşuluyla kabul ediliyordu.

Müttefikler bu muhtırayı önemsemediler. Osmanlı Devleti bir savaşın mağlubuydu ve bunun faturasını ödeyecekti. Kaldı ki Anadolu'nun paylaşım planları 29 Kasım 1917 tarihli Osmanlı gazetelerinde bile yayımlanmıştı. Bunlar bilinmeyen hususlar değil-di, şimdi iş uygulamaya geliyordu.

Bu aşamada Padişah ve Sadrazam adına İngilizlerle uyuşmak için iki deneme daha yapıldı. Dahiliye Nazırı Reşit Bey ile Şerif Paşa Paris'te Lord Hardinge'i ziyaret ettiler ve "Osmanlı Devleti'nde İngiltere'nin Mısır'dakine benzer bir görevi üstlenmesi için Babîâli bir ricada bulunursa, bunun olumlu karşılınıp karşılanmayacağını" sordular (28 Şubat 1919). Hardinge yanıt olarak böyle bir görevin "manda" demek olacağını, kimin mandacı olacağını henüz belli olmadığını, fakat bunun herhalde İngiltere olmayacağını, çünkü İngiltere'nin yeterince meşgul olduğunu söyledi.

İkinci girişimde ise eski Beyrut Valisi ve şimdi Arnavutluk Murahhas heyetinin başkanı olan Halil Bey kullanıldı. Halil Bey 6 Mart'ta, Paris'te, İngiltere'nin eski İstanbul Elçisi Mallet'le buluştu. Padişah ve onun Sadrazamı; İngiltere'nin, nüfuzunu kullanarak Osmanlı Devleti'ni yıkımdan kurtarıp sonra onu himaye ve rehberliği altına almasını istiyorlardı. Osmanlıları tatmin edecek biricik çözüm bu olurdu. Osmanlılar geleceklerini seve seve "en büyük Müslüman devleti" olan İngiltere'ye emanet ederlerdi. Bu hususları belirten bir rapor verilmişti ve burada "yeniden düşünülmesi için" yalvarma gibi deyimler kullanılmıştı. Bu konuda bir gizli temsilci derhal İstanbul'a gönderilebilirdi, Sadrazama göre bu temsilci mesela Mallet olabilirdi.⁴

Bu girişim karşısında Mallet, Türkiye konusunun böyle ülkelerle tek tek görüşülerek çözülemeyeceğini, bunun Barış Konferansı'na düşen bir iş olduğunu, Osmanlı İmparatorluğu'nu kurtarmak için artık çok geç kalındığını söyledi. İşin ilginç yanı, İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nin bu girişimini Fransa, İtalya ve ABD başkentlerine de bildirmesidir. Bundan amaçlanan, benzer bir girişim onlara da yapılırsa, aynı yanıtı vermelerini sağlamaktı.

Böylece Vahdettin büyük bir inatla İngiltere üzerindeki ısrarını sürdürüyordu. Nitekim ileride bizzat kendisi İngiltere Kralı'na yazarak ricacı olacaktı (27 Mayıs 1920). Bu mektubunda Vahdettin şöyle diyordu:

4 Foreign Office, 371/4156, 38021.

"Sözleşmenin müstakil bir devlet mefhumuyla telif kabul etmeyen maddelerinin hafifletilmesi ve hiç olmazsa Türkçe konuşan vilayetlerin taksim edilmekten kurtarılması için İtilaf Devletleri'yle birlikte müdahalede bulunmalarının Haşmetlü Kral Hazretleri'nden rica edilmesi."

Bu mesaj, Sevr Antlaşması'nın imzalanmasının yaklaştığı günlerde Vahdettin'in son çırpınışlarında biriydi. İngiltere Kralı ise verdiği yanıtta İngiltere'nin kesin tavrını yeniden sergiliyordu. Majeste Kral V. George'un yanıtı şöyleydi:

"Zatı Şahanelerinin 27 tarihli müracaatlarını aldım. Türkiye'nin geleceği Müttefik Hükümetlerin elindedir; bu hükümetler hakka-niyetli bir sulh muahede akdi hususunda uygun ve sabırlı bir gayret göstermişler ve bütün ilgili taraflar için adilane hareket edeceklerinden emin bulunmaktadır."

Kral George'un Türkiye için gördüğü adil çözüm birkaç ay sonra Sevr Antlaşması (10 Ağustos) olarak masaya konacak ve Osmanlı Hükümeti bu antlaşmayı imzalayarak gösterilen adalete razı olacaktı. Mustafa Kemal Paşa ise buna rıza göstermeyecek ve vatanseverleri yanına alarak büyük bir mücadeleye girişecekti.

Taban tabana zıt olan bu iki görüş arasındaki mücadele "Türk Kurtuluş Savaşı" olarak tarihe geçecektir.

Muhalefetin Baskısı ve Hükümetin Sonu

İttihatçıların iyice sindirilmesiyle örgütlenmelerini tamamlayan Hürriyet ve İtilafçılar kabine üzerinde yoğun bir baskı uygulamaya başlamıştı. Hükümeti İttihatçılara karşı yeterince sert ve etkin bulmuyorlar, uyuşuklukla suçluyorlardı. Asıl amaçları ise farklıydı. İktidara sahip olmak, kabineyi kendileri kurmak istiyorlardı.

Buna karşılık İttihatçı tutuklamaları başlayınca, bu tavrın doğru olmadığını söyleyen Adliye Nazırı Arif Hikmet Paşa ile onu destekleyen Şûrayı Devlet (Danıştay) Reisi Şerif Paşa istifa etmişlerdi. Hızla bir kabine bunalımına gidiliyordu. 5 Şubat'ta *Alemdar*, hükümetin istifa edeceğini ve Damat Ferit başkanlığında Hürriyet ve İtilafçı bir kabinenin kurulacağını yazmıştı. *Alemdar*, Tevfik Paşa ile Hürriyetçiler arasında bazı temasların olduğunu yazıyordu. Gazeteye göre Hürriyetçiler kabinenin tamamının kendilerinden olmasını istedikleri için anlaşma sağlanamıyordu.

Tevfik Paşa boşalan üç nazırlık için adam bulma yoluna gitmedi, kabinenin hemen hemen tümünü değiştirdi. Nazırlar tek tek istifa etmişlerdi. Bu yolla kendisi istifa etmeden, konuyu çözmüş oluyordu. Böylece Üçüncü Kabinesi'ni Vahdettin'e bir oldubitti halinde sundu. Böyle davranmasının sebebi ise muhtemelen Vahdettin'in hükümeti kurma görevini kendisine yeniden vermeyeceği endişesiydi (24 Şubat 1919).

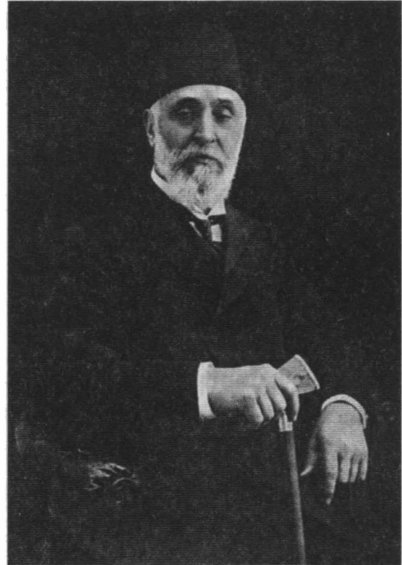
Kürt Şerif Paşa

Üçüncü Tevfik Paşa Kabinesi Kısa Sürüyor

Yeni kabinenin kurulmasından bir gün sonra d'Esperey, tutuklanmasını istediği kimselerden oluşan 36 kişilik bir listeyi İzzet Bey'e verdi. Bu listede eski nazırlar da vardı. Kurulacak olan harp divanlarının bu eski nazırları da yargılayabilmesi için buna göre yetkilendirilmeleri gerekiyordu. Bunu temin etmek üzere hükümet bir kararname hazırladı.

Bu durum d'Esperey'in hükümet üzerindeki ilk bas-kısı değildi. Daha İstanbul'a ilk geldiği gün Sadrazamla elçilikte görüşmek istediğini bildirip onu ayağına çağır-mıştı (8 Şubat 1919).

Sadrazamı ziyaret etme-den, onu bu şekilde çağırma-sı hem usule aykırıydı hem de onur kırıcıydı. Kabine, Sadrazam Paşa'nın gitme-sini o nedenle istememiş, fakat o gitmişti (11 Şubat 1919). General bu görüşme-de Sadrazamdan İttihatçılar hakkında şiddetli icraat iste-

Sadrazam Tevfik Paşa

miş, aksi halde Osmanlı Devleti hakkında verilecek yargının ağır olacağını belirtmişti. İşte şimdi de bu 36 kişinin tutuklanıp yargılanmalarını istiyordu.

Hükümetin kararnameyi sunduğu 27 Şubat tarihinde mazbata-da, "bu şahısları biz yargılamazsak onlar yakalayıp yargılayacaklar ve daha vahim durumlar ortaya çıkacak, üstelik de barış konferansında durumumuz daha da kötüleşecek" deniliyordu.

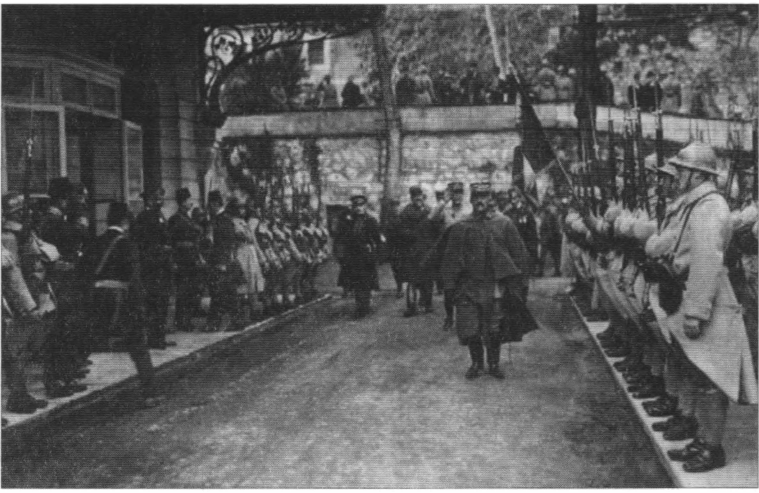
Vahdettin 3 Mart'ta verdiği yanıtta, üç buçuk aylık gecikmenin altını çiziyor, adaleti yürütmek için özel yasalar gerekmediğini belirtiyordu. Vahdettin kararnameyi imzalamayı reddetmişti. Gerekçe olarak da kararnamenin anayasaya aykırılığını gösteriyordu.

Belge 6

ÜÇÜNCÜ TEVFIK PAŞA KABİNESİ 24 Şubat-3 Mart 1919	
Sadrazam	Tevfik Paşa
Meşihat	Haydarizade İbrahim Efendi
Dahiliye	Reşit Bey (vekâleten İzzet Bey)
Hariciye	Yusuf Franko Paşa
Harbiye	Emekli Topçu Mirlivası Ferit Bey
Maliye	Ata Bey (Hammer Tarihi çevirmeni)
Maarif	Yusuf Ziya Paşa
Adliye	Üryanizade Cemil Molla
Bahriye	Ali Rıza Paşa
Nafia	Şevket Turgut Paşa
Evkaf	Ahmet İzzet Bey
Ticaret ve Ziraat	Kâmil Paşazade Abdullah Bey
Şûrayı Devlet Reisi	Cemil Molla (vekâleten)
Posta Telgraf	Ethem Bey (Beyrut eski valisi)

Bahriye Nazırı Ali Rıza Paşa 1 Mart 1919 tarihinde istifa etti. Baskı altında yargılamaya karşı çıkıyordu.

Vahdettin'in ise bu kabineye karşı belli bir tavır içine girdiği gözlenmekteydi. Yoksa mesele anayasanın ihlali ve Padişahın da ona sahip çıkması meselesi değildi. Nitekim hemen sonrasında Damat Ferit'in kuracağı kabinede anayasa her gün ihlal edilecek ama Vahdettin'in desteği de devam edecektir.

General Franchet d'Esperey İstanbul'da

Asıl mesele, bu kabinenin tümüyle Fransa eğilimli bir kabine oluşudur. Bu durum İngiltere'yi rahatsız etmiştir. Vahdettin'in ise İngiltere ısrarı sürmektedir. Sonuçta mesele Tefvik Paşa'nın istifa etmesine kadar gidecektir.

Damat Ferit'in aynı gün hükümeti kurması, belli hazırlığın zaten önceden yapılmış olduğunu göstermiştir.

Tefvik Paşa sadarettten üzgün ayrılacak, hanedan nişanı verilerek gönlü alınacaktı.

Mustafa Kemal Grubu Yeni Arayışlar İçinde

Bütün bu gelişmeler olurken, Mustafa Kemal Paşa için artık bir kabinde yer alma şansı giderek yok olmuştu. İngiltere ile Fransa arasındaki rekabet İstanbul'da hükümetlerin, günlük yaşamı düzenlerken bile büyük sıkıntılar çekmelerine yol açıyordu. Güçlü ve gerektiğinde işgal kuvvetlerinin emirlerine direnecek hükümetlerden çok, sorun çıkartmayan türde hükümetler birbiri ardına geliyor ve onlar bile bir şekilde gidiyorlardı.

Bu durumda iktidara gelmek için iki yol kalıyordu: Ya bir darbe yapılacak ve iktidara zorla gelinecek, hatta gerekirse Vahdettin tahttan indirilecekti veya bir şekilde Anadolu'ya geçilecek ve hükümetin de İtilaf Devletleri'nin de ulaşamayacağı bir noktadan çalışmaya ve mücadeleye başlanacaktı. Önce birinci şık düşünüldü ve ilk çekirdek kadro oluşturuldu. Mustafa Kemal, Rauf, Fethi,

İsmail Canbulat Beyler Şişli'deki evde bir süre bu birinci şık üzerinde düşünmüş ve tartışmışlardı. Hatta Sadrazam Tevfik Paşa'nın şoförü ile ünlü İttihatçı ve komiteci Kara Kemal değiştirilecek ve böylece Sadrazam kaçırılacaktı. Fakat sonra ne yapılacaktı? Fiili işgal altındaki bir şehirde bu tip yöntemlerle sonuç almak son derecede zor ve hatta imkânsızdı. "Bu Türklerin iç meselesidir" diyerek işgal güçlerinin seyirci kalması beklenemezdi. Zaten Şubat ayında da Vahdettin, bu tür eylemlere müdahale edileceğine dair bir güvenceyi İngiltere'den almıştı.

Bu konu üzerinde fazla durmadan, vazgeçildi. Geriye ikinci yol kalıyordu: Anadolu'ya geçmek. Mustafa Kemal arkadaşlarıyla sık sık bir araya geliyor ve bunun yolları üzerinde düşünüyordu. Bu arada basının belli bir kesimi O'nu da hedef gösteriyor ve neden tutuklanmadığını, serbestçe dolaştığını soruyordu. İstanbul'daki her hareketi gözaltındaydı. Henüz kendisi bunu bilmiyordu, ama derhal tutuklanmaları ve İstanbul'dan sürülmeleri gerekli subaylar arasında, birinci sıradaydı.

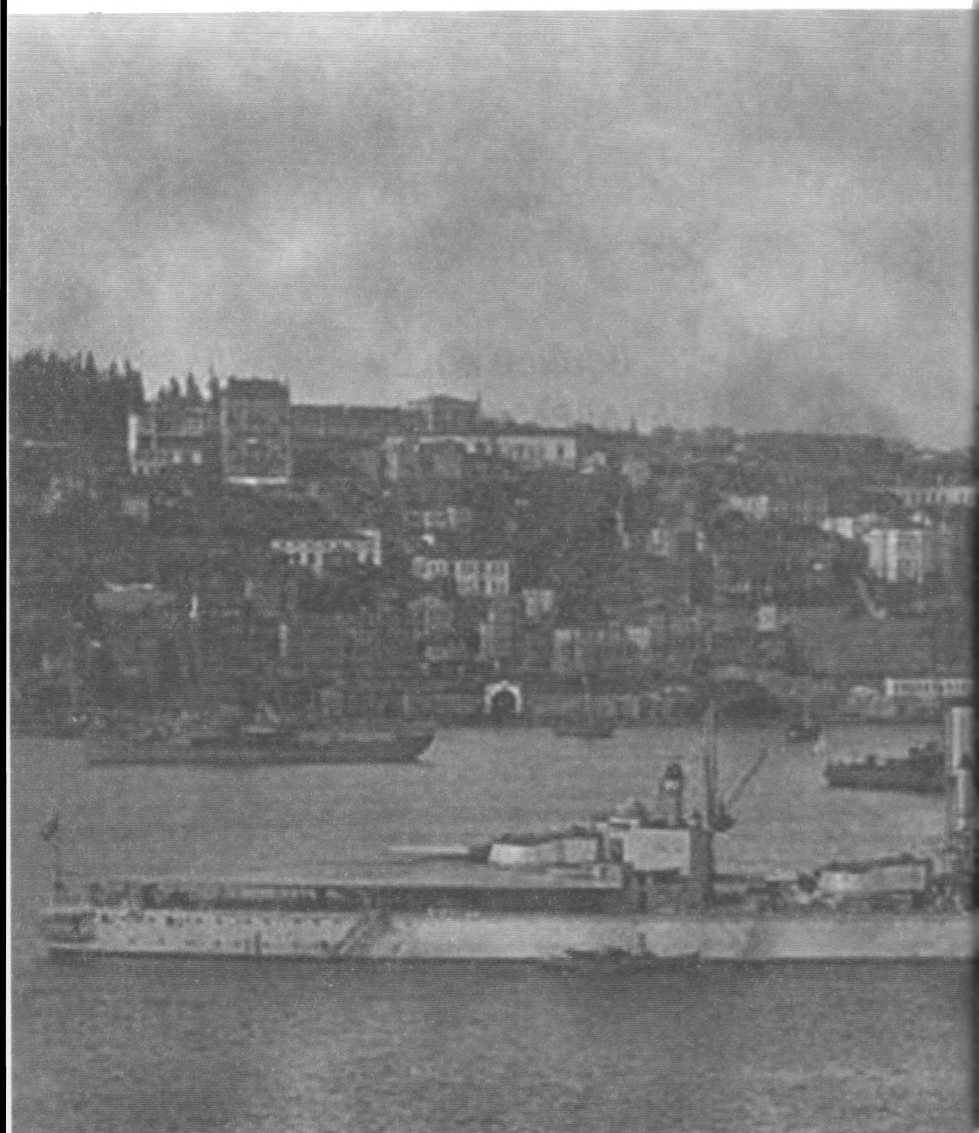
İşte bu ortamda Birinci Damat Ferit Paşa Kabinesi kuruldu (4 Mart-15/16 Mayıs 1919).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DAMAT PAŞA İKTİDARDA

~

Sultan Vahdettin, nihayet amacına ulaşmış ve sadrazamlık mührünü eniştesi Damat Ferit Paşa'ya vermişti. Bu sonuçtan Vahdettin de İngilizler de son derece memnundu. Vahdettin sonunda İttihatçılardan kurtulmuş ve iktidarını çok güvendiği eniştesine teslim etmişti. Ne var ki bu sonuçtan Osmanlı aydınları müthiş kaygı duyuyorlardı. Gelişmeler onları haklı çıkaracaktı.

İtilaf Devletleri donanması İstanbul'da

HÜKÜMETİ DAMAT FERİT PAŞA KURUYOR

Kabine'nin Kuruluşu

Damat Ferit, kabineyi 4 Mart'ta kurdu. Böylece İttihatçıların üzerine daha kesin bir tavırla gidecek olan bir hükümet kurulmuş oldu. Muhalefet şimdi iktidardaydı ve İtilaf Devletleri bu durumdan memnundular.

Bu kabinenin yapması gereken işlerin başında İttihatçıları kovuşturmak ve cezalandırmak, böylece işgalci kuvvetlerin gözüne girmek geliyordu. Ayrıca çok önemli bir rakip ve muhalifi de siyaset sahnesinden silmek söz konusuydu. Böylece hemen icraata geçildi ve 8 Mart'ta yayımlanan sıkıyönetim kararnamesiyle 16 Aralık'ta kurulan Divan-ı Harp'in (askeri mahkeme) başkan ve üyeleri atandı.

Birinci Damat Ferit Paşa Kabinesi 4 Mart-15/16 Mayıs 1919	
Sadrazam	Damat Ferit Paşa
Meşihat	Mustafa Efendi
Dahiliye	Cemal Bey, Konya Valisi (7 Nisan'da vekâleten Posta Nazırı Mehmet Ali Bey)
Hariciye	Damat Ferit Paşa
Harbiye	Avni Paşa (Nafia Nazırı, vekâleten emekli Birinci Ferik Ahmet Abuk Paşa, 2 Nisan'da Bahriye Nazırı Şakir Paşa)
Maliye	Tevfik Bey (Sayıştay Başkanı)
Adliye	Sıtkı Bey (Aydın eski milletvekili 21 Nisan'da Cemil Molla Bey)
Bahriye	Mareşal Şakir Paşa (2 Nisan'da Nafia Nazırı Ahmet Avni Paşa)
Evkaf	Vasfi Efendi
Maarif	A. Kemal Bey
Nafia	Avni Paşa (2 Nisan'da Şevket Turgut Paşa)
Ticaret ve Ziraat	Ethem Bey
Şûrayı Devlet (Danıştay) Reisi	Seyyit Abdülkadir Efendi
Posta Telgraf	Mehmet Ali Bey

Başkanlığa Ali Fevzi Paşa, üyeliklere Ali Nâzım Paşa, Mustafa Paşa, Zeki Paşa ile Albay (Miralay) Recep Ferdi Bey getirildiler. Mahkeme ülkeyi savaşa sokanları, İslam, Ermeni, Rum "tehciri" düzenleyenleri, halkı birbirini öldürmeye teşvik edenleri, ulaştırma araçlarını vurgun yolunda kullananları yargılayacaktı. Yargılama yapılırken sanıkların sıfat ve memuriyetlerine bakılmıyacaktı. Böylece eski nazırlar da yargılanabileceklerdi.

Tutuklamalar ve Kovuşturmalar

Tutuklamalar büyük bir hızla başladı. Sadece İttihat mensupları değil, sempatizanları da toplanıyordu. Ayrıca çok sayıda ulusçu da toplanmıştı. Teceddüt Fırkası önderleri Sabri Bey ve Fethi Bey de tutuklananlar arasındaydı. Böylece Mustafa Kemal'in iki arka-

daşı, Fethi ve Canbulat Beyler şimdi tutukluydular. Damat Ferit Anadolu'daki ittihatçıların da yakalanabilmesi için jandarmaya yardımcı olmak üzere bir örgüt bile kurmuştu.

Olayları İtilafçı basın sürekli sıcak tutuyor, en hafif cezaların idam olması gerektiğini manşetten veriyor ve zamanında İttihatçıların astığı kişilerin fotoğraflarını yayımlıyordu.

Sadrazam Damat Ferit Paşa

Kemal Bey'in İdamı, Teceddüt ile Hürriyetperver Avam Partileri'nin Kapatılması

Boğazlayan Kaymakamı Kemal Bey, işte böyle bir şiddet ortamında süratle "yargılandı" ve asıldı (10 Nisan 1919). Kemal Bey Yozgat tehcir ve öldürmelerinden sorumlu tutulmuştu. Ama cenazesi umulmayacak kadar bir kalabalığı bir araya getirdi ve büyük gösterilere yol açtı. Damat Ferit gösteri yapanlar hakkında da kovuşturma yaptırdı. Sekiz kişi tutuklandı. Bunlar arasında bir doktor, bir tıbbiyeli, bir hariciye memuru, bir imam, bir tekke şeyhi de vardı. Ayrıca Üsküdar Mevki Komutanı da tedbirsiz davranıp cenazeye sadece 20'er gönderdiği için, görevinden azledildi.

Kamuoyu bu tutuklamalara tepki duymaya başlamıştı. Kısa sürede mahkemede istifalar baş gösterdi ve bir kez başkan, iki kez de savcı değişti. Özellikle bir süre sonra İzmir işgal edilince, bu tür tutuklama ve cezalandırmalar neredeyse imkânsız hale geldi. Damat Ferit Paşa İngiliz Yüksek Komiser Vekili Amiral Webb'e başvurarak, son olaylar yüzünden tutuklulardan bir bölümünün ya da hepsinin serbest bırakılması için girişimlerin yapılmasından endişe duyduğunu belirterek, bunların Malta'ya gönderilmelerini istedi.¹

Böylece İttihatçıların Malta'ya sürülmeleri fikri aslında İngilizlerden değil, Damat Ferit'ten gelmişti. Bu yöntemle Damat Ferit bir taşla iki kuş vuruyordu. Hem siyasi rakiplerinin mahkûmiyetleri kesinleşmiş oluyor hem de bunu bizzat İngilizler yaptığı için, kendisi tedhişin başıymış gibi görünmüyordu.

1 Foreign Office, 371/4173, 76582.

Bu arada Teceddüt Fırkası ile Hürriyetperver Avam Fırkası kapatılmış ve mallarına el konmuştu (5 Mayıs 1919). Kapatmaya gerekçe olarak, her iki partinin de yönetim kurulu üyelerinin hemen hepsinin eski İttihatçı olmaları gösteriliyor, "bu partiler İttihat ve Terakki'nin danışıklı devamlarıdır" deniliyordu. Belli ki her iki partiyi de aynı kefeye koymakla ciddi bir hata yapılıyordu. Teceddüt Fırkası, İttihat ve Terakki'nin "İnkılapçılıktan arınmış" bir versiyonuydu, ama öbür parti İttihat ve Terakki içindeki bir hizipten doğmuş ve bunun sonucu olarak İttihat'tan ayrılmıştı, başında da Fethi (Okyar) Bey vardı. Ne var ki, hiç kimse o karışıklık içinde bu tür incelikleri görebilecek durumda değildi.

Vahdettin, Türkiye'nin 15 Yıl İngiliz Sömürgesi Olmasını Teklif Ediyor

Vahdettin'in ve kabinelerinin İngiliz yanlısı tutumu Damat Ferit zamanında daha da yoğunlaştı ve bu durum İngiliz-Fransız rekabetini daha da hızlandırdı. Tevfik Paşa'nın son kabinesi hariç genel eğilim hep İngiltere'den yana oldu. Rekabet zaman zaman öyle boyutlara ulaştı ki, devlet arşivlerine giren raporlar oralardan gazete manşetlerine sıçrayıp, haber oldu. Örneğin Yüksek Komiser Yardımcısı Amiral Webb 19 Ocak 1919'da Hariciye müsteşar yardımcılarından Sir Ronald Graham'a gönderdiği mektupta şöyle diyordu:

"(...) Görünürde memleketi işgal etmediğimiz halde, şimdi valilerini tayin ediyor veya görevlerinden uzaklaştırıyoruz; polislerini yönetiyor, basınlarını denetliyor, zindanlarına girerek Rum ve Ermeni tutukluları işledikleri suçlara aldırmaksızın serbest bırakıyoruz. (...) demiryollarını sıkıca murakabemizde bulunduruyoruz ve istediğimiz her şeyi müsadere ediyoruz. (...) Politikamız, süngünün keskin ucuna dayanıyor. (...) Halife elimiz altında bulundukça İslam dünyası üzerinde ek bir denetleme aracına sahibiz. (...) Bildiğiniz gibi padişah bizi buraya yerleştirmek istiyor. (...)”²

Aslında Vahdettin İngilizleri yalnız İstanbul'a değil, Anadolu'nun her tarafına yerleştirmek istiyordu. Fakat siyasi durum, yani Fransızların tepkisi buna imkân vermiyordu.

2 Foreign Office, 4164/19127 (Webb'den Graham'a mektup).

Damat Ferit Kabinesi'ni kurduğunun ertesi günü yani 5 Mart'ta Webb'e bir ricada bulunmuş, İngiliz Dışışleri Müsteşarı Hohler'in arkadaşı olduğunu bildirmiş, "eski bir arkadaş olarak bütün umudunun Allah'ta ve İngiltere'de olduğunun bildirilmesini" istemişti.

9 Mart'ta da Ferit Paşa Webb'i ziyarete gelerek bu kez kendisi bizzat "Efendisi olan Padişah ile kendisinin umutlarının Tanrı'ya ve İngiliz Hükümeti'ne bağlandığını" ifade etmiş ve bu hususun Londra'ya özellikle duyurulması için Padişahı adına istirhamda bulunmuştu. Webb bu mesajı da Londra'ya geçti. Webb ayrıca 11 Mart'ta Sir Graham'a yazdığı mektupta Damat Ferit Kabinesi'nden "düşünülmesi mümkün olan en İngiliz yanlısı" diye söz ediyor ve "İngiliz isteklerine uyma derecelerinin hayli mahcup edici olduğunu, Damat Ferit'in her bir valiye bir İngiliz danışmanı atamak istediğini, tabii böyle bir şeyi kabul etmemekle birlikte, önerinin ilginç olduğunu" yazıyordu.

Tüm Osmanlı hükümetlerinin bu denli ısrarlı yaklaşımlarına karşı İngiltere'nin ketum ve soğuk tavrı da devam etmekteydi. Örneğin Hükümet, Paris Konferansı'na bir temsilci göndermek istemiş ve bu talep reddedilmişti. Damat Ferit 12 Mart'ta Webb'i ziyaret ederek, Almanya'nın aynı konudaki talebi olumlu düşünülürken Osmanlı Devleti'nin talebinin reddedilmesini anlamadığını söyleyip bundan yakındı. Buna rağmen İngiltere'ye duyulan güveni tekrarladı.

Kısa bir süre sonra, böylesi bir ters tavır bu kez Padişaha karşı yapıldı. Damat Ferit 21 Mart'ta İngiliz Yüksek Komiserliği kıdemli siyasi memuru Tom Hohler'i Padişahla görüşmeye çağırıyor, Paris'te bir temsilci bulundurması için Türkiye'ye izin verilmediğine göre, Türk Hükümeti'nin, kendi görüşlerini "mümkün olan en yüksek katta güvenilir ve gizli bir kanal" aracılığıyla İngiliz hükümetine duyurmak istediğini bildiriyordu. Calthorpe bu isteği Londra'ya ilettili. Fakat bu çağrı da olumsuz karşılandı, çünkü Fransızlardan çekinen İngiltere Dışışleri Bakanlığı, Padişah-Hohler görüşmesi için gerekli izni vermedi. Dışışleri Bakan Vekili Lord Curzon, bu çağrıyla Türklerin İstanbul'dan atılmamak için İngilizlerden yardım istediklerine inanıyor ve o sıralarda Paris'te bulunan Dışışleri Bakanı Balfour'a böyle bir görüşmeyi onaylamamasını öneriyordu. Sonuç olarak Padişahın bu daveti de reddedildi.

Bu kez 30 Mart'ta Damat Ferit, Amiral Webb'i ziyaret etti ve bir gün önce görüşmüş olduğu Padişah tarafından gönderildiğini, Padişahın babası Abdülmecit'in onu İngilizlere karşı dostluk

duygularıyla yetiştirdiğini ve padişahın şimdi "Osmanlı gücünü tamamen İngiliz Hükümeti'nin emrine vermek" amacını güttüğünü söyledi. Damat Ferit, Padişahın yardım için İngiltere'den başka hiçbir devlete başvurmak istemediğini, Türkiye'nin savaşta yalnız İngiltere tarafından yenilgiye uğratıldığını dolayısıyla, galiplerden başka herhangi bir devletin boyunduruğu altına girmenin dayanılmaz ölçüde güç ve acı olduğunu; Türkiye'nin İngiltere'ye "yalnız İngiltere'ye" biat ettiğini belirterek İngiltere'nin yardımına sığındığını, buna karşılık Türk Hükümeti'nin de İngiltere Hükümeti'ne mümkün olan her konuda destek vereceğini söyledi. Daha açık konuşması istenince Damat Ferit cebinden, daha önce Vahdettin'le birlikte hazırladıklarını söylediği bir memorandumu çıkardı ve Amiral Webb'e verdi.³

Bu metin, Fransızca olarak Webb'e sunuldu. Türkiye'nin bir İngiliz sömürgesi haline gelmesine rıza gösterilen bu teklif İngilizler tarafından bir rüşvet olarak sayıldı ve bu belgenin konduğu dosyanın kenarına bir not düşüldü. Bu derkenarda "Bu tekliften amaç, idaresizlik ve yenilginin sonuçlarından kaçınmaları için Türklere yardım sağlamaktır. Ancak, bu kabul edilirse, İngilizlerle müttefiklerinin arası açılacaktır"⁴ yazıyordu.

Belge 8

MEMORANDUM

30 Mart 1919

(...) Türk ve Anadolu ile Arabistan arasındaki, değişik soydan insanların oturduğu bölgeler, Padişahın doğrudan egemenliğine verilecektir. (...) Osmanlı Devleti'nin Arap ülkelerine geniş bir özerklik tanınacak, fakat buraları dince halifeye bağlı kalacak, para basma hakkı padişahın olacak, hutbe padişah adına okunacak, Osmanlı bayrağı dalgalanacaktır. (...) Hicaz Aun ailesinde kalacak, ama yanında bulunacak 100 askerli bir Osmanlı siyasal temsilcisi sayesinde, dış ilişkilerde Osmanlı hükümetiyle uyum sağlayacaktır. (...) Dinsel birliğin simgesi olarak, Medine'de bir Türk generali komutasında bir garnizon bulunacaktır. (...) Yemen'de savaş öncesi düzen devam edecektir. (...) Ermenistan, İngiltere'nin öbür devletlerle birlikteki kararına göre, bağımsız ya da özerk bir

³ Bkz. Belge 8.

⁴ Foreign Office, 4156/60152.

Ermeni cumhuriyeti haline getirilecektir. (...) buna karşılık, 15 yıl boyunca İngiltere iç asayişini sağlamak ve dışa karşı Osmanlı bağımsızlığını korumak üzere, devletin gerekli gördüğü noktalarını, özerk bölgeler dahil, işgal edecektir. (...) Avrupa'da sınırlar Burgaz yakınlarındaki Emine Balkanlar'ından başlayıp Samakof'a değin devam edecek, oradan Enez'in batısında Ege Denizi'ne ulaşacaktır. Karadeniz ve Çanakkale Boğazları'nda bütün istihkâmlar yıkılacak ve buraları İngilizler işgal edecektir. (...) İç yönetimde İngiltere, padişahın gerekli gördüğü bakanlıklara İngiliz müsteşarlar atayacaktır. (...) 15 yıl süreyle valilerin yanında müsteşarlık da edecek olan İngiliz başkonsolosları atanacaktır. (...) Yerel seçimlerle mebusan seçimleri İngiliz konsoloslarının denetimi altında yapılacaktır. (...) Başkent'te olsun, taşrada olsun, İngiltere maliye üzerinde denetim kurmak hakkına sahip olacaktır. (...) Meclisler bütçeyi oylayıp merkezi hükümete yerel ihtiyaçları duyuracaklardır. (...) Dış siyaseti yönetmek bakımından padişah mutlak serbesti sahibi olacaktır. (...)⁵

*
* *

Görülen odur ki, Türkiye Paris barış görüşmeleri bitmeden İngiltere'nin himayesine girmenin yollarını ısrarla aramaktadır. Özellikle Hindistan ve Mısır gibi İngiliz kontrolündeki yerlerde yaşayan çok geniş bir Müslüman nüfusun Halifesi olmak nedeniyle Vahdettin, ileride bu nüfusun İngiltere'ye uygulayabileceği baskı sayesinde Türkiye'nin bu içinde bulunduğu sıkıntıdan daha kolay sıyrılabilceğini düşünüyordu. Ama bunun için önce İngiltere'yle baş başa kalmak gerekiyordu.

İzmir'in İşgali Öncesinde İç Durum

Doğu Anadolu'daki Durum

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'nı kaybetmesi üzerine Karadeniz bölgesinde yaşayan Rumların Pontus adında bir Yunan devleti oluşturabileceği düşüncesi, savaşın hemen ertesinde büyük yoğunluk kazanmaya başladı. Aradaki mesafenin çok uzak olması nedeniyle buranın Yunanistan'a bağlanmasından çok, ba-

5 Foreign Office, 4156/60152 (Webb'den Hariciye'ye yazı), no.453/1768, İstanbul, 3 Nisan 1919.

Damat Ferit bu memorandumu 8 Eylül 1919'da Amiral Webb'e yeniden hatırlatmıştır.

ğımsız bir devlet haline getirilmesi düşünülüyordu. Doğal olarak da Yunan basını konuyu sürekli işliyordu. Paris Barış Konferansı 18 Ocak'ta başladığı zaman Yunan Başbakanı Venizelos, "akla daha yakın" hedeflerin peşine düştü ve bu yönde istemlerde bulundu. O nedenle tavrından Pontus'u Ermenistan'a bırakmaya razı olduğu anlaşılmıştı. Bunun üzerine Pontus Ulusal Birliği bu konuda bir çıkış yapmak gereğini duydu ve 4 Mart 1919'da yayımlanan *Pontus* gazetesinin ilk sayısında Trabzon vilayetinde bir Rum cumhuriyetinin kurulacağını duyurdu.

Rumlar çok iyi biliyorlardı ki gazetelere demeç verilerek bağımsızlık alınamazdı. Onun geleneksel yolu -geçmişte de olduğu gibisilaha sarılıp ayaklanma çıkarmak, devlet buna karşı tedbir almaya kalkınca veya Müslüman halk tepki gösterince de "Hıristiyanlar katlediliyor, katliam yapılıyor" diye gürültü koparmak, "Şark meselesi"ni yeniden alevlendirip büyük devletleri ayağa kaldırmaktı. Bu, hep böyle olmuştu. Trabzon vilayeti, özellikle Samsun ve çevresi zaten böyle bir hareket için elverişli durumdaydı. Bütün Anadolu'yu kaplayan ve eşkıyalık yapan Müslüman asker kaçakları bu bölgede de vardı. Üstelik Pontuşçuluk hareketinin varlığı anlaşılıp, Rumların çeteciliği yayıldıkça, bu Müslüman eşkıya çeteleri Ege bölgesinde de görüleceği üzere, bir çeşit ulusal görevi yükleniyorlar ve bir kısım halk da "Denize düşen yılana sarılır" yaklaşımıyla bunlara destek veriyordu. Böylece Rumların istediği bir karışıklık ve asayişsizlik ortamı doğuyor, bu bölgenin Osmanlı egemenliği altında kalmaması için gerekçe hazırlanıyordu.

Müttefiklerin bölgede bulunan kontrol subaylarının gönderdikleri raporlar da bu durumu körüklüyordu. Ateşkes Antlaşması'nın 7. maddesini işletmek için "haklı sebep üretmek" gibi bir çaba sürdürülüyordu. Buna göre Müttefikler, kendileri için tehlikeli gördükleri her stratejik noktayı işgal hakkını ellerinde bulunduruyorlardı. Güney Anadolu haksız şekilde yer yer işgal edilmişti. Şimdi de Karadeniz bölgesinde böyle bir bahane yaratılmaya çalışılıyor, onun gerekçeleri hazırlanıyordu. Kısa bir süre sonra Ege'ye Yunan ordusu çıkarılacak ve Türkiye tam bir kuşatmaya alınacaktı. Plan buydu. Böylesi bir kuşatmanın tamamlanması halinde, Osmanlı Devleti'nin, önüne konacak barış antlaşmasına hiçbir şekilde itiraz etmesine mecali kalmayacaktı. Anlaşmanın 24. maddesine göre ise, Doğu Anadolu'da bir karışıklık çıkarsa, işgal kuvvetleri buraları da işgal edebileceklerdi. O yüzden son derecede dikkatli olmak gerekiyordu ve Ateşkes'i imzalayan Rauf Bey Mondros'tan döner dönmez yaptığı basın toplantısında bu noktanın altını çizmişti.

Mustafa Kemal Paşa'nın, Samsun ve çevresinde olduğu iddia edilen çatışmaları önlemek ve düzeni sağlamak üzere hükümet tarafından Samsun'a gönderilmesi işte bu sebepten çok önemliydi ve sonuçları itibarıyla gerçekten de bu görevin başarılması, o bölgeye yapılması düşünülen askeri müdahaleyi gereksiz kılacağı için devleti kurtarmakla eşanlamlıydı.

Aslında sergilenen bu tutum bir planın parçalarıydı ve hareket noktası da Şubat 1919 başarıydı.

İngiliz, Fransız ve İtalyan yüksek komiserleri 6 Şubat'ta toplanmışlardı. Bu toplantıda Fransız Yüksek Komiseri Amiral Amet Samsun'da Fransızların tedirgin olduğunu, yörede çeteler arası çatışmanın yoğunlaştığını bildirdi. O tarihlerde, doğuda bir Ermenistan kurulacağı, Rum Pontus Devleti'nin yeniden tesis edileceği zaten yaygın bir söylenti olarak bölgeyi sarsıyor, özellikle Türkler üzerinde çok olumsuz etki yapıyordu. Bu nedenle bölgedeki unsurlar arasında bir gerginlik hatta zaman zaman bir çatışmanın olduğu kabul edilebilirdi. Ama bunu bir askeri müdahale için basamak yapmak, gerginliği artırmaktan öte fayda getirmezdi, nitekim getirmedi de.

Yine bu toplantıda bu kez İttihatçıların Bolşeviklerle temas kurmaya çalıştıkları, 9. Ordu Komutanı Yakup Şevki Paşa'nın mutlaka ve ivedi olarak tutuklanması gereği üzerinde durulmuştu. Amiral Webb 13 Şubat günü Londra'ya gönderdiği telgrafta, Samsun bölgesinde Türk, Rum ve Ermeniler arasında tam bir silahsızlanma sağlanmadıkça bölgenin olağan koşullara dönemeyeceğini, bunun için de güçlü askeri birliklerin bölgeye sevk edilmeleri gerektiğini bildirmişti. Aslında bir senaryo yazılıyordu; amaç, ev ev, köy köy, Türklerin ellerindeki silahları toplamaktı. Çünkü bu planın birkaç adım sonrasında, yani barış anlaşması ortaya konduğunda Türk halkının büyük bir tepkiyle ayağa kalkacağını tahmin ediyorlardı. Türklerin elinden silahını almak için, "Ermeniden, Rumdan da topluyoruz" demeye getiriyorlardı, ama bu açıklama Türklere inandırıcı gelmiyordu. Webb dört gün sonra Samsun, Trabzon, Şile, Amasya, Sivas, Kayseri ve Aydın'a asker gönderilmesini istemişti. "Buralarda karışıklık çıkması ihtimali var!" diyordu. Oysa asıl karışıklık oralara İngilizlerin asker çıkarmasından kaynaklanıyor, halk da doğal olarak buna tepki gösteriyordu.

Sonuçta, yazılan senaryo uygulamaya konuldu ve 9 Mart'ta 200 İngiliz askeri Samsun'a çıkararak ve içerlere doğru girmek üzere Merzifon'a kaydırıldı. Bu hareket bile derhal tepki yarattı ve Samsun'daki makineli tüfek birlik komutanı Teğmen Hamdi, bir-

liğıyle birlikte 17 Mart'ta dağa çıktı. Bu haber İstanbul'a bomba gibi düştü. İşgal kuvvetleri karargâhı tam bir şok yaşıyordu. İlk kez bir askeri birlik resmen isyan ediyor ve dağa çıkıyordu. İşgal kuvvetleri köylünün elindeki silahı toplamak için bahane yaratırken, bir askeri birlik tüm ağırlıklarıyla dağa çıkıyordu. Bu örnek diğer birliklere de sıçrayabilirdi. Bundan da endişe ediliyordu. Üstelik o tarihte henüz hiçbir yerde buna benzer bir askeri başkaldırı yoktu ve de olamazdı. Vahdettin'in de Harbiye Nezareti'nin de en hassas olduğu konu buydu. Ama demek ki artık sabırlar taşıyordu.

Batı Anadolu'daki Durum

Doğu Anadolu'da bu gelişmeler olurken, Batı Anadolu'da da Ege Bölgesi ve Trakya'nın Yunanistan'a verileceği haberi bölgenin tamamına yayılmıştı ve Türkler bunun kaygı ve gerilimini yaşıyordu. Çünkü tam bu tarihlerde Paris Konferansı'nda bu hususlar konuşuluyor, Ege'nin durumu tartışılıyordu. İtalya'nın karşı çıkışına rağmen, bölgenin Yunanistan'a verilmesi görüşü ağırlık kazanmıştı ve bu bilgiler bölgeye ulaşmıştı. Aslında Damat Ferit Hükümeti yönetime gelir gelmez, Batı Anadolu ve Trakya'nın Yunanistan'a katılması için sürdürülen yoğun bir propagandayla baş etmek zorunda kalmıştı. 16 Mart'ta, bütün Rum kiliselerinde ve gazetelerde ilanlar yayımlanıyor, Rumlar bölgenin Yunanistan'a katılmasını istediklerini bildiren bir muhtıraya imza koyma kampanyalarına davet ediliyorlardı. Bu muhtıra daha sonra Paris Konferansı'na gönderilecekti. Paris'e herkes gidiyordu, bir tek Osmanlı Devleti'nin tek bir temsilcisinin gitmesine izin verilmiyordu. Yani tam anlamıyla bir "gıyabında yargılama" hatta "gıyabında infaz" yapılıyor, doğaldır ki bu haberler de tüm yurda yıldırım gibi yayılıyordu. Türkiye'de her yerinde büyük bir gerilim yaşanıyor.

Tansiyonun bu kadar yükselmesi İtilaf Devletleri'ni de rahatsız etmiş ve olaylara yol açanları şiddetle cezalandırma konusunda polis müdüriyetiyle işbirliği yapacaklarını duyurmuşlardı. Bunun nedeni Türklerden yana olmaları değil, karışıklık çıkmasını istememeleridir. Çünkü bir kez başladıktan sonra bu tür olayların nerede duracağını kestirmek zordur.

Bu arada İzmirli de bu kötü gidiş nedeniyle harekete geçtiler. Sukerizade Tevfik Paşa ile İzmir Mevlevi Dergâhı Postnişini Nurettin Efendi, Aydın Türklerinin Osmanlı kitlesinden ayrılacaklarını İtilaf Devletleri'ne belgelerle kanıtlamak için yola çıktılar ve bu arada 19 Mart'ta Padişah Vahdettin'i de ziyaret ettiler.

Vahdettin onlara, İzmir'in "Vatan-ı Osmani'den" ayrılmasının katiyen hatır ve hayale gelmediğini söyleyip ilk fırsatta "İzmir'i teşrifle milletle temas edeceğini" müjdeledi.

İşte günler böylesine gerilim içinde akıp geçerken, 21 Nisan 1919 günü İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe Hariciye Nezareti'ne bir nota verdi.⁶ Bu nota Harbiye Nezareti'nde de, Yıldız'da da deprem etkisi yaptı. İngilizler Samsun bölgesi için süregelen iddialarını tekrarlıyorlar, "Ya siz bu bölgedeki asayiş ve düzeni sağlarsınız ya da biz çıkıp düzeni sağlayacağız" demek istiyorlardı. Aslında o bölgede gereken altyapıyı ve hazırlıkları tamamlamışlar, şimdi eyleme geçmek için son kozlarını kullanıyorlardı. Bölgede asayiş sağlamak sadece Türklerin elinde değildi ki, Rumlar da Ermeniler de her an birtakım olayları provoke edebilirler ve bu da işgalcilerle bekledikleri fırsatı verebilirdi. Buna rağmen Harbiye Nezareti Samsun'a gönderilecek komutanı seçmek için hazırlıklara derhal başladı.

Amiral Calthorpe'un Osmanlı Hariciye Nazırı'na verdiği 21 Nisan 1919 tarihli nota şöyledir:

Belge 9

İstanbul, 21 Nisan 1919

Ekselans,

1. Erzurum, Erzincan, Bayburt ve Sivas bölgelerindeki askeri durumun memnuniyeti mucip olmadığını zatı asilanenize saygılarıyla bildiririm.

2. 9. Türk Ordusu hududun berisine çekildiği zaman bu ordunun bir kısmı hudut ile Erzurum ve Erzincan idari bölgeleri arasında yol boyunca bulunan köylerde yerleştirilmişler, geri kalanı ise hudut ile Samsun arasındaki sahil yolunda kalmışlardır. Bu orduya kumanda eden General Şevki'nin siyasi faaliyeti ilkbaharda müteaddit raporlarda tekrar tekrar bildirilmiştir. Bu münasebetle Britanya Selanik Kuvvetleri Başkumandanlığı tarafından Osmanlı Harbiye Nezareti'ne General Şevki'nin azli hakkında talimat verilmişti.

3. Şimdi müteaddit kaynaklardan öğrendiğime göre Erzurum, Erzincan, Bayburt ve Sivas'ta baştan başa kurulan şûralarca bilhassa Türk ordusundan itibari müstakil [sözde bağımsız] ve fakat askeri kontrol altında devşirme asker toplanmıştır.

6 Bkz. Belge 9.

Başkumandanlıktan çıkan talimatlarına aykırı olan bu kaçamak hareketler arzuya şayan olmaktan tamamıyla uzaktır; eğer bu hal derhal durdurulmayacak olursa işler ciddiyet kesbedebilir.

4. Bu ağır durumu ekselansınızın ıttılâna [bilgisine] arz etmekle beraber söz konusu şûraların asker toplamalarını men için ilgili makamlara derhal talimat verilmesini rica ederim.

5. Bu durumla ilgili olarak yapılacak teşebbüsler hakkında mümkün mertebe bilgi verilmesini de temenni etmekteyim.

A. Calthorpe
Yüksek Komiser

* * *

British High Commissioner to the Ottoman Minister For Foreign Affairs

Constantinople, 21th April 1919

Your Highness,

1. I have the honour to inform Your Highness that the military situation in the districts of Erzeroum, Erzinjan, Baiburt and Sivas is very unsatisfying.

2. When the retreating IXth Turkish Army fell back across the old frontier, part of it settled down into the villages along the roads between the frontier and Erzeroum and Erzinjan, the rest remained along the cost road between the frontier and Samsoun. During the spring there have been repeated reports of the political activity along the frontier of General Chevki Pasha who commanded this army, in consequence of which instruction was given by the General Officer C.-in-C., British Salonica Force, to the Ottoman Minister of War for his removal.

3. I am now informed from several sources that Shuras have been set up throughout the districts of Erzeroum, Erzinjan, Baiburt and Sivas and that these Shuras are levying troops, nominally distinct from the Turkish Army, but practically under military control. This evasion of the instructions issued by the General officer C.-in-C. is highly undesirable, and if it is not stopped at once, may create serious situation.

4. I beg to bring this grave state of affairs to the notice of your highness, and to request that orders may be issued immediately to

the competent Authorities forbidding the levying of troops by the shuras in question.

5. I desire to be informed at the earliest possible moment of the steps taken to deal with the situation.

I have, & c.
A. Calthorpe
High Commissioner

★ ★

Hariciye Nezareti bu notaya 25 Mayıs'ta şu cevabı vermiştir:

Belge 10

1. Osmanlı Kafkas ordusunun Rus cephesine ayrılmış olan 11., 12., 9., ve 3. Tümenleri Kafkasya ile Azerbaycan'ın tahliyesinden sonra şu mevzilere varmışlardır: 11. Tümen Van ile Bayezit Bölgesi'nde, 12. Tümen hudutla Horasan arasında; 15. Tümen Batum'dan geriye dönmesini müteakip Samsun-Amasya bölgesinde; 5. Kafkas Tümeni'nin dört taburu hudut ile Trabzon arasında; geri kalanlar da Trabzon ile Samsun arasındaki yolda bulunmakta olup Sivas'ın güneyine doğru yürümektedir. General Milne Umumi Karargâhı'nın bütün bu mevzilerden ve hareketlerden haberi vardır.

2. 9. Ordu kaldırılmıştır. Bu ordunun kumandanı Yakup Şevki Paşa hastalanarak 26 Nisan'da İstanbul'a dönmüştür. General Milne'nin Umumi Karargâhı'nın da bildiği gibi Haydarpaşa Hastahanesi'nde tedavi edilmektedir.

3. Son zamanlarda 1310-1313 sınıflı mükelleflerden şimdiye kadar tecil edilenler silah altına alınmıştır. Britanya makamlarının istekleri üzerine bunların davetleri 16 Nisan 1335 (1919) tarihli emir mucibince durdurulmuştur. Bu hususta lüzumlu malumat 28 Nisan'da Büyük Erkân-ı Harbiye-i Umumi Karargâh Başkanı ve Harbiye Nezareti Ordu Dairesi vasıtasıyla General Deedes'e tevdi edilmiştir.

4. Bazı şûraların Osmanlı ordusu dışındaki teşekküller için hem de ordunun kontrol ve nezareti altında acemi efradı askere çağırdıkları haberinin asıl ve esastan ari olduğunu teyiden beyan ederim. General Milne Umumi Karargâhı'nın sayı ve durumlarını pekiyi bildikleri teşekküllerden gayri hiçbir teşkilat mevcut olmadığı gibi herhangi bir suretle askere davet de vuku bulmamıştır. General Milne Umumi Karargâhı'nın mütareke tatbikatına ait is-

tekleri tamamıyla yerine getirilmiştir. Bu mütareke bendlerinin uygulanması hususunda yavaş hareket edilmiş olmasına gelince; bu husus nakliye ve muhabere vasıtalarının eksikliğinden ileri gelmiş olup sadece iyi niyetle bunun önlenmesi mümkün olmamaktadır. Muayyen miktar sayıyı aşan tüfekler sökülmüş, topların kamaları alınmış ve aynı durumda bulunan makineli tüfekler de İstanbul'a nakledilmiştir. Britanya kontrol subayları bu işlerin teferruatına vakıf bulunmaktadırlar. Bir Müslüman şûrasının Kars'ta mevcudiyetini öğrendikse de bununla maddi ve manevi hiçbir münasebetimiz olmadığını bilhassa ilave etmek lüzumunu hissediyoruz. Bu şûra Britanya makamları tarafından dağıtılmış, ama yeniden teşkil edilerek o zamandan bu yana makamların muvafakatleriyle yerine bir başkası kaim olmuştur.

5. Van vilayetinde olduğu gibi Erzurum vilayetinde de bugüne kadar çeteler tarafından hiçbir şekavet yapılmamıştır;

Trabzon ve Sivas vilayetlerinde de bazı münferit adi hırsızlıklardan gayri bir vaka olmamıştır. Yalnız Samsun'da büyük sayıda Rum çeteleri hırsızlık yapmaktadır. Ancak doğu vilayetlerinde siyasi nitelikte en ufak bir vaka olmadığı gibi, siyasi hiçbir şekavet vakalarına da tesadüf edilmemiştir.

6. Gerçi hiçbir teşkilatın, hatta rüşeym [taslak] halinde bile, mevcut olmadığı sabit olmuşsa da İmparatorluk Hükümeti asayişin herhangi bir suretle bozulmasını önlemek için Yıldırım Orduları'nın eski kumandanı Tuğgeneral Mustafa Kemal Paşa'yı bu havalide bulunan Osmanlı kıt'alarına umumi müfettiş tayin etmiştir.

7. Yukarıdaki haberlere ilaveten bazı mülahazalarımı da aşağıya kaydediyorum: Bütün suçlamalar ve çıkarılan bütün gürültüler Ermenilerin eserleridir; bunlar barış konferansının kararlarından hayal kırıklığına uğramış olmak korkusuyla hedeflerine ulaşmak için entrikalar çevirerek huzursuzluk uyandırmaya çalışmaktadırlar. Aslı ve esası olmayan şikâyetler evvelce tasarlanmış olan planların bir kısmını teşkil etmektedir. Doğu vilayetlerinde karların erimeye başladığı bu mevsim Ermeni çetelerinin hareketlerine müsait bulunmaktadır. Hareket serbestliğine sahip olmaları için Ermeni çetelerinin takip edilmemesi lazım gelmektedir. Trabzon, Van, Erzurum ve Sivas vilayetleri garnizon kuvvetlerinin zayıflatılması ve yerlerinden uzaklaştırılmaları planlarına dahil bulunmaktadır. Bunlar, Doğu vilayetlerimizdeki kıt'alarımızın Kafkasya için tehlikeli olabileceği zannını uyandırmak ve bu bölgelerin bu

suretle boşaltılmasını temin etmek olan hedeflerine böylece varacaklarını ümit etmektedirler.

Hariciye Nezareti bir taraftan İngilizlere bu yanıtı verirken, öte yandan Hükümet de Mustafa Kemal Paşa'yı Samsun'a işte bu kritik durumu çözmesi için göndermişti.

Mütareke Sonrasında Ordunun Durumu

Bu dönemde ordunun durumu iyice içler acısıydı. Mütarekenin 5. maddesine göre ordu derhal terhis edilecekti. Düzeni sağlamak üzere belli bir miktar muhafaza edilecek, ancak bu rakam ileride hükümetle birlikte tespit edilecekti. İşte bu maddenin gereği olarak 400 bin mevcudu olan ordu kısa sürede 50 binin altına düşürülmüştü. Bu mevcudun 17.860'ı doğudaki 15. Kolordu'daydı.

Savaşın yenilgiyle sona ermesinin neticesinde ordu önemli ölçüde prestij kaybetmişti. Bunun da etkisiyle jandarma teşkilatı Dahiliye Nazırlığı'na bağlanıyor ve Harbiye Nezareti'nin de bütçesi çok önemli ölçüde azaltılıyordu. Ordunun sayısının ne olması gerektiği konusunda Osmanlı Genelkurmay'ının düşüncesi, her biri üç tümendenden oluşan dokuz kolordunun oluşturulmasıydı. Buna karşılık İngiliz Karadeniz Kuvvetleri Komutanı General Milne, toplamı 100 bini geçmeyecek tarzda üç kolordunun yeterli olacağını söylüyordu. Bütün bunlara karşılık İngiliz Askeri Ataşesi W. H. Deeds 10 Nisan tarihli toplantıda, "Terhis işlerinin iyi olduğunu, Osmanlı ordusunun her biri 1.500'lük 20 Tümene, (yani böylece toplam 30 bin kişiye) indirilmiş olduğunu" açıklıyordu.⁷

Hükümet Tedbirleri

Ülkenin içinde bulunduğu durumu ve giderek tırmanan karışıklıkları düzeltmek amacıyla hükümet bir dizi tedbir almak zorunda kalmıştı. Bu tedbirleri aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür:

Jandarmayı Çoğaltmak

Hükümet, Mütareke şartları nedeniyle askerin sayısını artırmayacağını biliyordu. Asayiş giderek bozuluyordu. Tedbir olarak jan-

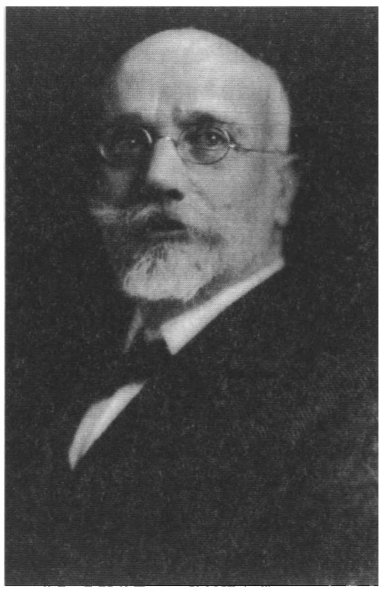
7 Sevr'de bu rakam 15 bin asker, 35 bin jandarma ve 700 hassa askeri olarak belirlenecektir.

darmayı artırmaya karar verdiler. Harbiye Nazırı Şakir Paşa, *Journal d'Orient* gazetesine verdiği demeçte, özellikle Şile, Bursa ve Aydın havalisinde sık sık eşkıyalık olaylarına rastlandığını söylüyordu. Bunu yapanlar asker kaçaklarıydı. Daha çok jandarma göndermek suretiyle bu tür olayların önlenebileceğini umuyordu.

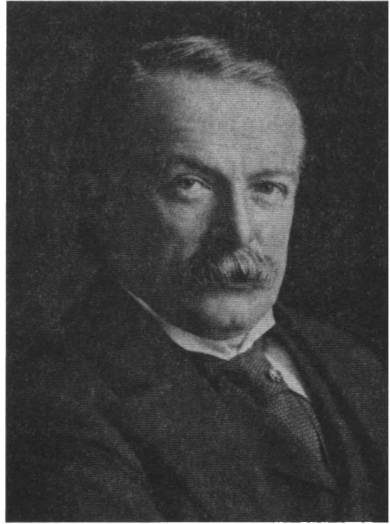
Gerçekten de 2 Mayıs'ta Dahiliye Nazırı Mehmet Ali Bey'in verdiği demeçten anlaşıldığı kadarıyla 20 bin olan jandarma sayısı 27 bine yükselmiştir. Daha sonra bu rakam 35 bine yükselmiştir.

Silahsızlandırma

Bir diğer tedbir olarak Osmanlı Hükümeti halkın silahsızlandırılması gibi bir karar almış, bu silahların toplanması sırasında İngiliz subaylarının da yardımcı olup olamayacaklarını Yüksek Komiserliğe sormuştu. Calthorpe, asayişten öncelikle Türk hükümetinin sorumlu olduğunu, buna rağmen eğer gerçekten bu yardım isteniyorsa gerekli makamlarla görüşülebileceğini Sadrazama söyledi. 6 Mayıs'ta bu soru tekrar sorulduğu halde yanıt bir türlü alınamadı. Bunun nedeni açtı: Genel bir silahsızlanmaya gidilmek istenmişti. Türklerin elinden silahını almak için İngiliz suba-

Yunan Başbakanı Venizelos

İngiliz Başbakanı Lloyd George

yının yardımına ihtiyaç yoktu. Onu zaten idare hallederdi. Ama Rum ve Ermenilerden bu silahları toplarken İngilizlerin desteği elbette işi kolaylaştırdı. Ama İngilizler bir taraftan Yunan ordusunu İzmir'e çıkartırken, diğer taraftan Rumların elinden silahlarını alamazlardı. O nedenle bu meselenin üzerine hiç gitmediler. Kısa bir süre sonra da konu unutulup gitti.

Heyeti Nasihalar

Bütün bu gelişmeler olurken, yalan yanlış her tür haber Trakya'dan Anadolu'nun diğer ucuna bütün yurdu hızla dolaşüyor, insanları huzursuz ediyordu. Basının yetersiz, iletişimin ise çok kısıtlı oluşu nedeniyle bu durum son derecede ciddi bir asayiş sorunu haline gelmişti. Damat Ferit 5 Nisan'da Amiral Webb'i ziyaret ederek hükümetin bir tasarısını sundu: Bazı şehzadeler başkanlığında taşraya "Heyeti Nasihalar" yani Nasihat Heyetleri gönderilecekti. Bu heyetler gittikleri yerlerdeki karışıklık ve huzursuzluğu gidereceklerdi. Bu heyetler hükümet adına tam yürütme yetkisine sahip olacaktı. Webb bunun mümkün olmadığını söyledi. Ancak, bölgelerdeki İngiliz denetim subayları o bölgelerdeki sorunları aktarmak suretiyle bu heyetlere yardımcı olabilirlerdi.

Bir süre sonra iki heyet kuruldu ve biri Anadolu'ya, diğeri Trakya'ya gönderildi.

Anadolu heyetinin başında Şehzade Abdürrahim Efendi bulunuyordu ve heyet, Ali Rıza Paşa, Ferik Mahmut Hayret Paşa, Süleyman Şefik Paşa, Bursa Müftüsü Ömer Fevzi Efendi, Pazarcık eski Müftüsü Halil Fehmi Efendi, Dahiliye Nezareti müdürlerinden Ohannes Ferit Bey, Karahisar eski mebusu Yanko Kovenidi Beylerden oluşuyordu. Heyet 16 Nisan 1919'da İstanbul'dan hareket edip, 18 Mayıs'ta İstanbul'a döndü. Bu süre zarfında Bursa, Balıkesir, İzmir, Afyon, Antalya, Isparta, Konya, Eskişehir ziyaret edilmişti.

Şehzade Cemalettin Efendi başkanlığındaki ikinci heyette ise Harbiye eski nazırı Cevat Paşa ve Fevzi (Çakmak) Paşa da bulunmaktaydı. Trakya'ya giden bu heyet de 9 Mayıs'ta İstanbul'a döndü. Padişahın bu konudaki "iradesi"ne bakıldığında, heyetlerin gönderiliş amacı, savaşın musibetlerinden etkilenen tebaaya Padişahın şefkat ve teveccühlerini bildirmektir.

Damat Ferit'e göre ise amaç maneviydi ve halka Padişahın selamları ve kendilerini düşünmekte olduğu bildirilecekti. Diğer bir deyişle, saltanatın tabandan bir destek bulma çabasıydı. Gerçekten

de 11 Mart'ta Şehzade Abdürrahim Erzurum'da bulunuyordu. 22 Nisan'da ise Şehzade Cemalettin Trabzon'dan ayrılıyordu.

Isparta ve Burdur'da bulunan İngiliz denetim subayı yazdığı raporda, "Bu heyetlerin amacının unsurlar arasında barışı sağlamaktan çok, Hükümet ya da Sarayın taşradan bekleyebileceği desteği saptamak" olduğunu belirtiyordu.⁸

Bazı Atamalar

Bu dönemde bazı yurtsever komutanlar Anadolu'da bazı birliklerin başına atandılar. Sadece Divaniharp üyeliği ve başkanlığı gibi görevler için Abdülhamit döneminin komutanları seçiliyordu. Örneğin Samsun'a gönderilmek için Mustafa Kemal Paşa seçilmişti.

Erzurum'da bulunan 15. Kolordu Komutanlığı'na Kâzım Karabekir Paşa atandı. Kâzım Paşa aslında 28 Aralık 1918'de Tekirdağ'da bulunan 14. Kolordu Komutanlığı'na atanmıştı. Doğuya gitmeyi kendisi istemiş, bu nedenle 15. Kolordu Komutanlığı'na tayini için uzun uğraşlar vermişti. Sonunda, 12 Nisan 1919'da ancak sonuca ulaşmış İstanbul'dan ayrılabilmiştir.

20. Kolordu Komutanlığı'nda bulunan Ali Fuat (Cebesoy) Paşa aslında zaten bu kolordunun komutanı olarak Anadolu'daydı. Mustafa Kemal Paşa'nın komutanı olduğu 7. Ordu'ya bağlı kolordulardan biri olan 20. Kolordu ve komutanı Ali Fuat Paşa, Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a gelmesinden sonra, kolordusuyla Ulukışla üzerinden Ankara'da konuşlanmıştı. Ali Fuat Paşa hastalığı nedeniyle İstanbul'a gelmiş ve tedavisi bitince de Şubat 1919 sonunda tekrar kolordusunun başına geçmişti.

Konya'da bulunan Yıldırım Kıtaları Müfettişliği'ne Mersinli Cemal Paşa 2 Şubat 1919 tarihinde atanmış, ne var ki Cemal Paşa 5 Temmuz 1919'da, 10 günlük izinle geldiği İstanbul'dan bir daha geri dönmemiştir.

20 Ocak'ta İzmir valiliğine Nurettin Paşa atanmıştır. Nurettin Paşa 9 Şubat'ta İzmir Havalisi ve 17. Kolordu Komutanlığı'na da getirilmiştir. Fakat Damat Ferit iktidara gelince, Tevfik Paşa kabinelerinde Dahiliye Nazırlığı yapan ve sarayın ve İngilizlerin adamı olarak bilinen İzzet Bey, 11 Mart'ta Aydın valiliğine atanır. İzzet Bey Aydın'dan hükümete 17 Mart'ta gönderdiği raporda Nurettin Paşa'nın İzmir valiliği görevinde bulunmasının birkaç gün için bile olsa "katiyen münasip olmadığını" bildirir. Bunun

8 Foreign Office, 371/4218, 92732, 84425.

üzerine Nurettin Paşa İzmir valiliğinden alındığı gibi, 17. Kolordu Komutanlığı'ndan da alınmış ve yerine 10 Nisan 1919'da emekli Mirliya Ali Nadir Paşa getirilmiştir.

15 Mayıs'ta Yunanlar İzmir'e çıktığında, gerek Vali İzzet Bey gerekse Kolordu Komutanı Ali Nadir Paşa hiçbir mukavemette bulunmamışlardır. Son derecede ulusçu karakterdeki Nurettin Paşa'nın bölgeden uzaklaştırılıp yerine bu kritik bölgeye İzzet Bey ve Ali Nadir Paşa'nın atanmış olması ve kısa süre sonra da bu bölgenin mukavemetsiz olarak Yunan işgaline uğraması, bu atamaların arkasında İngilizlerin olduğu ihtimalini kuvvetlendirmiştir. Mustafa Kemal Paşa da Nurettin Paşa gibi bir yurtseverin görevden alınıp yerine Ali Nadir Paşa'nın getirilişini ağır bir dille eleştirmiş ve bu durumu "ibret alınacak bir ihanet" olarak değerlendirmiştir.

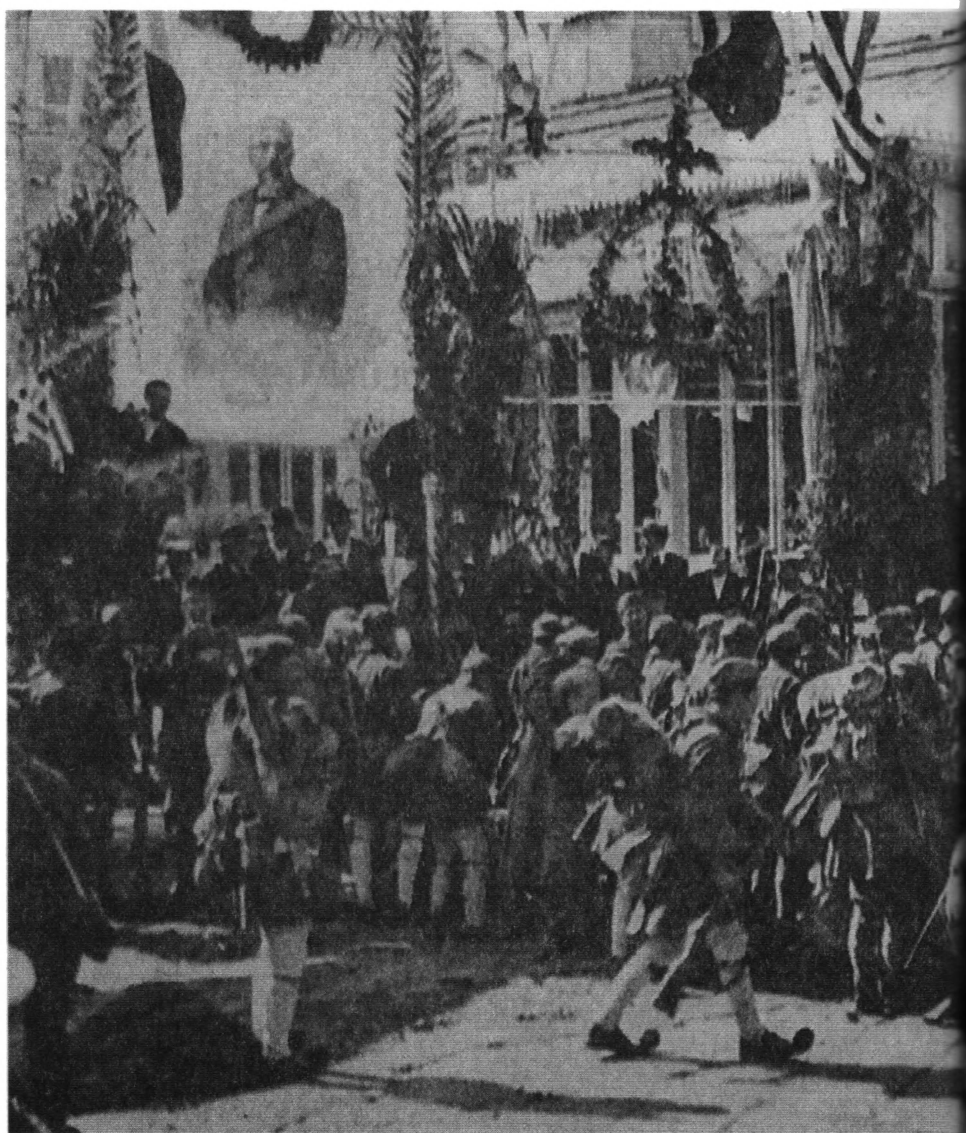
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

EGE YAS İÇİNDE

~

Yunanistan, Birinci Dünya Savaşı'na savaşın sonuna doğru katılmıştı. İngiliz Başbakanı Lloyd George, Yunan Başbakanı Venizelos'u savaşa girmesi için ikna etmeye çalışırken, savaşın kazanılması halinde İzmir ve çevresinin Yunanistan'a verileceği vaadinde bulunmuştu.

Oysa aynı İngiltere, daha önce aynı vaadi İtalya'ya da yapmıştı. Şimdi o gün gelip çatınca İngiltere ağırlığını Yunanistan'dan yana koyuyor, İtalya'nın Akdeniz'de daha da güçlenmesini kendi çıkarları için tehlikeli görüyordu.

Yunan ordusu Pasaport İskelesi'nden İzmir'e çıkıyor

İZMİR İŞGAL EDİLİYOR

İşgale Hazırlık

Henüz Birinci Dünya Savaşı devam ederken İzmir ve yöresi, savaşa katılması karşılığında Yunanistan'a vaat edilmişti. Aynı bölge için İtalya'ya da söz verilmiş olması sıkıntı yaratmış ve Müttefikler arasında önemli bir sorun haline gelmişti.

Mondros Mütarekesi imzalanır imzalanmaz Yunan Başbakanı Venizelos 2 Kasım 1918'de Anadolu'nun batı kısmının Makri'den Erdek'e kadar Yunanistan'a terkini istedi. Arkasından 30 Aralık 1918'de "Sulh Kongresi Huzurunda Yunanistan" adlı memorandumunda bu isteği yineledi.

3-4 Şubat 1919'da toplanan "On'lar Şûrası" huzurunda da söz konusu bölgede 1.132.000 Rum'a karşılık yalnızca 943.000 Müslüman bulunduğunu savunarak ısrarını sürdürdü.

Bunun üzerine Yunanlara ait arazi meselelerini tetkik için 5 Şubat 1919'da bir komisyon kuruldu ve bu komisyon 30 Mart 1919'da bölgenin Yunanistan'a verilmesini teklif etti. Bu karardan haberi olmayan Amiral Calthorpe 3 Nisan 1919 tarihli raporunda şöyle yazıyordu:

"(...) Ümit etmek isterim ki (...) Helen Krallığı Ege Denizi'nin doğu kıyılarına yayılmayacaktır. Bu ümidimiz geçmişteki zulüm idaresinden kurtulmak emellerine duyduğumuz sempatinin şiddetinin eksikliğinden değil, ama bu hareketin ilgili taraflarından hiçbirisinin mutluluğuna hizmet

edeceğine inanmamış, belki bunun tam tersine inanmış olmamızdandır."

İngiltere Harbiye Nezareti'nin bir sorusuna 23 Ekim'de verdiği yanıtta Lord Hardinge "İtalyanların da, Yunanların da İzmir'e çıkmamalarını" tercih edeceğini bildirmişti.

4 Kasım 1918'de ilk İngiliz harp gemisi İzmir Limanı'na girdiği zaman birçok Rum, Yunan bayrağını çekerek ve Venizelos'un resimlerini taşıyarak caddelerden geçtiler. İzmir Valisi Nurettin Paşa bunu hükümete bildirirken, Rumların amaçlarının Müslümanları galeyana getirerek olay çıkmasına yol açıp, mütarekenin 7. maddesinin uygulanmasına gerekçe hazırlamak olduğunu ifade ediyordu. 20 Şubat günü General Milne, İzmir'deki temsilcisi Ian Smith'in bir raporunu İngiltere'ye Savaş Bakanlığı'na gönderiyordu. Bu raporda "Yunan isteklerinin Türkler arasında mevcut huzursuzluğu genişlettiğini, Türk köylerine silah dağıtılmasıyla da anlamak mümkündür" denilmektedir.

Smith'e göre "Yunan işgali vuku bulduğu takdirde Türkler ayaklanacaktır. İtalyan işgaline ise hem Türkler hem Rumlar karşı koyacaklardır. (...)"

Bir taraftan İzmir'in işgali için gittikçe yoğunlaşan Yunan hazırlığı sürerken, öte yandan böyle bir işgale karşı direneceği bilinen Nurettin Paşa İtilaf Devletleri'nin talebi üzerine İzmir valiliği görevinden alınmış ve yerine 11 Mart 1919'da daha önce Evkaf Nazırlığı, Dahiliye Nazır Vekilliği yapmış olan (Kambur) İzzet Bey getirilmişti. İzzet Bey'in Sarayın ve İngilizlerin adamı olduğu bilinmekteydi.

28 Mart'ta İtalyanlar Antalya'ya çıkmışlardı. Yunanistan'ın da buna mukabele olarak İzmir'e çıkabileceğini Fevzi Paşa 7 Nisan 1919'da gönderdiği bir yazıyla Sadrazam Damat Ferit Paşa'ya bildirmişti. Olaylar böyle gelişirken Amiral Calthorpe, "İzmir'in Yunanlar tarafından işgali olayının nereye varacağı hakkında bir tahmin yazısı" yazmalarını Askeri Ataşe Wyndham Deedes, Yarbay Ian Smith ve Philip P. Graves'ten oluşan komisyondan istedi. Komisyon şu neticeye varmıştı: "Eğer yeni bir harp isteniyorsa, gidilen yol tamamıyla oraya çıkar."

Bu komisyonun görüşü tamamen doğru çıktı. Ne var ki o günlerde Paris'te sadece Venizelos'a kulak veriliyordu.

"Müttefikler İzmir'e Çıkacak" Deniliyor

Venizelos 12 Nisan 1919'da "Aydın vilayetinde oturan Rum halkına yapılan iddialı, ispatlı Türk vahşetlerine karşı (...)"

Clemenceau'ya bir nota vererek bunu protesto etmişti. Bu tarz şikâyetleri yineleyip duruyordu. Oysa işgalci devletlere bir fırsat verilmemesi ve Rumların tahriklerine kapılmaması için bölgedeki Türk idaresi büyük bir dikkat ve duyarlılık göstermekteydi. Ancak ne yapılırsa yapılsın, bu işgal bir şekilde gerçekleştirilecekti, çünkü bunun sözü daha savaş bitmeden verilmişti. O nedenle bu bölgeyi örneğin fiilen İngilizler yönetiyor olsaydı bile, İzmir'in işgali kaçınılmazdı. Ancak yine de bir gerekçeye sığınma zorunluluğu vardı. Bunun en kolay yolu da yüzlerce yıldan beri Avrupa'da her benzeri durumda ileri sürülen "(...) Türkler Hristiyanları katlediyor. (...) " yalanı ve yaygarasıydı. Burada da bu yalana başvuruldu. İngiltere Başbakanı Lloyd George 5 Mayıs toplantısında "(...) Yurttaşları halihazırda katledilmekte olduklarından dolayı Yunanların İzmir'i işgal etmelerine müsaade edilmeliydi. (...) Orada onlara (Rumlara) yardım edecek başka hiç kimse olmayacaktı" demektedir. Ertesi gün yani 6 Mayıs'ta Lloyd George bir gün önceki teklifinde ısrar etti ve "Mösyö Venizelos'un Türkiye'deki yurttaşlarını himayesi altına almak için iki veya üç tümen askerin İzmir'e yollanmasına müsaade kararı verilmeliydi. (...) " diyerek ısrarını sürdürdü.

Fransız Başbakanı Clemenceau ile ABD Başkanı Wilson da bu teklife mutabakatlarını bildirdiler, hatta Wilson "bu fırkaların hemen karaya çıkarılmalarını" da istedi. Böylece neticesi çok ağır olacak bir karar bir-iki dakika içinde alınmış oldu. İngiliz Genelkurmay Başkanı General Wilson meseleyi bizzat Lloyd George'tan öğrenince, "bunun gerçekleşmesinin bir diğer harbin başlaması demek olacağını" belirterek bu konuda İtalya'nın ve Türkiye'nin haberdar edilmesinin zorunlu olduğunu söyledi. Venizelos Türklere keyfiyetin ancak karaya asker çıkarılmadan az önce bildirilmesini teklif etti. Wilson ona hak verdi: "Gizliliğin büyük önemi hususunda Amiral Calthorpe uyarılmalıydı. (...) "

21 Nisan'da Osmanlı Hükümeti'ne verilen notayla dikkatler Samsun üzerinde yoğunlaştırılmış ve bölgede yine Türklerin asayiş bozmakta olduğundan şikâyetle, "Düzeni ya siz sağlarsınız ya da biz asker çıkarmak zorunda kalırız. (...) " denmişti. Hükümet o bölgeyle yakından ilgileniyor, İzmir'i ise endişeyle izliyordu. Venizelos da bu kez İzmir'de himaye edilmeye muhtaç 30 bin ırkdaşı olduğundan söz ediyor, böylece "Türklerin muhtemelen yapabilecekleri bir katliamı önlemek amacıyla" İzmir'e çıkmak adeta zorunluluk haline gelmiş gibi gösteriliyordu.

10 Mayıs'ta yapılan son görüşmede şu kararlar alındı:

1. 12 Mayıs'ta Orlando (İtalyan) yapılacak harekâttan haberdar edilecek, o da İzmir'de Amiral Calthorpe'un emrine bir İtalyan Bahriye subayı verecek.

2. Deniz Yüzbaşı Fuller, Amiral Calthorpe'a talimat verilebilmesi için Britanya Amirallik Dairesi'yle irtibat kuracak:

a) İtalyan gemilerinin İzmir'de bulunuşu bakımından Amiral Calthorpe'un İzmir'de bütün askeri hareketlerde, yani bu hareketin başında ve devamı sırasında hazır olması çok arzuya şayandır. (...)

c) İtalya Yüksek Komiseri Sforza'ya 12 Mayıs öğleden sonra bilgi verilecek, Amiral Calthorpe Türklere yapılacak aşağıdaki tedbirleri Amiral Amet'le birlikte tertip ve tanzim edecek:

I. Yunan kıtalarının İzmir'e çıkmalarının kararlaştırılmış olduğu zamandan 36 saat önce, İzmir istihkâmlarının Müttefik müfrezelerine teslim edilmesi gerektiği İstanbul'da hükümete tebliğ edilecek.

II. Yunan kıtalarının İzmir'e çıkmaları planlanan saatten 12 saat önce Müttefik kıtalarının Mütareke hükümleri gereğince İzmir'e çıkacakları, İzmir ve çevresindeki karışıklıklar nedeniyle bu kararın alınmış olduğu hükümete ve İstanbul'daki Türklere bildirilecek (...) İstihkâmları teslim almak üzere karaya çıkacak olan müfreze tamamen Fransızlardan oluşacak. (...)”

Böylece tam bir "siyasi ahlaksızlık" sergileniyordu. Sanki İzmir'in Yunanlar tarafından işgali diye bir şey yoktu da, olay "Şehirdeki asayiş sağlaması için Müttefikler İzmir'e çıkıyor" gibi gösteriliyordu. Böylece Fransız birlikleri İzmir'e çıkıp Müttefikler adına İzmir'deki tabyaları teslim alacaklar ve böylece buraları savunmasız hale getireceklerdi. Halkın tepkisinden korkulduğu için olay İstanbul'da halka böyle duyurulacaktı.

Daha sonra Fransızlar çekilecek ve hareketten sadece 12 saat önce bu kez Yunanların İzmir'i işgal edeceği resmi makamlara resmen duyurulacak ve Yunanlar bir gün önce Fransızların korunmasız hale getirip sonra çekildikleri şehre kolayca gireceklerdi. Bu iğrenç durumu içine sindiremeyen İngiltere Genelkurmay Başkanı General Wilson 10 Mayıs 1919 günü hatıra defterine şunları kaydediyordu:

"Bütün bunlar çılginca ve kötü şeyler (...) Venizelos bu üç smokinliyi (yani devlet adamını) kendi emellerine alet et-

mektedir. (...) Bliss, Le Born, Fuller ve ben (...) saçma bir iş yapmakta olduğumuzda ittifak etmiş bulunuyoruz."

Amiral Calthorpe 12 Mayıs'ta durumu meslektaşlarına yani Fransız Yüksek Komiseri Defrance ile İtalya Yüksek Komiseri Kont Sforza'ya bildirdikten sonra Amiral Gemisi Iron Duke zırhlısıyla İzmir'e hareket etti. 13 Mayıs'ta öğleden sonra İzmir'deydi. Hemen bir toplantı yaptı ve bu toplantıya katılan Commodore Fitzmaurice, Visamiral Duvaux, Yüzbaşı Magliano, Yüzbaşı Dayton ve Yüzbaşı Mavroudis'le bir durum değerlendirmesi yaptı. Bunun sonucunda Fransızların Foça'daki topçu birliğini, İtalyanların Karaburun'u, İngilizlerin Kösten Adası'nı ve Yunanların da Sancakkalesi'ni (Kadifekale) eşit kuvvetlerle (120'şer kişi) işgal etmeleri kararlaştırıldı. Böylece şehre Müttefikler girmiş oluyordu. Ama ertesi gün yani 15 Mayıs'ta "İzmir'in askeri kontrolünü teslim almak üzere" bir Yunan tümeni İzmir'e çıkacaktı.

Calthorpe'un emriyle Mr. James İzmir Valisi İzzet Bey'e, Yarbay Smith ise 17. Kolordu Komutanı Ali Nadir Paşa'ya 14 Mayıs'ta saat 09.00'da ilk notayı verdiler. Amiral Webb de bu sırada, saat 11.00 sularında aynı notayı İstanbul'da Sadrazam Damat Ferit Paşa'ya veriyordu.

Böylece olayın birinci perdesi kapanıyor ve sanki İzmir'e çıkarılan Müttefiklere ait 120'şer kişilik birliklerle şehrin düzeni sağlanacakmış süsü veriliyordu. Tabii bu arada istihkâmlar da işgal edilmiş olduğu için, şehir savunmasız hale getiriliyordu. Bu plan 14 Mayıs'ta uygulandı.

Oysa Yunanlar Çıkarılıyor

Aynı gün öğleden sonra bu planın ikinci aşamasına geçildi. 14 Mayıs akşamı saat 19.00'da bir toplantı daha yapıldı ve saat 22.00 sularında da hazırlanan notalar yine Vali ve Kolordu Komutanı'na verildi. Böylece "Yunan işgalinden 12 saat önce" resmi Türk makamlarını bu işgalden haberdar etme kararı, yerine getirilmiş oluyordu. Bu notanın metni şöyleydi:

14 Mayıs 1919

Ekselans,

1. Müttefik Devletler'in hükümetleri ile Türkiye arasında akdedilen Mütarekenin 7. maddesine dayanılarak İzmir'in Yunan askerleri tarafından işgaline karar verilmiş olduğunu tebliğe memurum.

2. İşbu karar Osmanlı Hükümeti'ne bildirilmiştir.

3. Bu askeri kafilenin yarın 15 Mayıs'ta mahalli saatle 08.00'da İzmir'e varması beklenmektedir. Karaya çıkarma derhal başlayacaktır. Yunan deniz müfrezesi, rıhtım ile rıhtımın yanaşılacak kısımlarını ihraç hazırlığı için saat 07.00'da işgal edecektir.

4. Türk kıtalarının; yarın sabah Yunan askeri makamlarının kendilerini ilgilendiren isteklerini bildirinceye kadar kışlarında kalmalarını, -çıkması muhtemel esef verici bir hadiseyi önlemek maksadıyla- dilerim. Gümrük ile Punta yakınlarına yerleştirilmiş olan Türk kıtaları saat 07.00'da merkezi kışlada toplanmış bulunacaklardır.

5. Bu yolda çıkacak bir vakanın İzmir ile etraf sancak ve kazalarında heyecan ve asayişsizlik yaratabileceğini Ekselansları pek iyi bilirler; binaenaleyh sükûnu devam ettirmek için idareniz altında bulunan bütün vasıtaları kullanmanız mutlak lüzumunun üzerinde kemali ehemmiyet ve ısrarla durmaktayım. Telgrafhane, memleket içine heyecanı mucip mahiyette haberlerin gönderilmesini önlemek maksadıyla yarın sabah erkenden Britanya askerleri tarafından işgal edilmiş bulunacaktır. Türkçe resmi telgraflar sansür memuruna teslim edildiği takdirde Hükümet'e gönderilmekten men edilmeyecektir.

6. Şimdi limanda bulunan kudretli Müttefik Devletler donanmasının ayak bağına güvenim vardır.

Amiral A. Calthorpe

* * *

May 14, 1919

Your Excellency,

1. I have to inform you that it has been decided by the Governments of the Allies that under clause 7 of the Armistice with Turkey, Smyrna shall be occupied by Greek Military Forces.

2. The above decision has been communicated to the Ottoman Government.

3. The transports conveying these forces are expected to arrive at Smyrna at 8 a.m., local time, tomorrow, 15th May, and disembarkation will commence at once. Greek Naval detachments will be landed at 7 a.m. to occupy the wharves and their approaches in preparation for the disembarkation.

4. I request that in order to avoid the possibility of any unfortunate incidents the Turkish troops may remain in their barracks tomorrow morning until the Greek military authorities have communicated their wishes regarding them. The Turkish troops posted at the Douane and in the vicinity of Pounta shall be withdrawn before 7 a.m. and collected in the central barracks.

5. As your Excellency is no doubt well aware, an event of this nature may possibly create excitement or unrest in Smyrna and the surrounding district. I, therefore, most earnestly impress upon you the absolute necessity of using all means at your command to maintain the calm. The telegraph office will be occupied early tomorrow morning by a British naval detachment in order that no one may be able to send news of an alarmist nature into the interior. This will not prevent official Turkish telegrams being sent if handed to the censor.

6. I trust that the presence of the powerfull Allied Fleet which is now lying in the harbour may exercise a restraining influence.

A. Calthorpe
High Commissioner

* * *

James Morgan ile Yarbay Smith Vali Konağı'ndan çıktıkları vakit büyük bir kalabalık tarafından çevrildiler; bunlar bir ricada bulunmak istediklerini söylediler ve genç bir emekli subay İngilizce olarak şunları söyledi:

Belge 12

İsmi Bilinmeyen Genç Bir Subayın [Yaptığı] İngilizce Konuşma:
"Büyük bir millet olduğumuzu ve ölmediğimizi size bildirmek istiyorum. Uykuda gibi gözüküyorsak da uğraş içinde bulunuyoruz. İngiltere büyük bir İslam devletidir ve büyük bir devlet olduğu için de İzmir'e Yunanların girmelerini önleyecek kudrete maliktir. Size şunu bildirmek isteriz ki, olsa olsa büyük bir devletin hükmü altında kalabiliriz, ama memleketimizin halihazırda olduğu gibi tasarruf

edilmesine tahammül edemeyiz. Ölmedik; birtakım karışıklıklar olacak. Biz ölebiliriz, fakat başkaları da beraber ölecektir."

*
* *

James Morgan, gencin İngilizce yaptığı bu konuşmayı 20 Mayıs'ta Calthorpe'a, o da aynı gün Londra'ya rapor etti. İşte rapor metninin aslı:

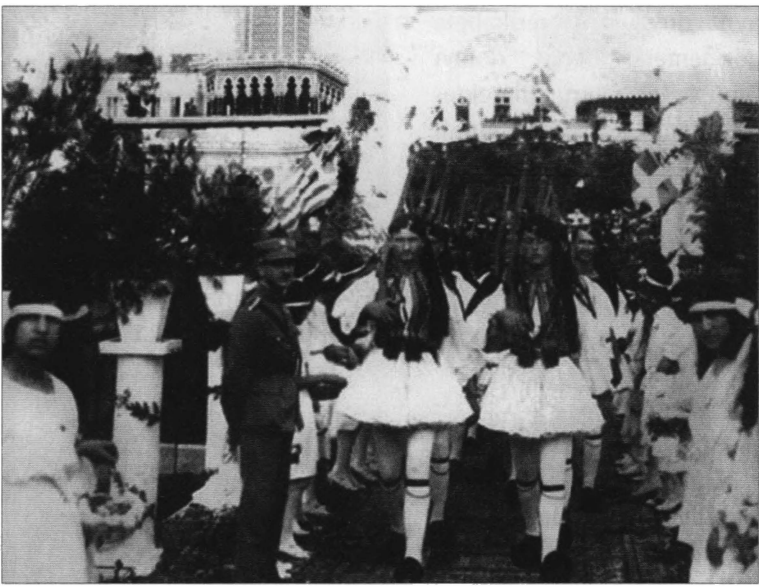
*
* *

May 14, 1919

"I want you to know that we are a big nation and that we are not dead. We may appear to be sleeping but shall awake. England is a big Moslem power and, being a Great Power, could have prevented Smyrna from going to Greece. I want you to let it be known that we had hoped at least to be under a Great Power and we cannot stand for the present disposal of our country. We are not dead. There will be trouble. We may die and others may die too."

Tam Bir Türk Kıyımı Yaşanıyor

14 Mayıs akşamı Calthorpe; tam o sırada gelen Yunan İşgal Kuvvetleri Komutanı Albay Zafiriou ile Yunan deniz subayı Mavroudis'i kabul ettiği zaman, bu son derecede nazik durum karşısında azami itidal ve ölçü dairesinde hareket edilmesi için her ikisine de büyük bir ehemmiyetle tavsiyede bulunduysa da (...) ne yazık ki, bunlar onun bu nasihatını dinlemediler. Ertesi sabah saat 08.00'da ilk kıtalar karaya çıktığı zaman, ayın 13'ünde Zafiriou tarafından kaleme alınan, "Askerlerin dini inanışlara, adap ve geleneklere saygılı davranacağına herkes emin olsun!" mealindeki tebliğ okundu, ama bu tebliğe riayet edileceği yerde Metropolit Hrisostomos'un askerleri takdis etmesi çok acı etki yaptı. Askerler daha sonra sevinç içinde şehrin sokaklarında yürüyüşe geçtiler. Yol kenarlarına yığılmış bulunan Rum kalabalığı Türkleri tahrik eder davranışlara giriştiler. Sonuçta işin sonu tam bir trajedi oldu. *Hukuku Beşer* gazetesinin yazı işleri müdürü Osman Nevres'in (takma adı Hasan Tahsin Recep) Yunan Efzun Alayı'nın önünde yürüyen bayraktarı vurması, görülmemiş zalimane bir mücadelenin başlangıcı oldu.

Yunan Efsun Alayı İzmir'de

Sırf başlarından feslerini çıkarmadıkları için veya "Zito Venizelos" demedikleri için pek çok Türk öldürüldü. Yağma ve insan kırımı ertesi gün de devam etti. Telgraf yasağına rağmen haber bütün Türkiye'ye bir şimşek hızıyla yayıldı. Calthorpe olayları duyunca müdahalede bulundu ve Yunan sorumlu subaylarını ağır şekilde azarladı. Bunun üzerine bir Yunan mahkemesi derhal birkaç ölüm cezası verdi ve cezalar yerine getirildi ama olan olmuş, iki gün içinde iki binden fazla sivil katledilmişti.

İstanbul'da halk, sansür nedeniyle olaydan tam olarak haberdar değildi. O nedenle nispeten bir sükûnet vardı. Damat Ferit ise tam bir şaşkınlık içindeydi ve 15 Mayıs 1919'da Amiral Webb'e şu notayı verdi:

Belge 13

"Yunan kıtaları İzmir istihkâmlarını işgal edecekleri yerde İzmir Valisi'nin (...) müteaddit telgraflarına göre İzmir şehrine girmiş bulunmaktadır. Osmanlı Hükümeti İtilaf ordularının bir işgali için Paris Konferansı'nın kararına muhalefette bulunmayacaktır, ama bir Helen işgaline asla razı olamayacaktır. (...) Osmanlı milleti, vakıtle eski hemşerilerine göstermiş oldukları âlicenapça hareketlere

aynı duygularla mukabele görmemelerinden dolayı ümitsizliğe doğru itilmektedir. Binaenaleyh ne Osmanlı Hükümeti ne de Osmanlı milleti, İmparatorluğun bu önemli şehirlerinden birinin işgalinin kesin bir mahiyet almasını [kabullenebilir] (...)"

★ ★

Öte yandan hükümet, Dahiliye Nazırı Mehmet Ali Bey vasıtasıyla bütün vilayetlere birer telgraf göndererek halkı sükûnete davet ediyordu.

İşte, 15 Mayıs Perşembe günü hükümet, İzmir'in işgal haberini almış, bunun paniğini yaşarken Mustafa Kemal Paşa da Babiâli'de veda ziyaretlerinde bulunmaktaydı.

Şu anda İzmir'de yaşanan oyun, aynı planın diğer bir parçası olarak İtilaf Devletleri tarafından Samsun'da sahneye konulmak isteniyordu ve bunun er geç böyle olacağını Mustafa Kemal Paşa daha Mondros'un imzalandığı ilk gün söylemişti. Ve ertesi gün yani 16 Mayıs 1919 Cuma günü, yüreğinde İzmir'in acısını yoğunlaştırarak Samsun'a doğru yola çıkıyordu; oynanmak istenen oyunu bozmak için...

Mustafa Kemal Paşa, İzmir'in Yunanlar tarafından işgal edildiği haberinin İstanbul'da duyulduğu gün, Babiâli'de veda ziyaretlerinde bulunmaktadır. Nazırların çoğunu yerlerinde bulamaz, çünkü kabine toplantı halindedir. Hükümet, işgali protesto eden bir notayı Amiral Calthorpe'a vermiştir, toplantı sürmektedir. Herkes tam bir şaşkınlık içindedir.

Mustafa Kemal Paşa, içi hüznle dolu olarak Babiâli'den ayrılır ve Sultan Vahdettin'e vedaya gider. İzmir'e Yunan tümeninin çıkarılmış olduğu kuşkusuz Sarayda da bilinmektedir ve Vahdettin Mustafa Kemal Paşa'yı işte bu ruh hali içinde kabul eder ve gö-

İzmir'i işgal eden Yunanlara ilk kurşunu sıkan Hasan Tahsin Bey

rüşme esnasında Vahdettin, bir ara masanın üzerindeki kitabın üstüne elini koyarak, "(...) Bugüne kadar yaptıkların bu kitaba girdi Paşa (...) Asıl bundan sonra yapacakların çok daha önemlidir. Devleti kurtarabilirsin Paşa, devleti kurtarabilirsin (...)" sözünü işte bu ortamda söyler.

O güne kadar, yani 15 Mayıs 1919 tarihine kadar Vahdettin İngilizlere yaklaşmak için her türlü çareye başvurmuş, her tavizi vermiş, en son 30 Mart'ta sömürge yönetimlerinde bile

olmayan fedakârlıklarda bulunarak adeta İngilizlere yalvarmış ama her teşebbüsü başarısızlıkla sonuçlanmış ve işte en son yanıt, üstelik en çok korkulan bir akıbetle yani Yunanların İzmir'e çıkarılması şeklinde kendisine verilmiş bulunmaktadır. İstanbul'dan sonra İzmir de işgal edilmiştir; sıra Samsun'a gelmiştir.

Bu İngiliz oyununa gelinirse, en kısa sürede İngilizlerin Samsun'a, Yunan ordusunun da eski Rum Pontus Devleti'ni yeniden ihya etmek üzere Trabzon'a çıkması işten bile değildir. İşte buna engel olmak şarttır. Aksi halde devlet tümüyle elden çıkmış olacaktır.

Vahdettin'in de Mustafa Kemal Paşa'ya söylediği budur... Ve de sadece budur... Vahdettin'in bir kurtuluş savaşı başlatmak gibi bir düşüncesi, hatta hayali bile yoktur.

Rum Metropolit Hrisostomos

BEŞİNCİ BÖLÜM

DÖNEMEÇ

~

Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'da yapacak bir şeyi kalmadığını anlayınca, bir an önce Anadolu'ya geçmenin yollarını aramaya başlamıştı. Resmi yollardan ne yapıp etmeli, bir şekilde Anadolu'ya geçmeliydi. Çok geçmeden bu fırsat kendiliğinden doğdu.

İngiliz Yüksek Komiseri General Calthorpe 21 Nisan 1919 tarihinde hükümete bir nota verdi. Sarayda bomba etkisi yaratan bu notanın gereği yapılmazsa, İtilaf Devletleri Samsun'dan başlayarak Karadeniz bölgesini işgal edeceklerdi.

Derhal gereği düşünöldü ve bu büyük sorunun altından ancak Mustafa Kemal Paşa'nın kalkabileceğine karar verilerek, Samsun'a gitmesi emri kendisine bildirildi. Mustafa Kemal Paşa yepyeni bir dönemecin başında olduğunu biliyordu. 18 arkadaşıyla birlikte sessiz sedasız yola koyuldu.

MUSTAFA KEMAL PAŞA SAMSUN'A GÖNDERİLİYOR

MUSTAFA KEMAL PAŞA 11 KASIM 1918'DE SAMSUN'A GÖNDERİLMİŞTİ. PAŞA SAMSUN'DA BİR ZAMANLAR KALMIŞTIR. PAŞA SAMSUN'DA KALDIĞI ZAMANLARDA SAMSUN'DA OLAN HAYATIN VE PAŞA'NIN GÖREVE BAŞLATILIP ÇIKIŞI, MİLLİYE

Mustafa Kemal Paşa ile beraberindekileri Samsun'a götüren Bandırma Vapuru

MUSTAFA KEMAL PAŞA SAMSUN'A GÖNDERİLİYOR

Mustafa Kemal Paşa 13 Kasım 1918'de İstanbul'a geldiği ilk günden itibaren, bu kritik dönemde görev yapmak durumunda olan hükümetlerde yer almak, özellikle Harbiye Nazırı olabilmek için büyük gayret göstermişti. Göreve bizzat talip olmuştu. Mütareke döneminin ilk kabinesi olan İzzet Paşa Hükümeti henüz kuruluş aşamasındayken, bu arzusunu hem Padişah Vahdettin'e bildirmişti hem de Sadrazam İzzet Paşa'ya. Vahdettin istemesi halinde Hükümet bu atamaya hayır diyemezdi. Çünkü asıl güç padişahtaydı ve Vahdettin tüm kabineler üzerinde etkindi.

Nitekim çok kısa bir süre sonra, Vahdettin kabinedeki bazı nazırların istifa etmelerini İzzet Paşa'dan rahatlıkla isteyecek, mesele bir kabine buhranına dönüşünce de 14 Ekim'de kurulan hükümet 8 Kasım'da çekilecekti. Çünkü Vahdettin, oluşturulmak istenen politikayı sadece izleyen bir Padişah olmak değil, aksine bizzat o politikanın merkezinde yer almak istiyordu. O nedenle de müdahaleciydi. Bu müdahale hükümetin çekilmesine bile yol açsa, Vahdettin tutumundan taviz vermiyordu. O nedenle, eğer gerçekten isteseydi, hiç kuşkusuz Mustafa Kemal Paşa, bu kabinede harbiye nazırı olurdu ve o takdirde de tarih bugünkünden farklı yazılırdı. Ama Vahdettin böyle bir şey istemediği gibi, Mustafa Kemal'i daima iktidardan uzak tutmaya özen gösterdi. Padişah istemedi de, Meclisi Mebusan istedi mi?

Hayır, Meclis de Mustafa Kemal'in hükümette olmasını istemiştir. İttihat ve Terakki ağırlıklı olan Meclis, başlangıçta bu partiden olan ama sonra yolları ayrılan Mustafa Kemal'e karşıdır. Onlar bir gün tekrar iktidara gelebilecekleri umudunu hâlâ taşımakta-

dırlar. Bu nedenle, yeni kurdukları Teceddüt Fırkası'nda hepsi bir aradadırlar. Mustafa Kemal Paşa gibi bir lideri kendi elleriyle iktidara taşımak ve orduların bağlı bulunduğu bir bakanlığın başına geçmesine imkân sağlamak, onların bir gün iktidar olabilme yolunu ciddi olarak kapatmak demek olurdu. İsteseler Tevfik Paşa Kabinesi'ne güvenoyu vermeyerek düşürür, yeni kurulacak kabine de Mustafa Kemal Paşa yerini alırdı. Ama istemediler...

Tevfik Paşa kabinelerinde ise ona yine yer verilemezdi. Bir defa Mustafa Kemal Paşa başından beri Tevfik Paşa'nın iktidara gelmesi için açıkça çaba göstermiş ve başarılı olamamıştı. Bu herkes tarafından biliniyordu, çünkü kulis faaliyetlerini Mustafa Kemal çok açıktan yürütmüş, güven oylamasının yapıldığı 18 Kasım günü bile, oylamadan önce milletvekillerini bir salona toplayıp Tevfik Paşa'ya oy vermemeleri için onları ikna etmeye çalışmıştı. Bunları Tevfik Paşa da biliyordu.

Aslında kendisi Tevfik Paşa kabinesinde yer almak ister miydi? Bu da ayrı bir konudur. Zira Tevfik Paşa'nın kurduğu kabine partiler dışı olmanın yanı sıra, Meşrutiyet döneminin devlet adamlarından oluşan yaşlı bir kabinedir. Mustafa Kemal Paşa'nın kafasından geçirdiği dinamik politikaları uygulayabilir olmaktan çok uzak bir görüntü vermektedir.

Sonuç olarak, İstanbul'da kaldığı altı ay boyunca bu çabayı sürdüren, o yolla iktidara gelemeyeceğini anlayınca Saraya yönelip, imkânı çerçevesinde düşüncelerinden Vahdettin'i haberdar eden Mustafa Kemal Paşa umudunu iyice kesmiş, artık Anadolu'ya geçmekten başka çıkar yol kalmadığını görmüştür. Şişli'deki evinde arkadaşlarıyla birlikte bu yönde çalışmalarını yoğunlaştırırken, bir olay ona beklemediği anda bu fırsatı kendiliğinden vermiştir: İngilizlerin 21 Nisan 1919 tarihli notası. Yani Samsun ve çevresindeki asayiş sorunu.

Vahdettin, Mustafa Kemal'in kabineye girip politikanın içinde olmasını istememiştir, ama Samsun için iyi bir komutan aranırken, "Benim yaverim (...) Mustafa Kemal Paşa'yı da adaylar arasına dikkate alın (...)" demiştir.

Sultan Vahdettin Neden Mustafa Kemal Paşa'nın Kabinelerde Görev Almasını İstemedi?

Bu soruya yanıt ararken önce Vahdettin'in ulaşmak istediği, elde etmeye çalıştığı hedef nedir? Bu sorunun yanıtını bulmaya çalışmalıyız.

Evet, 4 Temmuz 1918'de kendini birdenbire Osmanlı tahtında padişah olarak bulan Vahdettin'in bu kritik dönemde hedefi ne olabilir acaba? Bu sorunun yanıtı herhalde, "Bir padişah yani hükümdar olarak hanedanının hükümlanlık haklarına tümüyle sahip olmak ve -eğer bir kayıp kaçınılmaz ise- ülkesinin Birinci Dünya Savaşı'nın yıkıntılarından en az zararlı çıkmasını sağlamak" olsa gerektir.

Gerçekten de böyle bir çerçevenin mevcut olduğunu belgeleyen pek çok kanıt vardır.

Örneğin, bir Osmanlı hanedanı mensubu olarak, hanedanlık haklarından, bir halife-sultan olarak halifelik ve hükümlanlık haklarından hiçbir zaman vazgeçmeyeceğini daima ifade etmiş ve sonuna kadar da bu tutumunda ısrarcı olmuştur. Öte yandan da hiç kuşku yok ki, ülkesinin bu badireyi en az zararlı atlması için gayret göstermiş ve bu hedefe ulaşacak politikalar oluşturmaya çalışmıştır. İşte bu oluşturmaya çalıştığı politikaların bir gereği olarak da Mustafa Kemal Paşa'ya daima uzak durmaya özen göstermiştir.

Kişilik olarak baktığımız zaman Vahdettin için şunları söylemek mümkündür:

1. Evvela çok büyük bir sorumluluğu, çok hazırlıksızken üstlenmiştir. Tahta çıktıktan sonra dört ay geçmeden ateşkes imzalanmış ve Osmanlı Devleti'yle hesaplaşmak için yüzlerce yıldan beri bu anı bekleyen kurtların sofrasına oturmak zorunda kalmıştır. Gelecek konusunda çok kaygılıdır.

2. İleride Padişah olma olasılığı o denli zayıftır ki, gençliğindeki yetiştirilme tarzı da bu tür bir sorumluluğu taşımak için gerekli düzeyde olmamıştır. Abdülmecit'in dört erkek evladı, yani dört kardeşi (V. Murat, II. Abdülhamit, V. Mehmet Reşat ve VI. Mehmet Vahdettin) arka arkaya tahta çıkmışlardır. Osmanlı tarihinde ilk kez böyle bir şey gerçekleşmektedir. Üstelik gençliği hastalıklarla boğuşmakla geçmiş, o nedenle eğitimi de aksamıştır. Bütün bu olumsuzluklara karşın, yine de hanedan ve ülkeden sorumlu en üst düzeydeki kişidir. Bu sorumluluk onda bir kişilik bunalımı yaratacaktır.

3. İttihat ve Terakki Fırkası'ndan ve mensuplarından nefret etmektedir. İmparatorluğun başına gelenlerin tek sebebinin, onların basiretsiz yönetim ve kararları olduğuna inanmaktadır. Enver Paşa gibi bir güçlü adam daha yaratmak istememektedir. Karar organı şekil olarak hükümdardır, gerçekte ise kendisidir. O nedenle,

yönetim tarzı olarak ağabeylerinden meşrutiyetçi Sultan Reşat'ın yönetim biçimini değil, mutlakiyetçi Sultan Abdülhamit'in tarzını uygulamaya karar vermiş ve Meclis'i de o yüzden kapatmıştır. Rauf Bey'e "Burada bir millet var (...) koyun sürüsü (...) Onlara bir çoban lazım, o da benim (...)" derken samimidir. Güdeceği milletle baş başa kalmak istemektedir. Yani sözü "devlet benim" demeye getirmekte ve bu kriz ortamından ancak böyle çıkılabileceğini düşünmektedir.

4. Osmanlı ile birlikte savaşı kaybeden ülkelerin ve o ülkeleri yönetenlerin başlarına gelenleri görmüştür. Ateşkes koşulları hepsinde son derece ağır olmuştur. Arkasından yapılan barış antlaşmalarından sonra da her biri topraklarının ve ekonomik güçlerinin çok büyük bir kısmını kaybetmişlerdir. Osmanlı'nın da buna benzer bir sonuçla karşılaşacağını bilmektedir. Yani artık bir imparatorluğun hükümdarı olarak kalmayacağına emindir. Ama hiç değilse bir hükümdar olarak kalacağına emin olmak istemektedir. Çünkü işin bu boyutu da son derece belirsizdir ve tamamen galip devletlerin insaf ve yaklaşımına kalmıştır. Yani bir Osmanlı Hanedanı'nın sürüp sürmeyeceği dahi onların inisiyatifli altında gibidir.

Bunun nedeni, ilke olarak galiplerin, savaşa girme kararı almış olan yönetimlerle barış masasına oturmak istememeleridir. Bunun sonucu olarak, yendikleri ülkelerdeki hükümetler de, kimi zaman rejimler de değişmiştir. Örneğin, Bulgar Kralı Ferdinand, oğlu adına tahttan feragat ederek çekilmiş; Avusturya'da monarşi yıkılmış ve hanedan tarihe karışmış, yerine cumhuriyet kurulmuş; Macaristan'da da rejim değişikliğiyle cumhuriyete geçilmiştir. Almanya'da durum farklı olmamış, orada da hanedana son verilmiş ve ülkede cumhuriyet kurulurken İmparator II. Wilhelm ülkesini terk etmek zorunda kalmıştır.

Şüphesiz bu rejim değişikliklerini fiilen İtilaf Devletleri yapıyor değildir. Ancak barış o denli ağır şartlarla imzalanmaktadır ki, bunun getirdiği ekonomik yük insanları isyan noktasına getirmekte, ayaklanmalar sonucunda da rejimler değişmektedir.

5. Bu nedenle Vahdettin, İtilaf Devletleri daha İstanbul'a gelmeden, hükümetin içinde bulunan İttihatçı unsurları temizlemiştir. Mondros'a gidecek başdelegeyi seçerken de başlangıçta Bahriye Nazırı Rauf Orbay'a bu yüzden karşı çıkmıştır. Hamidiye Komutanı savaşta İngilizleri bir hayli sıkıntıya sokmuştur. Şimdi de barış masasında karşılarına çıkacak olmasından İngilizler rahatsızlık duyar mı diye endişe etmiştir.

Olaylara böylesine tedirgin bakmaktadır ve işte yine bu sebepten Mustafa Kemal Paşa'yı kabineye almak ya da aldırarak istememiştir. Mustafa Kemal Paşa Birinci Dünya Savaşı boyunca tüm cephelerde İngilizleri en çok uğraştırıp onlara en büyük kayıpları verdiren komutandır. Eğer kabinede Harbiye Nazırı olursa, İtilaf Devletleri'yle bu tür görüşmeleri yapacak en yetkili kişi konumuna gelecektir. Yurtseverlik ölçüsü sınırsız olan böyle bir komutanın yürüteceği görüşmele-

9. Ordu Müfettişi Mirliva (Tuğgeneral)
Mustafa Kemal Paşa

ri Vahdettin kendi geleceği açısından riskli görmüş ve Mustafa Kemal'e bu denli yetki ve güç verecek tasarruflardan kaçınmıştır.

Gerçekten de örneğin Mustafa Kemal Paşa'nın hiçbir zaman imzalamayacağı bu ateşkes antlaşmasını Vahdettin onaylamıştır. İngilizlerden gelen her notanın gereğini, yine aynı kaygılarla derhal yerine getirmekte, İngilizlere karşı tam bir teslimiyetçi politika izlemektedir. Mustafa Kemal'in içinde yer alacağı hiçbir kabine böylesine teslimiyetçi bir yaklaşım içinde olamaz. Üstelik orduların durumu çok kritiktir. Askerin hızla terhis edilmesi, silahların toplanıp teslim edilmesi gibi konular İngilizlerin her gün şikâyet ettikleri konulardır. Bir de bunların en başında Mustafa Kemal Paşa olacak olursa, her gün yüksek komiserler ile hükümet ve saray arasında bir şikâyet yoğunluğu yaşanacağına şüphe yoktur. Bu nedenlerle, değil ona kabinede bir sorumluluk ve yetki vermek, onu İstanbul'dan ve göz önünden uzak tutmak daha doğrudur Vahdettin'e göre. İşte bunun için bir fırsat ve bahane doğmuştur. Samsun'a gönderilecek güçlü, kişilikli bir komutana gereksinim vardır ve en iyi aday Mustafa Kemal Paşa'dır.

Vahdettin'in Türkiye'yi 15 yıl süreyle adeta bir İngiliz sömürgesi haline getirmeye razı olduğunu bildiren 30 Mart 1919'daki teklifine karşılık, İngilizler 21 Nisan'da verdikleri notayla Samsun'dan başlayarak Karadeniz'den İç Anadolu'ya doğru gireceklerinin

sinyalini vermiş bulunuyordu. Hele Yunan ordusu İzmir'e çıkarılınca, hemen arkasından da Samsun ve çevresinin aynı gerekçeyle işgal edileceği kesinlikle belli olmuştu.

Harbiye Nezareti bu notaya 25 Mayıs'ta cevap vermişti. Fakat bu arada, hiç beklenmedik şekilde İzmir, yine Mütarekenin 7. maddesine dayanılarak 15 Mayıs'ta işgal edilivermişti. Gerekçe, "Türklerin İzmir'deki Rumları katletmesini önlemek" olarak belirtilmiş, üstelik büyük bir hileye başvurulmuştu. Önce Müttefiklerin İzmir'e gireceğini notayla bildirmişler, gerçekten Müttefik birlikleri İzmir'e çıkıp tabyaları teslim al-

mış, arkasından gece yarısı ikinci bir nota daha vererek bu kez ertesi sabah (15 Mayıs) saat 08.00'dan itibaren şehre Yunan askerlerinin çıkacağını bildirmişlerdi. Artık o andan itibaren alınabilecek hiçbir savunma tedbiri olamazdı ve İzmir böylece, tarihteki ikinci Truva olayına benzer tarzda işgal edilmişti. Bu, Yunanistan'a Ege bölgesinin tamamını ele geçirme imkânını veriyordu.

Müttefikler bir de Karadeniz'den içerilere girebilecek olurlarsa, Türkiye dört bir taraftan kuşatılmış ve tamamen işgal altına düşmüş olacaktı. O takdirde de, ileride önüne getirilecek olan Sevr Antlaşması'nı kabul etmekten başka hiçbir çaresi kalmayacaktı.

O halde bir an evvel Samsun'a gidilmeli ve İngilizlerin şikâyet ettikleri konular ele alınıp çözülmeliydi. Mustafa Kemal Paşa da bu amaçla Samsun'a gönderilmiştir. Vahdettin'in de, hükümetlerinin de kurtuluş savaşı başlatmak gibi bir talebi ve planı yoktur. Aksine, onların tek kaygısı, İtilaf Devletleri'nin müdahalesini gerektirecek davranışlardan kaçınılmasıdır. Bunun kesinlikle önlenmesi gerekir. Bunu kesinlikle önleyebilecek kapasitedeki bir komutan, geniş yetkilerle, bu nedenle Samsun'a gönderilmektedir.

*Harbiye Nazırı Şakir Paşa
(Mehmet Şakir bin Numan Tahir)*

Mustafa Kemal Paşa Samsun'a Gönderilişini Anlatıyor

Samsun'a gönderiliş olayını Mustafa Kemal Paşa, anılarında şöyle anlatmaktadır:

"Vahdettin kabinelerinde benim için iki zıt fikir olduğunu yukarıda söylemiştim: Biri beni lehlerinde kazanmaya çalışanlar, diğeri hiçbir suretle itimat edilmemek lazım olduğunu iddia edenler! Aylarca münakaşalardan sonra hangi fikir hak kazanmış, bilir misiniz: Mustafa Kemal'e emniyet edilemez! Mustafa Kemal İstanbul'da birtakım olumsuz telkinler, belki hazırlıklar yapıyor. Bu adamı İstanbul'dan uzaklaştırmak lazımdır.¹

'Mustafa Kemal'i Anadolu dağlarına atmalı ve orada çürütmeli!' Nihayet bu karar üzerinde mutabık kalmışlar. Bunu işiten yakın arkadaşlarım beni tebrik ettiler.

Beni İstanbul'dan çıkarmakla ağır bir yükten kurtulacaklarını zannedenler, makul bir sebep aramakla meşguldüler. Nihayet bu sebep, işgal kuvvetleri subaylarının raporlarıyla dolu bir dosya halinde ellerine geldi. Bir gün Harbiye Nazırı rahmetli Şakir Paşa² beni makamına davet etti (29 Nisan 1919).

Bürosunda karşısına oturdum.³ Bir tek kelime söylemeksizin bana dosyayı uzattı:

- Bunu okur musunuz? dedi.

Dosyayı baştan nihayete kadar gözden geçirdim. Özeti şuydu:

- 1 Mustafa Kemal'i İstanbul'dan uzaklaştırma kararını verenlerin başında o sırada sadrazam olan Damat Ferit'in geldiği anlaşılmaktadır. Fevzi Çakmak'ın Harbiye Nazırı Şakir Paşa'dan duyduğunu, H. Bayur şöyle nakleder: "Vahdettin'in sıkışık bir durumda eli altında bulunanlar arasında iş başına getirebileceği, halk ve orduca kendisine güvenilen hemen tek kuvvetli kimsenin Mustafa Kemal olması dolayısıyla, iktidara o devirde bile bir nimetmiş gibi yapışanları ve hele Damat Ferit'i kuşkulandırmış ve Mustafa Kemal'in İstanbul'dan uzaklaşmasını istemeye sevk etmiştir." Bkz. Hikmet Bayur, *Atatürk, Hayatı ve Eseri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1990, s.291. Ayrıca K. Kemal'in Ahmet Rıza Bey'le hükümet kurma girişimleri, Padişahla sık sık görüşmesi, İtilaf Devletleri temsilcilerinin Mustafa Kemal'le ilişki kurma istekleri, Damat Ferit'in Mustafa Kemal'i kendisine tehlikeli bir rakip olarak görmesine sebep olmuştur. Sadrazam olduktan (4 Mart 1919) sonra ilk önce Ahmet Rıza Bey'i ayan başkanlığından aldırılmış (31 Mart), sonrasında da Mustafa Kemal'i Anadolu'ya göndererek kendi düşüncesine göre saf dışı etmek istemiştir.
- 2 (Mehmet) Şakir Paşa (Gürcü) (Şehzadebaşı 1854-İstanbul 17 Haziran 1919), 1879 yılında Harp Akademisi'nden mezun oldu. 1912'de emekli oldu. Mondros Mütarekesi'nden sonra tekrar göreve çağrıldı. 2 Nisan-19 Mayıs 1919 tarihleri arasında Harbiye Nazırı görevini üstlendi. *Harp Akademileri Yılığ*, 1980, s.35.
- 3 Görüşme tarihi 29 Nisan 1919'dur. Utkan Kocatürk, *Kaynakçılı Atatürk Günlüğü*, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1992, s.78.

'Samsun ve havalisinde birçok Rum köyleri Türkler tarafından her gün tecavüze uğramaktadır. İstanbul Hükümeti bu vahşi tecavüzlerin önüne geçememektedir. Bu havalinin emniyet ve huzurunu temin etmek insaniyet namına borcumuzdur.' Raporlar İstanbul Hükümeti'ne verilirken bir de protesto ilave edilmişti: 'Bu tecavüzleri men etmek lazımdır. Eğer siz aciz iseniz, vazifeyi biz üstümüze alacağız.' Dosyayı okuduktan sonra Harbiye Nazırı'nın yüzüne baktım:

- Emriniz Paşam? dedim.

- Bu böyle midir, zannedersiniz?

- Zannetmiyorum, fakat bir şeyler olmak ihtimali vardır.

Bunun üzerine asıl bahse geçti:

- İşte, dedi, böyle midir, değil midir, evvela bunu meydana çıkarmak için oralara bir zatın gidip tetkiklerde bulunması lazımdır. Ben Sadrazam Paşa ile (Damat Ferit) görüştüm. Sizi münasip gördük. Oraya gidesiniz ve meselenin mahiyetini anlayasınız.

- Memnuniyetle giderim. Ancak ben oraya Türkler Rumlara zulmediyor mu, etmiyor mu, yalnız bunu anlamak için mi gideceğim, memuriyetim bu mu olmak lazımdır?

- Evet, dedi, konuştuğumuz budur!

- Pekâlâ, yalnız müsaade buyurursanız, memuriyetime bir şey vermek lazım! Sizi üzmemeyim, arzu ederseniz Erkânıharbiyei Reisi'nizle görüşerek bunu tespit edelim!

- Hay hay! dedi.

Nazırlık makamından çıkarak, Erkânıharbiyei Umumiye Reisi Fevzi (Çakmak) Paşa'yı aradım. Yerinde yoktu. Yirmi günden beri hasta olduğu için gelmemekte olduğunu söylediler. Merak ettim. Acaba yeni bir rahatsızlığı mı vardı? Çok sonra anladığıma göre mesele şuydu: Suriye Fatihi General Allenby İstanbul'a geleceği zaman, Harbiye Nazırı, Fevzi Paşa'yı çağırılmış ve karşılamaya gitmesini istemiş. Fevzi Paşa: 'Ben bunu yapamam!' demiş. 'Yapmak lazımdır!' cevabını alınca 'Hastayım, evime gidiyorum!' demiş. O günden beri de çıkmamış. Dairede İkinci Reis Diyarbakirli Kâzım (İnanç) Paşa⁴ ile karşılaşım.

4 Korgeneral Kâzım (İnanç) Paşa (Diyarbakır 1880-1938), 1918'de general, 1924'te korgeneral, Çanakkale Muharebeleri'nde 5. Ordu kurmay başkanı, Filistin Cephesi'nde Yıldırım Ordular Grubu kurmay başkanı, 1918'de Genelkurmay 2. başkanı, Büyük Taarruz'da 6. Kolordu komutanı, 1924'te 3. Ordu komutanı, 1926'da Samsun valisi oldu; 1928'de emekliye ayrıldı. *Türk İstiklal Harbi'ne Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri*, s.125.

Kendisine Nazır Paşa'nın bana verdiği vazifeden bahsettim:

- Bilginiz var mı?

- Hayır! dedi.

- İşte ben sana haber veriyorum! dedikten sonra, kapıları kapatır mısınız? dedim.

Kâzım Paşa gülerek yüzüme baktı:

- Ne oluyoruz?

Kâzım Paşa'yla açık konuşarak bütün düşündüklerimi anlattım:

- Her ne sebep veya maksatla, beni İstanbul'dan uzaklaştırmak için bir vesile aramışlar ve bu memuriyeti bulmuşlar. Hemen kabul ettim. Ben zaten şu veya bu suretle Anadolu'ya geçmek fırsatı arıyordum. Mademki onlar teklif ettiler, fırsattan mümkün olduğu kadar istifade etmeliyiz!

Kâzım Paşa:

- Nasıl? dedi.

Cevabımı beklemeksizin ilave etti:

- Ha (...) zaten Ordu Müfettişlikleri meselesi var. Sen o taraflara ordu müfettişi unvanıyla gidebilirsin!

- Unvanın önemi yok, dedim, yalnız şimdi Harbiye Nazırı'yla konuş, benden ne istiyorlar, tespit et, üst tarafını kendimiz yaparız.

Kâzım Paşa Harbiye Nazırı'nı gördü, kendisinden aldığı direktif suydu:

- Maksat Samsun havalisinde Rumlara tecavüz eden Türkleri tedip etmek, sonra Anadolu'da birtakım milli teşekküller beliri-yormuş, onları da ortadan kaldırmak! Mustafa Kemal'i bunun için yolluyoruz. Kendisine Sadrazam Paşa'yla beraber bir yetki belgesi vereceğiz!

Kâzım Paşa bürosuna dönerek bana bunları izah etti.

- Çok güzel, dedim ve kapıların iyi kapalı olup olmadığına baktım:

- Yalnızız! dedi.

- Onlar ne istiyorlarsa azamisini ilave ederek bir talimatname kaleme alınız; yalnız, bir-iki noktayı ben not ettireyim!

- Peki! dedi.

Benim önem verdiğim, yetki meselesiydi. Mümkün olduğu kadar Anadolu'nun her tarafına emirler verebilmeliydim. İstedğim bir madde, Samsun'dan başlayarak bütün Doğu vilayetlerinde bulunan kuvvetlerin kumandanı olmaklığım ve bu kuvvetlerin bulunduğu vilayetler valilerine doğrudan doğruya emir verebilmekliğimdi. Bir başka madde, bu bölgeyle herhangi bir temasta bulunan askeri ve idari makamlara yazılı bildirimlerde bulunabilmekliğimdi. Kâzım Paşa'ya dedim ki:

- Onların arzularını bir araya topla. Fakat sonuna bu iki maddeyi ilave et!

Kâzım Paşa yüzüne baktı:

- Bir şey mi yapacaksın?

- Kulağını bana uzat, dedim (...) Evet, bir şey yapacağım. Bu maddeler olsa da olmasa da yapacağım!

Kâzım Paşa güldü:

- Vazifemizdir, çalışacağız.

Dediğim gibi yazdığı talimatnameyi okudu. Sonra beni bırakarak, müsveddeyi Harbiye Nazırı'na göstermek üzerine odadan çıktı. Bilmem ne geçti, bu kadar az zamanda ne geçebilir, fakat Kâzım Paşa'nın söylediğine göre Sadrazam Paşa talimatnameyi imzalamayacakmış. Şakir Paşa da imza koymaktan çekinmiş, ancak bu rahmetlide vicdani bir seziş olmak lazımdı ki 'İmza edemem' sözünden sonra 'Mührümü basarım!' demiş.

- Mührünü basıyor mu? dedim.

- Evet, hatta bana mührünü verdi ve bas, dedi!

- O halde talimatnameye, Mustafa Kemal Paşa lüzum gördükçe doğrudan doğruya Sadrazam Paşa'yla muhabere eder, kaydını da ilave edelim.

- Çok iyi, ama Şakir Paşa'ya okuduğum müsveddede bu kayıt yoktu.

Bununla beraber Kâzım Paşa böyle bir madde ilave ederek talimatname temize çekildi, Şakir Paşa'nın makam mührü basıldı. İki nüsha idi, birini cebime koydum. Ötekini de Kâzım Paşa'ya vererek:

- Sen de bunu dosyanda saklarsın! dedim.

Latifeli bir gülüşle:

- Paşam, beni torbaya mı sokuyorsun? dedi.

- Hayır, hayır, sana şimdi yalnız teşekkür ediyorum.

Bir gün bunu hatırlarız!"⁵

Mustafa Kemal Paşa'nın Müfettişlik Görev ve Yetkileri

Bu yönergenin *Tarih Vesikaları* dergisinde çıkan metni şudur:

Belge 14

Mustafa Kemal Paşa'ya Verilen Görev Emri:

9. Ordu Birlikleri Müfettişliği'ne ait görevler yalnız askeri olmayıp Müfettişliğin kapsadığı bölge içinde, aynı zamanda mülkidir.

5 Atatürk'ün Bütün Eserleri, c.3, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2000, s.89-92.

1. İşbu ortak görevler şunlardır:

a) Bölgede iç düzenin kurulması ve yerleştirilmesi ve düzen dışı olayların neden doğduğunun saptanması.

b) Bölgede, ötede beride perakende bir halde varlığından söz edilen silah ve cephanenin bir an önce toplattırılarak uygun depolara yerleştirilmesi ve korunması (...)

c) Çeşitli yerlerde birtakım şûraların bulunduğu ve bunların asker toplamakta oldukları ve ordunun gizlice bunları arkaladığı, desteklediği söylenmektedir. Böyle şûralar varsa ve orduyla ilişkili bulunuyorlarsa, kesinlikle yasaklanmasıyla, buna benzer kurulmuş şûraların ortadan kaldırılması (...)

2- Bunun için:

a) İki tümenli olan 3. ve dört tümenli olan 5. Kolordular "Müfettişlik emrine" verilmiştir. İşbu Kolordular, yönetim ve asayiş konularında doğrudan doğruya Müfettişlikle ve günlük işler, kişisel işler, birliklerin güçleriyle ilgili konularda, eskiden olduğu gibi, Harbiye Nezareti'yle haberleşecektir. Tümen ya da bölge komutanlığı veya özel görevlere atanacak subayların atanmaları ya da yerlerinin değiştirilmesi, Müfettişliğin "onayı ve isteğiyle" olacaktır. Bununla beraber öteki konularda gerekli ve faydalı görerek, (Müfettişliğin verdiği) talimatı Kolordu Komutanlıkları aynen uygulayacaklardır. Özellikle sağlık işleri pek önemlidir. Bu konudaki inceleme ve işlemler, halkı da kapsayacak şekilde yürütülecektir.

b) Müfettişlik bölgesi, Trabzon, Erzurum, Sivas, Van vilayetleriyle Erzincan ve Canik bağımsız livalarını kapsadığından, Müfettişliğin yukarıda sayılan görevleri yürütmek için vereceği bütün talimatları işbu vilayetlerle mutasarrıflar, doğrudan doğruya yapacaklardır.

3- Müfettişlik sınırına komşu vilayetler ve Diyarbakır, Bitlis, Elazığ, Ankara, Kastamonu vilayetleriyle Kolordu Komutanlıkları da, Müfettişliğin görevini yapması sırasında, doğrudan doğruya yapılacak başvurularını hemen dikkate alacaklardır.

4- Müfettişliğin, askeri işler bakımından bağlı olduğu yer Harbiye Nezareti olmakla beraber, diğer konularda ilgili yüce makamlarla yazışacak ve işbu yazışmalardan, Harbiye Nezareti'ne de bilgi verecektir.

Harbiye Nazırı

Mehmet Şakir bin Numan Tahir

*
* *

"Müfettişlik meselesinin Erkânıharbiye Umumiye İkinci Reisi tarafından hatırlatıldığını söylemiştim. Sonradan öğrendiğim bazı şeyleri de ilave edeyim: Fevzi Paşa'nın İttihatçı olduğundan şüphe eden hükümet, kendisini makamından uzaklaştırmak için, galiba 1. Ordu Müfettişliği'ni teklif etmişler. Halbuki başka bir yerde söylediğim sebeplerle Fevzi Paşa'nın Erkânıharbiye Reisliği'nde kalması lazımdı. İstifa teklifini kabul etmemekte ısrar etmiştir. Yine o sıralarda Mersinli Cemal Paşa Konya'da kurulan bir müfettişliğe tayin olduğu için, benim de yeni vazifeyi almaklığımı temin etmek kolay olmuştur. Samsun'da Rumlara baskı yapan Türkleri tedip üzere Anadolu'ya gönderilmek istenen Mustafa Kemal, böylece bütün Doğu vilayetleri için Ordu Müfettişliği yetkisini almıştır.

Ne âlâ şey (...) Ben o gün, bütün bunları bilmiyordum. Tarih bana öyle müsait şartlar hazırlamış ki kendimi onların kucağında hissettiğim zaman ne kadar bahtiyarlık duydum, tarif edemem. Nezaretten çıkarken, heyecanımdan dudaklarımı ısırığımı hatırlıyorum. Kafes açılmış, önünde geniş bir âlem, kanatlarını çırparak uçmaya hazırlanan bir kuş gibiydim."⁶

Hazırlık ve Ziyaretler

9. Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa artık karargâhını kurma yolundadır. Mustafa Kemal Paşa yukarıda bahsi geçen görüşmede, yanında gelecek kişileri kendisinin seçeceğini belirtmişti. Yanında götüreceği kişiler arasında şu isimleri görüyoruz: Kurmay Başkanı Albay Kâzım Bey (Dirik), Kur. Bnb. Hüsrev Bey (Berlin eski Büyükelçisi Hüsrev Gerede), Arif Bey (milletvekiliydi, sonradan suikastçılarla idam edilmiştir), Doktor İbrahim Tali Bey (mebus), Doktor Refik Bey (Başvekil Refik Saydam) (...) [ve] başkalarıyla beraber karargâhı, 20-25 kişilik bir yekûn tuttu.⁷

3. Kolordu'nun Komutanı Selahattin Bey Konya'ya tayin edildiğinden, onun yerine de Albay Refet Bey'i (Bele) seçti. Bunların işlemleri yapılırken, bir yandan da yol hazırlığı yapmakta, özel ve resmi ziyaretlerde bulunmaktaydı. Harbiye Nazırı, 9. Ordu Müfettişi

6 Atatürk'ün Bütün Eserleri, c.3, s.92.

7 Tam liste için bkz. Belge 33.

sıfatıyla, kendisini Sadrazam Paşa'ya bizzat takdim etmek istedi (1 Mayıs 1919):

"(...) Sadaret Makamı'nda altın gözlüklü, bakışları sevinçten parlayan Damat Ferit Paşa bana çok iltifat etti. İtimadının ne kadar derin olduğunu, benden çok şeyler beklediğini söyledi. Tatmin edici cevaplar verdim. Bana mutlak yetkiler vermiş olduğunu ima eder sözler sarf etti. Veda ederken:

- Her arzunuzu doğrudan doğruya bana yazabilirsiniz, derhal yapılacağından emin olunuz! diyordu.

Bunun çok faydalı olacağını söyleyerek, derin teşekkürlerimi tekrar ettim. Sadaret makamından çıktık (1 Mayıs 1919).

Şakir Paşa'yla holde yürürken bana dedi ki:

- İster misiniz, Dahiliye Nazırı Mehmet Ali Bey'le sizi konuşturayım?

- Çok uygun olur, efendim. Vazifemin o makamla ilgisi vardır.

Mehmet Ali Bey'i daha önce tanımış olduğumu söyleyemedim. Dahiliye Nazırlığı bürosunda, Şakir Paşa, pek iyi bir tertip bulunmuş olmaktan adeta sevinerek, Mehmet Ali Bey'in yüzüne baktı, beni gösterip:

- Samsun'daki olayların tetkikiyle görevli Mustafa Kemal Paşa! diye takdim etti.

Mehmet Ali Bey de sevinç alametleri göstererek, elimi tuttu, Şakir Paşa'ya dedi ki:

- Sizi tebrik ederim, çok isabetli bir seçim yaptınız, ben zaten Paşa'yı tanıyıp takdir etmiştim. Kanaatime siz de iştirak etmiş olduğunuz için bahtıyırım.

Oturduk. Mehmet Ali Bey Dahiliye'ye ait işlerde bana her kolaylığı yapacağından, doğrudan doğruya muhaberede bulunacağımızdan bahsetti. Pek samimi ayrıldık."

İnönü'yle Buluşuyor

"Şimdi size gizli bir buluşmadan bahsedeyim: Süleymaniye sokaklarından birinde hoş bir ev (...) Buraya vakitsiz ve teklifsiz gitmiştim. Kim olduğumuzu bilmeksizin bizi evin içinde gören hizmetçi kız:

- Ne istiyorsunuz, Beyefendi hazır değil! diyordu.

Kızcağıza:

- Hele bizi misafir odasına al, bir taraftan Beyefendi de hazır olur! dedim.

Odaya girdik. Hizmetçi kıza fazla bir şey söylemeye lüzum kalmadan ev sahibi Beyefendi güler yüzüyle içeri girdi:

- Ne haber (...) Ne haber (...) Bu ne baskın?

Kimdi, tahmin ediyor musunuz? İsmet Bey! (İnönü)

- Vaktim dar, sana hikâyeyi kısaca söyleyeyim, dedim.

Ve her şeyi anlattım:

- Ben yerleşinceye kadar sen de bana yardım edeceksin ve iş başladığı vakit yanıma geleceksin!

Veda etmek üzere ayağa kalktım, ellerimi tuttu:

- Biraz daha konuşsaydık (...) dedi.

İstanbul'da kaldığım sürece benimle mümkün olduğu kadar az ilgili görünmesini de rica ettim.

Fethi (Okyar) Bey'i öteki tutuklularla beraber Bekirağa Bölüğü'ne nakletmişlerdi. Bir-iki defa da yanlarına gitmiştim.

Tekrar ziyaret ederek sırdaşlarıma da bu müjdeyi vermek istedim. Önce hapishane müdürünün odasına girdim, müdür beni hürmetle karşıladı ve ben oturduktan sonra ayakta durdu: 'Oturunuz Ali Bey!' dedim. Bu Ali Bey, Buğlan Gediği muharebesinde, komutanının kendisini aydınlatmamış olmasından, bana yanlış bilgi verdiği için açığa çıkardığım 20. Alay komutanıydı. Kabahatin onda olmadığını sonradan anlamıştım. Şimdi karşımda duran ve arkadaşları nezareti altında bulunduran o idi. Harpte açığa çıkarılmış olması ona güven kazandırmış olmalıydı. Namuslu insanları savunmak borcumuzdur. Ali Bey müstesna bir asker olmayabilirdi, fakat cepheelerde fedakârlık etmiş olanlardandı. Beceriksiz bir komutanın kurbanı, hakka razı olacak kadar da temiz kalpliydi. Artık söyleyebilirim. Hapishane müdürü sıfatıyla son ziyaretimde bana dedi ki:

- Paşam, haber aldık, Anadolu'ya gidiyormuşsunuz. Ne vakit emrederseniz, tutuklulardan istediklerinizi yanıma alarak size geleceğim.

Ayağa kalktım, Ali Bey'in elinden tuttum:

- Bana muvaffakiyetimin ilk müjdelerini veriyorsunuz, teşekkür ederim, dedim. Bütün koğuştaki serbestçe dolaşmak istediğim için, benimle beraber gelmemesini söyledim.

Önce Fethi Bey'i gördüm. Bir köşeye çekildik. Vazifeyi hikâye ettim. Sonra koğuşları dolaştık. Bazılarında birbiri üstüne yığılmış insanlar (...) Sıkışık karyolalar (...) İçlerinden biri üstüme atıldı, boynuma sarılarak:

- Görüyor musun Kemal, ne haldeyiz? dedi. Hüsrev Sami!⁸

Bazı büyükleri odalarında vakit öldürmek için oyun oynar buldum. Yakınlarımla Ali Bey'le bir tertip yapmanın mümkün olacağını konuştuk. Veda ettim."

Damat Ferit'le Görüşme

"Yunanlar İzmir'e asker çıkarmazdan biraz önce, galiba Mayıs'ın 14. günü, Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın Nişantaşı'ndaki evine akşam yemeğine davetliydim. Belirlenen saatte gittim. Benden başka henüz kimse yoktu. Kısa birkaç kelimedden sonra uzunca bir durgunluk devam etti. Kendisinde Harbiye Nazırı'yla beraber gördüğüm zamanki samimiyetten eser yoktu. Benimle yalnız kalmaktan sıkılıyor gibiydi. Bir aralık saatine baktı:

- Acaba nerede kaldı?
- Birini mi bekliyordunuz, efendim?
- Evet, Cevat (Çobanlı) Paşa Hazretleri gelecekti.

Yine sükut (...) Biraz sonra Cevat Paşa salona girdi. Hemen üçümüz beraber yemek salonuna geçtik. Sofrada çatal ve tabak tıkırtılarından başka ses yok. Üçümüz de susuyoruz. İçimden gelen sorulara kendi kendime içimden cevap vermeye çalışıyordum. Herhalde benimle konuşacak bazı şeyleri olmalıydı.

Belki de önemli meseleler vardır, sofradan sonraya saklıyordur, diyorum. Yemeğin sonuna yaklaşmıştık. Sadrazam Paşa kısa bir cümlesiyle beni vehimlerimden kurtardı. Cevat Paşa'ya ve bana bakarak:

- Yemekten sonra biraz görüşelim, dedi.
- Emir buyurursunuz!

Ortasında genişçe bir masa bulunan çok dar, fakat hoş bir salon (...) Daha ayaktaiken Sadrazam dedi ki:

- Bir harita getirsek de Müfettiş Paşa onun üzerinde izahat verse (...)

Kipert'in atlası geldi, Anadolu paftasını bulduk. Sadrazam Paşa'ya baktım:

- Hangi konularda açıklama ve emir buyruluyor? dedim.
- Mesela, dedi, Samsun ve havalisinde ne yapacaksınız?

Kelimeler adeta ağzımdan dökülmeye başladı:

8 Hüsrev Sami (Kızıldoğan) (1884-1942), topçu subayı, Mustafa Kemal'in kurduğu Vatan ve Hürriyet Cemiyeti Selanik şubesinin ilk toplantısına katılan beş kişiden biri, İttihat ve Terakki'nin fedailerinden.

- Efendim, dedim, İngiliz raporlarına göre Samsun ve havalisinde bazı karışıklıklar varmış (...) Biraz abartılmıştır, zannediyorum. Ne de olsa bunlar basit şeyler (...) Yerinde yapacağımız incelemelerle hallederiz. Şimdiden isabetli bir şey söylemekten korkarım

Cevat Paşa'ya döndü:

- Siz ne dersiniz?

Cevat Paşa pek tabii bir tavırla:

- Öyledir efendim, bu gibi işler yerinde hallolunur, dedi.

Kanaat getirmemiş görünen Sadrazam kafasında daha büyük bir endişe, sual şekli arıyordu. Derken biraz heyecanlı bir sesle sordu:

- Pekâlâ, siz bana harita üzerinde nerelere kadar komuta edeceksiniz, gösterir misiniz?

Vesveseye düştüğü noktayı hemen anlamıştım:

- Efendim henüz ben de pekiyi bilmiyorum, belki (...) aşağı yukarı (...) (Kiper'in küçük haritasına elimi koyarak) İhtimal şu kadar ufak bir parça (...) diye bazı vilayetleri gösterdim ve manalı bir tarzda Cevat Paşa'nın yüzüne baktım. Ben haritadan elimi kaldırırken o da ilave etti:

- Efendim, dedi, Paşa tabii o bölgedeki kuvvete komuta edecek (...) Zaten nerede kuvvet kaldı ki! (...)

Sözünü tamamlarken, üzerinde durulan konunun hiç de önemli olmadığını anlatmak istermiş gibi, masadan uzaklaşır gibi oldu.

İçimden Cevat Paşa'ya teşekkür ediyordum. Her birimiz birer koltuğa çekildik ve kahvelerimizi içmeye başladık. Damat Paşa ferahlamış gibiydi:

- Ne vakit hareket edeceksiniz?

- Ne vakit emir buyrulursa (...) Ben hazırım, arzu ederseniz yarın veya öbür gün (...)

- Zatı Şahaneyi ziyaret ettiniz mi?

- Hayır efendim!

- Ziyaret etmeden mi gideceksiniz?

- İrade buyrulmadı (...)

- Ben iradei seniyeği tebliğ ediyorum, yarın kendilerini ziyaret ediniz!

- Peki efendim!

Sadrazam Konağı'ndan çıktıktan sonra, Cevat Paşa'yla kol kola, karanlıkta Nişantaşı Caddesi'nden Teşvikiye'ye doğru sık adımlarla ilerliyorduk. Cevat Paşa samimi bir lisanla bana sordu:

- Bir şey mi yapacaksın Kemal?
 - Evet, Paşam, bir şey yapacağım!
 - Allah muvaffak etsin!
 - Mutlaka muvaffak olacağız!
- Birbirimizden ayrıldık!"

Genelkurmay'a Veda Ziyareti

"9. Ordu Müfettişliği'nin hareketini geciktirmek için artık bir sebep kalmamıştı. Bütün işlemler bitmiş, hazırlıklar tamamlanmıştı. Müfettişlik Karargâhı'nı Samsun'a nakledecek vapur 16 Mayıs günü Galata Rıhtımı'nda sabahdan akşama kadar hareket emri bekleyecekti. Mustafa Kemal veda etmek üzere Genelkurmay'a gitti:

Reislik bürosundayım (15 Mayıs 1919). Fevzi (Çakmak) Paşa'nın yerine Cevat (Çobanlı) Paşa tayin olunmuştur. Tam o gün Fevzi Paşa'dan vazifesini teslim alacakmış. Bu suretle her ikisiyle buluşmuş oluyordum. Cevat Paşa makamındadır. Biz Fevzi Paşa ile karşıındayız. Bir olay daha anlatayım: Fevzi Paşa'yı niçin çekip uzaklaştırmak istediklerini söylemiştim. Vazifesinden ayrılmaya karar vermek için daha sonra ciddi bir sebep olmuş (...) Sebep şu: İzmir'e çıkmaya hazırlanan Yunanlar adalara asker yığmaya başlamışlar. Genelkurmay'a raporlar geldikçe, Fevzi Paşa, böyle bir tecavüze ateşle karşı koymak lazım geldiğini Harbiye Nazırı imzasıyla tebliğ ediyormuş. Nihayet bir gün Harbiye Nazırı Şakir Paşa, İzmir Komutanı tarafından telgrafhaneye çağırılmış. O zamana kadar bu gibi davetlere Fevzi Paşa'yla birlikte giderken, o gün Genelkurmay Başkanlığı'na haber vermemiş. Muhabere başlamış. Belki iyi hatırlayamam fakat Genelkurmay dosyalarında belgesi olması lazım. Komutan demiş ki:

- Amiral Galtrop 'Mütareke şartlarına göre İzmir'e çıkıp Kadifekale'yi işgal edeceğim', diyor, ne buyurursunuz?

Şakir Paşa, imzasıyla, Mütareke şartlarına uyulmak icap ettiğini yazmış. Kumandan şifreli bir telgrafla şunu ilave etmiş:

- Ondan sonra Yunanlar İzmir'e çıkacakmış, buna ne dersiniz?

Harbiye Nazırı:

- Böyle şey olur mu, hayal ediyorsun, vehmediyorsun(!) cevabını vermiş.

Muhaberenin sonuna doğru Fevzi Paşa'yı telgrafhaneye çağırılmışlar. Kendisine bahsettiğim telgraflaşmaların dosyasını vermişler. Harbiye Nazırı'nın talimatı ile Fevzi Paşa'nın ilk verdiği emirler birbirine tersti. Fevzi Paşa'nın yerinde kalmasına ihtimal

yoktu. Fakat onun yerine reisliğe gelen Cevat Paşa da nihayet Fevzi Paşa'nın yolunda yürüyecek bir şahsiyetti.

Masa üstünde bir harita vardı. Fevzi Paşa'nın gözlerinden, yüzünden ve tavrından çok dolu olduğunu anlıyordum. Cevat Paşa'nın ne düşündüğünü bir gece evvelki Sadaret Konağı'ndaki buluşmamızdan biliyordum. Fevzi Paşa'ya dedim ki:

- Paşam vaziyeti nasıl mütalaa ediyorsunuz?

Gök gürleri gibi bağırarak:

- Anlamıyorum ki efendim, dedi. (Ve sağ elinin işaret parmağıyla haritada İstanbul noktasını göstererek) Buradaki rahatımızı feda etmemek için koskoca memleketi veriyoruz, bu ne akıldır?

İçimden sevindim ve daha da rahatladım. Cevat Paşa da: 'Öyle oluyor!' der gibi bakıyordu. Hatırimda iyi kaldıysa arkadaşlara şunları söyledim:

- Hakikat sizin dedikleriniz ve düşündüklerinizdir. Ben bunu ispat etmek için Anadolu'ya gidiyorum.⁹

Aramızda uzun görüşmelere lüzum olmadığını da görüyorum. Yalnız sizlerden bir şey bekliyorum: Bana yardım edeceksiniz. (...)

- Tabii (...) Evet (...)

Cevat Paşa'ya döndüm:

- Bilhassa siz Paşam (...) Asıl yetki makamında şimdi siz bulunuyorsunuz. Beraber yürüyebilecek miyiz?

- Elbette (...)

- O halde ilk iş olarak Ulukışla taraflarında bulunurken trenle ulaştırılmalarına müsaade olunmayan 20. Kolordu'nun yürüyerek Ankara'ya hareket etmelerini emir buyurunuz.

9 Mareşal Fevzi Çakmak, 20 Mayıs 1948 günü *Akın* gazetesinde yayımlanan, bu görüşmeyle ilgili açıklamasında; Cevat Paşa'yla Anadolu'daki yangını söndürmek için beş maddelik bir karara vardıklarını, bu görüşme sırasında veda için gelen Mustafa Kemal Paşa'nın da bu beş maddeyi uygun gördüğünü; zaten bunları gerçekleştirmek üzere Anadolu'ya gittiğini, kahraman milletin sinesinde hayatını feda edinceye kadar çalışacağını söylediğini ve bu sözler üzerine, vatanın kurtulması için beraberce çalışacaklarına ve bu uğurda hiçbir şeyden çekinmeyeceklerine üçü beraber yemin ettiklerini belirtir. Sözü edilen bu beş madde şöyledir:

1. Kararlaştırılmış üç ordu müfettişliğinin bir an evvel teşkili.
2. İtilaf Devletleri'ne silah ve mühimmat teslim edilmemesi, silahların Anadolu'da toplanması.
3. Esir durumunda olan hükümetin emirlerinin yapılmaması için Anadolu'da milli bir idare kurulması.
4. Kuvayı Milliye teşkili ve milli idarenin buna dayandırılması.
5. Düşmanlarımız üzerine karşı taarruza geçilmesi.

Bkz. *Atatürk, Hayatı ve Eseri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1990, s.302.

Önündeki bloknota işaret etti:

- Emir vereceğim, dedi.

- Sonra sizinle şahsen muhabere edebilmek üzere özel bir şifre isterim.

- Şimdi! dedi. Zile bastı, lazım gelenleri söyleyerek bana bunu da temin etti.

Burada ilave edeyim: Aldatıcı vaatlerle Anadolu'dan İstanbul'a çağrıldığım vakit, hakiki sebebi bu şifreyle Cevat Paşa'dan sormuş ve işgal kuvvetleri komutanlığı tarafından bunda ısrar edilmekte olduğunu öğrenmiştim. Arkadaşlara veda ederek ayrıldım."

Bakanlara Veda

"Başka ziyaretlerde de bulunmak lazımdı. Harbiye Nazırı'nı, Sadrazamı, Dahiliye Nazırı'nı aradım (15 Mayıs 1919). Hiçbiri makamında yoktu. Toplantı halinde imişler. En kestirmesi Babıâli'ye gidip kendilerine haber vermektir. Beni Sadaret bekleme salonuna aldılar. Benim geldiğimi duyan bazı nazırların da heyecanlı [bir şekilde] salona geldiklerini görerek, biraz şaşırdım. Mehmet Ali Bey beni meraktan kurtardı:

- Allah Allah [bu] ne küstahlık (...) İştittiniz mi efendim, Yunanlar İzmir'e çıkıyor. (...)

Bu sözleri Bahriye Nazırı doğruladı.

- Ya (...) dedim, bu da mı oldu?

- Evet (...)

Ben memleketin başına neler geleceğini tahmin etmemiş değilim, fakat kimseye anlatamamıştım. Nazırların telaşı karşısında ağlamak mı, gülmek mi lazımdı? Kendimi tutuyordum. Fakat bu oldubitti karşısında ben "Allah Allah (...)" demekten başka bir şey düşünemeyen bu nazırlara ibretle bakıyordum. Soğukkanlılıktan ayrılmamaya pek dikkat ederek:

- Ne yapmayı tasavvur ediyorsunuz? diye sordum.

- Protesto edeceğiz! cevabını verdiler.

- Bu lazımdır, doğrudur. Ancak böyle bir protestoyla Yunanların İzmir'den geri çekileceklerine ihtimal veriyor musunuz?

Yüzüme baktılar:

- Fakat başka ne yapabiliriz?

- Belki de daha (...) kesin tedbirler düşünülebilir. (...)

- Mesela, ne gibi?

O zaman bir ses, eğer yanlış hatırımda kalmamışsa, Mehmet Ali Bey'in sesi cevap verdi:

- Öyle hareketlere kalkarsak bize ne yaparlar bilir misiniz?

Tabii, 'Kalkar benim yanıma gelirsiniz!' diyemezdim. Avni Paşa'nın elini tuttum:

- Bizi Anadolu'ya götürecektir vapur hazır, değil mi?

- Çoktan tertip etmişim, Bandırma Vapuru emrinizdedir.

- Doğrudan doğruya vapur kaptanına emir verebilir miyim?

- Hay hay (...) dedi.

Yaverime seslendim, "Paşa Hazretleri'nin bir emirleri var, not ediniz." Yaverim kurşun kalemle Bandırma kaptanına bir emir yazdı, imza edilmek üzere Paşa'ya uzattı.

Damat Ferit Kabinesi'ni bu perişanlık içinde bırakarak Zatı Şahane'yi ziyaret etmek üzere Babıâli'den ayrıldım (15 Mayıs 1919)."

Padişah'la Son Buluşma

"Yıldız Sarayı'nın ufak bir salonunda Vahdettin'le adeta diz dize denecek kadar yakın oturduk (16 Mayıs 1919).

Sağında dirseğini dayamış olduğu bir masa, üstünde bir kitap var. Salonun Boğaziçi'ne doğru açılan penceresinden gördüğümüz manzara şu: Birbirine paralel hatlar üzerine düşman zırhlıları! Bordalarındaki toplar sanki Yıldız Sarayı'na doğrulmuş! Manzarayı görmek için oturduğumuz yerlerden başlarımızı sağa sola çevirmek kâfiydi.

Vahdettin hiç unutmayacağım şu sözlerle konuşmaya başladı:

- Paşa, Paşa! Şimdiye kadar devlete çok hizmet ettin. Bunların hepsi artık bu kitaba girmiştir, (elini demin bahsettiğim kitabın üstüne bastı ve ilave etti) tarihe geçmiştir. (O zaman bunun bir tarih kitabı olduğunu anladım. Dikkatle ve sükûnla dinliyordum.) Bunları unutun, dedi; asıl şimdi yapacağın hizmet hepsinden mühim olabilir. Paşa, Paşa; devleti kurtarabilirsin!

Bu son sözlerden hayrete düştüm. Acaba Vahdettin benimle samimi mi konuşuyor? O Vahdettin ki yabancı hükümetlerin yüzüncü derecede aletleriyle temas arayarak, devletini ve saltanatını kurtarmaya çalışıyordu. Bütün yaptıklarından pişman mıydı? Aldatıldığını mı anlamıştı? Fakat böyle bir tahminle başka bahislere girişmeyi tehlikeli addettim. Kendisine basit cevaplar verdim:

- Hakkımdaki teveccüh ve itimada arz-ı teşekkür ederim. Elimden gelen hizmette kusur etmeyeceğime emniyet buyurunuz.

Söylerken, kafamdaki muammayı da halletmeye uğraşıyordum. Çok iyi anladığım, veliahtlığında, padişahlığında bütün his ve fikirlerini, temayüllerini, sahtekârlıklarını tanıdığım adamdan nasıl yüksek ve asil bir hareket bekleyebilirdim? Memleketi kurtarmak lazımdır, istersem bunu yapabilirmişim. Nasıl? Hemen hüküm verdim: Vahdettin demek istiyor ki, hiçbir kuvvetimiz yoktur. Tek dayanağımız İstanbul'a hâkim olanların siyasetine uymaktır. Benim memuriyetim, onların şikâyet ettikleri meseleleri halletmektir. Eğer onları memnun edebilirsem, memleketi ve halkı bu siyasetin doğru olduğuna inandırabilirsem ve bu siyasete karşı gelen Türkleri yola getirirsem, Vahdettin'in arzularını yerine getirmiş olacaktım.

- Merak buyurmayın efendimiz, dedim, noktai nazarı şahanenizi anladım. İradei seniyeniz olursa (...) hemen hareket edeceğim ve bana emir buyurduklarınızı bir an unutmayacağım.

'Muvaffak ol' hitabı şahanesine mazhar olduktan sonra, huzurundan çıktım. Naci Paşa, padişahın yaveri, fakat benim hocam, derhal benimle buluştu. Elinde ufak bir mahfaza içinde bir şey tutuyordu:

- Zatı şahanenin ufak bir hatırası, dedi.

Kapağının üzerine Vahdettin'in isminin ilk harfleri işlenmiş bir saatti. 'Peki, teşekkür ederim', dedim. Yaverim aldı. Sonra, sanki Yıldız Sarayı'ndan çıktığımızı ve hareket etmek üzere olduğumuzu gizlemek, saklamak ister gibi bir ihtiyatla, ayaklarımızın patırtısını işittirmekten korkarak, saraydan uzaklaştık."

Samsun'a Doğru

"Artık Şişli'deki evi bırakmak üzereyiz. Bandırma Vapuru Galata Rıhtımı'nda hazır, bildiğimiz bu! Karargâhımızdan olanlar belirlenen saatte rıhtımda toplanmış olacaktı. Otomobil kapının önündeydi. Evdeki vedaları bitirmiştım. Tam o sırada gelerek beni büroma götüren bir dostum,¹⁰ aldığı bir habere göre benim ya hareketime müsaade edilmeyeceğini yahut vapurun Karadeniz'de batırılacağını söyledi.

Yıldırımı vurulmuşa döndüm. Daha sonra vaktiyle uzun müddet yanımda çalışan bir kurmay da gelerek, maiyetinde çalıştığı bir damattan aynı şeyleri öğrendiğini bildirdi. Bir an yalnız kaldım. Ve düşündüm. Bu dakikada düşmanların elindeydim. Bana her istediklerini yapamazlar mıydı? Beynimden bir şimşek geçti: Tutabilirler, sürebilirler, fakat öldürmek! Bunun için beni

10 Rauf Orbay.

Karadeniz'in coşkun dalgaları arasında yakalamak lazımdır. Bu ihtimal mantıklıydı. Ancak benim için artık yakalanmak, hapsolmek, sürülmek, düşündüklerimi yapmaktan alıkonulmak, hepsi ölmekle denkti. Hemen karar verdim, otomobile atlayarak Galata Rıhtımı'na geldim. Baktım ki rıhtıma yanaşmış olacağını sandığım vapur, uzaklardadır. Sandallarla vapura gittik. Kaptana yola çıkmak için emir verdimse de, Kız Kulesi açıklarında muayeneye tabi tutulduk. Birkaç yabancı subay ve askeri bizi yoklayacaklardı. Muayene uzayıp gitti. Gelip gidildiğine göre acaba bunlarla şehirdekiler arasında bir muhabere mi vardı? Maksat beni tevkif etmekse, bütün bu şeylere lüzum yoktu. Sıkılıyordum. Bir kararsızlık da olabilir, diye düşündüm. Bundan istifade edebilmek için kaptana hareket hazırlıklarını çabuklaştırmasını söyledim.

Yirmi yedi yıllık ihtiyar kaptan demir aldırmağa başladı. Ben kaptan yerindeydim. Subay ve askerler dışarı çıktılar. Hareket ettik (16 Mayıs 1919, Cuma saat 14.50)

Karadeniz Boğazı'ndan çıkarken, kaptana tehlikeli ihtimalleri anlattım. Cevap verdi:

- Ne aksi, dedi, bu denizi pekiyi tanımam, pusulamız da biraz bozuk...

Mümkün olduğu kadar kıyıları takip etmesini tavsiye ettim. Çünkü bundan sonra benim tek istediğim, Anadolu'nun bir kara parçasına ayak basmaktan ibaretti."

*
* *

Mustafa Kemal Paşa, Samsun'a hangi görevle ve nasıl tayin olduğunu, bizzat kendisi anılarında işte böyle anlatmıştır. Bu anılar yayımlanırken, anılarda ismi geçenlerin hepsi hayattadır ve anlatılanların canlı tanığıdırılar.¹¹

11 Mustafa Kemal Paşa'nın yayımlanan anıları için bakınız:

- Ahmet Emin Yalman'ın mülakatı, *Vakit*, 10 Ocak 1922.
- Yukardaki mülakat 1972'de *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, c.5'te de yayımlanmıştır. Çocukluğundan 1921 yılına kadar olan yaşamını 11 sayfalık metinde anlatır.
- Falih Rıfkı Atay'ın mülakatı, *Hakimiyeti Milliye*, 13 Mart-12 Nisan 1926.
- Mahmut Soydan'ın mülakatı, *Milliyet*, 13 Mart-12 Nisan 1926.
- Yunus Nadi'nin mülakatı, *Cumhuriyet*, 15 Mart-13 Nisan 1926.
- Afet İnan, *Atatürk'ten Hatıralar*, 1950.
- Afet İnan, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, 1984.
- Hikmet Bayur, *Atatürk, Hayatı ve Eseri*, 1990
- Enver Behnan Şapolyo, *Atatürk*, 1943.
- Falih Rıfkı Atay, *19 Mayıs*, 1944.
- Falih Rıfkı Atay, *Atatürk'ün Bana Anlattıkları*, Sel Yayınları, İstanbul, 1955.

Devrime İlk Adım

Ve nihayet 19 Mayıs 1919 Pazartesi sabahı Mustafa Kemal Paşa, saat 07.00 sularında Samsun'a çıktı. Dil İskelesi'nden Anadolu toprağına ilk adımını attığında yeniden doğmuş gibiydi. Aylardan beri süren kâbus artık sona ermişti.

Samsun Limanı yetersiz olduğu için açıkta demirleyen "Bandırma"ya Samsun'daki tümenden Binbaşı Mahmut Ekrem Bey bir motorla yanaşmış, Paşa ve karargâhını alıp karaya çıkartmıştı.

Görünüşte diğerlerinden pek de farklı olmayan, sıradan bir günü yaşamaya hazırlanıyordu Samsun. İzmir'in işgali üzerine duyulan tepkinin getirdiği gerginlik, Rum Pontus çetelerinin her gün yarattığı tedirginlik, halkın bakışlarından okunan yorgunluk bir bakışta fark ediliyordu. Eğer Samsun'u üç kelimeyle anlatmak gerekse, şu söylenebilirdi: Yorgun, kızgın, bezgin.

Mustafa Kemal Paşa, bu tanımın tamamen dışındadır. Kuşkusuz yorgundur. Karadeniz'in azgın dalgaları arasında fındık kabuğu gibi savrulan köhne Bandırma Vapuru'nda seyahat boyunca gözünü bir an olsun kırpmamıştır. Ama iki üç günlük uykusuzluk, onun tüm yaşamı boyunca katlandığı bir durumdur. O nedenle önemsizdir.

Evet, kızgındır. Üstelik O'nun kızgınlığı sadece son günlerin tüm ülke üzerine bir kâbus gibi çöken işgalleri yüzünden de değildir. O'nun kızgınlığı çok daha gerilere uzanmaktadır.

Mustafa Kemal, 1897'lerden beri kızgındır. O yıl patlak veren Osmanlı-Yunan Harbi'nde, henüz 16 yaşında Manastır Askeri İdadisi'nde ikinci sınıf öğrencisidir. Okulun önünden geçip giden gönüllü birliklerine katılmak ister. Yaşı küçük olduğu için izin vermezler. Kızgındır.

Ethem Paşa komutasındaki Alasonya ordusu, bir anda Yunan ordusunu önüne katıp sürmüş, Atina yolu açılmıştır.

Bütün ülke heyecanla ayaktadır. Ne var ki her zaman olduğu gibi, Avrupa'nın bu "şımarık çocuğu"na daima hamilik yapan üç

-
- *Atatürk'ün Anıları*, sadeleştiren İsmet Bozdağ, Milliyet Yayını, 15 Kasım-7 Aralık 1978.
 - *Atatürk'ün Anıları (1917-1919)*, sadeleştiren İsmet Bozdağ, Bilgi Yayınları, İstanbul, 1982.
 - Falih Rıfkı Atay, *Atatürk'ün Hatıraları (1914-1919)*, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1965.
 - Şükrü Tezer, *Atatürk'ün Hatıra Defteri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989.
 - İsmet Görgülü, *Atatürk'ün Anıları*, Bilgi Yayınları, İstanbul, 1997.

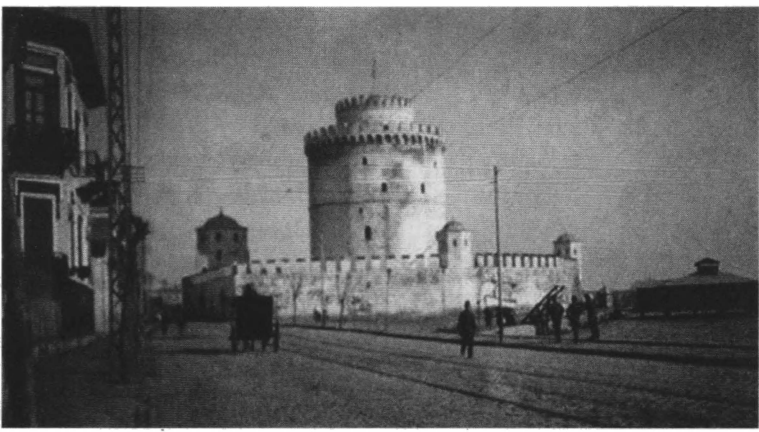
*Mustafa Kemal, Selanik'te bu evde doğdu
ve Ali Rıza Efendi'nin ölümüyle sıkıntıya düşünce Zübeyde Hanım
sol baştaki küçük eve taşındı*

devlet vardır: İngiltere, Fransa ve özellikle Rusya. Yunanistan'ın barış talebi üzerine Çar II. Nikola, Abdülhamit'e saygılı bir ifadeyle mütareke ricasında bulunur. Masaya oturulur. Ve o masadan basit bir harp tazminatı alınarak kalkılır. Zaten Osmanlı Devleti olarak son yüzyıllarda hangi barış masasına otursak, kaybeden hep biz olmuşuzdur. Bir türlü o masalardan ülke yararına sonuçlarla kalktığımız olmamıştır. (Bunun için yıllar sonra gelecek olan Lozan'ı beklemek gerekecektir.) Mustafa Kemal, kızgındır.

Ülkede Meşrutiyet ilan edilmiş, bir istibdada güya son verilmiştir. Oysa bu kez İttihat ve Terakki'nin istibdadı başlamıştır. Kendisi de bu cemiyetin üyesidir, ama ordunun politikaya bulaşmasının sakıncalarını görür, kürsüden uyarır, dinletemez, aksine, kötü kişi olur. Kızgındır.

Nitekim Balkan Savaşı, onun ne kadar uzak görüşlü olduğunu, gerçekten de politize olmuş bir ordunun nasıl felaketlere yol açabileceğini göstermiştir. Haklı çıkmıştır, ama bunun faturası çok ağır olmuş, tüm Balkanlar kaybedilmiştir. Bunun için daha da kızgındır.

Hele Selanik'in tek kurşun atılmadan Yunan'a teslim edildiğini Kahire'de, üstelik bir Rum'dan öğrendiği zaman adeta felç geçirir. Kendini sokağa zor atar. Ve bütün gece sokaklarda amaçsızca dolaşır durur. Hem de açıkça görülür şekilde ağlayarak... Oysa diğer bir yurt parçası Trablusgarp'tan, Derne'den dönmektedir. İtalyanlar

Selanik'teki ünlü Beyaz Kule.

*Mustafa Kemal bu kulenin 4. katındaki gazinoda
arkadaşlarıyla ülke meselelerini tartışıyordu*

Trablus'a saldırınca Derne'ye koşmuştur. Hareketinden iki gün önce Selanik'te, arkadaşı Ali Fuat (Cebesoy) ile birlikte Beyazkule Bahçesi'nin bir köşesine çekilmiş, dertleşmektedirler. Çok duygusallaşmıştır.

Bir ara:

- Fuat, der. Bilmem ki döndüğümde bu güzel şehri, Selanik'i tekrar görebilecek miyim? Yoksa diğer yurt köşeleri gibi, burası da elimizden kayıp gidecek mi?

Gözlerini arkadaşından kaçırır, başını yana çevirir. Mustafa Kemal, ağlamaktadır. Fuat teselli etmeye çalışır, ama nafile.

Balkan Savaşı patlayınca Derne'den ayrılır. Kahire üzerinden İstanbul'a ulaşmaya çalışmaktadır. Balkanlar'a ulaşacaktır. Belki de tüm gençliğini geçirdiği Selanik'i savunmaya koşacaktır. İşte böyle bir havadayken Selanik'in düştüğünü, daha doğrusu teslim edildiğini öğrenir ve yıkılır. Mustafa Kemal kızgındır...

Sofya ataşemiliteri iken İstanbul'u mütemadiyen uyarmış, bu harbi Almanya'nın hiçbir şekilde kazanamayacağını, ne yapıp edip harbin dışında kalınmasını, ille girilecekse, karşı cephede yer alınmasını ısrarla ve nedenleriyle açıklamıştır. Ancak henüz bir yarıbaydır ve sözünü kimseye dinletememiştir. Kızgındır...

Artık olanlar olmuş, Birinci Dünya Savaşı başlamıştır. Kendini zar zor bir cepheye tayin ettirir. Henüz kuruluşunu bile tamamlamamış olan 19. Tümen'in komutanıdır artık. Çanakkale'de tam bir destan yaratır. İstanbul'u kurtaran komutandır ve ordu içinde-

ki ünü bir efsane gibi dolaşmaktadır. Churchill'in iki yılda bitireceğini hesapladığı bu savaş, Çanakkale savunması yüzünden dört yıl sürmüştür ve gereken yardım ulaşamadığı için koskoca Çarlık Rusya'sı çökmüştür. Henüz rütbesi albaydır...

Bitlis'i, Muş'u Ruslardan geri aldığında ve sınıf arkadaşı Ali Fuat Cebesoy'u birliğiyle birlikte kurtardığında henüz tuğgeneral, Sina'da Alman Mareşali Falkenhayn'la takışıp, ordu komutanlığından istifa ettiğinde de kıdem almış bir tuğgeneraldir.

Yine kızgındır. Mustafa Kemal'in tek bir kaygısı vardır; o da vatanı bu felaketten en az kayıpla kurtarmak ve tek bir Mehmetçiğin bile yok yere kırılmasına ne pahasına olursa olsun göz yummamak...

Böylesi bir kaygıdan dolayı, Sina'da, İngilizlerin önünde konumlanan cephenin yerleşiminde Mareşal Falkenhayn'la ters düşer. Falkenhayn, Yıldırım Orduları'nın grup komutanı ve ünlü bir Alman mareşalidir. Grup iki ordudan oluşmaktadır; 7. Ordu (Komutanı Mustafa Kemal) ve 8. Ordu (Komutanı Alman General Kress)...

Mareşal Falkenhayn, İngilizlere karşı bir genel taarruz planlamaktadır. Mustafa Kemal'e göre ise Türk ordusu, Filistin'de taarruz edecek güce sahip değildir, savunmada kalmalıdır. Ayrıca bölgenin coğrafi konumu nedeniyle Filistin Cephesi'nin tüm sorumluluğu 7. Ordu'ya, yani kendisine verilmelidir.

Falkenhayn'la tartışmasından bir sonuç alamayınca, 20 Eylül 1917'de Başkomutan Vekili Enver Paşa'ya Filistin cephesini tüm ayrıntılarıyla anlatan uzun bir rapor gönderir. Mevcut koşullarda bir taarruzun Mehmetçiği göz göre göre kırmak olacağını nedenleriyle açıklar. Cephenin tüm sorumluluğunu, aksi halde görevden affını ister. Enver Paşa, yuvarlak laflarla geçiştirmeye çalışır. Mustafa Kemal, ısrarını sürdürür, sonuç alamaz... Basar istifayı, İstanbul'a gelir (11 Temmuz 1917).

Mustafa Kemal yalnızdır... Kızgındır... Sonra ne mi olur? Harbiye Nezareti, durumu kurtarmak için 2. Ordu Komutanı Tümgeneral Fevzi Çakmak'ı 7. Ordu Komutanlığı'na, Mustafa Kemal'i de onun yerine 2. Ordu Komutanlığı'na tayin eder. Mustafa Kemal, bu görevi de kabul etmez ve İstanbul'a gelir. Genel Karargâh emrinde, ordu komutanı olarak İstanbul'da kalır. Kısa bir süre sonra da veliaht Vahdettin'le birlikte Almanya'ya gider.

Mustafa Kemal, kızgındır...

Peki, Mustafa Kemal'in bunca direnmesinin sonucu ne olur? Ne tahmin etmişse, o olur... Aradan sadece 20 gün geçmiştir ki, gerçek tüm çıplaklığıyla ortaya çıkar. İngilizler, 110 bin kişilik bir

kuvvetle taarruza geçerler ve bütün Filistin'i alırlar. Filistin cephesindeki kuvvetlerimizin tamamı 36 bin kişidir. Araç gereç bakımından da İngilizler çok üstündür. Mustafa Kemal'in gözü gibi sakındığı Mehmetçik kırılmıştır. Eğer Falkenhayn'ın istediği gibi, üç katı kuvvetteki düşmana bir de taarruz edilseydi, bu kuvvetlerin tamamının yok olacağı kesindi.

Mustafa Kemal'in haklılığı bir kez daha anlaşılır ve dört ay sonra Mareşal Falkenhayn'ın görevine son verilir ve yerine Liman von Sanders atanır. Bir süre sonra da

Liman von Sanders, bu görevi Mustafa Kemal'e devredecektir.

Bu kez Mütareke imzalanmıştır (30 Ekim 1918).

Mütareke koşullarını öğrenir öğrenmez karşı çıkar. Özellikle 7. maddenin sakıncalarını uzun uzun anlatır durur. En ufak bahanelerle ülkenin dört bir yandan işgale uğrayabileceğine dikkati çeker. Dinletemez... Hep yalnız kalır. Bu kadar vesveseli olmaması gerektiği münasip bir şekilde kendisine anlatılır! Endişe edilecek hiçbir şey yoktur. Osmanlı Devleti adına Mütarekeyi imzalayan Bahriye Nazırı Rauf Orbay, İstanbul'da bir basın toplantısı yapar ve övünerek kendisine verilen sözleri anlatır. Buna göre, İstanbul, katiyen işgal edilmeyecektir. Galip devletlerin zıhlıları, halkı rencide etmemek için Boğazlar'da görünmeyecekler, hele Yunan zıhlıları Karadeniz'e geçmek için bile geceyi bekleyeceklerdir vs. Oysa bu koşullara açıktan karşı çıkan tek Osmanlı paşası olan Mustafa Kemal'in kaygıları büyüktür. Sonunda da, yine her zamanki gibi haklı çıkan kendisidir.

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sadece 13 gün sonra, 13 Kasım 1918'de Adana'dan İstanbul'a gelir. Haydarpaşa'da trenden

Mustafa Kemal Paşa, Rauf Orbay ile birlikte

inerken, düşman donanması Boğaz'da demir atmaktadır. İşgal edilmeyeceğine güya söz verilen İstanbul, işgal edilmiştir. Tesadüf bu ya, 55 parçalık, tüm Boğaz'ı kaplayan zırhlıların arasından geçerek Karaköy'e doğru yol alırken, dört parçadan oluşan Yunan zırhlıları da demir atmaktadırlar. Yunan zırhlısı "Averof"a uzun uzun bakar ve yaveri Cevat Abbas'a döner: "Geldikleri gibi giderler!" der. Tabii ki kızgındır.

Binlerce şehidimizin canı pahasına Çanakkale'de yol vermediği zırhlılar, işte şimdi karşısına böyle dikili-vermişlerdir.

Karaköy'de arabaya binerken Akaretler'deki evine mi gidip annesinin elini öpsün, tüm işgal kuvvetlerinin komutanları kaldığı için adeta karargâha dönen Pera Palas'a mı çıksın, bir an tereddüt eder, sonra kararını verir:

- Pera Palas'a gidiyoruz.

Adeta oradaki herkese "İşte buradayım" demek ister. Kabına sığmaz haldedir. Kızgındır. Hem de çok kızgındır...

Ve nihayet işte Samsun'dadır. Hasretle, özlemler aylardır beklediği an gelmiş, Anadolu toprağına ayağını atmıştır.

Belki yorgundur... Mutlaka kızgındır... Ama bezgin? Asla... Hiçbir zaman bezgin olmamıştır. Şimdi de değildir. Karşıl原因larla birlikte ikametine ayrılan Mıntıka Palas'a doğru ilerlerken, aslında neye doğru yürüdüğünü bilen insanların kararlılığı içindedir ve Samsun, yepyeni bir tarihin açılan ilk sayfası gibidir...

Mustafa Kemal Paşa ile Samsun'a Çıkanlar

Mustafa Kemal Paşa, 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıktığında, beraberinde tek tek kendisinin seçtiği 18 arkadaşı vardı. Devrime giden yolda ilk adımı bu arkadaşlarıyla birlikte atmıştı.

Dil İskelesi'nden karaya çıkışında bir askeri mızıkacı marş çalmaya başlamış, Samsun Mutasarrıfı Ethem Bey, Polis Müdürü Refik Bey (Koraltan), askeri komutan ve belediye reisi, diğer birkaç memurla beraber ilerleyerek, Paşa'ya ve maiyetine "Hoş geldiniz" demişlerdi.

Etrafta şaşkın bakışlarla gelenleri izleyen birkaç balıkçıdan başka pek kimse yoktu. Doğruca, hemen yakında bulunan ve Paşa ile karargâhının ikametine ayrılan Mıntıka Palas Otel'i'ne yürüyerek gidip yerleşmişlerdi.

Bu otel de bir gün önce bulunabilmişti. Mutasarrıf Ethem Bey, "Muhasebe-i Hususiye" Müdürü Osman Bey'i çağırarak, gelen he-

yete ikamet olarak bir yer bulmasını istemiş, Osman Bey de, sonunda burayı bulmuştu ama önemli bir sorun vardı.

Bu kadar önemli bir heyetin kalacağı bu binada hiçbir eşya yoktu. Çaresiz, o akşam bütün memurların evlerinden yatak, yorgan, karyola, mutfak eşyası türü eşyalar toplanırken, diğer taraftan da resmi dairelerden masa, sandalye ve benzeri şeyler temin edilmiş, boş ve atıl olan Mıntıka Palas Oteli, bir günde oturulabilir hale getirilmişti.

Biraz dinlendikten sonra, ilk iş olarak salimen Samsun'a ulaşmış olduğunu bir telgrafla annesine bildirdi. Bu esnada bir İngiliz torpidosunun limana demir atmakta olduğunu, emir eri Halit nefes nefese Paşa'ya aktarıyordu. Dürbünle zırhlıyı uzun uzun seyretti. İstanbul'dan hareketinden hemen önce Rauf Orbay, kulağına eğilmiş ve gemisinin İngilizler tarafından batırılacağını, bu yolda bir ihbar aldığını bildirmişti. İstanbul'da kalıp tutuklanmaktansa, bu yolda ölmeyi tercih ettiğini söylemişti Orbay'a Mustafa Kemal.

Mondros Mütarekesi'ni Osmanlı Devleti adına imzalayan Bahriye Nazırı Rauf Orbay da, birkaç ay önce emekliliğini istemiş, Padişahın ricasına rağmen kararında diretmiş, kurulan hükümeti eleştirerek, ordudan ayrılıp, sivil hayata dönmüştü. Mustafa Kemal Paşa'yı İstanbul'da uğurlayanlar arasındaydı ve ilk fırsatta Anadolu'ya geçip, Mustafa Kemal'e katılacağına söz vermişti. Nitekim kısa bir süre sonra da bu sözünü tuttu.

Kaptan İsmail Hakkı Dursun'un emektar Bandırma Vapuru, Çaltı Burnu açıklarında dumanını keyifle savurarak Trabzon'a doğru yol alırken, İngiliz torpidosu limana demir atıyordu. Bu gecikme, gerçekten de Allah'ın Türk ulusuna bir lütfuydu. Yolda birazcık oyalansalardı, belli ki İngilizlere yakalanacaklar, belki de batırılacaklardı.

Nitekim Sinopluların arzularına uyup, karaya çıksaydı, kesinlikle bu torpidoya yakalanacaktı.

Olay şöyle gelişmişti:

Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'da "Bandırma"ya bindiği zaman, karargâhını teşkil eden 18 kişiden ayrı olarak, gemide iki sürpriz yolcu daha vardı. Bunlardan biri Albay Refet (Bele) Bey, diğeri de Sinop'a atanan yeni mutasarrıf Mazhar Tevfik Bey'di.

Refet Bey ile Mustafa Kemal, İstanbul'da anlaşılmıştı. Onu Sivas'a 3. Kolordu Komutanı olarak götürmek istiyordu. Sivas, önemli bir merkezdi, başında güvенеbileceği bir komutana ihtiya-

cı vardı. O nedenle Refet Bey Mustafa Kemal'le birlikte Samsun'a çıkanlar arasındadır, ama 18 karargâh mensubu arasında değildir.

Gemideki ikinci konuk olan Mazhar Tevfik Bey ise, yeni atandığı Sinop'a gitmektedir.

Yol boyunca Mustafa Kemal, ülke ve gelecek hakkındaki görüşlerini anlatır bu genç mutasarrıfa ve hatta özel bir şifre vererek, ileride haberleşebilme olanağı da sağlar.

İşte Sinop'a gelindiğinde bütün Sinop halkı, mutasarrıflarını karşılamak üzere limanda beklemektedir. Mutasarrıf, karaya çıkınca, gemideki mümtaz misafirlerden bahseder ve Sinoplulardan gemidekileri karaya davet etmelerini ister.

Yolculuğun etkisiyle, gemideki herkes gibi Mustafa Kemal Paşa da rahatsız olmuştur. O nedenle bir kart göndererek, teşekkürlerini bildirir ve oyalanmadan yola koyulurlar. Bir an Sinop'tan kara yoluyla Samsun'a ulaşmayı düşünür, ama yolun çok güç ve uzun olduğunu öğrenir ve vazgeçer. İşte ilahi tecelli budur. Eğer Mustafa Kemal Paşa, Sinop'a çıkıp orada biraz oyalansaydı, bu zırhlıya mutlaka yakalanırdı. Sonrasını ise tahmin etmek güç değil...

Mustafa Kemal, arkadaşlarıyla birlikte hafif bir kahvaltı yapıp, mutasarrıflığa gitti.

Mutasarrıf Ekrem Bey, Türk-Rum ilişkilerine ve kavgalarına yönelik sorulara verdiği cevaplarda eyyamcı bir idareci tipini çiziyor, hep Türkleri haksız buluyor, İzmir Valisi Kambur İzzet gibi, "Benden sonra tufan" felsefesi içinde gün geçirmeye eğilimli görünüyor. Sorunlar ve sancılar içindeki Samsun'da daha genç ve dinamik bir idareciye ihtiyaç vardı. Mustafa Kemal, Dahiliye Nazırı (İçişleri Bakanı) Mehmet Ali Bey'den çok geçmeden bu değişikliğin yapılmasını istedi.

Aynı gün, Samsun'da bulunan 15. Tümen komutanının görüşlerinin de, kendininkilerle ters düştüğünü gördü ve Sivas'taki 3. Kolordu'nun başına geçirmek üzere getirdiği Albay Refet (Bele) Bey'i tümen kumandanlığı makamına oturtuverdi.

Böylece Samsun, onların eline geçmiş demektir. Yeni Mutasarrıf Hamit Bey gelinceye kadar, vekâleten o makama da Refet Bey bakıyordu. (Bu Tümen Komutanı daha sonra Mustafa Kemal'in emrinde Kurtuluş Savaşı'na katılacak ve generalliğe yükselecektir.)

İşte, Samsun'a böyle çıkılmış, devrime ilk adım böyle atılmıştır.

Mustafa Kemal Paşa ile Samsun'a Çıkanlar:

1. Kurmay Albay Refet (Bele) Bey, 3. Kolordu komutanı, Sivas.
2. Kurmay Albay Manastırlı Kâzım Bey, kurmay başkanı (General Kâzım Dirik, daha sonra İzmir valisi ve Trakya umum müfettişi olmuştur).
3. Dr. Albay İbrahim Tali Bey (Öngören), sıhhiye reisi (daha sonra Varşova elçiliği ve milletvekilliği yapmıştır).
4. Kurmay Yarbay Mehmet Arif Bey (Ayıcı Arif), kurmay başkanı yardımcısı (İzmir suikastında asılmıştır).
5. Kurmay Binbaşı Hüsrev (Gerede) Bey, istihbarat ve siyasiyat şubesi müdürü (daha sonra muhtelif büyükelçiliklerde bulundu).
6. Topçu Binbaşı Kemal Bey, topçu komutanı (Korgeneral Kemal Doğan).
7. Dr. Binbaşı Refik (Saydam) Bey, sıhhiye başkan yardımcısı (başbakan).
8. Yüzbaşı Cevat Abbas (Gürer), başyaver (Bolu Milletvekili).
9. Kıdemli Yüzbaşı Ali Mümtaz (Tünay), kurmay mülhakı.
10. Yüzbaşı Sadıkoğlu İsmail Hakkı (Ede), kurmay mülhakı.
11. Yüzbaşı Ali Şevket Öndersev, emir subayı (sonra milletvekili olmuştur).
12. Yüzbaşı Mustafa Vasfi (Süsoy), karargâh komutanı (Birinci Büyük Millet Meclisi'nde tekrar milletvekili oldu).
13. Üsteğmen Hayati Bey, kurmay başkanlığında emir subayı (sonra cumhurbaşkanlığı özel kalem müdürü olmuştur).
14. Üsteğmen Arif Hikmet (Emekli Hâkim Tümgeneral Hikmet Gerçekçi), kurmay mülhakı (daha sonra Albay Refet Bele'ye yaver).
15. Üsteğmen Abdullah, iaşe subayı.
16. Teğmen Muzaffer (Kılıç), yaver.
17. Faik (Aybars), birinci sınıf şifre kâtibi.
18. Memduh (Atasev), dördüncü sınıf kâtip, şifre kâtibi yardımcısı.

Neden Samsun?

Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a gönderilişinin bir tek amacı vardı. O da İngiltere'nin Samsun ve çevresini işgal etmek için bahane arayarak Hükümet'e 21 Nisan 1919'da verdiği notanın gerçini yerine getirerek, böylesi bir bahaneyi ortadan kaldırmak ve böylece işgale engel olmak.

O günlerde Padişah ve Hükümet, İstanbul'u kurtarmanın kaygısına düşmüşlerdir. Bu nedenle Anadolu'ya sırtlarını çevirmiş gibidirler. Anadolu adeta kaderine razı bir tevekkülle başına geleceği bekler gibidir. Bir-iki yerdeki kıpırdanmalar, protestolar, cemiyet kurmalar, işgal kuvvetlerini kaygılandıracak düzeyde değildir henüz. O nedenle de birkaç önemli yerin küçük müfrezelerle işgali, diğer yerlerde de bir-iki irtibat subayı bulundurulması onlar için yeterli tedbirler olarak görülmektedir. İstanbul Hükümeti'ni asıl kaygılandıran nokta, imzalanan Mondros Mütarekesi'nin yedinci maddesidir. Bu maddeye Mustafa Kemal ilk günden itiraz etmiş, dinletememişti. Şimdi haklı olduğu anlaşıyordu.

İşgalciler yedinci maddeye dayanarak, asayiş yeterli görmedikleri her yeri işgal edebilirlerdi. Bu nedenle Anadolu'da asayişin sağlanması, Saray ve hükümetin başlıca kaygısı olmuştu. Anadolu'dan duyulan rahatsızlık buydu.

O günlerde Türkiye'nin en huzursuz bölgelerinden biri Samsun sancağıdır. Bölgenin etnik yapısı bir taraftan, bu mozaik etnik yapı nedeniyle yaşanan Ermeni ve Rum tehciri (göçü) diğer taraftan, Rum Pontuscu cereyanlar bir diğer taraftan, bu sancağı son derece huzursuz kılmıştı. Pek çoğu Pontus yanlısı olmak üzere, 50'den fazla çete türemiş, asayiş namına bir şey kalmamıştı. Kendilerini korumak üzere bazı Türk köylerinin silahlandığı da biliniyordu. Halk huzursuz ve tedirgin bir bekleyiş içindeydi. Herhangi bir noktada parlayacak bir kıvılcım bütün bölgeyi sarabilirdi ve bunu fırsat bilecek işgal güçleri de Samsun'u işgal edebilirlerdi.

Oysa Samsun, İç Anadolu'ya açılan çok önemli bir limandı. Karadeniz'den gelip Anadolu'nun içlerine sarmak isteyen güçler için en önemli kapıydı. Bu nedenle İngilizler, Samsun'a 9 Mart 1919'da küçük bir askeri birlik çıkarmışlar, bir müfrezeyi de Merzifon'a göndermişlerdi. Böylece kendilerini de sağlama almışlar, gereken gözdağını vermişlerdi. Mustafa Kemal Paşa Samsun'a çıktığında bu İngiliz birliği Samsun'daydı ve karargâhı da, Mustafa Kemal'in kaldığı Mıntıkâ Palas Oteli'nin biraz ilerisindeydi.

İngilizlerin Samsun'a çıkması çok geçmeden tepki gördü. Türk birliklerinden birinde, Makineli Tüfek Bölüğü'nden Teğmen Hamdi, erleriyle birlikte 17-18 Mart gecesi dağa çıktı.

Bu olay İstanbul'da, Saray ve Hükümet çevresinde bomba gibi patladı. İttihatçı bir hareketin başlamasından kaygı duyan işgal kuvvetleri komutanı, sık sık bu konuda bilgi almak üzere Genelkurmay Başkanı Fevzi (Çakmak) Paşa'ya hesap soruyordu. İngiliz Yüksek Komiserliği ve Karadeniz Ordusu Başkomutanlığı

da şikâyetlerde bulunuyor, bahane peşinde koşanların bu tür şikâyetlerinin önüne geçmek gerekiyordu ki İngiltere, hükümete bir nota vererek asayişin Samsun'da derhal temin edilmesini aksi halde bölgenin işgal edileceği yönünde bir tebliğde bulundu (21 Nisan 1919).

İşte, bölgeye dirayetli bir komutanın gönderilmesinin gündeme gelmesi, böylesi bir zorlamadan kaynaklanmıştır. Yoksa "Kurtuluş Savaşı başlatsın" diye ne aranan biri vardır ne de böyle bir plan. Sarayın ve Hükümetin endişesi şudur:

"Güneydoğu Anadolu, Güney Anadolu ve Ege bölgeleri yer yer düşman işgali altındadır. Başkent İstanbul da işgalden nasibini almıştır. Mondros Ateşkes Antlaşması imzalandığına göre, yakında barış antlaşması da imzalanacaktır. Henüz işgale uğramayan İç Anadolu'yu tehlikeye atabilecek davranışlardan uzak duralım. Eğer düşman bir de Samsun'dan İç Anadolu'ya doğru girerse, bir daha belimizi doğrultamayız. Dolayısıyla tez elden Samsun ve civarında asayiş sağlanmalıdır. Aksi halde tüm devlet yok olup gidebilir."

Konu bu derece önem kazanınca, Samsun ve çevresinde asayiş sağlamak, adeta devleti kurtarmakla eşdeğer hale gelmiştir. Buraya gönderilecek komutanın asker ve sivil kesim üzerinde sözünü geçirebilecek, etkin bir isim olması da bu nedenle çok önemlidir. Adaylar arasında Mustafa Kemal Paşa öne çıkar. Padişah Vahdettin'in de tercihinin Mustafa Kemal Paşa olduğu anlaşılmaktadır.

Neden Mustafa Kemal Paşa Gönderildi?

Konunun önemi ile Mustafa Kemal Paşa'nın nitelikleri yeniden gözden geçirilirse, neden O'nun seçildiği daha kolay anlaşılacaktır.

Özetle şunları söyleyebiliriz:

1. Samsun'da asayiş sağlamak hayati derecede önemlidir. Aksi halde, bir düşman işgali kaçınılmazdır.

2. Gidecek komutanın, asker, sivil, her kesime sözünü dinletebilecek, ünlü ve dirayetli bir komutan olması şarttır. Bölge ancak böylece sükûna kavuşabilir.

3. Giden komutan geniş yetkilerle ve geniş bir coğrafi alan üzerinde söz sahibi olmalıdır. Çünkü görevleri arasında bölgeyi silahlardan arındırmak, tüm silahları toplayıp İstanbul'a teslim etmek de vardır. Bu yolda vereceği emirleri çevre vilayetlerin de yerine getirmesi ve böylece terhis olan orduların süratle silahların-

dan arındırılması gereklidir ve bu husus aynı zamanda Mondros Mütarekesi'nin bir şartıdır.

4. Mustafa Kemal Paşa Anadolu'daki paşalardan daha kıdemlidir. (Bir tek Konya'daki Mersinli Cemal Paşa daha kıdemlidir, ama Cemal Paşa kısa bir süre sonra İstanbul'a dönecektir) Böylece kıdem durumu da Mustafa Kemal Paşa'yı öne çıkarmaktadır.

5. Samsun'a hangi komutan gönderilirse gönderilsin, bu tayinin onay makamı padişah'tır. Dolayısıyla gidecek komutanı oraya tabii ki Padişah Vahdettin göndermiş olacaktır.

6. Mustafa Kemal Paşa, yukarıdaki özelliklerin tümüne sahiptir. O yüzden seçilmiştir. Bu tayinde eşin dostun nüfuzundan da ayrıca yararlanmış. Çünkü bir an önce Anadolu'ya adımını atmak için çabalamaktadır.

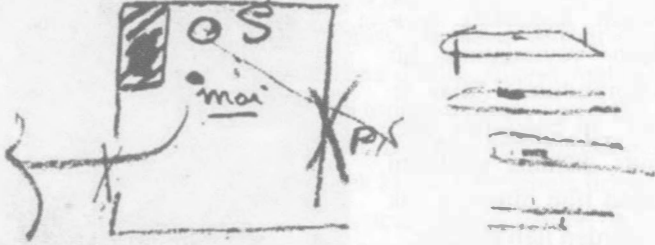
7. Ne Padişahın ne de Sadrazamın henüz kendisinden şüphelenmesi için bir nedeni vardır. Bu duygular içindeki Padişah Vahdettin, 15 Mayıs 1919 tarihinde veda ziyaretine gelen Mustafa Kemal Paşa'yı Yıldız Sarayı'nda kabul ettiğinde, ona sehpanın üzerinde duran bir kitabı işaret ederek:

- Bak Paşa. Bugüne kadar yaptıkların bu kitaba girdi. Hepsi geride kaldı. Asıl bundan sonra yapacakların çok önemli. Devleti kurtarabilirsin Paşa!, dediğini biliyoruz.

Bunu da bizzat Mustafa Kemal, kendisi *Nutuk*'ta anlatmaktadır. Nitekim bu konuşmanın geçtiği salonun krokisini kendi eliyle Mustafa Kemal ileride çizecek ve ABD Büyükelçisi Sherrill'e verecektir. Dolayısıyla Samsun'a, bir bakıma devleti kurtarması için Mustafa Kemal'i Vahdettin'in gönderdiğine kimsenin itirazı olamaz, zira her şeyden önce bunu bizzat Mustafa Kemal doğrulamaktadır.

Ancak, bu "devleti kurtarmak hususu" yukarıda belirttiğimiz gibi, ülkenin yeniden önemli bir bölgesinin işgaline yol açabilecek nedenleri ortadan kaldırmak ve askerın elinden silahını alabilmek anlamındadır. Bu görev hiç de kolay değildir, aksine çok zordur. Yoksa Mustafa Kemal'e "Git de, kurtuluş savaşı başlat, işte sana imkân" denmemiştir. Çünkü böyle bir durumda tüm ülke bir anda işgal edilirdi ve o hep korkulan husus başa gelirdi. Daima tedbirli ve ihtiyatlı olan Vahdettin, böyle bir riski göze alamazdı. 57 yaşına kadar, adeta ikametına ayrılan köşkün sokağına burnunu çıkarmasına izin verilmeden yaşayan, bir kader sonucu tahta oturmuş bir padişah'tı Vahdettin. Bütün mesaisini, saltanatı ve tah-tını korumaya yönelik tedbirleri almaya harcıyordu. Ayrıca -istese

Sultan

EXEMPLE TYPIQUE DES SCHÉMAS DESSINÉS PAR MUSTAFA KEMAL AU COURS DE SES ENTRETIENS AVEC L'AUTEUR.

Ce schéma se rapporte à l'audience donnée par le sultan à Mustafa Kemal avant le départ de celui-ci pour Samsoun (mai 1919).]

La lettre S (en rouge) indique le sultan; (moi) représente Mustafa Kemal; P fenêtre par laquelle le sultan regardait les flottes alliées à l'ancre dans le Bosphore, devant le palais.

Mustafa Kemal Samsun'a hareket etmeden önce Sultan Vahdettin'le görüşmüştü. Bu görüşmeyi Amerika'nın Ankara Büyükelçisi Sherrille anlatırken yukarıdaki krokiyi çizmiş, Sultan kelimesini de yazarak "S" harfinin yerinde Sultan'ın "moi" diye işaret ettiği yerde kendisinin oturduğu yeri "P" harfiyle de Sulatan Vahdettin'in Yıldız Sarayı önünde, Boğaziçi sularında demirli Müttefik Devletler donanmasına baktığı pencereyi işaret etmişti.

bile- Mustafa Kemal'e verilebilecek hiçbir imkâna da sahip değildi. O nedenle, "Bandırma Vapuru altın doluydu!" iddiası bir uydurmadır ve bu iddianın hiçbir kanıtı ya da kaynağı da yoktur.

Kaldı ki, eğer sonunda bir kurtuluş savaşı başlatmayı Vahdettin göze alabilecek idiyse, neden bu harekete, ülkenin işgal edilmesinden sonra başvursun ki? Neden Çanakkale'yi geçemeyen düşman donanmasının İstanbul'a gelmesine izin versin ki? Yunan ordusu İzmir'e çıktıktan, Güney Anadolu'nun tamamı işgal edildikten sonra böyle bir savaşı başlatması için neden Mustafa Kemal'i Samsun'a göndermiş olsun ki? Eğer ülkenin içinde bulunduğu koşulları bir savaş için yeterli görseydi, ateşkesi imzalamaz, ilk günden direnişe geçerdi. Oysa biliyoruz ki, koşullar böyle bir direniş için yeterli değildir ve o koşulları ancak Mustafa kemal yaratacaktır.

Neden Bandırma Vapuru Altın Yüklü Olamaz

Bandırma Vapuru altın yüklü olamaz, çünkü hazineye böyle bir para mevcut değildir. Osmanlı Devleti, 1875 yılında Padişah Abdülaziz tarafından yayımlanan bir memorandumla "iflas ettiği" ve borçlarını ödeyemez duruma geldiğini resmen tüm dünyaya çok öncelerden ilan etmiştir.

Bu, öylesine bir iflaştır ki, bunun üzerine alacaklı ülkeler, bu alacaklarını tasfiye etmek için kendi aralarında düyunu umumiye (borçlar idaresi) ismi altında bir işletme kurar-

lar ve bu sayede alacaklarını bizzat tahsil etme yoluna giderler...

Bu kurumun görevi Osmanlı Devleti'ne borç veren ülkelerin alacağını tahsil etmektir.

Peki, koskoca sandığımız Osmanlı Devleti, nasıl bu duruma düşmüştü?

İlk istikraz (borçlanma), 1854 yılında Kırım Savaşı'na girmemiz üzerine, bu savaş giderlerini finanse etmemiz için yapıldı...

Bu borcun ödeme zamanı gelince, kendimiz kaynak yaratamadığımız için yeniden borçlandık. Böylece 1854, 1855, 1858, 1860, tekrar 1860, 1862, 1865, tekrar 1865, 1869, 1870, 1871, 1872, 1873, 1874, 1877 yıllarında tekrar tekrar borçlandık. Her bir borcu, yeni aldığımız diğer bir krediyle ödüyorduk. Güvence olarak da, örneğin 1854 yılındaki borçlanmada Mısır'dan alınan vergi, ayrıca İzmir ve Suriye'nin gümrük gelirleri gösterilmiş ve bu böylece sürüp gitmişti. Ülkenin tüm kaynakları bu yolla ipotek altına alınmıştı. Genelde istikrarı destekleyen ve kefil olan ülkeler İngiltere ve Fransa'ydı. Borç verdikçe ekonomik açıdan çöktüğümüzü, fasit bir dairenin

Sultan Abdülaziz

içinde bulunduğumuzu biliyorlardı. Sonunda tepemize kolayca bineceklerini de. Nitekim zamanı gelince de planlarını aynen uyguladılar.

Sorun açıldı. Aldığımız krediyi verimli yerlerde kullanamıyorduk. O paralarla bir -artı değer- yaratabilmeliydik ki, elde ettiğimiz gelirle hem borcumuzu ödeyelim hem de düze çıkalım. Ama düze çıkmak demek çağdaş olmak demektir. Oysa biz yüzyıllardır içinde bulunulan çağların gerçeklerinin ve gereklerinin dışında yaşayan bir toplum olmuştuk. Bunda da başlıca neden, köktendinci kesimin sürekli olarak her yeniliğe karşı çıkması, her olaya "din" açısından bakmasıydı. Her türlü yeniliğin önüne dikilip, ülkeye matbaanın bile girişini 300 yıl geciktirince, bilgi toplumu olmaya bu denli geç başlayınca, çağın dışına itilivermiştik. Batı'dan borç alınan parayla neyi, hangi teknolojimizle üretecek ki, bu ürettiğimiz ürün (her neyse) onlarınkinden daha kaliteli ve ucuz olsun da, onlar da bunu bizden almayı tercih etsinler, biz de para kazanalım ve hem aldığımız krediyi ödeyelim hem de düze çıkalım. Bu nasıl olabilirdi?

Tüm Batı, sanayi devrimini tamamlamıştı. Ürünlerini fabrika hızıyla üretiyor, bilgiyi matbaa hızıyla yayıyor, hammaddesinin önemli kısmını da Osmanlı Devleti'nden kapitülasyonların hızıyla sağlıyordu. Resmen sağlıyorduk. Olayların ve kötü gidişin farkına varan bazı padişahlarımız, örneğin Genç Osman, III. Selim, yapmak istedikleri yenilikler uğruna canlarını veriyorlardı. Kime boyun eğmişlerdi? Patrona Halil gibi, Kabakçı Mustafa gibi güya "din elden gidiyor" yaygarasını koparan, örneklerini günümüzde de görebildiğimiz cahil, fanatik, gerçekte İslama en büyük kötülüğü yapan zihniyete boyun eğiyorlardı.

Peki, boyun eğdiler de, kim kazandı? Yani geçen zaman kimi doğruladı? Aydın padişahı kestik, ilerici düşünceler taşıyan sadrazamı parçaladık, parmakla gösterilecek sayıdaki aydın insanımıza gözdağı verdik, henüz açılan matbaayı da yaktık, yıktık da ne oldu? Daha mı rahata erdik, huzura kavuştuk, bilime ulaştık? Hayır. Biraz daha çukura battık. O kadar ki, diğer bir aydın padişahımız II. Mahmut, üzüntüsünden felç geçirerek öldü. Onu bu denli üzen, bir paşasının karşısında Rus'a sığınmak zorunda kalışıydı. Osmanlı, gelişmişliğin ve teknolojinin o kadar gerisinde kalmıştı ki, koskoca padişah, bir paşasına bile sözünü geçiremiyordu.

Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa gelip Kütahya'ya dayanmıştı. Osmanlı tahtı bile tehlikeye düşmüştü

ve hanedan isim değiştirebilir, Kavala hanedanı her an tarih sahnesine çıkabilirdi. Çünkü koskoca Osmanlı orduları, arka arkaya iki defa Mısır ordularının karşısında perişan olmuşlardı. Birincisi Belen'de (Hatay/İşkenderun'un o zamanlar bucağı, şimdi ilçesi), ikincisi Konya'da tam bir hezimete uğrayıp dağılmışlar, İstanbul'u koruyacak hiçbir g kalmamıştı. Oysa Mısır ordusu da, Osmanlı Türk ordusuymdu, komutanları da Osmanlı Türk komutanlarıydı.

Kavalalı Mehmet Ali Paşa okumayı sonradan sken, ama gözü pek ve aydın bir Osmanlı paşasıydı. Paşalığı da tırnağıyla kazıyarak almıştı. Rumeli'den, Kavala'dan kalkıp Mısır'a gitmiş ve Napolyon ordularına karşı savaşan Osmanlı ordularına gönüllü yazılmış bir er iken, gözü pekliliğiyle adım adım yükselmişti. Vahhabilerin isyanının bastırılmasında da büyük yararlılıklar göstererek Mısır'a vali olmuştu. Ama derhal Fransa'yla iyi ilişkiler kurmuş, oradan getirttiği subaylarla orduyu yeniden düzenlemiş, yeni savaş tekniklerini Mısır'da kurmuş, Lübnan ormanlarından getirttiği keresteyle güçlü bir donanma kurmuş, bu arada Nil Havzası'nı sulu tarıma açarak, tarımı ıslah etmiş ve bu konularda Fransa'dan büyük destek grmşti. Eğitim tamamen değiştirilerek, Batılı eğitime geçilmiş ve Mülkiye, İstanbul'dan yıllarca önce Mısır'da aılmıştı. Ülkeyi yönetecek kadro, Batılı eğitim görerek buralarda yetişiyordu. Mısır'ın tüm hresi değişmişti.

II. Mahmut 1821'de patlak veren Mora isyanını bastırmak için Kavalalı'dan yardım istemiş, karşılığında da Girit ve Suriye valiliklerini de kendisine vereceğini söylemişti. Oysa bu isyanın sonunda Yunanistan bağımsızlığını kazanmış, 1827'de Navarin'de Osmanlı donanması İngiliz, Fransız, Rus donanması tarafından yok edilmişti. Yakılan donanmanın içinde Mısır gemileri de vardı. Bütün bu olumsuz gelişmeler sonunda Kavalalı, vaat edilen Suriye valiliği üzerinde ısrara devam ediyordu. 1830'lara gelinmişti ve işte şimdi Mısır ordusu Kütahya'ya gelip dayanmış, isteğini zorla gerçekleştirmeye çalışıyordu.

Rusya hemen müdahale etti. Çünkü Rusya, İstanbul'da güçlü bir Kavala hanedanı yerine zayıf bir Osmanlı hanedanını daima tercih ederdi.

Bu nedenle Osmanlı Devleti ile Rusya arasında 1833 yılında Hnkr İskelesi Antlaşması imzalanmıştı. Buna göre, Rus donanması Boğazlar'dan serbestçe geçebilecek, karşılığında da Osmanlı Devleti'ne yapılacak bir saldırı, Rusya'ya yapılmış sayılacaktı.

Yani araya Rusya giriyordu. Bu çok onur kırıcı bir durumdu. Adeta Rusların himayesi altına girmiştik. Bu kriz 1839'da tekrar yaşanmış, içine düşülen bu durum II. Mahmut'u çok üzmüştü, kısa süre içinde felç geldi ve üzüntüler içinde öldü gitti.

O yıllardaki Osmanlı'da fen ve bilimin ne düzeyde, daha doğrusu ne düzeysizlikte olduğunu görmek için şu iki örnek sanırım yeterlidir:

II. Mahmut zamanında Batılı tarzda okullar açılmaktadır. O güne kadar mahalle mekteplerinde yere diz çökerek oturup kitap okuyan öğrenciler, şimdi sınıflarda ve sıralarda oturarak ders kıraat edeceklerdir. Birden ulemanın aklına gelir, "Sıralarda otururken Kur'an okuyan çocukların ayakları yere değmemekte ve sallanmaktadır. Bu saygısızlıktır ve okunan Kur'an caiz değildir, dolayısıyla bu okullar kaldırılmalı" derler. Şeyhülislama başvurulur, konu tartışılır, padişah okulları kapatmamaya kararlıdır, sonra şöyle bir orta yol bulunur: "Öğrenciler Kur'an okurken sıraların üzerine bağdaş kursunlar, öyle otursunlar!"

Ve bu uygulama yıllarca böyle sürer. Milli eğitimimiz bunlarla uğraşmaktadır ve bu tarihlerde Batı, uzayı bile çözmüştür, oraya nasıl gidebileceğinin araştırmalarını yapmaktadır. Onu bir yana bırakın, 16 milyon kilometrekareye yayılan dev bir imparatorluğun bir valisiyle yönettiği 131.957 kilometrekarelik Yunanistan, bağımsızlığını çekip almıştır. Aczimizin ölçüsü sınırsızdır. Üstelik tüm bu devirlerde de, o haşmetli dönemlerimizde olduğu gibi, başımızda padişahlar, yanı başında şeyhülislam, yönetimde şeriat hâkimdir. Ne "Ezan Türkçeleşti" diye sataşacak bir mazeret ne de "Camiler kapandı, tarikatlar yasaklandı, Kur'an kursları denetime alındı, Müslümanın zorla başı açıldı, bu yüzden işler kötü gidiyor" diye yakınılacak bir durum vardır. Üstelik hilafet de ülkemizdedir. Ve bütün bunlara rağmen işler işte böylesine ters gitmektedir.

İşler neden bu denli ters gitmektedir?

Çünkü bilim düzeyimiz, Batı'nın yanında çok güdük kalmıştır. Bunun tüm vebali, günahı da medreselerden Kanuni Sultan Süleyman döneminden itibaren felsefe derslerini, matematik, mantık derslerini kaldırtan zihniyetidir. Felsefe, her şeyin nede-nini soran; sebep, sonuç ilişkilerini araştıran bir anabilim dalıdır. Tüm bilimler felsefeden doğmuştur, ne var ki yüzlerce yıldan beri insanlarımız bu derslerden mahrum yetiştirilmektedirler. Batı'nın kucak açtığı bilime sırtımızı çevirmiş, gerçeği görmemek için de başımızı kuma gömmüştük. İşte size bunun çok açık bir kanıtı:

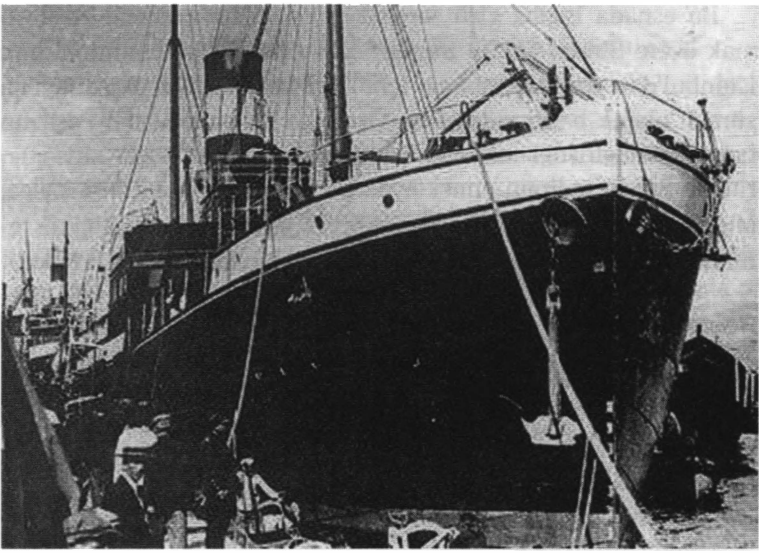
Sadrazam Ali Paşa 1716 yılında Avusturyalıları karşı yapılan savaşta şehit düşer. (Bu nedenle de tarihimizde Şehit Ali Paşa olarak mümtaz yerini alır.) Ali Paşa, son derece aydın bir sadrazamdır. Evinde dört bin ciltlik bir kütüphanesi vardır. Bu kitaplarını ölümünden sonra vakfa bırakmak istemiştir. Padişahın yanı bu en üst siyasi makamın karşısına, en üst dini makamı işgal eden Şeyhülislam Mevlana Ebu İshak Efendi çıkar ve fetvasını bastırır; "Pek fazla kitaba malik olan kişi, sahip olduğu kitaplar ilme vakfolsun dedikten sonra ölse, o kişinin felsefe, nücum (astroloji) ve tarihe ait kitapları da vakfa dahil olmaz. Bu çeşit kitapların vakfı bilinir şey değil!" der. Dikkat edilirse, "...bu çeşit kitapların vakfı bilinir şey değildir" denilerek, bir acı gerçek ortaya konulmaktadır. Zira yüzlerce yıldan beri bu dersler ve özellikle felsefe, medreselerden kaldırılmıştır. Tarihi ise, hep olayları işimize geldiği gibi yazan, sarayın maaşlı memurlarının (vakanüvisler) kaleme aldığı tarih olarak tanımışız. Yabancı yazarların yazdıklarından öcü gibi kaçınmışız, kütüphanelere sokmamaya da özen göstermişiz.

İşte, kitaba bakış açısı bu olan bir toplumun gerçek anlamda ne âlimleri olur ne de bilimsellik düzeyi. Kişisel istisnalar da bu kuralı bozmaz.

Bilimin temeli "şüphe"dir. O şüphe, insanı araştırmaya yönelir, sonunda da mutlaka belli bir sonuca ulaştırır. Varılan bu sonuca, bir başka şüpheci bir başka bulgu ekler, doğrulukları her defasında test edile edile nihayet ortaya insanlığın ortak malı olan bilim ve onun da sonucunda teknoloji çıkar. İnsanoğlu bir anda Ay'a gitmemiştir. Gidemezdi de. Hep böylesi evrelerden geçmiştir. Sonuçta da başarı daima bilime kucak açan toplumların olmuştur.

İnsan fizyolojisini ilk çözen, sonraları adına mikrop denen canlı organizmaların varlığını daha elinde mikroskop yokken yüzlerce yıl öncesinde kanıtlayan ünlü bilginimiz İbni Sina'ya ve döneminin aydınlığına bakın, yüzlerce yıl sonraki içine düştüğümüz karanlığın dehşetini düşünün.

Yine II. Mahmut zamanıdır, İstanbul koleradan kırılmaktadır. Şehri fareler basmış ve kuyuların çoğunda fare ölülerine rastlanmıştır. Padişah, Avrupalı hekimlerin tavsiyelerine uyararak, İstanbul'u karantinaya almak ister. Şeyhülislam karşı çıkar ve fetvayı bastırır; "İçine fare düşen kuyunun suyunu besmele çekerek yedi kere değiştirin, mikrop falan kalmaz, tertemiz olur. Karantina dinimize aykırıdır!" der.

Bandırma Vapuru

Herhalde İbni Sina'nın kemikleri sızlamıştır. Ne yazık ki geçer akçe olan, onun yüzlerce yıl önce mikroplarla ilgili yazdığı ve bütün Batı dillerine çevrilen ve tıp fakültelerinde ders kitabı olarak okutulan kitabı değil, Şeyhülislam efendinin fetvasıdır. O fetva üzerine, her kuyunun başında besmeleler çekilir ve İstanbul halkı yok yere yedi yıl boyunca kırılır. Salgın tam yedi yıl sürer. İşte o günkü tıp bilimi seviyemizin ölçüğü de budur.

Bu düzeysizliklerin doğal sonucu olarak, alınan borçları ödeyemezken, üstüne üstlük bu devlet 1877'de Rusya ve Sırbistan'la savaştı, aynı yıl Tesalya ayaklandı, 1896-1897'de Girit ayaklandı, Yunanistan'la savaşa girildi, 1912'de İtalya ile Trablusgarp Savaşı'nı yaptı, 1912-1913'te Balkan Savaşları'nda tüm Balkanlar'ı kaybetti, 1914-1918 arasında da yedi cephede yedi düvele karşı varını yoğunu tüketti. Bütün bu süreçlerde de borçlanmaya devam etti.

Bu hale gelmişve işgale uğramış bir ülkenin padişahı, Bandırma Vapuru'nun hangi ambarlarını nasıl altınla doldurabilir, bu altını nereden bulur? Anlamak mümkün değildir ve bu tür komik iddialar herhalde en çok Vahdettin'in kemiklerini sızlatır; ucuz politika uğruna kullanılıyor olduğu için.

Kısacası, Bandırma Vapuru altınla falan yüklü değildir, ama iman ve inanç yüklüdür. Yokluklar hangi boyutta olursa olsun, her şeyin üstesinden birer birer gelecek olan bir Mustafa Kemal faktörü de bu konunun en can alıcı noktasıdır.

Bu esnada İngiliz gizli servisi, başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere Birinci Dünya Savaşı'ndaki ünlü Türk komutanlarının İstanbul'dan uzaklaştırılması için İngiltere Dışişleri Bakanlığı'na sürekli olarak baskı yapıyordu. Özellikle Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'da giriştiği temaslar ve verdiği demeçler işgal kuvvetlerini ve Sarayı tedirgin etmekteydi. Bu konudaki önemli bir belge, Mustafa Kemal Paşa dahil pek çok ünlü komutan ve milliyetçinin tutuklanması ve İstanbul'dan uzaklaştırılmaları talimatını içeriyordu.

Belge 16

İngiliz İstihbarat Yüzbaşısı Hoyland'ın İngiliz Askeri İstihbarat Merkezi'ne raporu:

Rapor no: 2006-130

Tarih: 28 Şubat 1919

(Devam)

Uzaklaştırılacak kişiler:

Harbiye Nazırı Fevzi Paşa mutlaka değiştirilmeli ve yerine İttihatçıların tehdidinden korkmayacak biri atanmalıdır. Kadıköy Topçu Komutanı Ali Rıza Bey, görevinden derhal alınmalıdır.

Aşağıdaki kişiler İstanbul'dan süratle uzaklaştırılmalıdırlar:
İstanbul:

Mustafa Kemal Paşa, yaveri Üsküplü Cevat, Üsküplü Binbaşı İsmail, Lazkiyeli Kasım, Binbaşı Ömer Kerim, Yarbay Şerif, Yarbay Kel Ali, Binbaşı Rıza, Binbaşı Selanikli Saffet, Albay Rasim, Sultanın yaveri Hakkı Bey, Elbasanlı Şevket ve Jandarma Şevket Bey, Binbaşı Murat, Piriştinalı Kemal, Halil Paşa'nın yaveri Üsküplü İsmail, Fuat Bey, Tahsin ve kardeşi Rasim, Harbiye Nazırı'nın yaveri Ali Rıza Bey, Kâzım Karabekir Paşa, Harbiye Nezareti Müsteşarı İsmet Bey.

The director of British Military Intelligence to the British Acting Under

Secretary of Foreign Affairs

B. I-3082. (M. I. 2)

12th April, 1919

The Director of Military Intelligence presents his compliments to the Acting Under Secretary of State for Foreign Affairs and begs to transmit herewith, for Sir Ronald Graham's information, copy of a report from the General Officer Commanding-in-Chief, Constantinople, giving an account of the activities of the C. U. P. in Turkey.

ENCLOSURE IN NO.1

The British Intelligence Officer to the British General Staff
Intelligence at Constantinople

No. 2006-130

28th February, 1919

(Extract)

20. Persons who should be moved:

The Commandant de la Place, Fevzi Pasha, must absolutely be removed and replaced by a man who does not fear the threats of the Unionists.

A trustworthy officer should be placed in command of the regiment which forms the fire brigade. The present O. C., though there is nothing against him, should be discharged as he was appointed by Enver Pasha. The officers should also be changed. The O. C., of the Kadi-keui Fire Brigade, Ali Riza Bey, should at once be removed from his post.

This applies also to the following list of individuals:

Constantinople:

Mustapha Kemal Pasha and his A. D. C. Jevad of Uskub, Major Ismail of Uskub, Engineer Capt. Kassim of Lazekie, Major Eumer Kerame, Lt. Col. Sherif and Lt. col. Kel Ali, Major Riza of the Army Transport, Major Veisse of the battalion of the Imperial Guard, other officers of the same battalion, Major Safvet of Salonika, Col. Rassim, Hakkı Bey, A. D. C. to the Sultan. Basri Bey of the last section of the Staff and Refik Bey of the 3rd Section Major Kemal and Major Rechad. Elbassanli Chefket and Chefket Bey of the gendarmerie. Capt. Mourad. Kemal of Pristina, A. D. C., sanitary section. Ismail of Uskub, A. D. C., to Halil Pasha. Fuad Bey. Tahsin and his brother Rassim. Capt. Pattak Gieuz Behaeddin, Sadık of Koniah of A. S. C. Capt. Irfan of the "direction du personnel." The O. C. of the Aviation School at San Stefano. Mehmet Ali of Salonika and Capt Baki. The A. D. C. of the Minister of War, Ali Rıza Bey, nephew of Midhad, one of the C. U. P. secretaries. Kara Bekir Kiazım, G. O. C. Gallipoli Army Corp. İsmet Bey, Under Secretary of State. Major Fevzi, one of Halil Pasha's men. Staff Major Ali Rıza. Ali Rıza, Ahmet Rıza's nephew Sureya Bey of the victualling office a man without any honour.

(Signed) H. A. D. Hoyland
Captain¹²

12 Foreign Office, 371 /4173/E. 5811.

Yukarıdaki liste yakından incelendiğinde görülecektir ki bu tayinlerin hemen hemen hepsi gerçekleştirilmiştir. Mustafa Kemal Paşa bir an önce kendini Anadolu topraklarına atmak istiyor ve bunun için fırsat kolluyordu, bununla birlikte İngiliz Gizli Servisi de O'nun İstanbul'dan uzaklaştırılması için çaba gösteriyordu.

Mustafa Kemal Paşa'ya Verilen Görevin Belgeleri¹³ **(30 Nisan 1919)**

Mustafa Kemal Paşa 9. Ordu Kıtaları Müfettişliği'ne tayin olur:

Belge 17

Harbiye Nezareti

Özlük İşleri Müdürlüğü 678

Mehmet Vahdettin

İlga edilmiş olan Yıldırım Orduları Grubu Kumandanı Tuğgeneral Mustafa Kemal Paşa 9. Ordu Kıtaları Müfettişliği'ne tayin olunmuştur.

Bu iradenin yürütülmesine Harbiye Nazırı memurdur.

29 Recep sene 1337/ 30 Nisan sene 1335

Harbiye Nazırı Şakir
Sadrazam Damat Ferit

★ ★

Harbiye'nin 13. ve 15. Kolorduların Mustafa Kemal Paşa'nın emrinde bulunduğunu bildiren genelgesi tüm birliklere duyurulur:

13 Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a gidiş belgeleri için bkz.

- *Tarih Vesikaları*, c.2, no.12, 1942.

- Kemal Zeki Gençosman, *Atatürk Ansiklopedisi*, c.6, May Yayınları, 1972, s.242-283.

- Murat Bardakçı, *Şahbaba*, Pan Yayıncılık, İstanbul, Kasım 1998, s.572-607.

Belge 18

Harbiye Nezareti

1. Ş.

2713

Beyaza çekilmiştir.

30 Nisan 335 (1919)

Genelge

Mirliva (Tuğgeneral) Mustafa Kemal Paşa Hazretleri, 9. Ordu Birlikleri Müfettişliği'ne atanmıştır. Paşa'nın buyruğunda 3. ve 15. Kolordular vardır.

8 Mayıs 35

Şakir Basri Kâzım

Kolordulara, Ordu Dairesi'ne, Harbiye Dairesi'ne, Merkez Dairesi'ne, (...) Özlük İşleri'ne, Sağlık Dairesi'ne, Müfettişliklere, Genelkurmay Başkanlığı şubelerine; 1., 14., 17., 20. Kolordulara tel yazıldı.

7 Mayıs 1335 (1919)

★ ★

Genelkurmay, Sadrazamlıktan Mustafa Kemal Paşa'nın emrindeki vilayet ve sancaklara, onun emirlerini yerine getirmeleri için genelge yayımlamasını rica eder:

Belge 19

2576

Beyaz: 30 Nisan 35 (1919)

Esirgeyici Sadrazamlık Yüksek Katı'na

Görevi kaldırılmış olan Yıldırım Orduları Grup Komutanı Mirliva Mustafa Kemal Paşa Hazretleri, 9. Ordu Birlikleri Müfettişliği'ne atanmış ve atama durumu, Padişahlık yüce katına arz edilmek üzere yüksek katınıza sunulmuştur. Adı geçen paşanın buyruğu altında bulunacak olan 3. ve 15. Kolordular bölgelerini kapsayan Sivas, Van, Trabzon, Erzurum valilikleri ile Samsun Sancağı sivil memurlarının Mustafa Kemal Paşa'nın bildirilerini yerine getirmelerinin genelgelerle emir buyrulması rica olunur.

Kâzım

★ ★

Harbiye Nezareti, Genelkurmay'a gönderdiği yazıda, Padişah Hazretleri'nin Mustafa Kemal Paşa'nın müfettişlik görevini 30 Nisan 1919 tarihinde onaylamış ve bu durumun Paşa'ya bildirilmiş olduğuna dair bilgi edinilmesini istemektedir:

Belge 20

Harbiye

Özlük İşleri Müdürlüğü 1295

R. P.

1. Ş. 5-5

Genelkurmay Harekât Başkanlığı'na

Görevi kaldırılmış bulunan Yıldırım Orduları Grubu Komutanı Mirliya Mustafa Kemal Paşa'nın 9. Ordu Birlikleri Müfettişliği'ne atanması, danışılarak 30 Nisan 35 günü Padişah Hazretleri'nin yüce katınca, "şerefe uygun" bulunmuş ve durum, bakanlık yüce katının yazısıyla İstanbul'da bulunan adı geçen Paşa'ya bildirilmiş olmakla, bilgi edinilmesi ve gereğinin yapılması isteğiyle teslim edildi.

Namına Bahattin

★ ★

Genelkurmay, Mustafa Kemal Paşa'ya görevlerini bildirir talimatnamenin bir örneğini gönderir:

Belge 21

Genelkurmay Dairesi

Şube

Numara 2690

Örnek

9. Ordu Kıtaları Müfettişi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

9. Ordu Kıtaları Müfettişliği'ne tayininiz hakkındaki Padişah iradesinin çıkması üzerine vazifeleriniz hakkında Vekiller Heyeti'nce müzakere edilip kaleme alınan talimatnamenin bir örneği ilişiktir. Yola çıkmakta acele buyrulması rica olunur.

Şakir

★ ★

Birliklere, Mustafa Kemal Paşa'nın görev ve yetkilerini bildiren genelge:

Belge 22

1. Ş.

2713

7 Mayıs 1335 (1919)

Yıldırım Müfettişliği'ne, 13. Kolordu Komutanlığı'na, 3. Kolordu Komutanlığı'na, 15. Kolordu Komutanlığı'na

9. Ordu Birlikleri Müfettişliği'ne Mirliya (Tuğgeneral) Mustafa Kemal Paşa Hazretleri tayin buyrulmuştur. Paşa'ya görev ve yetkileri konusunda verilen buyruk örneğinin tıpkısı aşağıdadır.

Basri Kâzım
Harbiye Nazırı

Şifreye verildi.

7 Mayıs 35 (1919) Refet

★ ★

Mustafa Kemal Paşa Harbiye Nezareti'ne, ihtiyaçlarını bildirir, bunların temininden üç gün sonra yola çıkabileceğini belirtir:

Belge 23

Numara 14

Aceledir

Hesap İşleri 1121

Bütçe 335

2667

Harbiye Nezareti yüksek katına

1) 7 Mayıs 1335 [1919] gün ve yedi numaralı değersiz yazımla müfettişlik karargâhına bağlı olanların üç aylık ödeneklerinin şimdiden ve buradan verilmesi gereğini rica etmiştim. Henüz ilgili daireler sonuçlandırmamıştır.

2) Olağanüstü ödeneklerin müfettişlikçe onaylandıktan sonra, kabul edilmesi 6 Mayıs 1335 gün ve beş numaralı yazıyla rica edildiği halde, henüz bir karar verilmemiştir. Bu kararın verilmesiyle birlikte, bir bölük paranın hesaba geçmek üzere önceden verilmesi gereği doğaldır.

3) En az iki binek otomobili gereklidir. Bu da henüz sağlanmamıştır.

4) Kendi ödeneğimle karargâhın sefer karargâhı olarak kullanılması konusundaki 12 Mayıs 1335 gün ve 12 numaralı değersiz yazım da henüz işlemde bulunuyor.

Yukarıda arz olunan maddeler sonuçlandırıldıktan ve bununla birlikte buyruğum altındaki üst subaylar ve subayların hazırlıklarını yapmak ve ailelerinin ihtiyaçlarını sağlamak gibi konuların gerektirdiği parayı vermek imkânı bulunduktan üç gün sonra hareket olunacağı kesindir.

Bu işler için bir haftadan beri karargâhımın üst subayları ve subayları işleri kendileri izlemekle uğraştıkları için, bir an önce işlerin kesinliğe kavuşturulmasını önemle rica ederim.

Hesap İşleri Dairesi'ne

13 Mayıs 335

9. Ordu Birlikleri Müfettişi ve Padişah Hazretleri'nin Onursal Yaveri

Mirliva Mustafa Kemal

★
★ ★

9. Ordu Kıtaları Müfettişliği Kurmay Başkanı Miralay (Albay) Kâzım, 16 Mayıs'ta Samsun'a hareket edecek olan karargâh mensuplarını bildirir ve bu kadronun vizeleri onaylanır:

Belge 24

9. Ordu Kıtası Müfettişi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri
Erkânıharbiye Reisi Miralay Kâzım Beyefendi
Sıhhiye Müfettişi Miralay İbrahim Tali Beyefendi
Erkânıharbiye Kaymakamı Arif Bey
Erkânıharbiye Binbaşısı Hüsrev Bey
Topçu Müfettişi Binbaşı Kemal Bey
Sıhhiye Müfettiş Muavini Binbaşı Refik Bey
Yaver Piyade Yüzbaşı Cevat Bey
Piyade Yüzbaşı Mustafa Efendi
Piyade Yüzbaşı Ali Şevket Efendi
Piyade Yüzbaşı Mümtaz Efendi
Piyade Yüzbaşı İsmail Hakkı Efendi
Tabip Yüzbaşı Behçet Efendi
Piyade Mülazım-ı Evvel (Üsteğmen) Hayati Efendi
Piyade Mülazım-ı Evvel Arif Hikmet Efendi
Yaver Topçu Mülazım-ı Sani (Teğmen) Muzaffer Efendi

Mülazım-ı Evvel Abdullah Efendi
Müşavir-i Adli Ali Rıza Bey
Tabur Hesap Memuru Rahmi Efendi
Tabur Hesap Memuru Ahmet Nuri Efendi
Sınıf-ı Sani Faik Efendi
Zabit Vekili Tahir Efendi
Sınıf-ı Rabi Memduh Efendi

Balada esamisi muharrer erkân, ümera ve zabitan, 9. Ordu
Kıtaatı Müfettişliği Karargâhı'na mensup olup 16 Mayıs 1335'te
Samsun'a azimet edeceklerdir.

13 Mayıs 335
Move of above officers approved.
O. van Millingen

15.5.1919 Maj. B.L.O
Görölmüşdür
9. Ordu Kıtası Müfettişliği

14 Mayıs 335
Erkânıharbiye Reisi Miralay Kâzım

The above 23 officers attached to G.H.Q. 9.th Army are going via
Samsun on the 16.th May.

*
* *

Refet Bey ve beraberindeki iki er için de vize alınmıştır:

Belge 25

13 Mayıs 1919
Üçüncü Kolordu Kumandanı
Miralay Refet Beyefendi
Beraberinde iki emir neferi vardır.

Miralay Refet Beyefendi 3. Kolordu Kumandanlığı'na tayin buy-
rulmuş olmakla, 16 Mayıs 1335'te Samsun tarikiyle mahal-i memu-
riyetine azimet edeceklerdir.

13 Mayıs 335
9. Ordu Kıtaatı Müfettişliği
Erkânıharbiye Reisi
Miralay Kâzım
Görölmüşdür 15 Mayıs 335
(mühür)
Bearer

G.O.C. 9.th army Col. Refet Bey proceeding to his command via Samsun. Two servants with Col. Rifat Bey.

Move approved. O. van Millingen

15 Mayıs 19 Maj. B.L.O

★ ★

Altı binek atı için de vize alınır:

Belge 26

Binek hayvanı

Adet altı yalnız altı re's (baş) hayvandır

Balâda miktarı muharrer altı re's hayvan, 9. Ordu Kıtaatı Müfettişliği zabitanının zâtî (özel) binek hayvanı olup 16 Mayıs 335'te Samsun'a nakledileceklerini mübeyyin (açıklayan) vesikadır.

13 Mayıs 335.

9. Ordu Kıtaatı Müfettişliği

Erkânıharbiye Reisi Miralay Kâzım

Görölmüştür

15 Mayıs 335

6 saddle horses to 9.th Army as officier's chargers

Move approved 15. 5. 1919

O. van Millingen

Maj. B.L.O

★ ★

Mustafa Kemal Paşa, Samsun'daki 3. Kolordu Komutanı'ndan, 23 kişilik karargâhı için Samsun'da geçici bir ikametgâh hazırlamasını ister:

Belge 27

Şifre 14 Mayıs 35

Numara 16

Samsun'da Üçüncü Kolordu Komutanlığı'na

Cuma günü öğleden sonra, Bandırma Vapuru'yla Samsun'a hareket musammemdir (kararlaştırılmıştır). Karargâhım ümera ve zabitan mevcudu 23'tür. Karargâhıma Samsun'da muvakkat bir ikametgâh hazırlanması için icap edenlere emir buyrulmasını rica

ederim. Bu hususta Sadrazam Paşa Hazretleri de mutasarrıflığa yazacağını buyurmuştur.

9. Ordu Kıtaatı Müfettişi
Yaver-i Fahrî-i Hazret-i Şehriyari
Mirliva Mustafa Kemal
(Şifreye tahvil edilmiştir)
14 Mayıs 35

★
★ ★

Karargâhıyla birlikte 25 neferin Samsun'a gideceklerini bildiren yazı:

Belge 28

Kıdemli Çavuş Osman Nuri oğlu Ali Faik Efendi
Kıdemsiz Çavuş İbrahim İzzet oğlu Atıf
Nefer Hüseyin oğlu Mehmet, Sincanlı
Nefer Ahmet oğlu Emin, Sincanlı
Nefer Mustafa oğlu İsmail, Sincanlı
Nefer İbrahim oğlu Ömer, Sincanlı
Nefer Kerim oğlu Mehmet, Alaiye
Nefer Hasan oğlu Elvan, Sungurlu
Nefer Mehmet oğlu Mehmet, Gerede
Nefer Mehmet oğlu Durmuş, Mudurnu
Nefer Mehmet oğlu Ali, Geyve
Nefer Şakir oğlu Nuri, Gerede
Nefer Hasan oğlu Hüseyin, Akhisar
Onbaşı Tevfik oğlu Âdem, Çatalca
Nefer Abdullah oğlu Mehmet, Divrik
Nefer Abdullah oğlu Musa, Tokat
Nefer Mehmet oğlu Hasan, Kadıköy
Nefer Bekir oğlu Mahmut, Yenihan
Nefer İhsan oğlu Mehmet Lütfi, Üsküdar
Çavuş Ali oğlu Musa, Aydın
Çavuş Mustafa oğlu Kemal, Konya
Çavuş Kemal oğlu Mustafa, Konya
Onbaşı Ali oğlu Rifat, Sivas
Onbaşı Rifat oğlu Ali, Sivas
Nefer Abdullah oğlu Ali, İzmir

Yalnız 25 neferdir.

9. Ordu Kıtaatı Müfettişliği

Erkânıharbiye Reisi

Miralay Kâzım

Görölmüştür 15 Mayıs 335

Balâda esamisi muharrer efrat, 9. Ordu Kıtaatı Müfettişliği kararğâhı emirber ve seyis efradı olup 16 Mayıs 335'te Samsun'a azimet edeceklerdir.

13 Mayıs 335

Move approved

O. van Millingen

15 Mayıs 19 Maw. B.L.O.

Müfettişlikden

15 Mayıs 35

*
* *

Karargâh Kurmay Başkanlığı Samsun'a hareket edecek nihai kadroyu bildiriyor:

Belge 29

Harbiye Nezaret-i Celilesi'ne

Karargâh-ı âcizi zirdeki mevcuduyla yarınki Cuma günü öğleden sonra hareketi musammem (kararlaştırılan) Bandırma Vapuru'yla Samsun'a hareket edeceği, berayı malumat maruzdur.

Kâzım

Erkân 1

Ümera 6

Zabitan 16

Efrat 25

Binek hayvanatı 3

Otomobil 1

15 Mayıs 1919

*
* *

Mustafa Kemal Paşa'nın görev ve yetkileri Vekiller Heyeti'nce de görüşölüp onaylanır:

Belge 30

Vekiller Heyeti müzakerelerine mahsus tutanak

Sıra no: 235

Tarih: 16 Şaban sene 1337,

17 Mayıs sene 1335

Bildirildiği Daireler: Harbiye, Dahiliye

Bildirme tarihi: 18 Mayıs 1335

Özeti

9. Ordu Kıtaları Müfettişliği'ne tayin olunan Tuğgeneral Mustafa Kemal Paşa'nın görev ve yetkilerine dair kendisine verilen talimatname örneğinin gönderildiğini kapsayan Harbiye Nezareti'nin 7 Mayıs sene 1335 tarih ve 2714 sayılı tezkiresi ekleriyle okundu.

Kararı

Anılan talimatname uygun görülmüş olduğundan adı geçen Nezarete bildirilmesi ve bu talimatname örneğinin gönderilmesiyle gerekli hususun yapılması hususunun Dahiliye Nezareti'ne bildirilmesi görüşüldü.

*
* *

Mustafa Kemal Paşa 19 Mayıs sabahı saat sekizde Samsun'a ulaşp görevine başladığını Sadrazama ve Saraya bildirir:

Belge 31

19 Mayıs 335

Makam-ı Celil-i Sadaretpenahi'ye

Dahiliye Nezaret-i Celilesi'ne

Harbiye Nezaret-i Celilesi'ne

Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti'ne

Şifre

Bugün öğleden evvel saat sekizde Samsun'a muvasalat ve veza-if-i mevdua-i âciziye mübaşeret olunduğunu arz ederim.

Şifreye tahvil edildi.

19 Mayıs 1335

Mabeyn-i Humâyun-ı Mülûkhane Başkitabet-i Celilesi'ne

Bugün öğleden evvel saat sekizde Samsun'a muvasalat ve veza-if-i mevdua-i âciziye mübaşeret olunduğunu zat-ı eşref-i cenab-ı padişahiye arz buyrulmasını rica ederim.

Şifreye tahvil edildi

19 Mayıs 35

*
* *

Karadeniz Ordusu Başkumandanı General Milne, Mustafa Kemal Paşa'nın bir karargâhla birlikte Samsun'a gönderildiğini öğrenir öğrenmez 19 Mayıs 1919 günü 8097/33 sayılı bir notayla Sadrazamdan bunun nedenini sorar:

Belge 32

19 Mayıs 1919

Harbiye Nezareti Merkez Dairesi

Yabancı Yazışmalar ve Tercüme Şubesi

1114

Devletli Efendim Hazretleri

9. Ordu'nun bir teşkilat icabı olarak ilga edildiği anlaşılmış-ken 9. Ordu Kıtalarına bir genel müfettiş ve 9. Ordu için bir kurmay başkanı ile büyük bir kurmay heyetinin neden dolayı Sivas'a gönderilmekte olduğunun anlaşılmadığını size bildirmekle iftihar duyarım.

Bu subayların ne gibi görevler yapacaklarının ve düşünülen tensikatin mahiyetinin neden ibaret olduğunun lütfen açıklanmasını istirham ederim.

Karadeniz Ordusu Başkumandanı
General Milne

*
* *

General Milne'nin bu notası üzerine, Samsun dolaylarında cereyan ettiği bildirilen çatışma ve huzursuzlukları gidermek üzere, hükümet tarafından derhal tedbir alınması talep edildiği için, bu görevi yerine getirmek maksadıyla ve sadece bu amaçla Mustafa Kemal Paşa ve karargâhının Samsun'a gönderildiği cevabı verildi.

Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'dan Üç Önemli Raporu

Mustafa Kemal Paşa 20 Mayıs 1919 tarihinde, hâlâ gaflet uykusu içinde bulunan İstanbul Hükümeti'ne ilk şifreli telgrafını kaleme almış ve bu telgraf 21 Mayıs günü çekilmiştir. Mütarekenin imzası sırasında henüz Yıldırım Orduları Grubu Kumandanı bulunduğu zaman Sadrazam İzzet Paşa'ya, İtilaf Devletleri'nin esasen pek ağır ve ezici şartları kapsayan bu Mütarekenin şartlarına bile riayet etmek istemeyerek müphem maddelerini çıkarlarına uygun şekilde yorumlamak ve hatta buna bile lüzum görmeyerek tamamen keyfi

uygulamalarda bulunmak eğiliminde olduklarını bunun önlenmesinin Türk milleti için hayati bir zaruret olacağını bildirmiş, ama buna karşı İstanbul Hükümeti kendisini görevinden almakla yetinmişti. Oysa o mevcut şartlardan en iyi şekilde faydalanmak dehasına sahipti. Nitekim Samsun'a ayak basar basmaz durumu gözden geçirip Mütareke hükümlerinin İngilizler tarafından gelişigüzel ihlal edildiğini görerek bunu anlatan ve önlenmesi gerektiğini bildiren ilk uyarıyı yapmıştı. Bu telgrafın bugünkü Türkçeye çevrilmiş şekli şöyledir:

Belge 33

Babîâli

İçişleri Bakanlığı Şifre Kalemi

Şifre Telgraf

Çıkış yeri: Samsun

Çekiliş tarihi 21 Mayıs 1919

Kaleme gelişi: 21 Mayıs 1919

Sadaret Makamı'na

1. 9 Mart 1335 (1919) tarihinde mahalli hükümetin haberi olmaksızın Samsun'a çıkan 200 İngiliz askerine ilave olarak 17 Mayıs 1335 (1919) gününde 100 kadar İngiliz askeri ile bir kısım hayvan ve savaş malzemesi çıkarılmış olduğu buraya vardığımda anlaşılmıştır ve bu hususta Canik (Samsun bölgesi) Mutasarrıflığı'nın (vali ile kaymakam arasında bir memuriyet) İngiliz siyasi temsilcisinden bilgi istemine cevap vermediği ve bu son askerden bir kısmının Sivas'a gönderileceğinin İngiliz siyasi temsilcisinin sözlü ifadesinden anlaşıldığı Mutasarrıflıktan makamıma cevap olarak bildirdi. Son askerle beraber gelen ve şimdi Samsun'da bulunan Yüzbaşı Rişar ve Yüzbaşı Miles adlı iki İngiliz subayının da Sivas kontrol subayı oldukları kartvizitlerinden anlaşıyor.

2. İngilizler Mütareke hükümlerine aykırı bir şekilde istedikleri yere asker çıkarır ve bilhassa birliklerini iç vilayetlere sevk ederlerse Osmanlı hükümetinin nüfuz ve varlığını göstermeye ve memleket asayişini sağlamaya yönelmiş olan memuriyetimin yerine getirilmesinin güç olacağı ve halk üzerinde izini göstermeye başlayan sükûn ve manevi güvenin de kırılabacağı tabiidir. Bundan sonra, bana göre, içinde bulunduğumuz şartlar ve görüşleriniz dikkate alınarak bu gibi hallere karşı gerektiği gibi hareket olunacaksa da Mütareke hükümlerine ve milli haklarımıza aykırı olan bu türlü tecavüzlerin önlenmesinin Babîâli'ce sağlanması ve siyasi

durumdan icap ettikçe benim de haberdar buyrulmaklığımı istirham ederim.

Harbiye nezaretine arz olunmuştur.

20 Mayıs 1919

9. Ordu Birlikleri Müfettişi

Fahri Padişah Yaveri

Mirliva (Tuğgeneral) Mustafa Kemal

★ ★

Mustafa Kemal Paşa Samsun'a gelişinden üç gün sonra bölgedeki asayişsizliğin asıl sebeplerini anlatan ve Türklerin Hristiyan unsurlara saldırmasının bahis konusu olmayıp tamamen aksi bir durum mevcut bulunduğunu açıklayan bir rapor yazarak İstanbul'a gönderdi:

Belge 34

Babîali Dahiliye Nezareti (İçişleri Bakanlığı)

Şifre Kalemi

Şifreli Telgraf

Çıkış yeri: Samsun

Çekiliş tarihi: 22 Mayıs 35 (1919)

Kaleme varışı: 22 Mayıs 35 (1919)

Sadaret Makamı'na

Canik (Samsun bölgesi) Sancağı'ndaki eşkıyalıkla, asayişsizliğin sebeplerini ve bunun hasıl ettiği sonuçları, burada yaptığım incelemelere dayanarak ve özet olarak aşağıda arz ediyorum.

Seferberliğin başlangıcında Sancak içinde hemen sadece asker kaçaklarından ve Müslüman, Rum ve Ermeni gibi unsurlardan ayrı ayrı teşekkül eden birtakım çeteler, adi hırsızlıkla ve arada sırada tek tek adam öldürme olaylarıyla meşgul olmuş, Rum ve Ermeni göçü sırasında bu unsurlardan zuhur eden bazı çeteler siyasi bir nitelik almış ve Rusların istilasına başlayınca, memleket içinde gaile çıkarmak için, bunlar Ruslar tarafından da kışkırtılmış ve deniz-yoluyla takviye edilmiş ve bu kısım çetelerin eşkıyalıkları, siyasi olmakla beraber, mahalli kovuşturma karşısında memleketi tehlikeye atacak bir dereceye düşürememiştir.

Rusların yenilmesinden sonra Mütarekeye varıncaya kadar vukuat ve eşkıyalık devam etmiştir. İslam çetelerinin teşekkülünde ise, hiçbir vakit siyasi bir nitelik olmamıştır. Mütarekeden sonra

devletçe iki defa ilan edilmiş olan aftan birçok Müslüman asker kaçığı ve bir kısım İslam eşkıyası dehalet ettiği sırada Rus eşkıyasından 20 kadar, isimleri belli kimseler bu işten vazgeçmiştir. Bugün Sancak içinde Ünye bölgesindeki bir-iki Ermeni çetesinden maada (başka) Ermeni çeteleri yok denecek derecede azdır ve faaliyetleri hissedilmemektedir. Mütarekeden sonra bütün Rumlar her tarafta şımardığı gibi bu havalide Pontus hükümetinin kurulması gibi bir safsata etrafında toplanmış ve bütün Rum çeteleri muntazam bir program altında hemen tamamen siyasi bir şekle dönmüştür. Sancağın bütün Rumlarının çeteleriyle beraber siyasi maksatla Samsun'daki Rum Metropolit Yermanos tarafından idare edilmekte olduğu da katidir.

Bu husus, bizzat görüştüğüm Fransız Jandarma subayı Mösyö Favro tarafından da gayriihtiyari olarak ifade olunmuştur. Mösyö Favro, Metropolit tarafından İstanbul'da Fransız temsilcilerine gönderilen ve Müslümanlar tarafından Hristiyanlara tecavüzü anlatan ve 100 kadar mübalağalı olayı sayan bir raporu gizlice bana gönderdi. Bu rapor, Osmanlı jandarma müfettişi Albay Felon tarafından içindekilerin doğru olup olmadığının inanılır şekilde araştırılması için Favro'ya gönderilmiştir. Şu son zamanlarda Samsun ve havalisindeki Rum nüfusunu artırmak için Rusya'da ne kadar Rum varsa göçmeye zorlanıyorken, bazı çeteler de gizlice deniz vasıtalarıyla bazı kıyı bölgelerine çıkarılmış ve içerdeki takviye edilmiştir. İç asayişin sağlanması için zorunlu olan kuvvetin miktarı esasen yok denecek derecede az olduğundan Rum eşkıyasının meydan almasına sebep olmuştur.

Bugün Samsun ilçesinde 33, Çarşamba ilçesinde 2, Bafra ilçesinde 3 ki, toplam olarak, elebaşların da isimleri ve faaliyet bölgeleri tespit edilmiş olmak üzere, 40 kadar Rum çetesi vardır. Bunların siyasi tecavüzlerle tahrip edici bir şekilde yaptıkları saldırılarına ve aşağılık hareketlerine maruz kalan İslam ahali, mahalli hükümet tarafından korunamadığından, son derece telaş ve heyecana düşerek Sancak içinde kalan bazı İslam çetelerinden adeta canlarını ve mallarını korumak için yardım istemeye ve hatta fidye karşılığında bazı çeteleri mal ve namuslarını korumaya mecbur kalmış ve neticede bugünkü durum hasıl olmuştur ki Rum çeteleri İslam ahaliyi tehdit ve tenkil altına almış ve buna karşılık bazı İslam köy ve bölgeleri İslam çeteleriyle adeta savunma durumu almıştır. Bundan başka hükümetçe takip edilmekte olan göç işlerindeki ilgililerinden korkan bazı şahıslar ile bir jandarma

subayı da kaçarak kendilerine yardımcıları teşkil etmiştir. Bundan başka Müslüman halka Rum eşkıyasının azgın bir şekildeki saldırılarından müteessir olup harekete geçen bir subay da kendisine göre asker kaçaklarından ve halktan yardımcıları tedarik ederek çete teşkil etmiş bulunuyorlar ki, 6'sı Samsun ilçesinde olmak üzere toplam olarak 13 İslam çetesi de faaliyet halindedir.

Fakat bunlar muntazam bir programa tabi olmayarak, gerek Müslümanlar gerek Hıristiyanlar aleyhinde bazen hırsızlık, bazen de eşkıyalık ve tecavüzde bulunup büyük kısmı da Müslüman köyleri Rum çetelerinin saldırısından koruma ve savunma gibi bir maksada hizmet etmektedir. İşte incelemelerime ve kanaatime göre durumun hakiki şekli budur. Şehirde nüfusun çoğunluğuna sahip olan Rumlar, tamamıyla hükümete karşı soğuk ve kayıtsız ve Sancak içinde ezici çoğunluğu teşkil eden Müslümanlar da, korku içinde ve milli haklarından ve geleceklerinden ve fena olaylarla karşılaşmaktan endişeli bulunuyorlar. Buraya varışımı haber alan köylüler, bizzat gözyaşları içinde başvurup, hallerini arz etmekte ve bunlardan bazıları, kendilerine tecavüz eden Rum eşkıya elebaşılarının isimlerini söylemekten korkmaktadırlar. Bu durumun gerektirdiği mümkün olan tedbirlere başvurulmuştur. Sonuçlarını arka arkaya arz edeceğim, arz olunur.

Sadaret Makamı'na ve Genelkurmay Başkanlığı'na arz edilmiştir.
21 Mayıs 35 (1919)

9. Ordu Birlikleri Müfettişi
Padişah Fahri Yaveri
Tuğgeneral Mustafa Kemal

★
★ ★

Bu rapor böylece, yukarıda da işaret etmiş olduğumuz gibi, aslında iddianın aksine olarak bu bölgede bulunan ve Pontus hal-yaline kapılmış olan Hıristiyan unsurun Türk ve Müslümanlara karşı saldırıya geçtiklerini ve Türk ve Müslümanların can, mal ve namuslarını korumaya çalıştıklarını ispat etmektedir.

Mustafa Kemal Paşa aynı tarihte, yine Samsun'daki olaylar ve İzmir'in işgali konusunda, Samsun'daki İngiliz temsilcilerle yapılan görüşmeleri bir rapor halinde Dahiliye Nezareti'ne bildirdi:

Babıâli Dahiliye Nezareti (İçişleri Bakanlığı)

Şifre Kalemi

Şifreli Telgraf

Çıkış yeri: Samsun

Çekiliş tarihi: 22 Mayıs 35 (1919)

Kaleme varışı: 22 Mayıs 35 (1919)

Sadaret Makamı'na

Bugün kurmaylarımdan birkaç zatı, özel surette, Samsun İngiliz Siyasi Mümessili Yüzbaşı Hörst, Askeri Murakebe Memuru Yüzbaşı Zoltisher ve Sivas Murakebe Subayı Yüzbaşı Reho, Yüzbaşı Mil'le temas ve mülakat ettirdim. Bu mülâkat sonucunda aşağıdaki hususlar arza şayan görülmüştür.

1. Samsun Sancağı'nda eşkıyalığın sebepleri tamamen 21 Mayıs 35 (1919) tarih ve 53 sayılı şifreli raporumla arz ettiğim kanaat dahilinde olmak üzere, bizzat İngilizler tarafından doğrudan doğruya itiraf edilmiştir ve sözü İzmir'in işgaliyle meydana gelen esef verici olaylara getirmek suretiyle, bu kimseler Osmanlı hükümetinin, Türkiye'yi kendi kendisine idare edemeyeceği, birkaç yıl olsun yabancı müdahale ve vasiliğine muhtaç bulunduğu yolunda bir fikir ileri sürmüşlerdir.

2. Kendilerine verilen cevaplarda, Samsun Sancağı dahilindeki eşkıyalığın, savaş zamanında Rumlardan başladığı ve Rumların bu eşkıyalığı takviye ve idare ettikleri ve bu yüzden, önemli birliklerin o zaman bu bölgede takibatta bulundurulmasına lüzum hasıl olduğu, hatta ordunun müracaatı üzerine, Hükümet'in o zaman Bafra göçünü de yapmaya mecbur kaldığı, bugün için Rumlar Müslümanları heyecanlanmaya sevk etmekten ve öbür siyasi emellerinden vazgeçerlerse, eşkıyalığın men'inin derhal mümkün olacağı ve bu takdirde İslam çetelerinin ortadan kaldırılması mümkün ve lüzumlu görülürse, askeri tedbirlerle de tenkillerinin tabii bulunacağı bildirilmiş ve Osmanlı Hükümeti'nin idare tarzı hakkındaki fikirlerine, sadece özel mahiyette ve şahsi kanaat olarak, Türklüğün yabancı idaresine tahammülü olmadığı, İngilizler gibi en medeni ırklardan danışman ve organizatör olarak uzman ve tanınmış kimselerin iyi kabul göreceği, Yunanların Osmanlı memleketlerinin parçalarından hiçbir yerde hükümet hakları olamayacağı anlatılmıştır. İzmir hakkındaki suallerine de olayın devlet için tamamıyla millî ve hayati bir mesele olduğu ve en basit bir köylü için de böyle

telakki olunduğu ve İzmir'in Türk gözünde, İstanbul kadar önemli bulunduğu, hiçbir yabancı ve bilhassa Yunanistan gibi hayalperest bir hükümetin işgaline razı olunamayacağı, kuvvetle yapılan işgalin geçici bulunacağı milletin bugün bir tek vücut halinde olup milli hâkimiyet esasını Türk duygusunun hedef seçerek hükümete bütün ruh ve vücuduyla itaatli bulunduğu, sırasıyla açıklanmış ve fikir ve duygu mahiyetinde olan bu mülakat hususiyeti muhafaza etmiştir.

22 Mayıs 1335 (1919)

9. Ordu Birlikleri Müfettişi
Tuğgeneral Mustafa Kemal

★ ★

Bu rapora karşılık, Mustafa Kemal Paşa'ya şu cevap verilmiştir:

Belge 36

Sadaret İdari İşler Kalemi

Kaleme veriliş tarihi: 24 Mayıs 335 (1919)

Müşvedde tarihi: 21 Şaban 1335/ 22 Mayıs 335 (1919)

Beyaza çekiliş tarihi: 22 Mayıs 335 (1919)

Kalem numarası: 196

9. Ordu Birlikleri Müfettişi Tuğgeneral Mustafa Kemal Paşa'ya

Sancağın asayiş ve inzibatına ait incelemelerinizi kapsayan telgraflarınız, Vekiller Heyeti'nde okunarak pek ziyade istifade verici olduğundan, teşekkür edilir ve olacak icraatınız hakkında da arka arkaya bilgi verilmesi temenni olunur efendim.

24 Mayıs 1335 (1919) tarihinde telgrafhaneye varmıştır.

Mustafa Kemal Paşa Havza'da

Mustafa Kemal Paşa Samsun'a çıkar çıkmaz yoğun bir çalışma başlatmıştır. Kaybedecek bir tek dakikası yoktur. İngilizler daha iki gün önce 17 Mayıs'ta 100 kişilik bir birliği daha Samsun'a çıkarmışlardır. Kente anarşi ve terör hâkimdir. Bir yandan gerekli düzeni ve asayişi sağlamak, diğer taraftan kafasında oluşturmaya çalıştığı Anadolu İhtilali'nin plan ve yöntemlerini saptamak üzere çalışmalara koyulur.

İşe Samsun Mutasarrıfı Ethem Bey'i değiştirmekle başlar. Aynı anda tümen komutanını da görevden alır ve her iki göreve de vekâleten 3. Kolordu Komutanı Refet Bele'yi getirir. Daha sonra İstanbul, Hamit Bey'i mutasarrıf olarak Samsun'a atayacaktır.

Böylece Samsun'a hâkim olan Mustafa Kemal, Polis Müdürü Refik Bey vasıtasıyla gençlik kuruluşlarıyla her türlü işgale karşı olan Müdafaai Hukuk Dernekleri'yle temaslar kurar ve onların örgütlenmelerine ışık yakar.

Aynı anda Mustafa Kemal'i bir yandan İstanbul Hükümeti'yle, diğer taraftan da Anadolu'daki tüm komutan, vali ve mutasarrıflarla yoğun bir telgraf trafiği içinde görürüz.

Bir yandan Sadrazama gönderdiği ve İzmir'in Yunanlar tarafından işgaline karşı halkın duyduğu kızgınlığı dile getiren telgrafi çekerken diğer yandan da emri altındaki kişilere, işgalleri kınayan mitingler yapılmasını gizli, şifreli bir emirle bildirir ve bu telgraf trafiği 21 Mayıs'tan itibaren yoğunlaşır.

Mustafa Kemal, 25 Mayıs Pazar günü, sabah erkenden Havza'ya gitmek üzere Samsun'dan ayrılır. Pek güvenli olmayan Samsun'da yapacağını yapmıştır, artık daha güvenli, özellikle kıyılardan uzak yerlere, ülkenin içlerine doğru çekilmelidir. Havza Kaymakamı Fahri Bey'e gönderdiği telgrafta, sol dizindeki romatizma ağrıları için termal sularından yararlanmak üzere Havza'ya geleceğini bildirmiş, Harbiye Nezareti'ne gönderdiği telgrafta ise, bazı şikâyetleri yerinde incelemek üzere Havza'ya gittiğini ifade etmiştir. Bu esnada gerçekten böbreklerinden rahatsızdır.

Saatte ancak 15 km hız yapabilen çok eski bir Mercedes-Benz arabayla, beraberinde karargâh subayları, Havza'ya doğru yola çıkar.

Yolda Kavak nahiyesine uğrar, halkla ilk teması, Kavak Nahiye Müdürlüğü binasında yapar. Buradaki bir-iki saat zarfında, ne yapıp edip halkla birlikte olur, düşmanın yurttan kovulacağını, bunun için fedakârlık yapmak gerektiğini söyler.

Havza yolu boyunca arabası birkaç kez arızalanır. Arızanın giderilmesini beklerken, tarlada çift süren bir köylüyü görür. Aralarında şu ilginç konuşma geçer:

Mustafa Kemal Paşa, köylüye yaklaşır.

"Hemşeri, düşman Samsun'a asker çıkaracak. Belki buraların hepsini ele geçirecek. Sen ise rahat, toprağı sürüyorsun (...)" diye takılır.

"Paşa, Paşa (...) Sen ne diyorsun?" der çiftçi. "Biz üç kardaştık. İki de oğul vardı. Yemen'de, Kafkas'ta, Çanakkale'de hepsi elden gitti. Bir ben kaldım. Ben de yarım adamım. Evde sekiz öksüz ile yetim, üç dul kalmış kadın var. Hepsi benim sapanımın ucuna bakarlar. Şimdi benim vatanım da, yurdum da aha şu tarlanın ucu. Düşman ora gelinceye dek benden hayır bekleme (...)"

Bu yanıt aslında tüm Anadolu'nun içinde bulunduğu durumu özetliyordu. Her evden 3-5 şehit verilmişti, her evde 8-10 yetim vardı. Ve insanlarımız yoksuldu. İşte Mustafa Kemal bu halka dayanarak bir kurtuluş savaşı vermeyi planlıyordu.

Havza'da Mustafa Kemal Paşa Mesudiye Otel'i'ne yerleşir. Maiyeti için Ali Osman Ağaların Konağı ayrılır ve halkla doğrudan ilk teması Havza'da olur.

Mustafa Kemal burada her şeyi tüm açıklığıyla halkla ilk kez yüz yüze konuşmaktadır. Vatanın halini, İstanbul'un, Padişahın içinde bulundukları zavallı durumu, düşmanların bize biçtikleri esirlik kaftanını, Rum çetelerini, Ermeni askerlerini, hatta aha şurada, şu dağın ardındaki Samsun'da daha şimdiden nöbet tutan İngilizleri anlatır, bütün Ege'nin adım adım Yunanlar tarafından işgal edilmekte olduğuna değinir ve sözlerini şuraya bağlar:

"Evvel Allah, ama asıl kendimize güvenmekten başka çaremiz yoktur."

İşlediği tema hep budur.

Havza'ya gelişinin hemen ertesinde, yani 26 Mayıs 1919 Pazartesi günü kendisini ziyarete gelen Havza ileri gelenlerine şöyle demektedir:

"Hiçbir zaman umutsuz olmayacağız, çalışacağız. Uçurumun kenarındayız. Bizi canlı mezara sokmak istiyorlar. Son bir cüret belki bizi kurtarabilir."

"Son bir cüret, belki bizi kurtarabilir" ifadesi, gelecek günlerin nelere gebe olduğunu, ima yollu da olsa anlatmaktadır.

Bu ifade tabii ki İngilizlerin dikkatinden kaçmaz. O'nun hareketlerini yakından ve tedirginlik içinde izlemektedirler. Nitekim Yüzbaşı Hurst Havza'ya gelip Mustafa Kemal Paşa'yla bir görüşme de yapmış ve izlenimlerini İstanbul'a derhal bildirmiştir.

Mustafa Kemal ise bu temas ve demeçleri nedeniyle her an görevinden alınabileceğinin bilinciyle, hiç vakit geçirmeden emri altındaki tüm askeri birlik ve mutasarrıflıklarla sıkı bir telgraf trafiğine girişir. Bu girişimlerinin, işgal kuvvetleri tarafından fark edileceğini, öğrenileceğini, bu nedenle hatta tutuklanabileceğini tabii ki bilmektedir. O nedenle de, büyük bir kararlılıkla girdiği bu yolda mümkün olduğunca mesafe alabilmesi için, hızla ülkenin içlerine doğru ulaşmaya, kıyılardan uzaklaşmaya çalışmaktadır. Samsun'dan Havza'ya gelişinin de gerçek nedeni budur.

Bir yandan, ulaşabildiği her yere talimatlar yağdırırken, diğer taraftan da yurdun her köşesinde olup bitenle yakından ilgilenmekte ve müdahalelerde bulunmaktadır.

Örneğin, İngiliz Muhipler Cemiyeti yani İngiliz Muhipleri Cemiyeti Reisi Sait Molla, 23 Mayıs'ta tüm belediyelere çektiği telgrafla, onlardan İngiliz himayeciliğini desteklediklerini bildiren telgraflar göndermelerini istemiştir. Bilindiği gibi İngiliz mandasını destekleyen bu derneğin bir numaralı üyesi bizzat Padişah Vahdettin'dir. İki numaralı üyesi de Sadrazam Damat Ferit Paşa'dır. Mustafa Kemal

Sait Molla

Paşa bu telgrafı alır almaz, tüm illere ve mutasarrıflara gönderdiği bir telgrafla, "Ulusal bağımsızlık ve siyasetimizin kurtarılması, milletin bir bütün olarak savunmasıyla kabil olacaktır" der. Ve bu ifade Yıldız Sarayı'nın da, İstanbul'daki işgal kuvvetleri karargâhının da tam ortasına bir bomba gibi düşer. Mustafa Kemal Paşa çizmeyi aşmaktadır ve demeç ve davranışları, üstlendiği müfettişlik görevinin gerekleriyle taban tabana zıttır.

Bu arada Ege'de olup bitenleri de yakından izlemektedir. 27 Mayıs'ta, Ankara'daki 20. Kolordu Komutanlığı'na ve Konya'da Yıldırım Birlikleri Müfettişliği'ne gönderdiği telgraflarda; Afyon'da bulunan 23. Tümen'in mevcudu, görevi ve Konya'da kurulduğu işitilen "Vatan Ordusu" hakkında bilgi ister. Belli ki bir hazırlık içindedir ve Anadolu'da henüz terhis edilmemiş güçlerimizin konumunu yakından izlemektedir.

28 Mayıs'ta gönderdiği bir genelgede ise İzmir'den sonra Manisa ve Aydın'a da Yunanların girişi üzerine gelecek tehlikenin daha açık görüldüğünü bildirir, yurt bütünlüğünün korunması için ulusal tepkilerin daha canlı olarak gösterilmesini ister. Üç gün süreyle, diğer işlerin ertelenerek büyük ve coşkun toplantıların yapılmasını, büyük devletlerin temsilcileriyle Hükümete etkili telgraflar çekilmesini ister.

Böylece sivil bir örgütlenmenin temelini atmaktadır. Nitekim O'nun bu cesaret telkin eden sözleri üzerine örneğin, Havzalılar bir okul binasında ilk toplantılarını yaparlar ve Havza Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kurulmasını kararlaştırırlar.

30 Mayıs Cuma günü Havza'daki Yürgeç Paşazade Mustafa Bey Mescidi'nde İzmir şehitleri için bir mevlit düzenletir. Civar köylerden, kasabalardan katılım sağlanır. Cami, cemaati almaz, sokaklara taşılır. Maksat halkı uyarmak, halkı bir nevi cihada, savaşa çağırmaktır. Mustafa Kemal de maiyetiyle birlikte camidedir. Asıl iş, ulemadan Sıtkı Hoca'ya düşecektir. Çünkü O, halkın saydığı, inandığı insandır. Halk Mustafa Kemal'in değil, Sıtkı Hoca'nın dilinden anlar. Tertipler alınmıştır. Sıtkı Hoca gelecek ve ilk defa, bu bezgin halka karşı, bir cihat hutbesi okuyacaktır.

Vakit gelir, cuma namazı kılınır. Sıra mevlide, vaazlara gelir ama ortada Sıtkı Hoca yoktur. Bu hayal kırıklığı ve tedirginlik yaratır Mustafa Kemal'in üzerinde. Ama Sıtkı Hoca'ların kazanılması gerekir. Mevlitten sonra, halk bu sefer de Mustafa Kemal'in kaldığı Mesudiye Oteli'nin önünde mitinge davet edilir. O miting şöyle böyle geçer, ama 12 Haziran'da yeniden bir miting düzenlenir ve Sıtkı Hoca o gün konuşur. Hem de ne konuşma. Namazdan sonra halk yine Mesudiye Oteli'nin önünde yığılır ve Sıtkı Hoca kürsüye çıkar.

Ve hoca şöyle bir konuşma yapar:

"Yangın saçaklığı sardı. Yanıyoruz. Tek çaremiz silaha sarılmaktır. Derhal silahlarınızı temizleyin. Silahı olmayan baltasını, olmayan sağlam bir odunu eline alsın, derhal saldıracağız. Önce içimizdeki ekmek bilmez hainleri, sonra da yurdumuzu işgal eden düşmanları temizleyeceğiz."

Evet, Sıtkı Hoca kazanılmıştır ve Sıtkı Hoca'ların kazanılması lazımdır. Çünkü hareket bir halk hareketi olacaktır. O günlerde Anadolu'da ulema, halkın önder kişileridir. İnsanlarımızın önemli bir kısmı savaşlarda erimiştir. Geride kalanlara da yurtsever din adamlarımız önderlik yapmaktadır.

Açıkça görülen bir gerçek vardır, o da şudur:

Artık, Havza'daki Mustafa Kemal, İstanbul'daki Mustafa Kemal değildir. Artık kozlar atılmıştır. Arkadaki köprüler yakılmıştır. İstanbul artık çok uzaklarda kanayan bir yaradır. Oraya dönüş yoktur. Nitekim İstanbul Hükümeti'ne güvensizliğini, İstanbul Hükümeti'nin niyet ve teşebbüsleriyle, milletin istek ve menfaatleri arasında birlik olmadığını Mustafa Kemal açıkça ve ilk kez 3 Haziran 1919 tarihinde Havza'da ilan eder. Bu O'nun ilk siyasi çıkışıdır. Yeni davalara doğru ilk kanat açıışıdır. Fakat ne var ki, yalnızdır. Hem gayet iyi bilir ki, yakın günlerde İstanbul O'nun elinden bütün görev ve rütbeleri alabilir, O'nu ortada tek başına

*Mustafa Kemal Paşa, İzmir'in işgalini protesto etmek üzere yurdun dört bir tarafında mitingler yapılmasını teşvik ediyordu.
Kadın Cemiyeti Başkanı Nakiye (Elgün) Hanım, Sultanahmet Mitingi'nde*

bırakabilir. İşte o zaman dayanabileceği yalnız son güç kalır: Halk. İşte bunun içindir ki, kaleme sarılmıştır. Vilayetlere, kolordulara telgraflar yazmış, milleti bekleyen tehlikeleri anlatıp onları harekete geçirmiş, protesto gösterilerine çağırmıştır.

O, bunca gayretle, insanüstü çabayla, ufacık bir kasabadan Türkiye'nin dört bir yanına ulaşmaya çalışırken, O'nun en yakınında bulunan karargâh subayı Kurmay Binbaşı Hüsrev Gerede, Havza'dan 7 Haziran 1919 tarihinde Erzurum'a, Kâzım Karabekir Paşa'ya gönderdiği şahsi mektubunda bakın neler yazıyordu:

"Pek muhterem efendim,

Mustafa Kemal Paşa'nın karargâhında Havza'dayım. İşlerin istihbarata ve siyasiyata ait kısımlarını deruhte etmekteyim. Birkaç güne kadar Amasya'ya gideceğiz. İstanbul'da günden güne elim şekle giren siyasi vaziyet üzüntü verici, ulusal onurumuz hakaret içinde inlerken,

ulusal sahada belki hizmet ederim ümidiyle, kemal-i minnet ve şükranla bu görevi kabul ettim. Sağlık durumu nedeniyle alkol kullanmayan Mustafa Kemal Paşa'da yüksek bir medeni cesaret, memlekete bağlılık gördüğümünden bu tehlikeli anda, şu millete inşallah büyük hizmetler yapacağı hissi bende uyandı. O yüzden teklifini kabul edip karargâhına katıldım.

İzmir olayı, pek elemli bir şekilde sürüp gidiyor. İtalyanlar yayılıyor. Bir manda fikri belki en son kurtuluş çaresi olabilir.

Hülasa, biz ne olacağız? Vatanın karşı karşıya bulunduğu zulüm karşısında, her an bu suali kendime soruyorum. Evet, biz ne olacağız?"¹⁴

Mektup, işte böyle bir ümitsizlik içinde sürüp gidiyordu. Ve yazan da Mustafa Kemal'in en yakınında bulunan bir karargâh subayı Hüsrev Gerede'ydi.

Açıkçası herkes karamsardır.

Mustafa Kemal Paşa hariç!

O, ne yaptığını bilen insanların kararlılığı içinde, ulusunun ve vatanının kaderini adeta yeniden yazmak üzere, yoluna devam etmektedir. Havza'dan sonraki ilk durak Amasya olacaktır.

Ve Amasya Mustafa Kemal'ini beklemektedir...

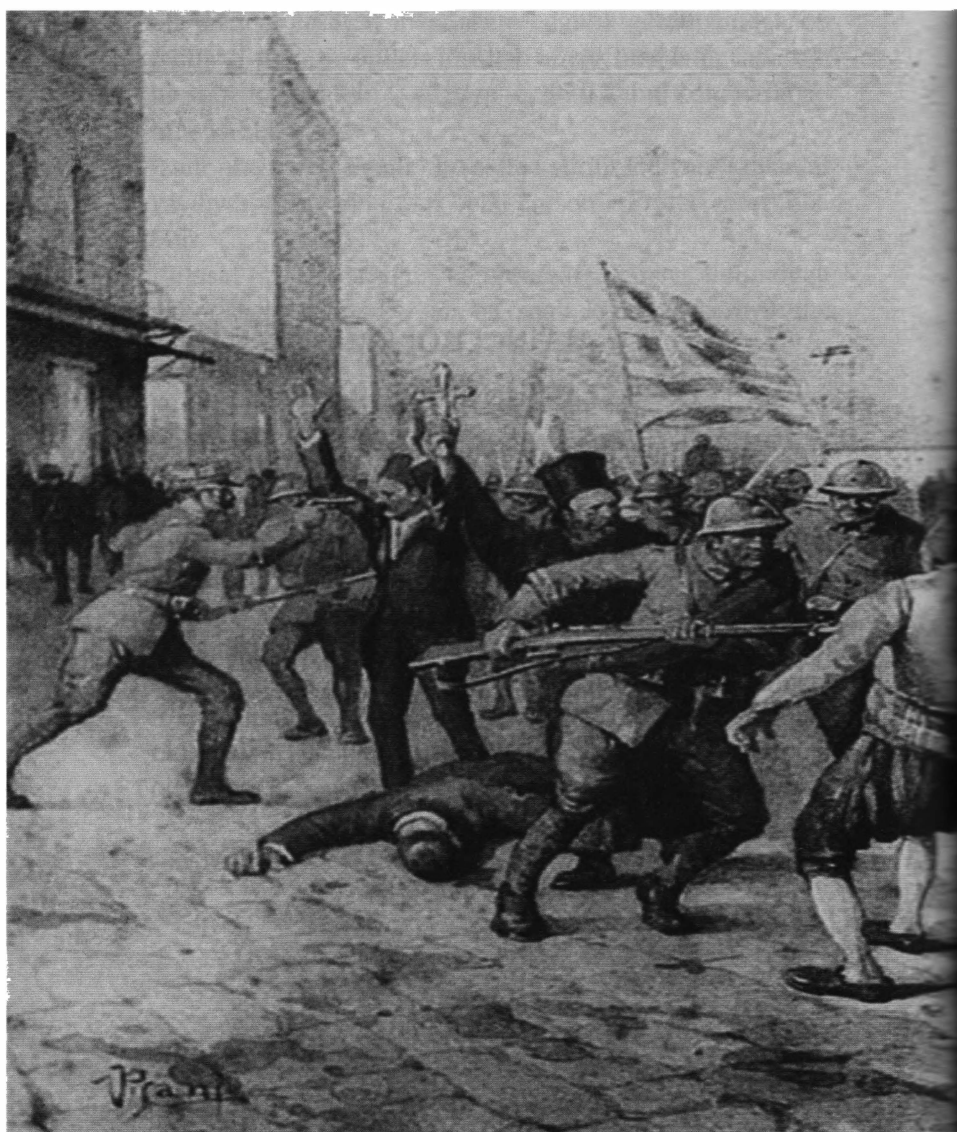
14 Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam*, c.2, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1975, s.31.

ALTINCI BÖLÜM

İNGİLİZ OYUNU BOZULUYOR

~

Mustafa Kemal Paşa, Samsun'a çıktıktan birkaç gün sonra İngiliz oyununu bozmuş, gönderdiği ayrıntılı raporlarla da bu durumu tüm açıklığıyla gözler önüne sermişti. İngilizlerin iddia ettiği gibi Türk çetelerinin Rum köylerini basıp masum insanları öldürmeleri gibi bir durum yoktu. Aksine, içinde bulunulan zor koşullardan ve fiili işgal durumundan cesaret alan Rum ve Ermeni çeteleri iyice azıtmışlar, Türklere kan kusturuyorlardı. İngilizlerin Karadeniz bölgesini işgal için bahane peşinde oldukları açıktı.

Anadolu'nun her yerinde işgalcilerin zulmü vardı

YUNAN İŞGALİNE TEPKİLER YAYILIYOR

İkinci Damat Ferit Hükümeti'nin Kuruluşu ve İşgallere Karşı Tepkiler

Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a geldiği gün İkinci Damat Ferit Kabinesi kurulmuştu (19 Mayıs 1919). Damat Ferit Paşa İzmir'in Yunanlar tarafından işgali üzerine, bu durumu protesto ederek 17 Mayıs 1919'da istifa etmişti. Vahdettin kabineyi kurma görevini tekrar Damat Ferit'e vermişti.

İzmir'in işgali tüm ülkede geniş bir tepki yaratmıştı. Mustafa Kemal'in de teşvikiyle ardı ardına mitingler düzenleniyordu. Daha işgal günü Denizli, Aydın, Konya ve Burdur'da; 17 Mayıs'ta Eskişehir ve Kütahya'da; 18'inde Bursa, Tire, Havza ve Erzurum'da mitingler yapıldı. Aynı gün İstanbul'da Darülfünun'da (üniversite) bir toplantı, Fatih'te de Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın bir mitingi vardı. 19 Mayıs günü Fatih'te halkın geniş ölçüde katıldığı bir miting daha yapıldı.

İKİNCİ DAMAT FERİT PAŞA KABİNESİ (19 Mayıs-20 Temmuz 1919)	
Sadrazam	Damat Ferit Paşa
Meşihat	Mustafa Sabri Efendi
Dahiliye	Ali Kemal Bey (eski Maarif Nazırı)
Hariciye	Damat Ferit Paşa
Ziraat ve Ticaret	N. Ethem Bey
Harbiye	Şevket Turgut Paşa
Maliye	Tevfik Bey
Adliye	Vasfi Efendi
Bahriye	Avni Paşa
Evkaf	Hamdi Efendi (Antalya eski mebusu)
Maarif	Sait Bey
Nafia	Ahmet Ferit Bey
Şûrayı Devlet (Danıştay) Başkanı	Rıza Tevfik Bey

Yunan İşgaline Tepkiler

Halkın tepkisini yakından gözleyen İngiliz Yüksek Komiserliği, Ryan vasıtasıyla Sadrazama bir ihtilal çıkmazından endişe duyduklarını bildirdiler. O yüzden miting esnasında halkın üzerinden alçak uçuş yapan uçaklarla, sindirme hareketine başvurdular. Miting sonrasında Padişaha daha bağımsız, tarafsız ve ulusçu bir kabine kurulması talebiyle Halide Edip başkanlığında iki darülfünun öğrencisinden oluşan bir heyet gönderilmesine karar verildi. Vahdettin, rahatsız olduğu bahanesiyle heyeti kabul etmedi ve heyet yeni Başmabeyinci Yaver Paşa'yla görüştü. Kadıköy ve Üsküdar'daki mitinglerden sonra 23 Mayıs'ta Sultanahmet'teki ünlü miting yapıldı.

Hükümetin Tepkilere Tepkisi

Mitinglerin son derece etkili olması üzerine hükümet 25 Mayıs'ta Beyazıt ve Beşiktaş'ta yapılacak olan mitingleri iptal etti. Bu esnada Ege'de işgal sürüyordu ve Yunanlar Manisa ve Aydın'a da girmişlerdi. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa 28 Mayıs'ta vali ve müstakil mutasarrıflıklar ile kolordu komutanlıklarına gönderdiği bir genelgeyle, bu mitinglerin ve ulusal gösterilerin daha canlı tutulmasını istedi.

30 Mayıs'ta Sultanahmet'te yapılan ikinci miting, bu dönemdeki mitinglerin sonuncusu oldu. Çünkü Calthorpe 3 Mayıs'ta Sadrazamdan İstanbul ve çevresinde başka miting yapılmamasını istedi.

Bütün bu tepkilerin sonucu olarak, Paris'te Osmanlı Hükümeti'nin görüşlerini Konferans'a açıklaması kabul edildi. Bu, İzmir'in işgali nedeniyle halkın ortaya koyduğu baskı karşısında İtilaf Devletleri'nin verdiği bir tavizdi. Davet mektubu 1 Haziran'da Fransız Komiseri Defrance tarafından Damat Ferit'e sunuldu.

67 Tutuklunun Malta'ya Sürülmesi

Gelişen olaylar kuşkusuz Sarayı da derinden etkilemişti. Ancak Saray düşmana karşı direnmeyi imkânsız olarak görüyordu ve asıl amacı hiç değilse hilafeti İngiltere'ye onaylatarak dünya Müslümanlarının, bu arada da tabii ki İngiltere İmparatorluğu Müslümanlarının dinsel başkanlığı haline gelmekti. Asıl amaç da bu olunca, direnme yolunu aklından bile geçirmiyordu. Ulusçuluk ideolojisinden böylece uzak olan Saray -istemeyerek de olsa- Türklerin haklarının bir ölçüde çiğnenmesini kabullenmeye hazırды, yeter ki daha önemli gördüğü evrensel hilafet amacına ulaşabilsin.

Damat Ferit İzmir'in işgalinden önce Amiral Webb'e başvurmuş, savaş ile tehcir suçlusu ittihatçıları kovuşturmak ve hüküm giydirtmekte zorlandığını söylemiş ve bunların Malta'ya gönderilmesini istemişti. Damat Ferit'in bu talebi üzerine ve "İzmir'in işgali yüzünden galeyana gelmiş olan halk, ittihatçı tutukluların serbest bırakılmalarını isteyebilir" endişesiyle Yüksek Komiser Calthorpe Babıâli'ye bile haber vermeden 28 Mayıs'ta bu 67 tutukludan 55'ini Malta'ya, 12'sini de Mondros'a gönderdi.

O günlerde gazeteler, tansiyonu iyice artıran haberlerle dolup taşıyordu.

Amiral Calthorpe, 28 Mayıs'ta Damat Ferit Paşa'ya verdiği notada, "(...) Tutuklular, müttefiklerce karar verilecek biçimde yargılanıp cezalandırılınca kadar emin bir yerde hapsedileceklerdir" demektedir. Emin yerin Malta olduğu anlaşılmıştır.

İttihat ve Terakki Fırkası ve savaş yılları hükümetlerinin ileri gelenlerinden oluşan Türk tutuklular, İngiliz "Princess Ena" gemisiyle 2 Haziran 1919 günü Malta'ya getirildiler.

Bir süredir Bekirağa Bölüğü'nde hapsedilen 67 tutuklu ile 11 Kars Şûrası üyesi, 28 Mayıs 1919 gecesi İstanbul'dan demir alan "Princess Ena" gemisiyle önce 29 Mayıs'ta Limni Adası'na, Mondros Limanı'na getirildiler. Mondros Ateşkesi'nden yedi ay sonra buraya getirilen tutuklulardan en önemli 12 kişi Mondros'ta bırakıldılar. Geri kalan tutuklularla yoluna devam eden "Princess Ena", 2 Haziran'da Malta Adası'na ulaştı.

Amiral Calthorpe, tutuklu sayısını 67 olarak belirtmiş, 11 Kars Şûrası üyesinden bahsetmemiştir. Bu Kars Şûrası üyeleri, merkezi Kars'ta olan ve İngilizler tarafından 12 Nisan'da dağıtılan Güneybatı Kafkas Geçici Hükümeti üyeleridirler. Tutuklular, İngiliz esirlerine kötü davranmak ve Ermenileri kırmakla suçlanmaktadırlar.

Tutuklular üç grupta toplanmış bulunmaktadır:

- 1) 12 eski nazır veya politikacı, birinci sınıf tutuklular.
- 2) 41 eski nazır, politikacı, vali, biraz daha küçük görevliler, ikinci sınıf tutuklular.
- 3) 14 subay, İngiliz savaş tutsaklarına kötü davranmaktan sanık tutuklular.

Sürgün gemisi önce, 29 Mayıs 1919 günü Limni Adası'na uğramış ve sürgünlerden 12 kişiyi Mondros Limanı'na bırakmıştır.

Mondros'ta imzalanan ateşkesten yedi ay sonra, yine Mondros'ta hapsedilen bu 12 önemli tutuklunun isimleri şöyledir:

1. Prens Abbas Halim Paşa (Nafia eski nazırı).
2. Prens Sait Halim Paşa (eski Sadrazam).
3. Mithat Şükrü Bey (İttihat ve Terakki Fırkası umumi kâtibi, Maarif eski nazırı).
4. Hacı Adil Bey (Mebusan Meclisi reisi).
5. Mahmut Kâmil Paşa (5. Kolordu eski kumandanı).
6. Ziya Gökalp (Darülfünun/üniversite hocası).

7. Halil (Menteşe) Bey (Adliye ve Hariciye eski nazırı).

8. Kemal (Kara Kemal) Bey (İaşe eski nazırı).

9. Ali Münif Bey (Nafia eski nazırı).

10. Ahmet Şükrü Bey (Maarif eski nazırı).

11. Ahmet Ağaoğlu (Darülfünun hocası ve yazar).

12. Hüseyin Tosun Bey (Erzurum mebusu).

Öte yandan, Fransızların Yüksek Komiserliği, İngiliz Yüksek Komiserliği'ne yazdığı yazıda, Türk tutukluların Malta'ya götürülmüş olmasından duyduğu hoşnutsuzluğu belirtmiştir.

Sadrazam Damat Ferit Paşa, tutukluların götürülmelerini istemiş, ancak İngilizlerin tek başına hareket etmesinden hoşlanmayan Fransızlar, bu davranışı Türklerin egemenlik haklarına aykırı bulmuşlardır.

Saltanat Şûrası (Danışma Kurulu) Toplanıyor

3 Mart 1919'da kabinesini kuran Damat Ferit Paşa, iktidarının ancak İtilaf Devletleri'nin desteğine bağlı olduğunu biliyordu. O nedenle onlara sempatik gelecek her eylemi onaylıyordu, özellikle İttihatçı yöneticilere karşı son derece acımasızdı. Siyasi rakibi olan bu partiyi silmeye kararlıydı. Bir harp divanının kurulmasını sağlamış, ilk partide 60 kişiyi tutuklatıp harp divanına vermişti. Tutuklular Bekirağa Bölüğü'ndeydiler. Burayı yeterince güvenli bulmuyor, Malta'ya sürülmelerini bizzat kendisi İngilizlerden isteyebiliyordu.

Harp Divanı'nın ilk kurbanı Yozgat Mutasarrıf Vekili Boğazlayan Kaymakamı Kemal Bey olmuştu. Tehcir işlerinden haksız yere sorumlu tutulmuş ve göstermelik bir yargılamayla idama mahkûm edilip 3 Nisan 1919'da Bayezit Meydanı'nda asılmıştı.

Olaylar birbiri ardına ve son derece olumsuz bir yönde, hızla akıyor ve hükümet olayların ardı sıra sadece bakıyordu. 19 Nisan'da Kars'ın Ermenilerce işgaline göz yumuldu. 29 Nisan'da ise Antalya'nın İtalyanlar tarafından işgal edildiği haberi geldi. Bunu Yunanların 11 Mayıs'ta Fethiye'yi işgali takip etti. 13 Mayıs'ta da İtalyanlar Kuşadası'na girdiler. Bu tarihlerde Fransızlar ile İngilizlerin Urfa, Antep, Maraş ve Adana'ya saldırıları devam ediyordu. İşte tüm bunların üzerine 15 Mayıs'ta Yunanlar İzmir'i işgal ettiler. İşgalin temel gerekçesi olarak "İzmir ve hinterlandında yaşayan Rumların Türkler tarafından katledilmesine engel

olmak" gösterilmişti. Oysa tam aksi yaşandı ve İzmir'in işgali, İtilaf Devletleri'nin temsilcilerinin gözleri önünde tam bir Türk katliamına dönüştü. İlk üç günde iki binden fazla Türk vahşice katledildi ve bu durum uluslararası komisyonların hazırladıkları raporlarla da teyit edildi.

İzmir'in beklenmedik şekilde işgal edilmesi Damat Ferit'i çok müşkül durumda bıraktı. İtilaf Devletleri'nin her dediğini yapan Damat Ferit, bu sürpriz gelişme karşısında olayı protesto etti ve istifasını verdi. Fakat Vahdettin yeni kabineyi kurma görevini yine ona verdi. Böylece yeni kabine Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıktığı gün olan 19 Mayıs 1919'da kuruldu. İzmir'de oynanan oyunun bir benzeri de Samsun'da oynanmak isteniyordu. Bu oyunu bozmak gerekti. Ve bu maksatla Mustafa Kemal Paşa Samsun'a gönderilmişti.

İşte bütün bu gelişmeler olurken, ülkede bir Meclis yoktu. Mebuslar Meclisi 21 Aralık 1918'de Vahdettin tarafından kapatılmıştı. Bütün bu gelişmeler karşısında halkın bir nebze olsun nabzını tutabilmek için, Damat Ferit Yıldız Sarayı'nda "Saltanat Şûrası" adıyla ve yalnız istişari (danışma) yetkileri olan bir meclis toplamaya karar verdi.

Bu meclis şu şekilde oluşturulacaktı:

Belge 38

Vekiller Heyeti (Bakanlar Kurulu)

Ayan (Senatörler) Heyeti

Şûrayıdevlet (Danıştay) ikinci başkanları

Temyiz Mahkemesi (Yargıtay) başkanları

Divanımuhasabat (Sayıştay) 1. ve 2. başkanları

Vekil (bakan) ve elçi mazulleri

Şeyhülislam tarafından seçilecek ilmiye ricalinden (din adamlarından) altı kişi

Bahriye Nazırı tarafından seçilecek bahriyenin (deniz kuvvetlerinin) ileri derecedeki kumandanlarından dört kişi

Darül Hikmetil İslamiyece (İslami ilimler okutan yüksek derecede bir medrese) seçilmiş iki kişi

Fetvahaneden seçilmiş iki kişi

Darülfünun (üniversite) şubelerince seçilmiş 15 kişi

Barodan seçilecek üç kişi
Matbuat Cemiyeti'nden (Basın Derneği) seçilmiş sekiz kişi
Ticaret Odası'nca seçilmiş dört kişi
Darülhilafetül Aliyye (Hilafet Merkezi Yüksek Medresesi) müderrislerince seçilmiş dört kişi

Vahdet-i Milliye'den (Milli Birlik) iki kişi
Trabzon Milli Hakları Müdafaa Derneği'nden iki kişi
Paşaeli Milli Hakları Müdafaa Derneği'nden iki kişi
Milli Kongre'den iki kişi
İtilaf ve Hürriyet Fırkası'ndan iki kişi
Sulh ve Selamet Fırkası'ndan iki kişi
Adana Milli Hakları Müdafaa Derneği'nden iki kişi
İzmir Milli Hakları Müdafaa Derneği'nden iki kişi
Milli Ahrar Fırkası'ndan iki kişi

Kürt Teali (Yükseltme) Derneği'nden iki kişi
Sarayda toplanacak olan bu meclis sadece istişari (danışmanlık) bir görev yapacak, hazır bulunanlar bir taraftan olup bitenler hakkında bilgi sahibi olurken, diğer taraftan da alınması gerekli tedbirler konusunda görüşlerini açıklayacaklardı.

Hazırlanan gündem aşağıdaki gibiydi:

Saltanat Şûrası'nın Gündemi

Meclis, Padişah tarafından açılacaktır.

Meclisin açılışından sonra Sadrazam tarafından mevcut durum hakkında bilgi verilecektir.

Her heyetten yalnız bir kişi söz almak hakkını haizdir. Ayan ile vekil ve elçi mazulleri bu kaidenin dışındadır. Üniversite ve Basın Derneği'nden iki kişi söz alabilirler. Söz söylemeyi arzu edenler, meclisin açılışından evvel isimlerini kaydettirmek şartıyla söz hakkını haiz olacak ve müzakerelerin iyi şekilde cereyanına memur iki kişiden birinin hatırlatmasıyla Sadrazam tarafından sırası gelince söz verilecektir. Yüksek Meclis'te söylenenler Umumi Meclis (Millet Meclisi) zabıt kâtipleri tarafından zapt edilecektir. Söz söylemek için aşağıdaki şartlara uyulması lazımdır:

- Evvela: Bugünkü durumun bundan evvelki sebeplerinden bahis olunmayarak yalnız düzeltme çareleri üzerinde konu-

şulacak ve bahis konusu bu durumun sınırları dışına çıkılmayacaktır.

- İkinci olarak: Söz söyleyecek olanlar başkanlık makamına hitap edecekler ve birbirleriyle konuşmaktan ve münakaşadan kaçınacaklardır.
- Üçüncü olarak: Milletler, unsurlar ve şahıslar hakkında saygı dışı tabirler kullanılmasından kaçınılarak hiçbir sebeple konu dışına çıkılmaması hazır bulunanlardan özel ve kesin şekilde rica olunur.
- Dördüncü olarak: Konuşma müddetinin en çok 15 dakika olduğunun dikkate alınması temenni olunur.
- Vekiller Heyeti'nce hiçbir düşünce söylenmeyip yalnız açıklananlar dinlenecektir. Meclis, Mayıs'ın 26'sında, Pazartesi günü öğleden sonra saat ikide (saat 14'te) açılacaktır.
- Bu program hükümlerine uymayanlar hakkında bütün bu gibi toplantılarda alınan inzibat usulü başkanlıkça uygulanacaktır.

Belge 39

Saltanat Şûrası Tutanağı

Ayan (Senato) Meclisi Zabıt Kalemi

Yıldız Sarayı'nda Mayıs'ın 26'sında Pazartesi günü toplanan Yüksek Meclis tutanağıdır:

25 Şaban 1337 Pazartesi, 26 Mayıs 1335 (1919)

(saat üçe beş kala Yüksek Meclis müzakerelerine katılmak üzere özel tezkereyle davet olunanlar -burada basılı listedekiler aynen tekrarlanmaktadır- salona girerek kendilerine mahsus yerlere oturdular.)

BİRİNCİ OTURUM: (Saat: 3, Dakika...)

Padişahın gelişi

Padişah tam saat üçte müzakere salonunu teşrif buyurdular. Söyledikleri nutuk, hazır bulunanlar tarafından ayakta dinlendi.

Padişah'ın Nutku

"Devletin bugünkü durumundan dolayı vekilleri, ayanı ve ileri gelen kimseleri buraya davet ettik. Devletimizin uğradığı güçlükler hakkında acele olarak gerekli tedbirleri almak ve hazır olanlardan

her birinin aklına gelecek düşünceleri; rey ve mütalaalarını çekinmeden söylemek itibarıyla bu toplantıyı uğurlu ve mesut sayıyorum. Bu meclisi hepimiz hakkında uyarıcı ve doğru yola iletici buyurmasını Allah'tan niyaz eylerim. Başkanlığı Sadrazam Paşa'ya havale ediyorum."

(Padişah, müzakere salonunu terk etti)

Sadrazam Ferit Paşa (Beyanamesini okur):

"Efendim. Bazı kimseler tarafından beyanatımdan sonra müzakere edilmesi arzu ediliyor. Eğer bu arzu vaki ise, 15 dakika sonra müzakere edelim."

Refik Bey (Milli Ahrar Fırkası'ndan):

"On beş dakika kâfi değildir Paşa Hazretleri. Biz, bu beyannamenin hepsini tamamen öğrenip anlayamadık. Mümkünse okuduklarınızın bir örneği heyete verilsin. İzmir'de ne yapılmış olduğu izah buyrulsaydı, sanırım meclis daha çok aydınlanırdı."

Sadrazam Damat Ferit Paşa:

"Zannederim burada yeterli izahat vardır."

(Müzakere devam ediyor.)

Yusuf Ziya Bey (Üniversite profesörlerinden):

"Teşebbüsler sanırım ki nazari bir halde kalmış nota teatisinden ibarettir."

Sadrazam:

"O, fiiliyattır, onun fiiliyatı toptur."

Yusuf Ziya Bey:

"Fiiliyat alanında neler yapılmış olduğu izah buyrulsa, hakikaten daha çok aydınlanmış olurduk."

Sadrazam:

"Fakat program buna müsait değil efendim. Onun için ben program içinde hareket ettim ve hatta sözümü de 15 dakika içinde söyledim. Söz hakkı olan herkesin 15 dakika söylemesi lazımdır."

Birinci oturumun sona erışı: (Saat: 3, Dakika: 25)

İKİNCİ OTURUM: (Saat: 3, dakika: 50)

Sadrazam Damat Ferit Paşa:

"İlk söz kimindir?"

Hurşit Paşa:

"Birinci olarak söz alan ayandan Ahmet Rıza Beyefendidir. Karşiki masanın üzerinde bir saat vardır. Söz söyleyecek olanların o saatin karşısında bulunarak ve müddeti dikkate alarak konuşmaları rica olunur."

Ahmet Rıza Bey (Ayan üyelerinden):

"Efendiler. Bu yüksek mecliste ilk sözüm: Bu saltanat şûrası-
nın daha büyük bir milli meclis şeklinde devamına müsaade bu-
yurmalarını şevketmaap efendimizden (yani Padişah'tan) istirham
ederim. Bugünkü durum hakkında düşüncelerimi arz etmek için
bazı noktalara dair bilgi verilmesine lüzum görüyorum. Sadrazam
Paşa üç dört devletle olan ilişkilerimiz hakkında düşüncelerini
açıkladılar. Lakin ne dereceye kadar fikir teatisinde bulunulmuş-
tur ve müzakerelerin sonucu nedir? Barış konferansına telgrafla
da başvurduklarını bildiriyorlardı. Oradan alınan cevap nedir?
Wilson prensibinin 12. maddesi Türk halkının çoğunlukla oturduk-
ları yerler de Türk hâkimiyetinin tanınacağı, tutulacağı hakkında-
dır. Bu prensip şimdiki halde müzakerelerin esasını teşkil ediyor
mu? Yoksa bu prensipten vazgeçildi mi?

Oylar, hep o kuvvete dayanarak şey etmek lazım gelir. Yani bizim
hâkimiyetimizi tasdik eden ve mütarekeye esas ittihaz edilmiş olan
bu 12. maddenin hükmü kalmadıysa, çok yazık ki bu saltanat şûra-
sının da öbür milli meclislerin de verecekleri karar başka türlü olur.
Bu hususta hükümetin bilgileri var mıdır? Bir de halkın bazı yerlerde
filan filan devletlerin yardımına, arka çıkmasına başvurdukları işiti-
liyor. Milletin asli haklarıyla ilgili bulunan ve milletlerarası oyların
dağılmasına sebep verecek olan bu teşebbüslere karşı hükümetin al-
dığı tedbirler nedir? Milletin yardımı isteniyor. Millet bugün, görüyor
ve anlıyorsunuz ki, açık ve icrası kabil bir gayeye doğru ayrı ayrı değil
birleşmiş ve bir vücut olarak yürümek lüzumunu hissediyor. Bütün
milletin emellerinin meydana gelmesi ancak bu suretle kabildir. Zatı
Şahane (Padişah) yazılı bildirilerinde kendi nefislerince her türlü
fedakârlığa hazır olduklarını açıklıyor ve yeni kabineye son derece
fedakârca ve azimle hareket etmesini ferman buyuruyorlar. Bu vaat
ve müjdelenen fedakârlıklar millet için büyük bir kuvvet, büyük bir
destektir. Ancak, bunların derecesi acaba ne olacak?

Yüksek malumları olduğu gibi, fedakârlık bir gaye değildir.
Bilinen ve belli olan bir gayeye varmak üzere yapılacak şeylerin
kilididir. Evvelâ, gaye bilinmeli. İkinci olarak onu elde etmek için
elimizdeki mali, iktisadi vs. kuvvetlerin derecesi bilinmeli. Bir yer
abluka edilecek olursa o yer ahalisinin ne suretle idare olunacağı
bilinmelidir. Birtakım ham hayaller uğrunda, Mısır'ın, Kafkasya'nın
fethi yolunda verdiğimiz kurbanlar kâfidir. Hakkını müdafaa ve
elde etmek arzusunda bulunan milletin her şeyden evvel kuvvetli

olması lazım gelir. Hükümetin elinde silâhı olmadığını biliyoruz. O halde, milletin bugünkü kuvveti birliğinde, beraberliğindedir. Kuvvetini milletin ruhundan almayan, kamu fayda ve zararıyla ilgili işlerde milletin aklı başında kimseleriyle danışma ihtiyacından kendisini ayrı gören bir hükümet zaafı ve acizden kurtulamaz. Biz, genel bir kalp huzurunun sağlanmasını istiyoruz. Hükümet bu yolda çalışmalar yaparsa gerek Padişahımızın gerek bütün milletin yaptığı fedakârlık bir dereceye kadar yerine harcanmış olur.

Memleketimizi tamamen kurtarmak isteriz. Lakin bu kabil değilse hiç olmazsa oradaki ahalinin haklarını korumak onların gerek iktisadi gerek tasarrufa ait haklarını savunmak çarelerini düşünmek lazım gelir. Bu da hükümetin düşüneneği önemli vazifelerdendir. Hükümet, bu milli meclisi kendisine destek görmezse ve bu vazifeler ihmal edilirse o halde herkes göçmeye mecbur olur. Acı bir şekilde gördüğümüz zorla göç ettirme ve öldürülme -eski-sini söylemiyorum- bugün yeni gördüğümüz zorla göç ettirme ve öldürülme başka yerlerde de bu defa meydana çıkar. Buna engel olmak için şimdiden teşebbüslerde bulunmak lazım gelir. Bu gibi şeyler hakkında mevcut durum anlaşılmadıkça burada kesin bir söz söylemek kabil olamaz. Böyle oldukça da memlekete faydalı bir şey olacağını sanmıyorum. Arz edeceklerim bundan ibarettir. Eğer Sadrazam Paşa lütuf buyururlar da birkaç nokta hakkında bizi daha fazla aydınlatırlarsa verilecek fikirler sanırım ziyade bir esasa dayanmış olur."

Sadrazam Ferit Paşa:

"Beyefendinin söyledikleri düşüncelerden faydalandım. Hazır bulunanların da faydalandıklarında şüphe yok. Lakin elimizde bir program var. O program izahat istemeye müsait olmadığı gibi, izahat vermekten de beni men ediyor. Eğer maksudınız izahat istemekse, inşallah yakında Ayan Meclisi açılır. Orada her ne türlü izahat istenirse emrinizi tamamen yerine getiririm."

Ahmet Rıza Bey:

"Arz ettiklerim kötü anlaşılmasın efendim. İzahat istemek gibi, emniyet edememek gibi bir teşebbüste bulunmak niyetiyle bunları sormadım. Mebuslar ve Ayan Meclislerinin yakında kurulacağını ümit edecek olsam, o vakit hiç böyle şeyler düşünmem. Onu görmeye, vücuda getirmeye çalışıyorum. Maksudım izahat istemek değil, aydınlanmaktır. Eğer mümkünse, söyleyebilirlerse ne âlâ. Çünkü tarafınızdan açıklanan şeyleri gazetelerde gördüm. Hepimiz gördük."

Sadrazam Damat Ferit
Paşa:

"Kısmen."

Ahmet Rıza Bey:

"Yeni bir şey öğrenmedik. Onun için bugünkü durum hakkında fikirlerin daha fazla aydınlanmasına lüzum gördüğümü arz ediyorum."

Hurşit Paşa:

"Söz, Ayan Başkanı Mustafa Asım Efendi Hazretleri'nindir."

Mustafa Asım Efendi:

"Ben, müzakere usulü hakkında söz söylemek

istiyorum. Programdaki düzene göre söz söylemek isteyen kimseler isimlerini yazdırdılar. Fakat belki bunlardan bazıları sözlerini geriye saklamak, öbür arkadaşlarının düşüncelerini dinledikten sonra düşüncelerini açıklamak isterler. Onun için müsaade buyrulsun. Sözlerini sonraya saklamak isteyenler, söz haklarını muhafaza etsinler. Şimdi Ahmet Rıza Beyefendi güzel güzel konuştular. Çünkü hazırlanmışlardı. Fakat arkadaşlarımızın bir kısmı kendilerinin bu aydınlanmasından faydalanarak söz söyleyecek. Bundan dolayı belki ikinci, üçüncü olarak konuşacakların aydınlanmalarından da faydalanılacaktır. Onun için söz almak hakkı olan kimselerden hangileri söz söylemek istiyorlarsa evvela söylesinler. Bunu rica edeceğim. Ahmet Rıza Beyefendi evvelce hazırlanmışlar, söylediler. Fakat belki bazı kimseler aydınlatılmadıkça söz söylemek istemezler. Onun için ben sözümü sonraya bırakıyorum."

("Sıra muhafaza olunsun" sesleri...)

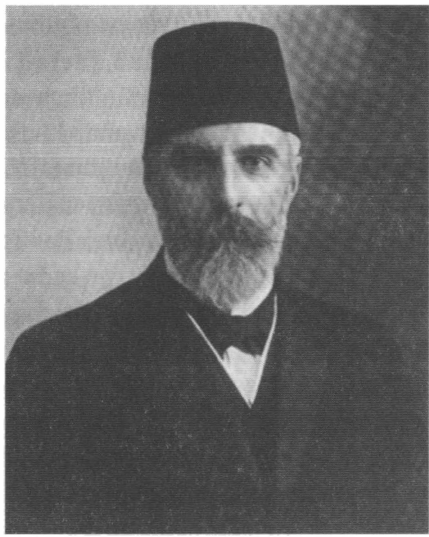
Sadrazam Paşa:

"O halde kim söz söylemek istiyor?"

Milli Ahrar Fırkası'ndan Refik Bey:

"Sıra muhafaza olunuyor mu? Yoksa program değişikliğe mi uğrayacak?"

("Sıra muhafaza olunsun" sesleri...)

Ayan Meclisi'nden Ahmet Rıza Bey

Sadrazam Paşa:

"Meclisi Ayan Reisi (yani Mustafa Asif Efendi) söz hakkı saklı kalmak şartıyla sonra söz söylemek istiyorlar."

Milli Ahrar Fırkası'ndan Refik Bey:

"Şu halde sıra muhafaza olunacak."

("Tabii" sesleri...)

Birinci Ferik (Orgeneral) Hurşit Paşa:

"Sıra Ayan üyelerinden Müşir (Mareşal) Fuat Paşa'nındır."

Ayandan Müşir Fuat Paşa:

"Sadrazam Paşa Hazretleri savaşın başından beri geçen hallerin kısa tarihini izah ettiler ve açıkladılar. Yüksek malumları olduğu gibi, bu hususta bir düşünce ileri sürebilmek için icra kuvvetinin ilk önce teşebbüslerinde ne dereceye kadar başarıya ulaşabildiğini öğrenmek lazım gelir. Hakikaten saltanat ve devletin mühim işlerinin idaresini üzerine almış olan kimselerin zekâ, anlayış ve iktidarlarından eminiz. Bundan dolayı geçen olaylar hakkında, bir dereceye kadar bir aile arasında olduğu gibi, Sadrazam Paşa izahat verirlerse şüphesiz pek uygun olur ve o vakit devletin saadet ve selametine taraftar ve memlekete az çok iyiliği olan herkes bu yüksek meclisin meşgul olduğu pek büyük meseleler hakkında sınırlı bir daire içinde düşüncesini açıklar. Bunda da bir mahzur görülemez sanıyorum. Daha çok şey söyleyecektim, fakat şimdilik bu kadarla yetiniyorum."

Birinci Ferik Hurşit Paşa:

"Söz Ayan üyelerinden Ziya Paşa'nındır."

Ayandan Ziya Paşa:

"Çekimser kalıyorum."

Birinci Ferik (Orgeneral) Hurşit Paşa:-

"Söz Ayan üyelerinden Buhur Efendi'nindir."

Ayandan Buhur Efendi:

"Kulunuz bu yüksek meclisin meşgul olduğu büyük iş hakkında bir oy ve düşünce ileri sürmekten âcizim. Daha evvelce bazı esas-

Ayan üyesi Müşir Fuat Paşa

lar üzerine Sadaret Makamı'na bir tasarı sunmuştum. Bu tasarının özel bir komisyona havale buyrulmasını teklif ve rica ederim."

Birinci Ferik Hurşit Paşa:

"Söz Ayan üyelerinden Seyyid Beyefendi'nindir."

Ayandan Seyyid Bey:

"Şimdi aldığım programda ilk olarak mevcut durum hakkında Sadaret Makamı'ndan bilgi verileceği sanılıyor. Sonunda da vekiller heyeti tarafından hiçbir düşünce ileri sürülmeyecek deniliyor. Ben verilen izahatı eksik gördüm. Belki de işitemedim. Çünkü uzaktayım. Evvela bu açıklamada Menteşe Sancağı'ndan hiçbir bahis yok. İkinci olarak bazı gazetelerin saçma sapan havadislerine ve bazı ajansların verdiği bilgilere göre İstanbul hakkında da bazı söylentiler işitiyoruz. Halbuki bu haberlerin ne dereceye kadar doğru olduğunu bilmiyoruz. Yine gazetelerde gördüğüm havadisten olmak üzere Hariciye Nezareti'yle yahut mahalli hükümetle Menteşe'de bulunan işgal kuvvetleri kumandanı arasında teati edilmiş bir söz, bir mukavele varmış. Acaba İtalya hükümeti neden dolayı Menteşe Sancağı'nı işgal ediyor."

Sadrazam Paşa:

"Bu havadisın hakikate yakın olmadığını, sahte bulunduğunu gazetelerle tekzip ettik."

Ayandan Seyyid Bey:

"Evet, gazete tekzip etmişti. Fakat mukavele tekzip olunmadı. Paşa Hazretleri! (...) Hükümetçe vekiller heyetince böyle bir mukavele akdedilmediği meydandadır. Hatta bendenizin delillerden anladığıma göre gazetelerin bu mukavele dedikleri şey mütareke şartnamesi olacak. Fakat efendim; işittiğimize ve aldığımız haberlere göre ortada bir hakikat vardır ki, bugün İtalya hâlâ işgaline devam ediyor. Hatta Söke ile Kuşadası arasında bir demiryolu hattı yapmaya da teşebbüs etmişler. Bu haberler, belki de yalandır. Ben, tarafınızdan verilen izahatta buna dair bir şey göremedim."

Yine gerek Amiral Galthrope tarafından gerek burada bulunan Amiral Webb tarafından verilen notalarda Yunan askerinin yalnız İzmir şehrini işgal edeceği ileri sürülüyor. Halbuki Nif ve Menemen ve civar kazaları hatta bugün aldığımız bilgiye göre Manisa da Yunanlar tarafından işgal edilmiş. Halbuki Manisa İzmir şehrinin dışındadır. İzmir ile Menemen arasında 7 ve Manisa arasında 10 saatlik bir mesafe vardır. Şu hale göre orada bulunan işgal kuvvetleri kumandanının verilen notalarda bildirilenlerin dışına çıktığı anlaşıyor. Buna dair burada İtilaf hükümetleri temsilcilerine ve-

yahut tarafınızdan doğrudan doğruya konferansa telsiz telgrafla başvurulmuş. Buna dair de ifadenizde ben bir bilgi görmüyorum. En önemlisi, son kere tarafınızdan telsiz telgrafla doğrudan doğruya konferansa başvurulmasıdır. Bu başvuruya henüz cevap gelmiş midir, gelmemiş midir? Bunu anlamadık. Eğer buna henüz bir cevap gelmemişse mevcut durum aydınlanmamış demek oluyor. Yok, bir cevap gelmişse o cevapla yine mevcut durum aydınlanmamış olur.

Şimdi, bu hususta haddim olmayarak bir düşünce ileri sürmem gerekirse (Sadrazam Paşa'ya hitap ederek) tarafınızdan yapılan başvurunun sonucu ne oldu? Acaba ne cevap vermişler? Hiç şüphe yok ki cevap vermişlerse mesele tamamen aydınlanmış olacaktır. Meselenin aydınlanması üzerine bizler de burada bir düşünce ileri sürebiliriz. Fakat vekiller heyeti tarafından hiçbir düşünce ortaya konulmadan bizler yalnız düşüncemizi açıklamaya mecbur tutulursak hiçbir düşünce ileri süremeyiz. İleri süreceğimiz düşüncelerin de hiçbirisi isabetli olamaz. Onun içindir ki eğer durum, ahvale uygunsa ve bir sakınca görmüyorsa arz ettiğim bazı noktalar hakkında biraz izahat verilse de bizde ona göre mevcut durum hakkında hatırıma gelecek bazı düşünceleri ortaya koyabilirsek (...)

Şimdi, ben meseleyi yalnız ileri sürülen ve verilen düşünce ve bilgilerden ibaret gibi görüyorum ve bilhassa bugün İtalya hükümeti işgal işine şimdiden rahatlıkla devam ediyor. Yunanistan Hükümeti Atina'da kendi gazetelerine verdiği bilgilerde 'İtalya ile doğrudan doğruya mukavelemiz var' diyor ve hatta İzmir ahalisine yazılan beyannamede 'İtalya tebaasına fevkalade hürmet ediniz. Çünkü biz İtalya ile anlaştık. İtalya ile müşterek olarak işgal ediyoruz' deniyor. Ve sonra, efendim yine en çok dikkati çeken nokta: Biz bugün Yunan Hükümetiyle savaş halinde değiliz, Paşa Hazretleri, bildiğime göre Yunan Hükümeti bizimle yalnız siyasi ilişkilerini kesmiştir. Fiilen savaşa girmemiştir. Fiilen savaşa girmemiş olan bir millete, bir hükümete bir 'manda' bir bölge nasıl veriliyor? Ve ne suretle veriliyor? O da malum değil (...) Bu işgal midir? İlhak mıdır? Yunanistan bizimle siyasi münasebetlerini kesmiştir. Fiilen savaş halindedir. Bu hususta yaptıkları işgal nedir? Bunları da bilmiyoruz. (...)

Benim bildiğime göre Yunanistan hükümeti bizimle fiilen savaş halinde değildir, bizim ordularımız onunla savaşmamıştır ve savaş da ilan etmemiştir. (...) Düşünce açıklanması için bunlar hallolunması lazım gelen meselelerdir. İlhak mıdır, işgal midir? Bu nokta-

lar izah buyrulmayacak olursa ve bu hususta birtakım sakıncalar düşünülüyor o halde, sanmam ki buradaki toplantılarımızda arkadaşlarımızın ileri sürecekleri düşüncelerden bir sonuç hasıl olabilir. Ve bilhassa bu toplantı bir defaya mı mahsustur, yoksa bir-iki kere daha olacak mıdır? Programda gördüğüme göre buradaki toplantımız sadece bir danışma meclisi olmak ve tarafımızdan ortaya konulacak düşünceler sadece danışma cinsinden bulunmak sebebiyle vekiller heyeti tarafından da düşünce belirtmeye katılmak gerekirken neden iştirak edilmiyor? Vekiller Heyeti tarafından da aydınlatma için bazı düşünceler ortaya konulursa sanırım ki daha faydalı olur ve iyi bir sonuca ulaşabilir. Her birimizin aklına bazı düşünceler geliyor. Biz kendimizce kesin bilgi almadıkça düşüncemizi açıklamayı mahzurdan uzak göremeyeceğimiz için burada düşüncelerimizi ortaya koyamayız. Bilgi, bizce kesin olmalı ve biz de artık yapılması gereken şeyleri düşünmeliyiz ki son çare nedir? Bundan başka çare var mıdır, yok mudur?

Bunları düşünmek ve ona göre düşünce ileri sürmek gerekecektir. Fakat aldığımız bilgilerden bizim bugünkü durumumuzun ne olduğu bilinmiyor. (...) Ve bu durum bir karara bağlanmış mıdır, bağlanmamış mıdır? Kesin bir durum mudur, yoksa Yunanistan, İtalya gibi birtakım hükümetler bizi oldubittiler karşısında mı bulundurmak istiyorlar? Eğer öyleyse ona göre yapılacak bazı mühim tedbirler olabilir. O tedbirler de pek kolay yürütülebilir. Bunları yapmak, bu düşünceleri ortaya koymak için arz ettiğim cihetleri bilmemiz lazım gelir. Onun için istirham ederim: Bizi aydınlatmanız da bazı düşüncelerimizi biz de ortaya koysak (...)"

Hurşit Paşa:

"Divanımuhasabat (Sayıştay) İkinci Başkanı Cemal Beyefendi."

Cemal Bey:

"Ben, sözümünden vazgeçiyorum."

Hurşit Paşa:

"Sıra eski elçilerden Galip Kemali Beyefendi'nindir."

Galip Kemali (Söylemezoğlu) Bey:

"Sayın hazır bulunanlar! Durumun ne kadar ağır olduğunu biliyorsunuz. Nitekim sevgili Padişahımız, bugün içinde bulunduğumuz pek büyük tehlikeye bir çare bulmak için bu yüksek meclisi kurmuşlardır. Durum gayet açıktır. Bugün galip mevkide bulunan üç büyük devlet, mülkümüzü bölüşmek istiyorlar. Bugün 'manda' şeklinde ortaya çıkan bu mesele, kapalı bir surette mülkümüzün, 600 yıllık miras kalmış mülkümüzün, öteden beri Avrupalılar tara-

Balkan göçmenleri

fından arzu edilen bir şekilde taksimini yürürlüğe koymadan başka bir şey değildir. Bunu, içinizden bilmeyen yoktur. Buna karşı ne yapmak lazım gelir?

Bugün burada verilecek karar budur. Avrupa devletleri bizi bu savaşa girdiğimizden için affetmek istemiyorlar. Kendi görüşlerine göre haklıdır. Çünkü Sadrazam Paşa Hazretleri'nin de bu yurdukları gibi, asri dostluğumuzu unutarak vefasızlık ve hıyanet ettik. Fakat bunu yapan millet değildir. Şüphesiz memleketi bu badireye iten üç beş derbederin siyasetinin sonucudur ve o uğursuz siyaset bu sonucu vermiştir. Bundan milletimiz, 600 yıllık şanlı bir tarihe sahip olan Türk milleti tamamen münezzehtir (uzaktır). Çünkü bu cinayetler birçok sebeplerin etkileriyle olmuştur. Bunları yapanları şimdiki insanlık mahkûm etmiştir ve edecektir. Biz, bunları hiçbir zaman temize çıkarmaya çalışmayacağız.

Yalnız hatırlatırım ki Balkan Savaşı'nda 350 bin Müslüman öldürüldüğü halde bugün büyük devletlerarasında saygılı mevkide bulunan milletler tarafından, bugün insanlık ve adalet namına dünyayı yeni esaslar üzerine düzenlemek isteyen ileri gelen kimseler tarafından bu biçare Müslümanların kanı dava edilmedi. Bundan dolayı bu savaşta devletimizce bir var olma savaşıydı.

Meydana gelmiş olan facialar sırasında bazı kimseler, Balkan facialarının intikamı hasebiyle duygulanmış olarak o facialara kalkışmışlardır. Bu, kötülenmesi gerekli bir şey olmakla beraber biraz da normaldir. Balkan Savaşı'nda akan Müslüman kanları böyle ziyan olup gitmişti. Elbette millet içinde bunun intikamını unutmayanlar bulunmuştur. Bundan dolayı bu savaşın faciaları içinde bu intikam duygusunun etkisini de aramak lazım gelir.

Kısaca bugünkü durumu, memleketimizin ve milletimizin 'dejenere' bir halde ve hükümetimizin facialarla ilgilenmekten ve memleketi idare etmekten âciz bir mevkide ve Müslümanlığın da medeniyet görevini yerine getirmekten âciz bir şekilde olduğuna dair maksatlı olarak hazırlanan cereyanlar meydana getirmiştir.

Halbuki bir millet, zaman geçtikçe ilerler. Bir milletin eskidikçe gerilememesi lazım gelse bizden pek eski milletlerin bizden daha vahşi bir halde olması gerekirdi. Bundan dolayı biz, en kuvvetli ve en serbest zamanımızda çeşitli milletlere karşı gösterdiğimiz zorlama ve şiddeti, tabii 20. yüzyılda gösteremezdik.

Nitekim milletimiz çeşitli milletlere karşı baskı politikası gütmemiştir. Avrupa bizi adaletsizlikle, idaresizlikle itham ediyor ve aynı zamanda bizden ayrılan üç beş hükümetin, kısa bir zamanda ilerlediğini ve az zamanda birçok medeniyet eserleri ve ilerleme gösterdiğini iddia ediyor. Bu, doğrudur. Fakat o hükümetler bizden ayrıldıktan sonra kimse onların iç işlerine karışmayarak kendilerine arka çıkmışlar ve o hükümetler de tamamıyla müstakil hareket edebilmişler ve bu suretle gelişebilmek için gereken her türlü yardımı elde etmişlerdir.

Şimdi büyük devletlerden sorarım: Osmanlı Devleti'nden reform istedikleri zaman, ellerini kalplerine koysunlar, acaba hangisi bize samimi olarak yardım etti. Bizim, bu zavallı devletin başına gelen facialar, Rusya ile Avusturya'nın Doğu'da çevirdikleri entrikalar ve son zamanlarda da İngiltere ile Almanya arasındaki zıtlıkların ve çıkarların sonucudur."

Hurşit Paşa:

"Sıra basından Rauf Ahmet Beyefendi'nindir."

Rauf Ahmet Bey:

"Benden evvel söz alan sayın arkadaşlarımla düşüncelerinin prensip itibariyle yürütüldüğünü görüyorum. Yani devlet idaresi hususunda, hükümet teşkili veya milletin memleket idaresine iştirak sureti hakkında bazı düşünceler açıkladılar. Ben sözlerimi memleketimizin yalnız milletlerarası siyasi durumuna ayıracağım.

Bu sözlerimden öbürlerinin sözlerine katıldığım veya itiraz ettiğim manası çıkarılmamasını istirham ederim. Bugünkü durumumuz, dış siyasetimizin dayanacağı biricik nokta, benim kanaatime göre Wilson Prensipleri'dir.

Wilson Prensipleri'nin en açık ve kesin olan 12. maddesi de bize aittir. Tekrarına hacet görüyorum. Bunda, Osmanlı Devleti'nin Türklerin oturduğu kısımlarına emin bir hâkimiyet hakkı verilmesinden bahis olunuyordu. Beş yıl az çok eşit kuvvetlerle birbirleriyle çarpıştıktan sonra ancak İtilaf Devletleri tarafından ilan edilen hak, adalet sesleri ve Amerika'nın ancak bu taahhütler üzerine vuku bulan yardımı sayesinde zafer hasıl oldu. Amerika geldi, İtilaf Devletleri'ne yardım etti, öbür taraf yenildi. Bunu adeta özel hayatta birbiriyle kavga eden iki kişi arasına üçüncü bir kimsenin karışmasına benzetebiliriz. O adamda adalet duygusu ve namus duygusu olduğu takdirde hiç şüphesiz yenileni yenenin bıçağı altında bırakıp arkasını dönüp gitmez. Gerçi taraflarca imzalı bir antlaşma mevcut değil, fakat Amerika kendilerine yardımı ancak 14 maddede açıkladığı prensipler içinde etmiştir.

Bundan dolayı bana öyle geliyor ki bugün gerek hükümetimiz gerek Osmanlı milleti Avrupa'ya karşı olan durumunda kendisinin mağlup olduğunu bilmek ve takdir etmekle beraber, mademki adalet vardır, mademki mağlupların da hayat hakları vardır, eski taahhütlerin yerine getirilmesini istemeye hakları vardır. Bu prensiplerden açık ve yüksek sesle bahsedebiliriz. Bunun için öyle sanıyorum ki son günde de hakkımızda verilen kararlar durumumuzun ağırlığını ve tehlikesini takdire kâfidir. Siyaset usulü olarak da bunlara karşı olayları ayrı ayrı alıp savunmaya çalışmak usulünün doğru olacağına inanmıyorum. Evet, İzmir'deki facialara karşı protesto edelim. İngiliz işgalinden dolayı protesto edelim. Fakat bu ikinci derecedeki meseleler bize asıl durumu unutturmamalıdır.

Uygurluk âlemine hitap ederek diyelim ki, mademki siz Türk çoğunluğu bulunan yerler için bir hâkimiyet vaat ettiniz, taahhüdünüze uyunuz. Halbuki bu tarif edilen hudut içinde birçok yerleri, hatta mütareke hükümleriyle uyuşması mümkün olmadığı halde haksız olarak işgal ettiniz.

Bugün Osmanlı Hükümetinin notasında açıklandığı gibi, Anadolu'nun doğu sınırından Edirne'ye ve Arabistan sınırından Karadeniz'e kadar uzayan yerlerde, bütün Anadolu'da, kimsenin itiraz ve inkâr edemeyeceği derecede Türk çoğunluğu oturmaktadır. Bundan dolayı bunun bir hayati birliği vardır. Siyasi, iktisadi ve kül-

türel birliği vardır. Şimdi bu birliği bozmaya kalkışmak, gerek fetihler şeklinde olsun ve gerek yardım suretinde bulunsun, yani bir riya kisvesini giydirek vekâlet adı verilsin, herhangi bir şekilde hayatımıza kasıt demektir. Bunun için biz her şeyden evvel milli birliğimizin bu suretle bozulmamasını emelimizin gayesi yapmalıyız.

Yani ben arz ediyorum ki gerek telli ve gerek telsiz telgraflardan anlaşılıyor ki uygulamalara şahit oluyoruz. Bundan dolayı vakit kaybedilmeden ve eğer mümkünse milleti daha ziyade temsil edecek bir heyetin vereceği yetkiye ve kuvvete dayanarak yahut ona vakit yoksa doğrudan doğruya bir hükümet heyeti bu işe girişmelidir. Tarihi hatıralarla, duygularla ve uygulama kabiliyeti olmayan birtakım hayallerle kendimizi aldatmayalım. Herkes vicdanında karar vermiş olduğu kanaate göre hareket etmelidir. Umarım ki hazır bulunanlardan hiçbir kimsenin namusundan, hamiyetinden şüphe edilemez. Bunun için ben hiçbir isnat altında kalmaktan korkmayarak kanaatimi açığa vuracağım.

Osmanlı Devleti, çöküşümüzün başından beri tam bir istikla- le mazhar olamamıştır. Çok yazık ki bu son 100 yıllık tarihimize kapitülasyonlar istiklalimize pek ağır bir ayak bağı olmuştur. Avrupa'dan her ne şekilde yardım istedikse, gerek mali gerek idari ve gerekse siyasi, daima çıkarlarımızdan büyük zararlara ve istiklalimizden ağır rehinlere mecbur olduk ve istiklalimizi de vehimden ibaret bir hale soktuk. Bunu inkâr etmemeliyiz. Bugün son 10 yıl içinde yaptığımız hatalar, bilhassa genel savaştaki haller ve olaylar üzerine bu ağırlık daha çok arttı. Bize bırakılacak olan memleketlerimiz için tam bir istiklal verilse acaba asri bir devlet kurmak için lazım gelen maddi ve manevi vasitalara ve unsurlara malik miyiz, değiliz.

Eğer galip zümreye karşı savaşa girmemiş ve hatta onlarla müt-tefik bulunmuş olsaydık belki bugün bize yardım eli uzatırlar ve biz de gücümüz yettiği kadar muvaffak olurduk. Fakat durum bunun aksinedir. Böyle bir yardımı bekleyemeyiz. Onun için ben o inanç-tayım ki Amerika'nın prensipleri üzerine bir Milletler Cemiyeti kuruldu ve yardıma muhtaç olan milletler için bir vekâlet usulü kararlaştırıldı. Manda ve himaye usullerini uzun uzadıya anlatma-ya hacet yoktur. Himaye, devletler hukukunda ve uygulamada bir devletin istiklalinden belirsiz bir süre için vazgeçmesi anlamına gelir. Himaye ediciye karşı bir şikâyet yeri kalmaz. Memlekette mil-li ve siyasi faaliyetin durması sonucunu doğurur. Halbuki manda (vekâlet) usulü böyle değildir. Yani manda usulü devletlerin ke-

faletleri altında mandater olarak bir devletin öbür devletin idaresini ele alması ve yardım etmesidir. Milletler Cemiyeti tarafından belli prensipler içinde tevdi olunan geçici bir vekâletten ibarettir. Vekâlet altına alınan milletin istiklali, esas itibariyle muhafaza edilmiştir. Zannetmem ki bugün 600 yıllık bir varlığı, medeniyeti ve ihmal edilmeyecek bir kültür seviyesi olan bir memleketin istiklali mahvedilebilirsin.

Bundan dolayı bana öyle geliyor ki bugünkü şartlar içinde biz bir yardıma muhtacız. Milletler Cemiyeti esas tüzüğü tarafından ihdas olunan şekli bir vekâlet aramak taraftarıyım ve bana öyle geliyor ki bu hususta uzun uzadıya müzakerelerle kaybedilecek vakit kalmamıştır."

Yusuf Ziya Bey:

"Bu mecliste o cihet bahis konusu olamaz."

Rauf Ahmet Bey:

"Herkes oyunu söylemekte serbesttir. Ben de öyle sanıyorum ki bugün hükümet Amerika'ya başvurarak insanlık âlemine ve bize karşı taahhütlerini yerine getirmeye davet etmeli ve bizim de haklarımızı savunarak her şeyden evvel milli birliğimizin korunmasına çalışılmalıdır. Ancak bu birlik sağlanmak şartıyla lazım gelen yardımın bir vekâlet şeklinde sağlanmasına çalışılmalıdır. Bu vekâlet meselesinin niteliği hakkında lazım gelen izahatı vermiştim. Bu esastan sonra mandaterin seçilmesi meselesi gelir. Milletler Cemiyeti esas tüzüğü vekâlet altında bulunacak milletlere mandaterler seçmek yetkisi vermiştir.

Avrupa yani galip zümre ne kadar dost ve müttefik olurlarsa olsun, tabii aralarında birtakım aykırı çıkarlar ve hatta rekabet vardır. Akdeniz'in doğu tarafında yalnız birisinin kesin üstünlüğüne, geçici bir süre için bile olsa, razı olamazlar.

Amerika'ya gelince: Onun hakkında bu düşünce akla gelmez. Halbuki Amerika Hükümeti bu meselede tamamen yabancı kalacak olursa Avrupa devletlerinin bize yapacağı en hafif muamele olsa olsa vekâlet şekli altında memleketimizi bölüşmekten başka bir şey olamaz. Halbuki bizim için memleketin birliği bir ölüm kalım meselesidir. Yalnız bir büyük devlet vekâleti almalı. Bunun için öyle sanıyorum ki ancak Amerika'nın bu vekâleti üzerine alması bizi Avrupa rekabeti tehlikelerinden kurtarabilir. Amerika eğer sözlerine sadık ve prensiplerinde hakikaten samimi ise böyle bir vekâleti üzerine alır ve kabul eder. Böyle bir vekâleti üzerine almasında bizim için büyük mahzurlar ihtimali yoktur. Amerika'nın

siyasi ananelerine göre böyle bir devlete başvurmanın istiklalimiz için, çıkarlarımız için tehlikeli olmayacağını gösterecek misaller vardır. Çin'de Yoks kargaşalıklarından sonra Avrupa'nın zorla aldığı tazminattan payına düşen kısmı yalnız o devlet idare etti. Küba'yı boşalttı. Hatta hayat seviyesi bize göre çok aşağıda olan Filipin adalarını 25 yıla varmayan bir işgalden sonra boşaltmaya hazırlanıyor. Onun için ben arzu ediyorum ki mümkün olduğu takdirde Amerika himayesini teessüs etmek (...)"

(Gürültü.)

Sadrazam Ferit Paşa:

(Ayağa kalkar gibi) "Himaye mi?"

Rauf Ahmet Bey:

"Hayır, yanlış söyledim. Amerika mandasını (...)"

Sadrazam Ferit Paşa:

"Rica ederim, himaye bahis konusu olamaz."

Rauf Ahmet Bey:

"Hayır, hayır, Amerika mandası diyorum. Amerika bu görevden katiyen çekindiği takdirde, ki bence olmayacak bir ihtimaldir, hiç olmazsa bütün nüfuzunu kullanarak büyük devletlerden birinin, yalnız bir devletin, mesela İngiltere'nin bu vekâleti üzerine almasına, Osmanlı vatanının hayati birliğinin bozulmamasına, bizi Avrupa rekabetinin tehlikelerinden kurtarmaya muvaffak olmalıdır. Hükümetimizin, bütün milletin gayretleri bu gayeleri sağlamaya dönük olmalıdır. Arz edeceklerim bundan ibarettir."

Yusuf Ziya Bey:

"Bu teklif bu mecliste müzakere edilemez. Meclisin yetkisi içinde değildir."

Rauf Ahmet Bey:

"Hükümetin yapması lazım gelen şeylerden bahis olunacaktı. Benim kanaatim bu merkezdedir."

Yusuf Ziya Bey:

"Bu hükümetin vazifesine ait bir meselesidir. Burada münakaşa edilemez."

Sadrazam Damat Ferit Paşa:

"Münakaşa men ediliyor efendim."

Hurşit Paşa:

"Basından Velid Bey."

Velid Bey:

"Efendim, söz hakkımdan vazgeçiyorum."

Hurşit Paşa:

"Darülhilafetül Aliyye medresesinden Ahmet Hamdi Efendi."

Ahmet Hamdi Efendi:

"Çekimser kalıyorum."

Hurşit Paşa:

"Vahdet-i Milliye'den (Milli Birlik) Hamit Bey."

Vahdet-i Milliye heyeti adına Hamit Bey:

"Vahdet-i Milliye'nin görüşleri şundan ibarettir. İzmir vilayetinin işgalini kesinlikle reddederiz. Gerek Anadolu'da gerek Rumeli'de çoğunluğu Müslüman olan vilayetler bölünme kabul etmez. Gerek manda suretiyle gerek başka suretle olsun, çeşitli devletlerin idaresine verilemez. Bunlar, bir bütün teşkil etmiştir. Bunlar, birbirinden ayrılamaz. Şu halde, Wilson Prensipleri gereğince Osmanlı Devleti'nin idaresi altında kalmaları ve istiklale sahip olarak bulunmaları icap eder. Hak ve adaletin iktizası budur. Eğer şayet mandaya lüzum olursa hepsinin birleşmiş ve bir kitle olarak bir mandater tarafından desteklenmesi ve yardımı ancak kabul olunabilir."

Üniversite Hukuk Fakültesi adına Salahaddin Bey:

"Hükümetin takdir edeceği meselelere karışmamalıdır."

Hurşit Paşa:

"Müzakerenin ihlal edilmemesini rica ederim."

Vahdet-i Milliye heyeti adına Hamit Bey:

"O suretle geçici bir süre için büyük hükümetlerden birisinin yardımı suretiyle idare olunması -eğer bundan başka bir çare yoksa- kabul edilebilir. İkincisi, hilafet meselesinin önemini iza ha hacet yoktur. Fakat hilafet de, yüksek malumları olduğu gibi, istiklalle olabilir. Tabii bu taraf da dikkate alınarak istiklale son derecede iki elimizle sarılıp yaşayacağız ve bunu sağlamak, dola yısıyla hilafeti tamam olarak muhafaza etmek icap eder. Halbuki bazı yabancılarca hilafet Kureyşlilere aittir, deniliyor. Fakat bu, var it değildir ve reddedilecek bir şeydir. Hilafetin ne suretle Osmanlı padişahlarına geçtiği herkesçe bilinmektedir. Zorla alınmış bir hi lafet değildir. Şu halde hilafet ne zorla alınır ne de zorla verilir ve bu da, Babıâli'nin notasında ileri sürüldüğü gibi, barış konferan sında halledilecek bir mesele değildir."

Yalnız efendim bir taraf var. Başlangıçta, 12 Şubat tarihinde verilen bir notayla sonra hariciyeden barış konferansına yazılan telsiz telgraf arasında hayli aykırılık görülüyor.

Halbuki Wilson Prensipleri'nden bizim ayrı kalma(ma)mız gerekiyor. Bizi kurtaracak olan Wilson Prensipleri'nin unutulmayıp tamamen ve haklı surette uygulanmasıdır. Notaların yazılmasına dışişlerinde eski elçilerden derhal dışişleri memurlarından ve iktidar sahiplerinden bir komisyonun nezaret etmesini teklif ediyorum ve bu usul, zaten gerek Fransa'da gerek İngiltere'de ve gerek İtalya'da kabul edilmiştir. Bu cihet, bizde kabul ve tatbik edilecek olursa notaların daha bir danışmayla yazılmasını sağlar. Bundan başka milleti temsil edecek bir heyetin süratle davetini ve sayın arkadaşlarımdan bazılarının teklifleri gibi, ayrıntılar kararlaştırılmak üzere de -ayrıntılar hakkında bir şey arz etmiyorum- başka bir heyetin teşkilini teklif ediyorum."

Hurşit Paşa:

"Sıra Trabzon Hakları Müdafaa Cemiyeti'nden Ömer Fevzi Beyefendi'nindir."

Ömer Fevzi Bey (Trabzon Hakları Müdafaa Cemiyeti adına):

"Bu yüksek meclisin kuruluş maksadı her ne suretle olursa olsun bugün milletin mukadderatı hakkında bir oy ve düşünce açıklamak hakkını taşımaktır.

Uçurumun kenarına gelmiş olan millet, kendi mukadderatını ancak kendi kalbinden, kendi duygularından doğan bir heyet tarafından verilmesini ister. Şimdiye kadar bizde geçerli olan gelenekler, hükümetin başka yoldan gitmesi, milletin duygularının dağılık bir surette çeşitli cereyanlarla idare etmesiyle gelip geçmiştir.

Bugün görüyorum ki yine o gelenekten vazgeçmedik. Halbuki bu geleneği derhal bırakmak zorundayız. Çünkü milletin hangi yoldan gideceğini tayin etme zamanı geldi. Bu hükmü kim verecek? Eğer verilecek oylar sadece şimdiki vekiller heyetinin güveni haiz olduğu niteliğinde ise ve vereceği oy milletin mukadderatına ait ise, bu hakkı taşımamaktadır. Bunu tayin edebilmek için her halde bugün milletin düşünce ve duygularına başvurmak lazım gelir.

Bugün hükümet makinesiyle millet makinesi ayrı yoldan gidemez. Bu iki makineyi bir yere getirerek Türk'ün arabasını dağlardan aşmak lazım gelir. Bunu birleştirmek için herhalde milli bir şûraya ihtiyacımız vardır. Milli şûranın faydası hükümeti savunucu dilinden kurtarıp dava edici dili kullanmasına bir kurtuluş çaresi olacaktır.

Hükümetin dili, yalnız savunma halinde kalıyor, Avrupa hükümetlerine karşı ancak bu dili kullanabiliyor. Millet ise, geniş bir

dile maliktir. O, savunmasının ne yolda olabileceğini daha kesin yollardan giderek verebilir. Davacı dili geniştir. Bu dili, bugün ictibas etmek zorundayız. Bu dili kullanmak için muhakkak milli şûranın kurulması gereklidir. Bu milli şûranın başka bir faydası da milletlerin siyasete hâkim olduğu böyle bir zamanda, şu genel inkılap cihanında millet, aynı seviyede bulunan öbür milletlere hitap etmek faziletini kazanır. Biz bunu belli etmedikçe yalnız hükümet diliyle, kaynağını, yerini millettten almaya bir dille hitap ettikçe Avrupa kamu düşüncesinde bir yer tutamayacağımızı görüyoruz.

Bu şûranın kuruluşu milletin aynı zamanda düşünce ve duyguları için de bir toplanış, bir bağ olur. Yalnız İstanbul kamu düşüncesini dikkate almamalıdır. Bilhassa sinesinde felaketi çekmek tehlikesine uğramış olan vilayetleri düşünmelidir. Onlar bir bağ, bir toplanış görmek istiyorlar. O toplanışı, duygu ve düşünceleri bulmak için milli şûra görmek istiyorlar. Bu vücuda gelmezse taşranın duygu ve düşünceleri üzerinde dolaşan sağanaklar fırtınalar meydana getirebilir.

Bu ciheti sayın heyetinizin, yüksek meclisin dikkat görüşüne arz ederim. En mühim nokta, işte burasıdır. Bunun için milli şûranın kuruluşu ve bunun kalbinden doğacak bir heyetin, bir kabinenin vücuda gelmesi lazım gelir. Yoksa burada ileri sürülen düşünceler hakkında eğer oy almak isteniyorsa bunu hepimiz vermiş olalım, ne faydası var? Hakikate doğru gitmek ve hakikat tarafını tutmak lazımdır. Bu hakikat ise ancak kendi mukadderatını milletin tayin etmesidir. Bunu tayin etmek için de milli bir heyet vücuda gelmelidir. Ben, bu kanaatteyim."

Hurşit Paşa:

"Sıra milli kongreden Hüsnü Beyefendi'nindir."

Hüsnü Bey (Milli Kongre adına):

"Bugünkü tehlikeye karşı alınması gereken tedbirleri düşünmek ve bunun icap ettirdiklerini uygulamak ve yürütmek üzere bir milli şûra kurulmasını teklif ve arz ediyorum. Bu pek büyük badirede beş on kişiden ibaret olan kabinenin -gerek ahlak ve anlayış ve gerek tecrübe itibariyle ne meziyet ve yüksek nevide olursa olsun- memleketi kurtaracağı kanaati millette yoktur. Vilayetlerden birbiri ardınca gelen ve temasta bulunduğumuz kimselerin çoğunluğu bir milli şûranın kurulmasında ısrar ediyor ve birlik halinde bulunuyor.

O cihetle milli şûra teşkili için acele olarak bir komisyon kurulmalıdır. Hem de tam temsil. Gerçi bu öyle bir günde iki günde olamazsa da, öyle bir halde tam temsil hasıl olması için komisyon derhal vazife görmeye başlamalıdır. Ben bunu arz ediyorum."

Hurşit Paşa:

"Sıra Hürriyet ve İtilaf Fırkası'ndan Sadık Beyefendi'nindir."

Sadık Bey (Hürriyet ve İtilaf Fırkası adına):

"Benim arz edeceklerim yazılıdır. Vekâleten Abidin Bey okuyacaklar (...)"

(Abidin Bey aşağıdaki gibi okur)

"Ulu emrine uyan padişaha şükran arz etmeyi bir vatan borcu bildikten sonra, İstanbul'da ve gerek taşradan 400'e yakın şubeleri bulunan Hürriyet ve İtilaf Fırkası adına ve partinin başkanı sıfatıyla aşağıdaki düşünceleri arz ederim:

Geçmişten bahsetmek faydasız olacağı için bundan kaçınacağım. Hele mütarekeden evveli, nefret diliyle anılmaya bile layık değildir. Mütarekeden bugüne kadar geçen zamanlarda savaş sebebiyle öbür suçluların cezalandırılması hususunda üç kabine tarafından gösterilen zaafı da eleştirmeyeceğim. Yalnız birinci kuruluşunda partimize mensup olarak telakki edilen Ferit Paşa Kabinesi başlangıçta biraz azim ve istidat eseri gösterir gibi olduğu halde, nihayet memleketimizde adaletin yürütülmesinden şahsen zarar göreceklərini tahmin edenler eski teşkilat ve çeşitli vasıtalarla hükümeti tereddüde sevk etmeye, kabinede partimizin mesleğini takip hususunda acele eden üyelerimizin oylarını işe yaramaz hale mahkûm bırakmaya muvaffak olmuşlardır. İcraatımızı bekleyerek bir müddet vakit geçiren uygarlık dünyasının aleyhimizdeki beklenmeyen son hareketlerinin mühim sebeplerinden biri de bu olsa gerektir. Burada bahsi program dışında olan başlangıçtaki sebepler pek çoktur ve geçmiş geleceğe o kadar bağlıdır ki içinde bulunduğumuz an, onun ayırıcı sınırını teşkil eder. Şu halde yapılacak iş nedir?

Artık tehlike, gözümüze batacak bir mesafeye kadar yaklaşmıştır. Memleketimizin mukadderatı ve Allah saklasın tamamen bölünmesi bahis konusu oluyor. Olan ve olacağı düşünülen işgallere mukavemet edelim mi? Buna takatimiz var mı?

Gerçi Türkler ve Müslümanlar geri kalanlarının hayatını da din ve devletleri yolunda feda etmekten katiyen çekinmezler. Başlarında bulunanların bir işareti bunun için yeter. Bu işareti bugün her tarafta sabırsızlıkla ve büyük heyecanla bekliyorlar. Türkler her türlü yüksek vasıfları taşıyan bir millettir. Zaten biz

Müslümanlarda itaat zinciri vardır. Milleti hükümetine ve hükümet halifesine bağlı ve itaatlidir. Şu halde her haliyle tek vücuttur. Bundan ayrılmamak azminde sebat etmeliyiz.

Lakin din ve devlete bu derece sadık ve fedakâr olan masum ahalinin daha fazla kanını döktürmek ve kadınlarıyla, çocuklarıyla kalan nüfusunu vahşet ayakları altında çiğnetmek bilmem reva mıdır? Asya'nın çeşitli bölgelerinde oturan milyonlarca Müslümanlar da inanılır şekilde haber aldığımızı göre bizim için rahat ve huzurlarını tehlikeye koymak derecelerinde fedakârlığa kalkışmışlardır.

Yabancı gazeteler her tarafta ihtilallerin genişlemekte olduğunu yazıyorlar. Her zaman dışarıdaki dindaşlarımız bizi, İslam hilafeti makamını düşünmekten bir an uzak durmuyorlar ve her fedakârlığı yapıyorlar. Acaba bizim de hem de dışarıda bizim için nüfus çokluğuyla bir servet, bir kuvvet teşkil eden Müslüman hayatının mahfuz kalmasını düşünmek karşılıklı bir vazife değil midir? İslam düşüncesinin genel taşkınlığı karşısında İtilaf Devletleri'nin medeni ve insani görevi daha ziyade ihmal etmeyeceği ümidini açığa çıkarmakla beraber, bizim kendi vazifemize gelince bugünkü durumun ağırlık ve inceliği içinde belki yeni bir hayat kargaşalığı hazırlayacak olan maddî hareketlerden kaçınarak ağırbaşlılık ve akıl dairesinde hakkımızı istemek ve yeryüzünde bir barış unsuru olmaya çalışarak zavallı milletimizden başka Hindistan'daki dindaşlarımızın da çıkarı adına Osmanlı Devleti'nin pek eski ve tarihi hayırhahı (hakkında iyi şeyler isteyen) olan büyük bir devletin milleti, siyasi varlığımızı muhafaza etmek suretiyle yardım ve dostluğunu sağlamak uygun olacağı düşüncesindeyim."

Hurşit Paşa:

"Sıra Sulh ve Selamet Fırkası'ndan Ferit Paşa'nındır."

Ferit Paşa (Sulh ve Selamet Fırkası adına):

"Söz alan sayın kimselerin açıklamalarından bir şey alıyorum. O da, Sadrazam tarafından verilen izahatın gereği kadar yeterli olmadığıdır. Galip Kemali Beyefendi söyledikleri sözlerde hükümetin bölünmesinden bahsettiler. Bu nokta çok önemlidir. Eğer Galip Kemali Beyefendi'nin açıklamaları doğru ise o vakit alınacak tedbir başka türlü olmalıdır. Hükümetçe politika yönünden yapılması gerekli şeyler yapılmış da eğer başka hiç çaremiz kalmamışsa millet, tarihin zapt ettiği ırki asaleti son defa olarak göstermelidir. Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın beyannamesi pek edebiyatlıdır. Fakat bilmem ki böyle kanlar içinde yuvarlanmış olan

millet susmakla ondan kurtulacak mıdır? Vatandaşlarımızın hali bizi ağlatıyor. İşte orada, karşılık görmeden giren asker ırlara kadar saldırdı. Yarın bize yapmayacaklarını da hangi partiler garanti edebilir. Aynı program, aynı partiler (...) Bunların hepsi laftır laf. Artık birbirimizi aldatmayalım rica ederim. 328 [1912] yılında da Babîâlî'de yine böyle bir meclis oldu. Orada arz ettiklerim en sonunda Diyarbakır'a kadar gitmekliğime sebep oldu. Bugün meclisinizi beni kovabilir. Fakat ben hakikati söylerim. Partilerin programlarından bir şey çıkmaz. Partilerin birtakım programlarına, yalancı şeylerine aldanmayalım. Hükümet, milli iradedenden doğmuş bir hükümet olsun. Geçsin milletin başına, padişahın etrafında ya derdimizi anlatalım ya ölelim."

(Alkışlar)

Hurşit Paşa:

"Sıra Adana Milli Hakları Müdafaa Cemiyeti'nden Ali Cenani Beyefendi'nindir."

Ali Cenani Bey:

"Efendim, ben vazgeçtim."

Hurşit Paşa:

"Sıra İzmir Milli Hakları Müdafaa Cemiyeti'nden Câmî Beyefendi'nindir."

Câmî Bey:

"Efendim ben İzmir Osmanlı Hakları Cemiyeti adına arzlarda bulunacağım ve İzmir vilayetinin merkezi ve Türk kısımlarıyla Menteşe ve İzmir sancaklarında meydana gelen olağanüstü hali (...)"

Hurşit Paşa:

"Azıcık müsaade buyurur musunuz?"

Bu meclisteki müzakere usulüne ve haline göre el çırpma gibi veyahut birbirine itiraz etmek gibi şeyler program dışı olduğu için yapılmamasını rica ederim."

Câmî Bey (devam ederek)

"Orada meydana gelen halleri arz ediyorum: Sayın Ayan üyelerinden Seyyid Beyefendi layık olduğu gibi arz ettiler. Orada meydana gelen işgalin nasıllığı, Osmanlı memleketinin çeşitli yerlerinde görülen çeşitli işgaller niteliğini taşımamaktadır. Akdeniz'in doğu bölgesinde birtakım emeller besleyen devletler, daha önce kendilerine çizmiş oldukları sınır bölgelerine girmiş oluyorlar demektir ve bunun için orada meydana gelen asayişsizliği ileri sürdüklerini görüyorum. Eğer sayın kabine üyeleri almış oldukları tedbirler hakkında bize izahat vermiş olsaydılar bu asayişsizliğin derecesini

ve Birinci Ferit Paşa kabinesinin bu asayişsizliği ima eder yolda bazı tedbirlere kalkışmış olması sebeplerini soracaktım. Ben, kabinenin bu husustaki vereceği izahlara dayanarak bu sualleri soruyorum ve Seyyid Bey'den sonra fazla tafsilata hacet görmüyorum."

Hurşit Paşa:

"Sıra Doğu Vilayetleri Milli Hakları Koruma Cemiyeti'nden Süleyman Nazif Beyefendi'nindir."

Süleyman Nazif Bey (Doğu Vilayetleri Milli Hakları Koruma Cemiyeti adına):

"Memleketin her tarafına ruhen aynı samimiyetle bağlı olduğum için onlar için de üzüntülerimi açıklamakla beraber, yalnız Doğu vilayetleri hakkında bazı şeyler arz edeceğim. Sadrazamın bildirilerinde Doğu vilayetlerinde bulunan Ermenilere geniş ölçüde bazı imtiyazlar verileceği vaat ve taahhüt buyruluyor. Bu vaat ve taahhüdün yerine getirilmesinin ne kadar mühim olduğunu bazı istatistikler ve tarihin delilleriyle arz edeceğim. Doğu vilayetleri (...) vilayat-ı sitte (altı vilayet) (...) [adıyla anılmaktaydı]. Sonra Doğu vilayetleri adı altında genişletildi. (...) Burada Müslümanlar ile Hristiyanlar oturmaktadırlar. Yine Avrupalıların yapmış olduğu resmi istatistiklerle muhakkaktır ki savaştan evvel orada dört milyon İslam ahaliye karşılık 600 bin Hristiyan vardı. Savaştan evvel yüzde ondur. Savaştan sonra bu oranın yüzde beşe indiği görülmüştür. Doğu vilayetlerinin Erzurum ve Bitlis vilayetlerinde Türkler çoğunluktadır. Diyarbekir ve Elaziz'deki Hristiyanlara gelince bunlar yalnız Ermeni değil, Süryanî, Geldanî, Nasûrî olanlar da vardır. Bu Nasûrîlerin evvelce Kürtlerden Hristiyan olduğu söyleniyor. Demek ki Ermeniler orada yüzde beş derecesinde değil, nihayet yüzde üç buçuktan fazla değillerdir.

Eğer buralardaki Ermenilere geniş ölçüde imtiyazlar verilecek olursa yalnız ezici çoğunluğu teşkil eden Müslümanların değil, Hristiyan unsurların da haklarına tecavüz edilmiş oluyor ve o unsurlar buradaki temsilcilere de başvurdular ve dediler ki 'Biz herhalde Osmanlı idaresinde kalmak istiyoruz. Ermenilere gitmeyiz. Çünkü onlar bizi imha edecekler'. Buna göre bu imtiyazların verilmesi kabil değildir. Eğer kabil ise, bu vaat ve taahhüdü geri alınız. Eğer geri alınamazsa buna karşı yalnız bir çare bulunabilir. O da memleket arazisinin her kilometre karesine ne kadar ahali düşecek buna göre arazi taksim olunmalı. Ermenilere rastlayacak arazideki Müslümanlar mübadele yoluyla bize rastlayacak yerlere nakil olunur. Bu suretle hem Sadrazamın vaadi tamamıyla yerine

getirilmiş olur hem de aramızda büyük imtiyazlara sahip bir unsurdan kurtulmuş oluruz. Eğer hakikaten oralarda sükûn ve hakka riayet isteniyorsa uygulanacak biricik çare budur.

Avrupa'nın bize karşı bir düşmanlığı vardır ve bu düşmanlık eskiden, beridir. Gerçi Kırım Savaşı'nda İngiltere'nin yardımını gördük, Fransa'nın yardımını gördük. Paris Antlaşması'nı yapanlar ve daima bizi savaşa sevk etmiş olanlar, 93 (1876) seferini açanlar ve Hristiyan unsurları bize karşı ayaklandırıp istiklale kavuşturmak isteyenler bunlardır. Bunun için birbirimizi aldatmayalım ve unsurları uzlaştırma gibi mana ifade etmeyen sözleri söylemeyeelim. Başka bir şey kaldı ki, o da Avrupa'nın barış kongresinde idam kararını bildirmeden ilanını fena görüyorum. Bunun için de Sadrazamdan altı vilayet halkı namına rica ediyorum. Çünkü bize birçok telgraflarla da başvurulmuştur. 1895 yılında çıkan Ermeni olayında Gladston'un ve İngiliz parlamentosunun baskısıyla hareket eden Lord Salisbury de oralara askeri kuvvet sevk olunmasını demişti. Lord Salisbury'nin o vakit söylediği bir söz var; Lord diyor ki 'Zırhlılarımızın İskenderun Körfezi'nden atılacak olan gülleleri hiçbir vakit Ararat Dağları'na düşemez'.

Şimdi eğer orada hakikaten bu karar verilmişse istenildiği kadar daha evvelden işgal kuvvetleri göndersinler. Orada savaşçı olmasa bile savaşı sever kuvvetli bir unsur vardır ve o bölge askeri hareketlere elverişli değildir.

Gerçi 200-300 bin [kişilik] kuvveti imha suretiyle oraları alınıbilir ve ondan başka da çare yoktur, sakıncaların birincisi bu (...) İkincisi de oraları Rusya ile sınırdır ve Bolşevikliğin girmesi için bir gelişme sahası vardır ve emin olsunlar ki orada bulunan Müslümanlar eğer böyle bir şeye kalkışırlarsa Rus Bolşeviklerinin de öncüleri olurlar.

Bundan dolayı bunları sayın hükümetiniz, halkın duyguları adına Avrupa'ya arz etmelidir. Galip Kemali Beyefendi'nin söylediklerinden bir fıkra hatırıma geldi. Galip Kemali Bey, Hristiyanlar hakkında yapılan göç ettirilme ve öldürülme muamelesinden dolayı bize ceza verilmek isteniyor, dedi. Halbuki, hakikat böyle değildir.

Ermeni eski patriği Ohannes Arşaruni Efendi 22 seneden beri dostumdur. Geçen gün sokakta bana rastladı ve çoğunluk nüfus hakkında yazmış olduğum istatistik hakkındaki yayınlarımı teyit edecek açıklamalarda bulunmakla beraber bu, adalet meselesidir, dedi ve ben kabul ettim.

Esasen Milli Hakları Müdafaa Cemiyeti kurulduğu zaman biz Avrupa'ya başvurduk ve her kim olursa olsun, Avrupa'dan, Amerika'dan tarafsız bir heyet gelsin, Doğu vilayetlerinde ilk önce silaha başvuran ve teşebbüs edenler Ermenilerdir. Çünkü 15 bin asker devletten aldıkları silahlarla Rus ordusuna katıldılar ve Van, Muş taraflarında ilk önce katliama başladılar ve mesela bugün Muş Milletvekili İlyas Sami Efendi hapishanede çıldırıyor, fakat öteki Van Milletvekili Papasyan Efendi buralarda serbest geziyor.

Diğer taraftan eğer Avrupa bizim tahkikatımızdan emin değilse biz, Doğu vilayetleri halkı adına arz ve taahhüt ediyoruz ki Padişah Hazretleri, Avrupa'dan gelecek olan tahkik heyeti hakkında ne karar verirse itirazsız kabul ediyoruz. Teklifimizin biri budur. Bunun için bu tehlike lütfen Avrupa'ya hatırlatılmalı. Çoğunluğu yüzde üç, yüzde üç buçuk olan Ermenilere hiçbir vakit oralarda imtiyaz verilmez. Eğer cemaat teşkilatı bahis konusu edilirse, onlar esasen eskiden beri mevcuttur. Ve milliyetleri vardır, mabetleri serbesttir ve nispi temsil kendilerine verilmiştir. Bunlar dışında hiçbir şey istemeye hakları yoktur. 20. yüzyılın ilk savaşı olan Transval Savaşı ilan edildiği zaman cumhurbaşkanı gayet güzel bir söz söylemiş ve 'Eğer bizim istiklalimize İngiltere bir bedel verecek ise, öyle bir bedel verecek ki kâinatı kapsayacak' demişti ki bunu zaman teyit ediyor. Doğu vilayetleri Avrupa'ya Transval'dan daha uzakta (değildir). Çünkü Transval ile Avrupa arasında deniz vardır ve Transval'ın bütün halkı listeye göre -kadın erkek dahil olduğu halde- Doğu vilayetleri iki misli silahlı asker çıkarır. İnsanlığı refaha kavuşturacak yerde Piyer Lermit ruhuyla hareket ederek orada uzun yüzyıllar ayıplanacak şeyler yapılmamalıdır. Buna kalkışmamalarını orada bulunan bütün Müslümanlar adına rica ederim."

Sadrizam ve Hariciye Nazırı Damat Ferit Paşa:

"Beyefendi. Eğer bu yüksek düşüncelerinize dair şimdiye kadar bir muhtıra vermiş iseniz onu ararım. Eğer vermemiş iseniz bu hususta süratle bir muhtıra vermenizi rica ederim."

Doğu Vilayetleri Milli Hakları Savunma Cemiyeti Delegatesi Süleyman Nazif Bey:

"Takdim ederim efendim."

Hurşit Paşa:

"Sıra Milli Ahrar Fırkası'ndan Refik Beyefendi'nindir."

(Refik Bey, aşağıdaki yazıyı olduğu gibi okur)

"Mütarekeden sonra yapılan işgallere ilave olarak Anadolu'nun birçok kısımları son haftalar içinde İtalyan ve Yunan birlikleri tarafından işgal edilmiştir. Babiâli'ye verilen notalarda Mütareke sözleşmesinin yedinci maddesi hükümlerine göre vaki olacakmış gibi gösterilen ve gün geçtikçe genişleme, şiddet ve açıklık peyda eden bu işgallerin hakiki mahiyeti, ilhaktan başka bir şey değildir. Damat Ferit Paşa Kabinesi'nin istifasına sebep olan ve kısmen kendi kusurlarından doğmuş bu acı ve facialarla dolu hali, İkinci Damat Ferit Paşa Kabinesi'nin 19 Mayıs 1919 tarihli Padişah yazısında ferman buyrulduğu gibi devlet ve millet haklarının bütünlüğünün korunması haline getirebileceğine inanmıyoruz.

Padişahın bütünlüğünün korunmasını emir ettikleri devlet ve millet haklarını maddeten ve fiilen hiç haline getiren bugünkü durumuyla, Babiâli'nin son zamanda Paris Konferansı'na çektiği telgraf-ta yazılı olduğu gibi Edirne'yi de kapsayan Trakya'nın ve Arabistan sınırından Karadeniz'e kadar uzanan bütün Anadolu'nun hükümetin notasından başka bir yerde mevcut olmayan Ermenistan'a değil, yalnız Ermenilerin çoğunluk teşkil ettikleri yerlerde geniş idare muhtariyeti bahş olunmak şartıyla Padişahın doğrudan doğruya hâkimiyetleri altında kalması şekli arasında, İtilaf Devletleri'nin kabul ve ilan ettiği Wilson Prensipleri'nin metni ve ruhu dairesinde mülki ve milli birlik sağlanmasına yönelmiş ve onu kefalet altına alan ortalama şekillere, yani Türkiye için bir ve ayrı idare vekâleti sağlanmasına hemen girişmek, kurulmasını istediğimiz yeni hükümet için bir ilke, kaçınılmaz bir vazife olmalıdır.

Şu halde, her şeyden evvel bugünkü kabine yerine durumun icabına uygun ve kamunun itimadını taşıyan bir hükümetin vakit kaybedilmeden vazife görmeye çağırılmasını Padişah'tan istediğimiziz ve dilediğimiziz arz edilmesi rica olunur."

Hurşit Paşa:

"Sıra, Sosyal Demokrat Fırkası'ndan Hasan Rıza Beyefendi'nindir."

Hasan Rıza Bey:

"Efendim, bu mecliste Sosyal Demokrat Fırkası adına söz söyleyebildiğimden dolayı teşekkür ederim. Malumunuzdur ki milletler insanlardan doğmuş, insanların çeşitli içtihatlarıyla hasıl olmuş bölümlerdir. Bundan dolayı bu bölümlerin meydana gelmesi insanlığın yükselmesi sonucunu doğurur. Bu yükseliş, malumunuzdur ki insan topluluklarında, insanların işlerinde bir şey emreder ki o da hak ve hakikatin tanınması, haksızlığın cezalandırılması-

dır. Fakat hak ve hakikatin tanınması mutlaka cezalandırmayla olmaz. Haklı kimselerin çoğalması da tabii hakkı sağlar. Bunun için Wilson Prensipleri'nin bugünkü zamana uygulanması sırasında görülen bazı münasebetsiz haller, herhalde mutlaka Wilson esasları düşüncesinden gelmemiştir.

Wilson sosyal demokrattır ve sosyalistler her suretle milletlerin savunmasına hizmet ve hüküm ederler. Bu suretle yüksek meclislerinde çok söylemek rahatsız etmeye sebep olacağından sözü uzatmaya hacet görmüyorum. Bundan dolayı emir buyrulduğu gibi partim namına milli teşebbüsümüzü arza cüret ediyorum. Malumlarıdır ki bir milletin mukadderatının tayini o milletin fertleri arasında adaletin yayılmasıyla olur.

Vakit ister geçmiş olsun veya olmasın adalet ve hak her yerde top ve tüfekten daha evvel gelir, top ve tüfek bir noktaya kadar gider, bununla beraber bir noktada hak ve adalete dayanır. Yalnız insanlığın çeşitli millet ve kavimlerinde mevcut olan düşünce ayrılıkları sebebiyle Hazreti Âdem zamanından beri devam eden birbirleriyle vuruşmaları işi, sonuna kadar gidecektir.

Buna -engel olmaya- ne Wilson Prensipleri ne öbür prensipler muvaffak [olabilirler]. Bundan dolayı, kararın neticesini arza cüret edeyim. Burada mevcut sayın arkadaşlarımız tarafından yüksek Meclise arz olunan çeşitli maddelerin ve kararların mahiyetleri bizce malumdur. Buna, kesin bir sonuç verilmek gerekir. O kesin sonuç da mutlaka bu memleket ve milletin, yani bu masum Türklerin savunulmasıdır. Çünkü sosyalistler Türklerin aleyhinde değil, lehindedirler. İyi bilmeli ki kötü bir azınlığın yaptığı işlerle bütün masum Türk milleti itham edilemez.

Yalnız, bunu savunmanın yolunu bilmeli, bunu savunmak için gerekli vasıtalarla donatılmış olmalı. Yüksek malumlarıdır ki halen bir sayın kabineye malikiz ve burada huzurlarıyla şereflediğimiz sayın kimselerin yüksek düşünceleri zaten bizce ve herkesçe bilinmektedir. Bu yüzden benim partim adına arz etmeye cüret ettiğim mesele, yalnız bir noktada kalır. O da zaman geçmek üzere bulunduğundan cereyan eden olaylar için -hatta İstanbul dahil olduğu halde- bir an evvel gerekli vasıtaların hazırlanmasını ve Türk milletin masum olduğunun fazilet ve kemal sahiplerine ve bilhassa Wilson'a duyurulmasını rica eder ve sözüme burada son veririm."

Sadrazam Damat Ferit Paşa:

"Burada -gerek lehimizde ve gerek aleyhimizde olsun- lütfen söz söyleyenlerin açıkladıkları düşüncelerin hepsini millet ve

memleketimizin çıkarına sayar, onun için hepinize teşekkür ederim. Meclisimiz son buldu."

Saat 5, dakika 35.

* * *

Bu tutanak dikkatle incelenirse, düşüncelerin çoğunlukla iki noktada toplandığı göze çarpar:

1. Sadrazam tarafından genel durum hakkında kesin ve açık bilgi verilmediği için gerekli tedbirlerin ne olacağı konusunda la-zım gelen düşüncelerin veya düşünülecek çarelerin belirtilmesine imkân yoktur.

2. Hükümet, milli bir dayanaktan mahrumdur. Bu yüzden Türk milletinin sesini duyurmaktan uzaktır. Onun politikası bu bakımdan milli bir politika olamaz. Şu halde, vilayetler temsilcilerinin de katılacağı, buna karşı idari unsurların bulunmayacağı milli şûra toplanmalı ve milletin mukadderatı hakkında kararı o vermelidir. Esasen İtilâf Devletleri böyle milli dayanaktan mahrum bir heyetin değil, ancak Türk milletinin sesine itibar edecektir.

Böylece, evvelce Milli Kongre'de beliren milli şûra düşüncesi, kuvvetli bir akım olarak meydana çıkmış oluyordu. Damat Ferit Paşa, hazırlanan müzakere programından da anlaşılacağı gibi, aslında kendi sakat politikasından başka bir yol tutmak niyetinde olmamakla beraber, sadece bunun sorumluluğunu üzerinden atmak için bir Saltanat Şûrası'nı toplamış, ancak burada ummadığı sert tenkitler ve düşüncelerle karşılaşmıştır.

Üçüncü kongrede azınlığın desteklediği üçüncü düşünce ise, manda usulünün kabulüdür. Ancak bunun milli birlik bölünüp parçalanmadan tatbiki ve mandater olarak Amerika'nın seçilmesi, bu olmadığı takdirde nihayet İngiltere'nin bu görevi üzerine alması, lakin her halde birden fazla mandaterin bulunmaması isteniyordu. Müzakereler sırasında himaye sistemine şiddetle itiraz eden Damat Ferit Paşa'nın, manda sistemine itiraz etmediği görülmektedir.

Bununla beraber, milli bir şûra toplanması hususundaki ısrarlı düşünceler tesirini göstermiş ve böyle bir şûranın toplanma esaslarını tespit etmek üzere Ayan'dan Abdurrahman Şeref Efendi ile Maliye Nazırı Tevfik Bey ve Evkaf Nazırı Hamdi Efendi'den mürekkep bir komisyon kurulmasına karar verilmiştir.

İşte, kuruluşundan bu yana en buhranlı günlerini yaşayan Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durum budur. Bir meclis

*Halide Edip (Adivar)
Sultanahmet Meydanı'ndaki mitingde İzmir'in işgalini protesto ediyor
(23 Mayıs 1919)*

denetim ve desteğinden mahrumdur ve halkın iradesine başvurulamayınca, belli meslek gruplarından bazı kişilerin görüşlerine başvurulmuştur. Ortaya çıkan görüşlerin tam metni, virgülüne bile dokunmadan, yukarıdaki zabıtlardan verilmiştir.

İktidarda Damat Ferit Paşa bulunmaktadır. Sultan Vahdettin, meclisi kapatmış olduğu için, bu Hükümet bir meclis denetiminden uzaktır. İşler karışmaya başlayınca, sorumluluğu paylaşmak için bir Saltanat Şûrası toplanmıştır. Aslında bir "danışma" meclisi konumunda olan bu kurul, bir anayasal kurum olmadığı gibi, hiçbir yasal sorumluluğu da yoktur.

Buna rağmen hükümet, sanki bu şûra "manda yönetimine taraftar bir sonuca varmış gibi" bir değerlendirme yapmış ve Damat Ferit bu anlayışta bir tamim yayımlayınca Mustafa Kemal Paşa büyük tepki göstererek bir karşı bildiriyle kamuoyunu aydınlatma gereğini duymuştur. Ancak, hükümetin eğilimi açıkça belli olmuştur.

Gerçekten de bir süre sonra, 22 Temmuz 1920 Perşembe günü bu kez "Sevr Antlaşması imzalanсын mı" diye, Sultan Vahdettin'in huzurunda ve Damat Ferit'in başkanlığında bir Saltanat Şûrası daha toplanmış, Topçu Ferik Rıza Paşa'nın dışında herkes Sevr'in imzalanması yönünde oy kullanmış ve bunun üzerine de Paris'te bulunan delegasyona Sevr'i imzalama talimatı verilmiştir.

Bu Osmanlı heyeti, Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin bu emri üzerine, 10 Ağustos 1920 tarihinde Sevr Antlaşması'nı imzalamıştır. Ne var ki Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde kurulmuş bulunan Ankara hükümeti çok daha öncesinde, 18 Haziran 1920'de başta İtilaf Devletleri olmak üzere tüm devletlere, İstanbul hükümetiyle yapılacak anlaşmaların ve alınacak kararların Türk ulusunca ve onun tek ve gerçek temsilcisi Ankara hükümetince tanınmayacağını duyurmuştur. O nedenle Sevr ölü doğmuştur ve hiçbir zaman uygulanamamıştır.

Mustafa Kemal Paşa ile Babiâli Arasındaki İlişkiler

Mustafa Kemal Paşa Samsun'da karşılaştığı durumu İstanbul'a gönderdiği raporlarda anlatmıştır. Bu raporlardan da anlaşıldığı üzere Samsun'da, kentin içinde Rumlar çoğunluktadır. Buna karşılık Samsun livasında ise (ilçeler ve köyler dahil olarak bakıldığı zaman) Türkler büyük çoğunluktadır. Rumlar bir Pontus devleti kurma gayreti içinde, karşı kıyıda Rusya'daki Rumları bölgeye çekmeye çalışmaktadırlar. Türklere karşı bir bezdirme politikası izleyerek çete faaliyetlerini de yoğunlaştırmışlardır. 40 dolayında Rum çetesi, açıktan faaliyette bulunmaktadırlar. Türk halkı, hükümet kuvvetleri tarafından yeterince korunamadığı için, bazı Türk çetelerini desteklemek, hatta Trabzon'dan getirtmek zorunda kalmıştır. 13 Türk çetesinin var olduğu anlaşılmaktadır. İngilizlerin iddia ettiği gibi Türklerin Rumları katletmeleri gibi bir risk maddeten imkânsızdır ve bu iddia İngiliz oyunundan başka bir şey değildir.

Mustafa Kemal Paşa Samsun bölgesindeki eşkıya takibinde kararlılık gösterenlerin ödüllendirilmesi için defalarca yazdığını, bu maksatla Samsun Mutasarrıflığı'na ancak 100 lira gönderildiğini, o nedenle, İstanbul'dan ayrılırken kendisine verilen 1.000 liradan 300 lirayı Mutasarrıflığa verdiğini bildirmektedir.

Mustafa Kemal Paşa sadece Samsun'da değil, sorumluluk alanına giren hiçbir yerde azınlıklar için sözü edilen tehlikenin mevcut olmadığını, ancak buna rağmen tüm bölgede düzenin yeniden sağlanabilmesi için gerekli tedbirleri aldığını, gerekli tahsisatın bir an önce gönderilmesini istiyordu. İstanbul'da Vükela (Vekiller) Heyeti bu tür harcamalar için örtülü ödenekten yeterli miktarın acilen gönderilmesine karar verdi. Daha sonra da Harbiye Nezareti, Mustafa Kemal Paşa ve yanındakilere ödenek ve yolluklarının verileceğini, fakat eşkıya kovalamak türünden görevleri dolayısıyla,

seyyar da oldukları için, onlara yarı maaşları oranında zam yapılmasını önerdi. Vükela 1 Haziran günlü kararında bunu kabul etti.

Görüldüğü gibi bu tarihlerde Mustafa Kemal Paşa ile Babîâli ilişkileri normal sürmektedir ve ileri sürdüğü istekler pek zorluğa uğramadan kabul edilmektedir.

Mustafa Kemal-Babîâli İşbirliğinin Bozulması

Bu ilişkilerdeki ilk soğuma, Mustafa Kemal Paşa'nın görev alanı içinde bulunan Sivas'taki bir olay üzerine gelişir. İzmir'in işgali nedeniyle Sivas'ta bir protesto mitingi yapılmıştır (23 Mayıs 1919). Bundan telaşlanan Ermeni Patrikhanesi İngiliz Yüksek Komiserliği'ne şikâyetle bulunur. Bunun üzerine İngilizler de Sadaret'e başvurarak, Harbiye Nezareti'nin Sivas'taki askeri komutana doğrudan talimat gönderip, Sivas'taki Ermenilere bir kötülük gelirse, bundan doğrudan kendisinin sorumlu tutulacağı'nın bildirilmesini isterler. Bu notanın metni Sadaret'ten Harbiye Nezareti'ne, oradan da Mustafa Kemal'e 31 Mayıs'ta ulaşır ve Mustafa Kemal o tarihte Havza'dadır. Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa şikâyet edilen hususta soruşturma yapılmasını ve sonucunun ivedilikle bildirilmesini istemektedir. Yapılan soruşturmadan, azınlıklar için tehlikeli bir durum olmadığı anlaşılmıştır. Fakat bu arada aynı şikâyetle bulunan Adana'daki Fransız makamları Sivas vali vekilini, vilayeti işgal etmekle tehdit ederler.

Görüldüğü gibi, İtilaf Devletleri işgal alanını genişletmek için her fırsatı değerlendirmektedirler.

Mustafa Kemal Paşa bütün bunlara 3 Haziran'da çok sert bir yanıt verdi ve bu sert çıkışla birlikte soğukluk başladı. Mustafa Kemal Paşa verdiği yanıtta, azınlıkların güvenliği konusundaki sorumluluğu olduğu gibi İtilaf Devletleri'nin sırtına yüklüyordu. Millet, yurt bütünlüğünün dokunulmazlığına güvenilebildiği sürece, azınlıkların korkacağı bir şey yoktu ve kendisi bu konuda her türlü sorumluluğu üstleniyordu. Fakat İzmir bölgesinde görüldüğü üzere "Ulusal bağımsızlık ve varlığı yok etmeye yönelik ve yaşamı tehlikeye sokan davranışlar karşısında, ulusun heyecan ve üzüntüsünü ve buna dayanan ulusal gösterileri yasaklamak için kendisinde ve hiç kimsede güç göremediğini ve bu yüzden çıkacak olaylar dolayısıyla sorumluluk üstlenecek ne kumandan ve ne mülkiye memuru ve hatta ne de hükümet düşünebildiğini" bildiriyordu. Üstelik Mustafa Kemal Paşa bu yanıtını bütün kumandan,

vali ve mutasarrıflara da tamim etmişti. Bunlar İtilaf Devletleri'nin duymak istemeyecekleri ifadelerdi.

Mustafa Kemal Paşa aynı gün (3 Haziran) bir girişimde daha bulundu. Paris Konferansı'na Osmanlı delegelerinin de çağırıldığı'nın tamim edilmesi üzerine, beş komutan ile altı vali, vali vekili ve mutasarrıfa kişiye özel bir tel çekti. Bu telde, konferansa çağırının, ulusun gösterdiği genel dayanışma ve direnme kararlılığı sonucu olduğunu, bu mitingler sürdükçe İtilaf Devletleri'nin ulusumuza daha saygılı olacaklarını bildiriyordu.

Ne var ki, Yunanlar henüz İzmir'deydi ve Paris'e gidecek heyet ile ulusun istekleri arasında bir uyumsuzluk vardı. Bir kez Sadrazam Ermeni özerkliğini kabul ettiğini açıklamış bulunuyordu. Bunun kapsamı ve sınırı belli değildi. Ayrıca Saltanat Şûrası'nda çoğunlukla ulusal bağımsızlığın korunması ve ulus mukadderatının bir milli şûraya verilmesi istendiği halde, hükümetin dayandığı Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na mensup Sadık Bey, İngiltere'nin himayesini önermişti. Oysa bu iki görüşle ulusun arzusu arasında uyumsuzluk vardı. Ulusal arzu; birinci olarak devlet ve ulusun kesin bağımsızlığı, ikinci olarak da yurttta çoğunluğun azınlığa kurban edilmemesi yönündeydi.

Paris'e gidecek heyetin ulusal arzuya uygun davranmasını sağlamak üzere illerdeki ve illere bağlı yerlerdeki Müdafaai Hukuku Milliye (ulusal hakları savunma) örgütleri, bunların olmadığı yerlerde belediye heyetleri doğrudan Padişaha ve Sadrazama telgrafları çekerek söz konusu iki ilkenin ana şart olduğunu ve buna göre Paris'e gidecek heyetin savunacağı esasların ulusa "resmen ve açıkça" duyurulması istenmeliydi. Böylece İtilaf Devletleri de ulusun isteklerini duyacaklar ve heyetin de işi kolaylaşacaktı.

İşte 3 Haziran'da Mustafa Kemal Paşa'nın bu iki girişimi, ondan zaten kuşkulanın İngilizleri harekete geçirmeye yetmişti.

İngilizler Mustafa Kemal'e Karşı Harekete Geçiyor

Karadeniz Orduları Başkomutanı General Milne, daha 19 Mayıs'ta Mustafa Kemal'in neden Anadolu'ya gönderildiğini bir notayla sormuştu. Yukarıdaki gelişmeler üzerine 6 Haziran'da Harbiye'ye yeniden yazarak Mustafa Kemal Paşa ve maiyetinin derhal İstanbul'a geri dönmesini istedi.¹ Bundan iki gün sonra,

1 Bkz. Belge 40.

8 Haziran'da bu kez Yüksek Komiser Calthorpe Hariciye'ye aynı isteği tekrarlayan bir nota daha gönderdi.²

İngilizler ile Osmanlı Hükümeti arasında yazışmalar devam etti. Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa Milne'in notasına 8 Haziran'da verdiği yanıtta Mustafa Kemal Paşa'yı, kendilerinin bir şikâyeti üzerine bölgeye gönderdiklerini söylüyordu.³

General Milne'nin Mustafa Kemal'in İstanbul'a çağrılması için yazdığı mektup:

Belge 40

General Headquarters, Constantinople,

6th June, 1919

Your Excellency,

I have the honour to inform you that I consider the presence of General Kemal Pasha and his Staff in the provinces to be undesirable.

It is unsettling to public opinion at this juncture that a distinguished General and Staff should be travelling about in the country, and I see no necessity for their labours from a military point of view.

I request that you will order the immediate return to Constantinople of General Kemal Pasha and his Staff.

G.F. Milne, General,
Commanding-in-Chief,
Army of the Black Sea

*
* *

Harbiye Nazırı'na Karadeniz Ordusu Başkumandanı General Milne tarafından gelen 6 Haziran 1919 tarih ve 2097/33 sayılı ilişik İngilizce yazının tercümesi:

Harbiye Nezareti Merkez Dairesi

Yabancı Yazışmalar ve Tercüme Şubesi

1175

Devletli Efendim Hazretleri;

Kemal Paşa ile maiyetinin vilayetlerde görünmelerinin arzu olunmadığını arz ile iftihar kesb ederim.

² Bkz. Belge 41.

³ Bkz. Belge 42.

Bu sırada seçkin bir Paşa'nın maiyetiyle beraber memleket içinde dolaşması umumi efkârı rahatsız edeceği gibi askerlik bakımından da kendi mesaisine bence bir lüzum görülmemektedir.

Kemal Paşa ile maiyetinin derhal İstanbul'a dönmeleri için emir buyurmalarını talep ederim.

Karadeniz Ordusu Başkumandanı
General (Milne)

★ ★

Amiral Calthorpe da 8 Haziran'da aşağıdaki notayı gönderdi:

Belge 41

8 Haziran 1919
Hariciye Nezareti'ne
Ekselans,

1. Ekselanslarınıza bildirmekle şeref bulurum. Bazı kötü niyetli kişilerin huzursuzluk çıkarmaya teşebbüs ettikleri ve karışıklığa sebep oldukları hakkında Samsun Sancağı'ndan endişe uyandırıcı haberler bana kadar geldi.

2. Mustafa Kemal Paşa'nın bu hareketlerde liderlik rolü oynadığı sabit olmuştur.

3. Karadeniz Ordusu Başkumandanı tarafından Mustafa Kemal'in dönmesi için Türkiye Harbiye Nezareti'ne talimat verilmiştir.

4. Dahilde, bilhassa ırki ve dini mahiyette bir karışıklık olduğu takdirde bundan doğacak çok vahim neticelere dikkatinizi çekmek isterim.

5. Binaenaleyh kendilerinin idareleri altındaki bölgelerde vuku bulacak herhangi bir karışıklıktan şahsen mesul tutulacakları hususuna müteallik olarak derhal sivil memurların uyarılmalarını dilerim.

6. Sivas vilayetinde cereyan eden durum hakkında daimi surette tarafıma sık sık bilgi verilmesini de ayrıca arzu etmekteyim.

A. Calthorpe
Yüksek Komiser

★ ★

British High Commission, 8th June, 1919

To His Excellency,

the Minister for Foreign Affairs

I have the honour to inform Your Excellency that news of a disquieting nature has reached me from the Sanjak of Samsoun, where, it would appear certain ill-disposed persons are attempting to stir up trouble and cause disturbance.

2. Moustapha Kemal Pasha is stated to be playing a leading part in this movement.

3. Instructions have, therefore, been issued to the Turkish Minister of War by the General Officer Commanding-in-Chief, Army of the Black Sea, to relieve Moustapha Kemal of his post.

4. I desire to call Your Excellency's attention to the very grave consequences which would arise from any disturbances in the interior, particularly if they partook of an inter-racial and-religious character.

5. I request, therefore, that instructions be issued immediately to all civil officials concerned to the effect that they will be held personally responsible should any trouble ensue in the districts under their charge.

6. I further desire that I be kept closely informed of the situation obtaining in the Province of Sivas.

I have the honour to be Your Excellency's obedient Servant,

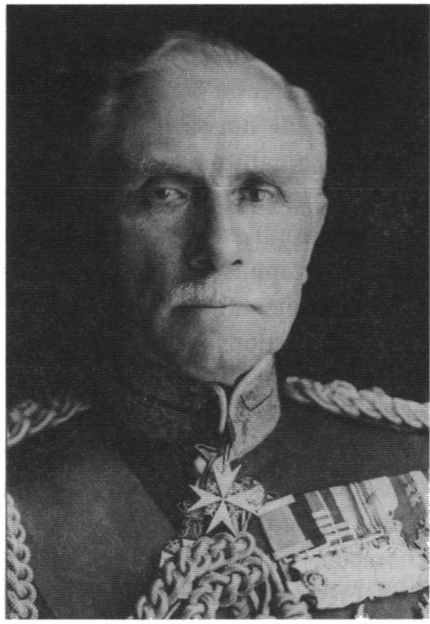
A. Calthorpe, High Commissioner

Şevket Turgut Paşa Milne'in notasına 8 Haziran tarihli şu cevabı verdi:

Belge 42

"Mustafa Kemal Paşa'nın 9. Ordu Kıtaaatı Müfettişliği'ne tayinine en müessir esbattan biri İngiltere Devleti Fahimesi Mümessili'nin Babîâlî'ye verdiği bir nota olmuştur. İşbu nota üzerine Sadrazam Paşa Mümessil-i Siyasi (Ryan!) ile görüşmüş ve bir müfettiş gönderceğini söylemiş ve bir güne itiraza da maruz kalmamıştır. Hususiyle o sıralarda karargâh-ı devletlerinin dahi silahların toplanılmadığı veya nakledilmediği hakkında birçok şikâyetleri vardı. Binaenaleyh hem bilcümle şikâyatın önünü almak ve hem de Hükümetin Mütarekename mucibince mesul bulunduğu asayiş ve inzibatı memleketi temin etmiş olmak için Heyet-i Vükelaca bitte-

zekkür memleket üç asayiş mıntıkasına taksim edilmiş ve her mıntıkaya bir de müfettiş tayin edilmiştir ki, Mustafa Kemal Paşa da işbu müfettişlerden biridir. Yani 21 Nisan 1919 tarihli tezkirenizle de talep ve tasvip buyurduğunuz veçhile Yakup Şevki Paşa'nın yerine tayin edilmiştir. Ancak hazari teşkilat olduğu için ordu kumandanı değil, ordu müfettişi unvanını haizdir. Böyle bir müfettişin vilayati dolaşmasının efkârı umumiyeyle rahatsız mı veyahut bilakis teskin mi edeceğinin

İngiliz Generali Milne

takdirini memleketin tecrübekâr bir askeri ve evladı ve hususiyle bu işte mesul bir nazır olduğum için acizlerine terk buyrulmasını kemali ihtiramla zatı asilanelerinden rica eder ve sekiz aydan beri devam eden bir Mütarekeden sonra artık biraz da Türkler ile Müslümanları lütfen itimadınıza layık görmenizi pek rica ederim."

★
★ ★

Buna rağmen Şevket Turgut Paşa, İngilizlerin isteğine ve Vekiller Heyeti'nin (Kabine) yazılı olmayan kararına uyarak 8 Haziran'da Mustafa Kemal'in İstanbul'u "teşrifini" rica etti. 11 Haziran'da da Genelkurmay Başkanı Cevat Paşa, Mustafa Kemal'in sorusu üzerine, geri dönmesini İngilizlerin istediğini bildiriyordu. Belli ki yaptığı çıkışlar yüzünden Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a dönmediği takdirde her an azli söz konusu olabilirdi.

Mustafa Kemal Paşa, Hükümeti, İngiliz isteğine boyun eğmeye hazır görünce 11 Haziran'da bir telgrafla Padişaha başvurdu. Vahdettin'e gönderdiği telgraf aslında bir şikâyetnameydi. Pek çok yerinde Padişaha olan bağlılığından söz ediyor, ulusun bağımsızlığı için çalışacağını, İngilizler tarafından tutuklanmış bulunan Ali İhsan ve Yakup Şevki Paşaların durumuna gelemeyeceğini,

eğer dönmek konusunda zorlanacak olursa görevinden çekilerek, şimdiki gibi ulusun sinesinde kalacağını ve bu çabalarını ulus bağımsızlığına kavuşuncaya saltanat ve halifelik kurtuluncaya kadar sürdüreceğini söylüyordu.

Mustafa Kemal ile Babıâli arasındaki ilişkilerin resmen bozulması ise İzmir'deki Reddi İlhak Cemiyeti'nin faaliyetleri dolayısıyla oldu. Bu cemiyet dört bir yana gönderdiği telgraflarla direnmeyi teşvik edici haberler yaymaya devam ediyordu. Bu eylemin geniş çapta çarpışmalara yol açabileceğini, bu durumda da Paris görüşmeleri esnasında kötü etki yapacağını düşünen Dahiliye Nazırı Ali Kemal, bu tür telgrafların kabul edilmemesini, zorla kabul ettirilse dahi çekilmemesini Refik Halit'e (Karay) 16 Haziran'da tamim ettirdi. Ali Kemal, 18 Haziran'da bir genelge daha yayımlıyordu. Buna göre Osmanlı Hükümeti, "her türlü hukuk hilafına ve zalimane bir şiddetle" yapılan işgallerden ne denli üzülsün, şu dakikalarda savaşacak halde değildi. Tek savunması siyasal yoldandı. Şükür ki konferansta yurdun bütünlüğünün sağlanabileceği umutları günden güne artmaktaydı.

"Milli milisler" ve "müdafaai milliye" hazırlamak, böyle bir sonucu bozabilecek bir felaket olurdu. Asayiş bozmak, halk arasına nifak sokmak, beş yıllık "müessif bir haletiruhiyenin" ülkemize özgü bir durum olduğunu sandırabilirdi. Bunun için, yurtseverliklerinin temizliğiyle böyle maceralara atılanlara öğütler verilmeli, gerekirse zorla "tarik-i sevaba" (sevap yoluna) döndürülmeliydiler. Eski alışkanlıklarını sürdürenler ve çıkar için davrananlara "bila tereddüt" (tereddüt etmeksizin) hareket edilmeliydi. Bu seçik talimata uygun davranmayan herkese karşı, "kim olursa olsun", "menafi-i aliye-i vataniye" (yurdun yüksek çıkarları) adına Ali Kemal fevkalâde şiddet göstereceğini bildiriyordu.

Mustafa Kemal 20 Haziran'da telgraf haberleşmesiyle ilgili genelgeye Amasya'dan şiddetle karşılık verdi. Mustafa Kemal, Ali Kemal'in verdiği emri "zerre kadar vicdanı olan" bir telgraf memurunun yerine getirmeyeceğini, "Eğer böyle bir namussuzluğa cüret edecek olanlar olursa kendisinin Harp Divanı'na verilmesi için bütün kolordu kumandanlarına emir verdiğini" bildiriyordu (Belge 43). Aynı konuda valiliklere gönderdiği genelgede halkın Müdafaai Hukuk Cemiyetleri aracılığıyla mitingler yapıp bu durumu protesto etmek üzere telgrafhaneleri işgal etmelerini, Ali Kemal'in emrinin geri alındığına dair cevap gelene kadar İstanbul'la resmi temasın kesilmesini istiyordu.

Mustafa Kemal, Ali Kemal'in 18 Haziran genelgesini ayın 24'ünde haber aldı. Bunun üzerine Padişaha bir telgraf daha çekti (Belge 45). Bu telgrafında da, yayımladıkları genelgeler nedeniyle hem Ali Kemal'i hem de Refik Halit'i şikâyet etti.

Ali Kemal de Mustafa Kemal'in genelgesinden 20 Haziran'da haberdar oldu ve konuyu hükümetin yetkisine bir saldırı olarak Vükelâ'ya getirdi. Vükelâ, Mustafa Kemal'in kendisi hakkında yapılan şikâyetlerden ötürü dinlenilmesinin gerekli görülüp çağrıldığını ama gelmediğini, halkı hükümete karşı kıskırtmaya kalkıştığını, bu nedenle derhal azledilip yerine eski Bahriye Nazırı Hurşit Paşa'nın atanmasını ve hiçbir resmi sıfatının kalmadığından, yazılarının resmi niteliği olmadığının vilayetlere duyurulmasını kararlaştırdı. Aynı günkü başka bir kararla da cemiyetlerin ancak hükümete sadıklarsa telgraf çekebilecekleri, değilse, parasını verseler bile telgraf hizmetlerinden yararlanamayacakları esası kabul edildi.

Vekiller Heyeti Mustafa Kemal'i görevinden azledince, Ali Kemal derhal harekete geçti ve bu azli tüm vilayetlere tamim etti.

Vükelanın Mustafa Kemal'i azletmesiyle iş bitmedi. Bu sefer Harbiye Nezareti bu azil işlemini yürürlüğe koymadı. Nihayet, 26 Haziran günü Kabine toplantısında Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa ile Dahiliye Nazırı Ali Kemal arasında bu konuda şiddetli bir tartışma yaşandı. Bunun üzerine Şevket Turgut Paşa istifa etti. Kabinede bulunan "Meclis-i Vükela'ya Memur Nazırlar" yani Devlet Bakanı statüsündeki nazırlar, ki bunların büyük bir çoğunluğu askerdir, Ali Kemal'in de istifasını istediler. Böylece ikisi de istifa etmiş oldu. Harbiye Nazırlığı'na Mustafa Kemal'i azletmeyi kabul eden eski Harbiye Nazırı Ferit Paşa (Damat Ferit değil), Dahiliye Vekâleti'ne de Ziraat ve Ticaret Nazırı Ethem Bey getirildi (29 Haziran 1919).

Ali Kemal, Paris'te konferansta bulunan Sadrazam Damat Ferit'e vekâlet eden Sabri Efendi'ye istifasını sundu. Ancak istifa mektubunun bir metnini de Padişaha arz etti.

Bu istifanamesine göre, kendisine Padişahın yönelttiği "iltifat-ı şahaneyi" kabinedeki bazı arkadaşları çekememişti. Bunlar kendisinin başarısız görünüp Padişahın gözünden düşmesi için olaylar çıkarmaya çalışmışlardı. Anadolu'nun bazı yerlerinde ihtilal ateşleri görünmeye başlamıştı. Bunların söndürülmesi gerekirdi. Bu arkadaşları onun bu gayretlerine engel olmaya çalıştıkları için istifa ediyordu, ama onların zaten bu konulardaki düşüncelerini

biliyor olduğu için, zaman zaman ve her gerektiğinde Padişahı "haddinde olmayarak" uyarmaya devam edecekti.

Vahdettin verdiği karşılıkta, "Saray her dakika ve kayıtsız şart-sız size açıktır. Refik Bey'le beraber işbirliği yapmaya devam ediniz. Ben her ikinizin sadakatine güvenerek telkinlerinizi sabırsızlıkla bekleyeceğim" demişti.

Böylece kabine sorunu aşılmıştı, ama Mustafa Kemal sorunu olduğu gibi ortada duruyordu. Mustafa Kemal Paşa bu arada Amasya Genelgesi'ni de yayımlamış, tüm tavrını açıkça ortaya koymuştu. Saray ve Hükümet ise İngilizlerin de baskısıyla tam bir şaşkınlık içinde, Paris Konferansı'nın sonucunu bekliyordu. O nedenle de Anadolu'dan yönlendirilen eylemlerin bu konferansı olumsuz etkileyeceğini düşünüyorlar, pasif kalmayı yeğliyorlardı. Mustafa Kemal de tam tersine, hiçbir şey yapmadan sadece merhamet beklemekle sonuç alınamayacağını, Konferansa bile çağrılmamızın İzmir'in işgalini protesto eden mitingler sayesinde olduğunu savunuyor, daha da aktif olunması gerektiğini düşünüyordu. Üstelik Hükümetle bu konudaki görüş ayrılıklarında da zaman zaman Hükümeti Vahdettin'e şikâyet ediyordu. Oysa hükümetin izlediği politikanın aslında baş mimarı bizzat Padişah'tı. Ve bunun böyle olduğunu Mustafa Kemal Paşa çok iyi biliyordu. Buna rağmen bilmezden gelip, onu en azından bu çıkışlarıyla bilgilendiriyor ve yönlendirmeye çalışıyordu.

Mustafa Kemal Paşa Padişaha 24 Haziran'da gönderdiği telgrafa Dahiliye Nazırı Ali Kemal'i şikâyet ediyordu, ama 22 Haziran'da yayımladığı Amasya Genelgesi'yle de halkın iradesinin her iradenin üzerinde olduğunu tüm dünyaya ilan eden de kendisiydi. O halk ki, Padişaha göre bir sürüden ibaretti ve Osmanlı ülkesinde o güne kadar Padişahın iradesinin dışında ve hele üstünde hiçbir irade yoktu ve olamazdı. Bu, son derecede anlamlı bir çelişkiydi. Olaya gerçekçi bir yaklaşımla bakılacak olursa, Vahdettin'in Amasya Genelgesi'ni ve Ali Kemal'in karşı tamimini okuduğunda, bu iki Kemal'den Ali Kemal'e daha yakın durduğuna, Mustafa Kemal'in bu şikâyet mesajını ise katiyen dikkate almadığına kuşku yoktur. Zaten bu sebeple olmalı ki, Ali Kemal iki gün sonra istifa edince, Vahdettin sarayının kapısının ona daima açık olduğunu samimiyetle bildirecektir. Oysa aynı sarayın kapıları Mustafa Kemal için giderek kapanmaktadır.

YEDİNCİ BÖLÜM

İHTİLAL

~

Mustafa Kemal Paşa'nın Havza'daki tüm hareketleri İngilizler tarafından yakın takibe alınmıştı. Askerin elindeki silahı alıp İstanbul'a göndermesi beklenirken, silah sevkiyatını durdurup, bunları taşıyan katırları da hayvan pazarında sattırarak bedelini Kuvayı Milliye'nin ilk geliri olarak kaydettirmesi bardağı taşıran son damla olmuştu. İstanbul'a dönmesi için baskılar artırılırken O, İstanbul yerine Amasya'ya gidiyordu. Güvenli, kararlı ve azimli olarak.

Rauf (Orbay) Bey, Mustafa Kemal Paşa, Ali Fuat (Cebesoy) Paşa (soldan sağa)

MUSTAFA KEMAL PAŞA VE AMASYA GENELGESİ

Havza'da Devrime İlk Adım

Mustafa Kemal Paşa 25 Mayıs-12 Haziran 1919 tarihleri arasında Havza'da kaldı.

Bu süre içinde, emri altındaki tüm birliklerle ve sivil yönetimlerle temaslar kurarak onları bir ulusal savaş için hazırlamaya çalıştı. 28-29 Mayıs'ta gönderdiği bir genelgede, ülkenin her tarafında işgalleri protesto mitingleri düzenlenmesini, ulusal dernekler kurup köylere kadar gidilerek halka felaketin büyüklüğünün anlatılmasını istedi. Buna bağlı olarak pek çok yerde büyük mitingler düzenlendi. Özellikle İstanbul'daki mitingler çok heyecanlı oldu. İşgal devletleri buna sert tepki gösterdiler. İngilizler gözdağı vermek üzere Bekirağa Bölüğü'nde tutuklu bulunan 67 Türk devlet adamını Malta'ya sürdüler. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa'nın geriye çağrılmasını istemeye başladılar. Mustafa Kemal Paşa kendisine duyurulan bu istekleri reddetti. Özellikle Havza'da halktan gördüğü yakın ilgi O'na güven veriyordu.

Yapılan mitingleri önlemesi, taşkınlıklara engel olması istendiği zaman, 4 Haziran'da Harbiye Nazırlığı'na verdiği cevap, İstanbul Hükümeti üzerinde tam bir soğuk düş etkisi yapmıştır. Bu telgrafında Mustafa Kemal, "Milli tezahüratı önlemek ve engellemek için nefsimde ve hiç kimsede kudret ve takat göremiyorum. Üstelik bu toplantılara engel olmanın yol açacağı olaylar karşısında sorumluluğu kabul edebilecek ne kumandan, ne bir il yöneticisi, mülki amir, ne de hükümet tasavvur ederim" diyordu.

Aynı gün, İstanbul'a silah sevkiyatını da durdurmuştu. Oysa görevlerinin arasında en önemlisi, birliklerin silahlarını topla-yıp İstanbul'a sevk etmek geliyordu. Aksine birliklere gönderdiği emirle, silahlarını teslim etmemelerini, komutanların görev yerlerini terk etmemelerini istiyordu. Bütün bu gelişmeler İstanbul Hükümeti'ni iyice kuşkulandırmıştı. İngilizlerin de baskısıyla 8 Haziran'da Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa, Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği telgrafla, "Emri altındaki istimbotlardan biriyle İstanbul'u teşrif etmesi"ni rica etti. Çünkü aynı gün İngiliz Yüksek Komiseri Calthorpe, bakanlığa başvurup tüm karışıklıkları çıkaranların başında Mustafa Kemal Paşa'nın geldiğini söylüyor, derhal geri çağrılmasını istiyor ve "aksi halde çok vahim sonuçlar doğabilir" diye tehdit etmekten de geri durmuyordu.

Mustafa Kemal Paşa için aslında bu sonuç sürpriz değildi. Çünkü kozlarını çok açıktan oynuyordu. Resmi görevine her an son verilebilirdi. Bunu biliyordu. Ne var ki biraz zaman kazanmalıydı. Bu nedenle bu telgrafla dört gün gecikmeli olarak 11 Haziran'da cevap verdi. Bu cevabında ise, kömür ve benzin yokluğundan dolayı hareketinin geciktiğinden bahisle buna bir çare bulunmasını istemiş, öte yandan da "neden geri çağırılıyorum" diye sormuştu. Aslında bu soruyu, şifreli bir telgrafla Genelkurmay Başkanı Cevat Paşa'ya sormuş ve İngilizlerin baskısıyla çağrıldığını öğrenmişti. Sanki bu gerçeği bilmiyormuş gibi, sırf zaman kazanmak için Harbiye Nazırlığı'na da aynı soruyu yöneltmişti. Ama bu telgrafına daha cevap gelmeden, hemen ertesi gün yani 12 Haziran'da Mustafa Kemal Paşa ve karargâhı Amasya'ya hareket etmişti bile. Böylece İstanbul'a geri dönmesi beklenen Mustafa Kemal, Anadolu'nun içlerine biraz daha sokuluyor, devrime yolculuk sürüyordu.

İngilizler Merzifon'da

Samsun'a çıkan İngilizler, birliklerinin bir kısmını 30 Mart 1919'da sözde asayiş sağlama amacıyla Merzifon'a kaydırmıştı. Bu durumu bölgedeki Ermeni ve Rumlar büyük bir sevinçle karşılamışlardı.

İngiliz subayı Solter'in komutasındaki birlik, Merzifon yakınlarında Rum ve Ermenilerce törenle karşılanmıştı. Kaymakam Vekili Kadı Mehmet Efendi'nin çekingen tavrı yüzünden hükümet binası önündeki Türk bayrağını indirmişler, yerine İngiliz bayrağını çekmişlerdi. Galeyana gelen Türk halkı İngilizlerle çatışmış, protesto-

lar yoğunlaşmış, İngilizler kaymakamlığa yeniden Türk bayrağını çekmek zorunda kalmışlardır.

Bununla da yetinilmemiş, hapishanedeki tüm Ermeni ve Rum mahkûmlar salıverilmişti. Bu tutum, bölgedeki huzuru kaçırmıştı. Gerçekten de kısa bir süre sonra bu mahkûmların yeni olayları birbirini izlemişti.

Bu durum karşısında Müslüman halk da silahlanmaya ve gizlice örgütlenmeye başlamıştı. İşte tam da bu sıralarda Mustafa Kemal Paşa Havza'ya gelmişti. Bölgesinde olan biteni anlamak üzere karargâh subaylarından Dr. İbrahim Tali Bey'i Merzifon'a göndermişti.

İbrahim Tali, Merzifon Kaymakam Vekili Mirzaoğlu Ahmet'le hükümet binasında görüştü, akşam yemeğini Siryeli Rıza'nın evinde yedi; bölgede silahlanma çabalarının ilk planı o gece yapıldı ve Tali Bey Havza'ya döndü.

Mustafa Kemal Paşa, İbrahim Tali Bey'in anlattıklarını dinledikten sonra, Merzifon'da yapılacak işleri organize etmek üzere, 15. Topçu Alayı Komutanı Ahmet Süreyya ve Belediye Reisi Hacı Ömer Efendi'yi Havza'ya davet etti. Yapılan görüşmeler sonucunda bu üç yurtsever her türlü riski göze alarak bölgede ulusal örgütlenmeyi oluşturmak için çalışacaktı.

Ayrıca, Mustafa Kemal Paşa'nın direktifiyle Müftü Vehbi Efendi'nin başkanlığında, Belediye Reisi Hacı Ömer, Mahami biraderlerden Kör Sadık, Ganizade Hacı Hafız, Belediye Tabibi Hakkı ve Siryeli Rıza Efendiler tarafından Merzifon Müdafaai Hukuk Cemiyeti kuruldu.

Mustafa Kemal Paşa Topal Osman'la Görüşüyor

Mustafa Kemal Paşa Samsun'a çıktığında Giresunlu Topal Osman Ağa Giresun'da belediye başkanıydı. Balkan Savaşlarından itibaren cephelede bulunmuş, Mondros Mütarekesi'nden sonra içine düşülen vahim durumu kabullenmemiş, etrafına topladığı gönüllü birliklerle tüm çetelere ve işgalci güçlere karşı "gerilla savaşı" vermek üzere dağlara çıkmıştı.

Topal Osman'ın Pontusçu çetelere karşı savaşı, yöre halkı tarafından kahraman olarak tanınmasına yol açmıştı. Giresun Belediye Başkanı Hacı Bey istifa edince de, bu durumdan yararlanarak kendini Giresun Belediye Başkanı ilan etti. Müslümanlar bu duruma sevinirken, Rumlar ve Ermeniler endişeye düşmüşlerdi.

Kimseye sormadan kendisini belediye başkanı ilan etmesi, Kaymakam Nizamettin Bey'le arasının açılmasına neden olmuştu. Öte yandan hakkında, Ermeni tehciriyle ilgili olarak pek çok şikâyet vardı. İstanbul Harp Divanı'nda Topal Osman'ın yargılanmasına karar verilmiş, yakalanarak acilen İstanbul'a gönderilmesi talep edilmişti.

Bu nedenle Trabzon valisi, Giresun kaymakamından Osman Ağa'nın yakalanıp gönderilmesini istemekteydi. Oysa Osman Ağa çoktan gönüllüleriyle birlikte dağa çıkmıştı bile.

Bu gelişmeler olurken, Rumlar durumdan yararlanarak Rusya'dan göçmen süsü verdikleri Rumları kabileler halinde Anadolu'ya getirtmiş, böylelikle yerli Rum çetelerini takviye etmişlerdi. Bu durum Müslümanları etkilemiş, ileri gelenler Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti etrafında birleşmişlerdi.

Giresunluların Topal Osman Ağa'ya ihtiyacı vardı. Bu yüzden Müslümanlar bir taraftan Osman Ağa'nın affedilmesi için çaba harcarken, kendisi de Rumlara baskı yaparak hakkındaki şikâyetlerin geri alınmasına gayret gösteriyordu. Sonunda bu çabaları sonuç verdi ve İstanbul'dan zorda olsa "Affı Şahane" çıkarılabildi.

Mustafa Kemal Paşa Samsun'da olduğu sırada, Osman Ağa'nın ününü duymuştu. Onu daha yakından tanımak isteğini Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne bildirdi. Bunun üzerine cemiyetten bir haberci, Osman Ağa'nın Kayadibi köyünde karargâh kurduğu eve gitti. Mustafa Kemal Paşa'nın kendisiyle görüşme isteğini bildirdi.

Bundan büyük gurur duyan Topal Osman Ağa, yanında güvendiği arkadaşları Temoğlu İsmail Ağa, Dalgaroğlu Bilal ve Çavraklı Kara Ahmet'le birlikte Giresun'dan Samsun'a, oradan da Havza'ya geldi.

29 Mayıs 1919 tarihinde gerçekleşen bu görüşmede Mustafa Kemal Paşa Topal Osman'a, "Çok buhranlı günler yaşıyoruz. Ümitsiz değiliz. Senin hakkında gerekli bilgileri aldıktan sonra seni buraya çağırttım. Bundan sonra el ele çalışacağız. Pontusçuların Karadeniz kıyılarında neler yaptıklarını anlat da, bu işi bir de erbabının ağzından dinleyelim" demişti.

Bunun üzerine Osman Ağa yaşadıklarını, Rum ve Ermeni çetelerinin yaptıkları mezalimi, İngilizlerin onları nasıl kullandıklarını anlattı. Duyduklarından ziyadesiyle etkilenen Mustafa Kemal Paşa Topal Osman Ağa'ya şöyle der:

"Memleket kurtuluncaya, içinde bir tek iç ve dış düşman kalmayıncaya kadar çarpışmak zorundayız. Sen, bu Karadeniz köy ve

kentlerini koruyacaksınız. Çeteni derme çatma bir kuvvet olmaktan çıkaracaksınız. Bir alay teşkil edeceksin. Bu alayın kumandanı olacaksın. (...) Vatanı kurtarmakta bu son şansımızdır. Bu mücadele-yi kaybedersek tarihten silinmemiz tehlikesi vardır. (...) Mademki şehrin Türk halkı seni destekliyor, hiç durma, teşkilat yap. Git, reislik makamına otur. (...)”

Bu talimatları alan Topal Osman Ağa ertesi gün Giresun'a hareket edecek, kısa bir süre sonra emrindeki gönüllülerin sayısı 800'e çıkacak, yaşamının sonuna kadar Mustafa Kemal Paşa'nın hizmetinde olacaktır.

Havza'da Son Günler

12 Haziran 1919'da Havza'da bir miting daha yapılmış, miting-in hemen ardından da İtilaf Devletleri'ne protesto telgrafları yağdırılmıştı. Mustafa Kemal Paşa belediye binasında, başkana son talimatlarını yüksek sesle bildiriyordu. Amasya'ya hareket etmek üzereydi.

Mitingi takip etmek üzere Merzifon'dan gelen İngiliz ve Amerikalı temsilcilerin ve tercümanların önünde Paşa yüksek sesle talimatlarını yazdırıyor, özellikle yabancılar dikkatle dinliyorlardı.

Başkan İbrahim Bey Paşa'ya, dinleyenleri kastederek, yavaş sesle konuşmasını söyleyince, Paşa tam tersini yapmıştı:

"Saklı hiçbir şeyimiz yoktur, hepsini iştisneler. Zaten iş işten geçti. Ben de şimdi sizin gibi efrad-ı millettenim, milletin bir ferdi olarak vatanın selameti için son nefesime kadar çalışacağım. (...)”

İstanbul Hükümeti Mustafa Kemal Paşa'yı İstanbul'a beklerken, Paşa Amasya'ya doğru yola çıkmıştı bile.

Adeta Bir İhtilal Bildirgesi: Amasya Genelgesi

Havza'dan hareket eden Mustafa Kemal Paşa, aynı gün 12 Haziran 1919'da Amasya'ya vardı. Halk O'nu şehrin giriş tarafında "Gezilik" denen yerde bekliyordu. Mustafa Kemal'i ve arkadaşlarını getiren arabalar saat 17.00'de görüldü. Selamlaşmalardan sonra belediyeye gidildi. Orada Mustafa Kemal, balkondan halka ilk konuşmasını yaptı:

"Amasyalılar!

Padişah ve Hükümet, İtilaf Devletleri'nin elinde esirdir. Memleket elden gitmek üzeredir. Bu kötü vaziyete çare bulmak için sizlerle işbirliği yapmaya geldim.

Amasyalılar!

Düşmanlarımızın Samsun'dan yapacakları herhangi bir çıkarma hareketine karşı ayaklarımıza çarıklarımızı çekecek, dağlara çekilecek, vatanımızı en son kayasına kadar müdafaa edeceğiz."

Halk coşmuştu. Meydan şöyle bir dalgalandı. Mustafa Kemal Anadolu toprağında, açık havada ilk defa halka karşı konuşuyordu. Amasya'da hava birden değişmişti.

Bu konuşmadan sonra Saraydüzü Kışlası'na gidildi. Mustafa Kemal orada da bir konuşma yaptı.

Tüm anlattıkları;

- İstanbul Hükümeti'nin artık, iradeye sahip olmadığı,
- Padişahın düşmanlar elinde esir durumunda bulunduğu ve milletin kendi başının çaresine bakması gerektiği fikri etrafında toplanıyordu.

Amasyalılar Mustafa Kemal'i bağırlarına basmışlar ve O'nun etrafında elbirliği edip çalışacaklarını da, halkı temsil eden 22 kişinin imzaladığı bir telgrafla İstanbul'a bildirmişlerdi.

Destek verenlerin arasında aydın ve vatansever din adamlarımız da vardı. Amasya'nın ünlü din adamlarından Abdurrahman Kâmil Efendi, Amasya'nın Sultan Bayezit Camii'nde şöyle konuşuyordu:

"Ey ahali,

Milletin istiklali tehlikeye düşmüştür. Bu felaketten kurtulmak için icap ederse, vatanın son ferdine kadar ölmeyi göze almak lazımdır. Artık padişah olsun, unvanı ne olursa olsun, O'nun bir hikmeti kalmamıştır. Yegâne kurtuluş çaresi, halkın, hâkimiyeti doğrudan doğruya ele almasıdır."

Bu konuşmayı yaptıktan sonra, Abdurrahman Kâmil Efendi, kim bilir ne kadar zamandan beri biriktirdiği beş altınını bir kırımızı mendile çıkın ederek Milli Mücadele'ye ilk yardım olsun diye sundu.

Amasya Müftüsü Hacı Tevfik Efendi de kurulan Müdafaa-i Hukuk Teşkilatı'nın başına geçti. Devrime giden yolda çok önemli bir adım daha atılıyordu. Kurtuluş Savaşı'mızda çok önemli kilometre taşlarından biri olan Amasya, burada alınan ve tüm dünyaya ilan edilen, tarihimize de Amasya Tamimi (Genelgesi) olarak geçen belgesiyle şu çok önemli mesajı veriyordu:

"Ulusun bağımsızlığını yine ulusun kesin kararı ve direnişi kurtaracaktır."

Bu tam anlamıyla bir ihtilal belgesiydi.

Mustafa Kemal Paşa'nın şimdilik kafasında yer eden, ama ayrıntılarıyla ortaya dökmediği Anadolu İhtilali'nin iki temel unsuru vardı:

1. Hareketi halka mal etmek,
2. Bu hareketin liderliğine demokratik seçimle gelmek.

Mustafa Kemal, kendi koyduğu bu iki temel kurala tüm yaşamı boyunca sadık kalmış ve bunu da titizlikle uygulamıştır. Oysa isteseydi çok daha kolay olan yolu seçer, kışlalara giderdi. Oysa O, kongrelere yani halkın oyuna ve onayına gitmeyi yeğledi. Çünkü kafasında tasarladığı devletin temel yapısı demokrasiye ve halkın, sadece halkın özgür iradesine dayanmaktaydı. Benimsediği bu yolu hiç terk etmedi.

Oysa bir askerdi ve o anda Anadolu'daki en kıdemli komutandı. Erzurum'da bulunan 15. Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir ve Ankara'daki 20. Kolordu Komutanı Ali Fuat Cebesoy Paşalarla daha İstanbul'dan ayrılmazdan evvel görüşüp anlaşmıştı. Her iki Paşa da onun emrinde çalışacaklarına söz vermişlerdi. Eğer isyan edecek, bir askeri harekete girişecekse, kışlaya yönelmesi ve meseleleri emir komuta zinciri halinde çözmesi daha az zahmetli ve daha az riskli olurdu. Ama hayır!...

O sıradan ve göstermelik bir isyanın, bir ihtilalin değil, köklü bir inkılabın peşindeydi ve ülkenin tek kurtuluşunu da bu köklü değişimde buluyordu. Onun için, önce Anadolu'nun ihtilalini başarıya götürmeli, sonra da bu ihtilalin asıl hedefi olan inkılabı gerçekleştirmeliydi. Bu, ancak halkın desteğiyle sağlanabilirdi. Öyleyse halka gitmeliydi. O da öyle yaptı.

Belge 43

Şifre çözümü
Amasya'dan acele
Trabzon Vilayetine

Posta ve Telgraf Genel Müdürlüğü'nden telgrafhanelere Müdafaai Hukuku Milliye (milli hakları savunma) heyetleri tarafından verilecek telgrafların çekilmemesi hakkında emir verildiğini haber aldım.

Bu genelge ancak milletin sesini boğmak, vatanın parçalanmasına karşı milletin birleşmesine engel olmak gayesine dönük canice ve haince bir teşebbüsten başka bir şey değildir. Bu Müdafaai Hukuku Milliye Cemiyetleri'nin delaletiyle halk muazzam mitingler akdederek bu hali hükümet nezdinde şiddetle protesto etmelidir.

Telgraflarla süratle ŗikyet ederek bu emrin geri alındığına dair cevap alınıncaya kadar İstanbul'la resmi haberleşmenin tamamen kesilmesi lazımdır. Bu hususta Müdafaai Hukuku Milliye Cemiyeti Başkanlığı'na süratle bilgi verilmesiyle milli teşebbüslerine vatani mzaherette bulunulması lüzumunu vatansever yüksek ŗahıslarına önemle ve acele arz ederim.

Zerre kadar vicdanı olan bir telgraf memurunun bunu yapamayaçağı çok açık bir hakikattir. Eğer yapmaya kalkıŗan olursa, kendisinin Harp Divanı'na verilmesini bütün kolordu kumandanlıklarına emir edip bildirdim. Bu ŗifrenin varıŗ tarihinin bildirilmesi.

20 Haziran 335 (1919)

nc Ordu Mfettiŗi
Tuğgeneral
Mustafa Kemal

* * *

Bu arada Rauf Bey İstanbul'dan ayrılmıŗ ve gizlice 24 Mayıs'ta Ankara'ya, Ali Fuat Paŗa'nın yanına gelmiŗti. Mustafa Kemal Paŗa her ikisini de çok önemli bir konuyu grŗmek üzere Amasya'ya davet etti. Bu ihtilale temel olacak birtakım ilkeleri arkadaŗlarıyla tartıŗmak istiyordu. Böylece Mustafa Kemal, Ali Fuat Cebesoy, Rauf Orbay, Refet Bele, Canık (Samsun) Mutasarrıfı Hamit Bey, Karargâh Subayları Albay Kâzım ve Yarbay Arif Beylerle birlikte, yaveri Cevat Abbas Bey'e dikte ettirdiği genelgeyi tartıŗtı. Konya'da bulunan Mersinli Cemal Paŗa ile Erzurum'dan Kâzım Karabekir Paŗa grŗlerini telgraflarla belirttiler. Böylece 21/22 Haziran gecesi son ŗeklini alan ve Amasya Genelgesi (Tamimi) olarak adlandırılan bu genelge 22 Haziran 1919'da Anadolu'daki tüm mülki ve askeri makamlara bildirildi ve İstanbul'da kuŗkusuz tam bir bomba etkisi yaptı.

Belge 44

Amasya Genelgesi

22 Haziran 1919

1. Yurdun bütünlüğü, ulusun bağımsızlığı tehlikededir.
2. İstanbul'daki hükümet, üzerine aldığı sorumluluğun gereklerini yerine getirememektedir. Bu durum ulusumuzu yok olmuŗ gibi gösteriyor.
3. Ulusun bağımsızlığını yine ulusun kesin kararı ve direniŗi kurtaracaktır.

4. Ulusun durumunu ve davranışını göz önünde tutmak ve haklarını dile getirip bütün dünyaya duyurmak için her türlü etkiden ve denetimden kurtulmuş ulusal bir kurulun varlığı çok gereklidir.

5. Anadolu'nun her yönden en güvenli yeri olan Sivas'ta ulusal bir kongrenin tez elden toplanması kararlaştırılmıştır.

6. Bunun için bütün illerin her sancağından, halkın güvenini kazanmış üç delegenin olabildiğince çabuk yetişmek üzere hemen yola çıkarılması gerekmektedir.

7. Herhangi bir kötü durumla karşılaşabileceği düşünülerek bu iş, ulusal bir sır gibi tutulmalı ve delegeler gereken yerlerde kimliklerini gizleyerek gelmelidirler.

8. Doğu illeri adına 10 Temmuz'da Erzurum'da bir kongre toplanacaktır. O güne değin öteki il delegeleri de Sivas'a ulaşabilirlerse Erzurum Kongresi'nin üyeleri de Sivas'ta yapılacak genel toplantıya katılmak üzere yola çıkarlar.

*
* *

Erzurum Kongresi için toplantı tarihi böylece 10 Temmuz olarak düşünülmüştü, ama uygulamada koşulların da zorlamasıyla kongre 23 Temmuz'da gerçekleşti.

Bir ihtilal bildirgesini andıran bu genelge "gizli" kaydıyla gönderilmesine karşın kısa sürede İstanbul'da duyulmuştu. Mustafa Kemal'in gerçek niyeti ilk kez hem de bir yazılı protokolde, çok açık olarak ifadesini buluyordu.

Bunun üzerine hemen ertesi gün, 23 Haziran 1919'da Dahiliye Nazırı Ali Kemal Bey tüm illere gönderdiği bir genelgeyle Mustafa Kemal'in genel siyasal durumu yanlış değerlendirdiğini ve Ordu Müfettişliği'ni başaramadığı için İngilizlerin isteği üzerine azledildiğini bildirerek "Dahiliye Nezareti'nin size kesin emri, o kişinin görevinden azledilmiş olduğunu bilmek, kendisiyle hiçbir resmi muameleye girişmemek ve hükümet işlerini ilgilendiren hiçbir isteğini yerine getirmemektir" diyebiliyordu.

Dahiliye Nazırı Ali Kemal'in bu tavrı aslında kişisel olmayıp, Vekiller Heyeti'nin aldığı karar üzerineydi. Gerçekten de Kabine 23 Haziran günü "(...) Mustafa Kemal Paşa'nın azledilerek hiçbir resmi sıfatı kalmamış olduğundan bildiri ve emirlerinin resmi nitelik taşımadığının icap eden vilayetlere duyurulmasının Dahiliye Nezareti'ne bildirilmesi (...)" şeklinde bir karar almış, Ali Kemal de bunu uygulamıştı.

[illegible][illegible]

چند روز در دفتر
مردم خدمت
بود

Mustafa Kemal, Ali Kemal'in 23 Haziran tarihli genelgesini yani görevden azledildiğini 25 Haziran'da, Sivas'ta bulunan İbrahim Tali Bey'in şifreli telgrafından öğrendi. Dolayısıyla Ali Kemal'i Padişaha şikâyet ederken (Belge 45), Padişahın Hükümetinin kendisini azletmiş olduğunu bilmiyordu bile.

Belge 45

Amasya, 24 Haziran 1919

Padişah ve Osmanlı Başkâtipliği eliyle yüce Padişah katına

Dahiliye Nazırı Bey, 18 Haziran 1919 günü illere yapılan şifreli bir genelgede ulusal hakların savunulmasıyla ilgili hazırlıkları şiddetle yasaklıyorlar. Çok acı ve üzücüdür ki, aynı anda Posta ve Telgraf Genel Müdürü, ulusun sesini boğmaya yönelik aymazlıkla, anında sonuçsuz kalmaya ve pişmanlığa mahkûm bir telgraf yayımlamıştı.

Padişahım; gerçek olarak ortaya çıkan bugünkü bölünme kaygısı karşısında bağımsızlığını ve başta en kutsal orun (makam) olan yüce Padişahlığınız olmak üzere kutsal varlıklarını kurtarma ve korumaya can ve yürekten karar vermiş olan soylu ulusunuzun kısır ve korkunç bir düşünceyle güç ve erkinin (kudretinin) kırılmasına girişmek tarihin ve ulusal duyuncun (vicdanın) hiçbir zaman başıslayamayacağı olaylardandır. Gerçi böyle bir düşüncenin hiçbir yerde kabul ve uygulama olanağı bulmadığını şükranla iletirim. Ama soylu ulusunuza yurt ve devletin tarihine karşı uygun görülmüş işlemler alın yazısıyla pek acımasızca alay etmek oluyor.

Bu olaylar coşkun bir durumda olan ulusun görüş ve düşüncelerinde yaygınlaştıkça Başkentte inançsızlık göstermek gibi çok kötü sonuçları hazırlayacağına kuşku yoktur. Durumun belirlenmesinde yüreklilik gösterirken aşırı bağlılık ve saygılarımı da güçlendirmek ve yüce katınızın buyruklarına bağlı bulunmakla ferman (...)

Mustafa Kemal

Hemen ertesi günü, 26 Haziran'da Amasya'dan ayrıldı, aynı gün Tokat'a geldi ve geceyi Tokat'ta geçirdi. 27 Haziran'da Tokat'tan Sivas'a doğru yola çıktı. Sivas Valisi Reşit Paşa'ya çektiği telgrafta Sivas'a gelmekte olduğunu bildirmişti. Ancak bu telgrafın kendisinin Tokat'tan hareketinden altı saat sonra çekilmesini emret-

mişti. Böylece telgraf Sivas'a ulaştığında herkes onun Tokat'tan henüz hareket etmekte olduğunu sanırken, o Sivas'a gelmişti bile. Böylece bazı tertiplerin önüne geçmiş oluyordu.

Bu sırada İstanbul Hükümeti'nin Elazığ'a vali olarak atadığı Ali Galip Sivas'ta bulunuyor ve Amasya'dan Erzurum'a doğru yola çıkan Mustafa Kemal'i tutuklaması için Sivas Valisi Reşit Paşa'yı etkilemeye çalışıyordu. Paşa'nın Sivas'a gelmekte olduğu telgrafi ulaşınca Reşit Paşa Ali Galip'e dönüp, "(...) İşte Mustafa Kemal Paşa Sivas'a geliyor. Buyurun siz tutuklayın (...)" diyecektir.

Mustafa Kemal Paşa aynı gün, 27 Haziran 1919'da Sivas'a geldi ve şehrin dışında Vali Reşit Paşa tarafından karşılandı. Vilayete gelir gelmez Ali Kemal'in 23 Haziran tarihli, kendisinin azledilmiş olduğunu bildiren genelgesine karşılık olarak, tüm kolordu ve mutasarrıflıklara ve vilayetlere, "(...) Azlime dair bu ana kadar hiçbir emir almadım! (...)" diye genelge gönderdi.

Daha sonra Elazığ'a geçmekte olan Vali Albay Ali Galip Bey'i Kolordu Kumandanlık Dairesi'ne çağırttı ve ona, "(...) Askerler mert olur. Türk askeri ise mertlerden mert ve pek civanmert olur. Siz cihanın kabul ettiği bu kurala istisna mı teşkil ediyorsunuz? (...)" diye azarladı. Ali Galip iddiaları reddetti.

Mustafa Kemal Paşa ertesi gün, 28 Haziran 1919'da Sivas'tan Erzurum yönüne doğru hareket etti. Ali Kemal'in istifa etmeden önce, kendisinin azledildiğini mülki amirlere bildiren 23 Haziran genelgesine karşı, kendisi de 28 Haziran'da Harbiye Nezareti'ne bir telgraf gönderdi. Bu telgrafında, "(...) Bu tehlikeli ve mesuliyeti cidden ağır düşüncelerin millet ve memleketin gelecekteki kurtuluşu için ne büyük zararlar doğurabileceğini tekrar arza mecburum" diyordu. O'nun azil işlemini yürürlüğe koymayarak, sonunda istifa etmişti Şevket Turgut Paşa. Ama O bile, 28 Haziran'da Mustafa Kemal'e gönderdiği telgrafta, "(...) Düşmanların fikirleri az çok lehimize değişti. (...) Bizden bir heyetin Dörtler Meclisi'ne gitmesine karar verildi. Hemen İstanbul'a dönmenizi, dostça rica ederim. (...)" diyordu. Görülüyor ki bütün hükümet üyeleri (Ali Kemal ile Şevket Turgut da dahil), Mustafa Kemal'in İstanbul'a dönmesi gerektiği görüşünde birleşmiş bulunuyorlardı. Yalnız Ali Kemal bunu sertlikle yapmaktan yanayken Şevket Turgut, Vekiller Heyeti kararını uygulamayacak derecede işin yumuşaklıkla çözülmesi gerektiğine inanıyordu.

İstanbul bu kararsızlıkları yaşarken Mustafa Kemal ulusal hareketin aksamadan devamı için girişimlerini sürdürüyordu. Telgraf

örgütüne, azledilmediği halde Ali Kemal ve Refik Halit'in kendisinin azledildiği yalanını yaydıklarını, bunun saltanat hakları ve devlet haysiyetine saldırı olduğunu, bu davranışın kovuşturulması için başvurduğunu bildiren bir genelge yayımlattı. 4 Temmuz'da Vahdettin'in tahta çıkışının birinci yıldönümünü telgrafla kutlamıştı. Ama bu telgrafi dahil, diğer telgraflarını da saklayıp göndermeyen Erzurum Başmüdürü ile Merkez Müdürü'nü, üzerindeki devlet haysiyetini korumak üzere, tutuklayıp Harp Divan'ına verdiğini de örgüte göz dağı olarak bildiriyordu (4 Temmuz 1919). Öte yandan mülki örgüte 27 Haziran'da gönderdiği telgrafta ise, "Azledildiği takdirde, vatani kurtarmaya dayalı olan dini ve milli içtihadını ulusun sinesinde bir ulus ferdi olarak kovuşturmanın kendisi için en mübeccel (yüce) bir vazife ve en kesin bir emel olacağını" bildiriyordu. Fakat görevinde bulunduğu sürece vilayetlerin ve bağımsız livaların, kendisinin bildirilerini "icraya tamamen mecbur" olduklarını haber veriyordu.

Bu gelişmeler üzerine General George Milne tüm bu gelişmelerin kaynağı olan Mustafa Kemal Paşa'nın ve Konya'daki Mersinli Cemal Paşa'nın derhal İstanbul'a çağrılmaları için yeni Harbiye Nazırı Ferit Paşa'ya 30 Haziran 1919 günü bir nota verdi (Belge 46).

Bu esnada Mustafa Kemal 2 Temmuz'da Erzincan'a gelmişti ve Saraydan bir telgraf aldı. Bu telgrafta Mustafa Kemal'in bu girişimlerinin yüksek kişiliğinde var olduğu kabul ediliyor, fakat devletin içinde bulunduğu durumun öyle sanıldığı gibi endişe verici olmadığı ileri sürülüyor ve devletin varlık ve bağımsızlığı sağlandığında, taşranın saltanat merkezi tarafından "kurtarılmasının" kolay olacağı söyleniyordu. Padişah, Paşa'nın istifa edip İstanbul'a gelmesini doğru bulmuyordu. Belki yabancılar Hükümete baskıyla kendisine haysiyet kırıcı bir işlem yaptırırlar kaygısıyla... Azledilmesi de uygun değildi Padişaha göre. En iyisi Harbiye'den iki ay hava değişimi isteyerek, durum belli oluncaya kadar istediği kent ya da kasabada dinlenmesi en uygun çözüm olarak sunuluyordu.

"Devleti kurtarabilirsin Paşa..." denerek Samsun'a gönderilen Mustafa Kemal'den, şimdi aradan sadece bir ay geçtikten sonra bir kenara çekilip oturması isteniyordu. Çünkü Mustafa Kemal sadece birkaç gün içinde İngilizlerin Samsun'daki oyununu bozmuştu. Oralarda asıl taşkınlık Rumlardan geliyordu. Bunu bölgedeki İngiliz subaylarına da teyit ettirmişti. Böylece bir İngiliz müdahalesi riski ortadan kalkmıştı, o halde devlet kurtulmuştu. Vatani ise, merkezden Saray kurtaracaktı. O halde görevini yapmış olan Mustafa Kemal Paşa artık bir kenara çekilmeliydi.

Ne var ki, bu "bir kenara çekil" önerisinden kısa sürede vazgeçildi. Muhtemelen General Milne'nin 30 Haziran'da Ferit Paşa'ya, Amiral Calthorpe'un da 2 Temmuz'da Hariciye'ye verdiği notalarla, Mustafa Kemal'in derhal İstanbul'a çağrılması talepleri bunda rol oynamış olmalı ki, Ferit Paşa 5 Temmuz'da gönderdiği telgrafta "Kendisinin İstanbul'a döneceğini hem Saraya hem de siyasal temsilcilere karşı üstlenmiş bulunduğunu" ve "mahcup olmayacağına emin olduğunu" bildiriyordu.

General Milne'nin Amiral Calthorpe'a 30 Haziran'da gönderdiği mektup:

Belge 46

(Harbiye Nazırı'na verilen mektubun kopyası)

Your Excellency,

1- have the honour to inform you that, from reports I have received, there appears to be a serious movement in the districts of Sivas and Konia with a view to the formation of armed bands, and to actions against the interests of the Allies.

2- This movement appears to be directed by agenst of the C.U.P., and aims at action independent of the Ottoman Government. So far the movement appears to be confined to propaganda.

3- The principal instigators of the movement are General M. Kemal Pasha at Sivas, and General Djemal Pasha at Konia. Both these officers were appointed Inspector of Army Groups.

4- On the 6th June I requested the Ottoman Minister of War to remove General M. Kemal from his appointment. The order was despatched by the Ottoman Minister of War on the 8th June, but so far this officer has not complied with the order. Owing to the importance of checking this movement before it develops further, I shoud like you to approach the Ottoman Government with a view to the above-mentioned officers being recalled forthwith to Constantinople.

*
* *

General Milne 30 Haziran'da Harbiye Nazırı Ferit Paşa'ya şöyle yazıyordu:

Ekselans! Size bildirmekle şerefyabım ki:

1- Sivas ve Konya havalisinde silahlı çeteler teşkili suretiyle Mütteliklerin menfaatlerine aykırı hareketler icrası hususunda ciddi faaliyetlerde bulunulduğu aldığım raporlardan anlaşılmaktadır.

2- Bu faaliyetlerin İttihat ve Terakki Komitesi ajanları tarafından idare edildiği, Osmanlı Hükümeti'nden ayrı müstakil hedefleri olduğu görülmektedir. Bu hareket, görülebildiği kadarıyla propagandaya inhisar etmiş bulunmaktadır.

3- Bu hareketin başlıca teşvikçileri Sivas'ta Mustafa Kemal Paşa, Konya'da ise General Cemal Paşa'dır. Bu her iki General [de] ordu grupları müfettişliklerine tayin edilmişlerdi.

4- General Mustafa Kemal Paşa'nın vazifesinden alınmasını Osmanlı Harbiye Nazırı'ndan rica etmiştim. Bu talimat 8 Haziran'da Osmanlı Harbiye Nazırı tarafından süratle yerine getirildiyse de bu subay, emri yerine getirmekten uzak kalmıştır. Bu hareketin daha fazla gelişmesinin önü alınmasının önemi sebebiyle yukarıda adı geçen generallerin derhal İstanbul'a çağrılmaları için Osmanlı Hükümeti'yle temasa geçmenizi rica eder, Ekselansınızı saygıyla selamlarım.

George F. Milne (...)

*
* *

İtilaf temsilcilerinden ise kendisine karşı "hürmetten başka bir şey" beklemiyordu.

Mustafa Kemal Paşa verdiği yanıtta, bu yeni Harbiye Nazırı Ferit Paşa'ya çok net iki soru soruyordu. Ülkenin İtilaf Devletleri tarafından en zalim şekliyle işgali sürüyordu. İzmir'den Nurettin Paşa'nın Doğu'dan Yakup Şevki ve Ali İhsan Sabis Paşa'lar gibi yurtseverlerin görevlerinden alınmaları, bu zalimane işgalleri ne ölçüde etkilemiş ya da durdurmuştu? Mütareke hükümlerine bile uymayan düşmanın hangi sözüne nasıl güvenilebilirdi?

Erzurum'dan 6 Temmuz'da Harbiye'ye çektiği telgrafta ise, bölgelerinin Ermenistan'a vaat edilmiş olduğunu bildikleri için galeyanda olan Doğu vilayetleri halkının arasından çıkıp gelmekten "manen ve maddeten" yasaklanmış bulunduğunu söylüyordu. Yani "Bu halkı böyle yüzüstü bırakıp gelemem. (...)" diyordu. Bu sefer Saraydan iki tel geldi. İlkinde İngilizlerin onun girişimlerini yurt savunması saymadıkları ve fakat haysiyet kırıcı muamele yapmayacaklarını "sureti katiyede" üstlendikleri bildiriliyordu. Fakat buna cevap bile beklenmeden 8/9 Temmuz gece yarısı gönderilen ikinci telgrafta görevine son verildiği ve "hemen" gecikmeden İstanbul'a dönmесinin Padişah tarafından emredildiği belirtiliyordu. Yanıtı olumsuz olunca, azledildiği bildirildi. Mustafa Kemal aynı anda Padişaha, "kulları" diye imzaladığı telgrafında, zaten

büyük baskı altında tutulmasına razı olmadığı için, askerlikten de istifa ettiğini, fakat hayatının "son noktasına kadar" saltanat ve hilafet makamının ve soylu milletin her zaman koruyucu sadık bir ferdi kalacağını arz etti. Sonra Padişaha "sıhhat ve afiyet" duaları geliyordu. Artık Babîâli ile Mustafa Kemal arasında her türlü memuriyet bağı son bulmuş oluyordu.

Sarayın Tepkisi Sert: Mustafa Kemal Azlediliyor ve Ani Azlin Perde Arkası

Saraydan 2 Temmuz'da gönderilen telgrafta, görevden azledilmesinin uygun görülmediği, o nedenle, İstanbul'a da gelmeyip bir kenarda iki ay kadar hava değişimi almasının uygun olacağı bildirilen Mustafa Kemal Paşa'nın, aradan bir hafta bile geçmeden ve aniden aynı Saray tarafından azledilmesinin nedeni Samsun'daki bazı olaylardır.

6 Temmuz 1919 günü Samsun'daki bir İngiliz piyade bölüğü bir Gurkha taburuyla değiştirilir. Bunun üzerine, merkezi Sivas'ta bulunan 3. Kolordu Komutanı Miralay (Albay) Refet Bey, İngiliz denetim subayına bir yazı gönderir ve bu gelen birlik Merkezi Hükümet'in haberi ve onayı olmadan gönderildiğine göre, artık kendisinin o bölgenin kamu düzeninden sorumlu olmadığını, kaldı ki bu askerlerin asayiş durumu bahanesiyle içerilere gönderilmelerini kabul etmediğini ve Merkezi Hükümet'in izni olmadan gönderilecek olurlarsa buna karşı koyacağını ve Samsun'u mülki makamlara bırakarak askeriyle birlikte içerilere çekileceğini bildirir.

Amiral Calthorpe bu durumu 8 Temmuz'da General Milne'den öğrenir ve hemen Deedes eliyle Sadrazam vekiline bir nota göndererek Refet Bey'in derhal geri alınmasını ve bu işte de mutlaka Mustafa Kemal Paşa'nın parmağı olduğuna göre, onun da İstanbul'a dönmesini (dördüncü kez), aksi takdirde hakkında acilen gereken tedbirlerin alınmasını ister. İşte gereken tedbir derhal alınmış ve Mustafa Kemal Paşa aynı gece görevinden azledilmiştir.

Kuşkusuz, Hükümet de Calthorpe gibi düşünmekte ve Refet Bey'in tepkisinin arkasında Mustafa Kemal'in olduğunu sanmaktadır. Harbiye Nazırı Ferit Paşa (Damat Ferit değil) 7 Temmuz'da Refet Bey'e çektiği telgrafta, "Şimdi İngiliz çıkarmasına karşı savunma tertibatı aldığının duyulduğunu, muhtemelen bu emri Mustafa Kemal'den aldığını, oysa İngiliz askerlerinin oraya gönderilmesinin işgalle ilgisi olmadığını, tamamen Mustafa Kemal'in

asayışı ihlal eden davranışlarından kaynaklandığını, kendisinin göstereceği direnmenin ise asıl o zaman bir işgale yol açacağını (...)” belirtiyor, o nedenle ve kabinenin kararıyla İngiliz çıkarmasına ve ilerlemesine katiyen karşılıkta bulunmaması buyruluyordu. Bu telgrafın önemli bir bölümü Mustafa Kemal’le ilgiliydi. Artık bu mesele müzmin bir hal almıştı. Eğer amaç memlekete hizmet ise, kendisinden başka orduda kumandan yok değildi. Mademki dönmesi gereği artık bir "mesele-i ecnebiye" olmuştu, o halde dönmeliydi. Tutumunda devam etmesi ise, Merkez (İstanbul) ile Anadolu'nun birbirinden ayrılması anlamına gelecekti. O da ülkenin böylece bölünmesinden korkmuyor muydu? Oysa bu davranışıyla ülkeyi kendi eliyle bölmüş oluyordu. Gelmezse İngilizler asker gönderip O’nu getirmeye çalışacaklar, girdikleri yerden de çıkmayacaklardı.

Oysaki Konferans'ta Osmanlı Devleti'nin bölünmesi "henüz" kesin değildi. Şark meselesi gecikiyor ve bu gecikmeden Hükümet fayda umuyordu. "Eğer vatanını seviyorsa" Mustafa Kemal hemen dönmeliydi.

Refet Bey 8 Temmuz'da bu telgrafa uzun bir cevap verdi. Burada amacının kâinata meydan okumak olmadığını, Mustafa Kemal'in ise zararlı faaliyetlerde bulunmadığını, bu direnme konusunda O'ndan buyruk almadığını belirtiyor, yeni İngiliz birliklerinin gelmemesine çalışılmasını istiyordu. Bu arada da, tahmin edileceği üzere, Babıâli İngiliz isteğine uyarak Refet Bey'i azlediyor ve yerine Harbiye Dairesi Reisi Albay Selahattin Bey'i tayin ediyordu.

Görüldüğü gibi, İngiliz askerleriyle yeniden vuruşmaların başlayacak olması ihtimali karşısında dehşete kapılan ve bu olayın arkasında Mustafa Kemal'in bulunduğu inanan Padişah ve onun hükümeti, artık O'nun gücendirilmemesi, isyana itilmemesi gibi düşünce ve fantezileri bir kenara bırakarak derhal eyleme geçiyorlardı. Elinden o geniş yetkileri derhal geri almalıydılar. Yunanlara karşı direniliyor olması yeterince vahim ve tehlikeliydi, İngilizlere karşı direnmeyi düşünmek ise düpedüz çılgınlıktı.

Ayrıca Sivas'ta bir kongre toplamak girişiminde bulunulduğu da İstanbul'a ancak ulaşmıştı. Anadolu'da milli bir kongrenin toplanacak olması da Sarayı ileri derecede kuşkulandırmaya yetmişti. Bu iki olay birleşince Saray derhal harekete geçmiş ve Mustafa Kemal'in elinden tüm yetkileri alıvermişti.

İşte Mustafa Kemal Paşa Erzurum Kongresi'ne bu şartlar altında gitmekteydi.

Bu arada da bir Osmanlı heyeti Damat Ferit Paşa'nın başkanlığında Paris Barış Konferansı'na büyük ümitlerle katılmış, ama hiçbir sonuç alamadan, hatta biraz da aşağılanarak geri dönmüştü. Kendilerinden "Türkiye'ye geri dönmeleri" istenmişti. Belli ki Osmanlı önerileri uzun boylu tartışılmaya değer bulunmamıştı.

Paris Konferansı'na Giden Osmanlı Heyeti Eli Boş Dönüyor

İzmir'in işgali ve arkasından gelen katliam üzerine Türkiye'nin dört bir yanında öylesine protesto eylemlerine girişildi ki, İtilaf Devletleri daha önce reddettikleri Osmanlı Hükümeti'nin bir talebini kabul etmek zorunda kaldılar: Bir Osmanlı heyeti, Barış Konferansı'nda dinlenecekti. Bu davet 1 Haziran'da Fransızlar tarafından yapıldı ve 2 Haziran'da da gidecek heyet belli oldu. Delege olarak Damat Ferit ve Tevfik Paşa, yanlarında da nazırlardan Ali Kemal, Rıza Tevfik ve Maliye Nazırı Tevfik Bey'ler gideceklerdi. Bu isimler arasından özellikle Rıza Tevfik, Ali Kemal ile Hariciye Müsteşarı İzzet Fuat Paşa'ya karşı büyük tepki doğdu. Velihaht Abdülmecit bile bu üç ismin gitmemesi için Padişaha ricada bulundu. Tevfik Paşa da aynı tavrı sergileyerek, "Onlar varsa, ben yokum" noktasına gelince, Damat Ferit, Rıza Tevfik konusunda onları ikna edip diğer ikiliden vazgeçmek zorunda kaldı. Zaten Fransızcı olarak bilinen Ali Kemal'e İngilizler de itiraz etmişti.

Damat Ferit, bu davet konusundaki katkılarından dolayı teşekkür etmek üzere 3 Haziran'da Amiral Calthorpe'u ziyaret ettiğinde, eğer Osmanlı Devleti bir manda yönetimi altına girecekse, bunun İngiliz mandası olmasını kendisinin de, Padişahın da arzu ettiğini tekrarlamış; Fransızların soysuz, Amerikalıların ise deneyimsiz olduklarını yineledikten sonra, Paris'e çağrılmaktan dolayı şükranlarını dile getirmişti. Sonra da kendisi Paris'teyken "Padişahın kişisel olarak güvenliğinden kaygılı olduğunu" eklemişti. Bunun üzerine Calthorpe daha önceki bir ricayı karşılayarak, Yıldız Sarayı'na yakın kışlalara İngiliz askerlerinin yerleştirilmiş olduğunu, ama bu ricasını da göz önünde bulunduracağını söyledi.⁴

Damat Ferit ile heyeti, daveti yapan Fransız Yüksek Komiserliği'nin hazırlattığı Fransız Savaş Gemisi "Democratie" ile 6 Haziran'da yola çıktı. İngilizleri darıltmamak için ise ilginç bir yol bulunmuştu. Tevfik Paşa siyatik ağırları nedeniyle (bu bir bahaney-

4 Gerçekten de 8 Haziran'da Yıldız Sarayı'nda bir yangın çıkmış, Vahdettin'in paraları ve mücevherleri yanmış, Padişah canını zor kurtarmıştı. Bu yangını kışlalarından koşup gelen İngiliz askerleri söndürmüştü.

di) heyete katılmadı ve heyet 6 Haziran'da yola çıktı. Fransızlar 7 Haziran'da da bir savaş gemisini bu kez Tevfik Paşa'ya tahsis ettiler. Tevfik Paşa "Doktorunun deniz rutubetinin zararlı olacağını söylediğini" belirtince, bu kez bir tren tahsis ettilerse de, o Calthorpe'un temin ettiği "Ceres" savaş gemisiyle 14 Haziran'da yola çıktı.

Böylece Damat Ferit Fransızların, Tevfik Paşa da İngilizlerin savaş gemisiyle Fransa'ya gidiyordu.

Damat Ferit 17 Haziran'da Onlar Meclisi'ne bir muhtıra sundu. Bu söylevinde Birinci Dünya Savaşı'na girmenin sorumluluğunu İttihat ve Terakki önderlerine ve Almanlara yüklüyor, savaşa girildiğinden Padişah ve halkın haberdar olmadığını belirtiyordu. Rusya ile savaş başlayınca, bu ülkenin öteden beri göz diktiği İstanbul ve Boğazlar'ı ele geçirmeye mutlaka çalışacağından bahisle tüm dikkatler bu yakın tehlikeye çekilmiş, ulusal varlığı korumak kaygısına düşen halk da var gücüyle mücadeleye girişmişti.

Savaş sonrasındaki Hıristiyan kırımlarına gelince bunda ırksal ya da dinsel herhangi bir bağnazlık aranmamalıydı. Çünkü bu arada da üç milyon Müslüman ölüme mahkûm edilmiş ve o günlerde de bu talihsizlerden yüz binlercesi Anadolu'da dolaşıyordu. Yurtlarına dönmelerinin de pek bir yararı olamazdı, çünkü birçoklarının yurtları tamamen yıkılmıştı. Osmanlıları bu kısacık zaman kesitine göre değil de, uzun tarihlerine göre yargılamak daha doğru olurdu.

Damat Ferit daha sonra taleplerini sıraladı. Buna göre:

1. Bir an önce barış kurulmalıdır.
2. Mütarekeye rağmen toprakların sürekli olarak işgal altında tutulmasına son verilmelidir.
3. Savaş öncesi kurulu düzen ve Osmanlı'nın toprak bütünlüğü korunmalıdır.

Damat Ferit Paşa 23 Haziran'da bir muhtıra daha sundu. Bu muhtırada, esas olarak Osmanlı Devleti için istenen sınırlar belirleniyordu. Kısa bir girişle, Osmanlıların sadece savaşta değil, zihinsel ürünlerde de ileri olduklarını, böylesi büyük bir imparatorluğu örgütleyebilmenin ancak çok belirli bir siyasal anlayışa sahip olmakla mümkün olabileceğini, bunun Cengiz ya da Timur İmparatorlukları gibi bir bela olmadığını anlatıyordu. Avrupa uygarlığının üstünlüğü idrak edildiğinde, Osmanlılar çağdaş uygarlığı o denli başarıyla benimsemişlerdi ki, çeyrek yüzyıl geçmeden Avrupa birliğine kabul edilmişlerdi.

Sınırlara gelince, Trakya için 1914 sınırlarının ötesinde, 1878'de İngiltere ve Rusya delegelerinin kabul ettiği sınır öneriliyordu.

Anadolu'da Rus ve İran sınırlarının savaştan önceki gibi olması gerekirdi. Güneyde Musul ve Diyarbakır vilayetlerinin ve Halep vilayetinin bir bölümünün Türk toprağı olduğu, Ege kıyılarına yakın adaların, tarihsel ve iktisadi nedenlerle ve güvenlik açısından Osmanlı olması gerektiğı belirtiliyordu. Ermenistan konusunda İtilaf Devletleri Erivan Cumhuriyeti'ni tanıyacak olurlarsa, Osmanlı heyeti hükümetçe onanması şartıyla bu devletle olan sınırı görüşmeye hazırды. Kalmak isteyenler, başka azınlıklar gibi serbestçe kültürel, manevi ve iktisadi gelişmeden yararlanabilirlerdi.

Savaş öncesi Osmanlı Arap bölgelerine gelince, bunlar Padişahın egemenliğı altında geniş ölçüde yönetim özgürlüğünden yararlanacaklardır. Her özerk vilayetin (emaretin) valisi padişah tarafından atanacak, buralarda Osmanlı bayrağı asılacak ve paranın üzerinde Osmanlı tuğrası olacak, adalet padişah adına yürütülecek, vakıflar eskisi gibi yönetilecekti. Valisi padişah tarafından atanmayacak olan Hicaz için, en ilgili devletle anlaşarak özel bir örgütlenme kararlaştırılabilecek; Mekke, Medine ve Kudüs'te padişahın bir temsilcisi ve belirli sayıda bir şeref kıtası bulunacaktı. Mısır ve Kıbrıs konusunda Osmanlı Hükümeti, uygun bir zamanda İngiltere'yle buraların siyasal durumunu daha açık olarak tanımlamak üzere görüşmelere girişmeye hazırды. Damat Ferit Paşa Osmanlı Devleti'nin görüşlerini bu çerçeve içinde sunmuştu.

Paris Barış Konferansı, Osmanlı heyetinin sanki hiçbir şey olmamışçasına savaş öncesi sınırlarını istemesini büyük bir tepkiyle karşıladı. 24 Haziran'da Osmanlı heyetine verdikleri muhtırada, ulusların, hükümetlerinin yaptıklarından sorumlu olduklarını ileri sürüyorlardı. Bunun tersini ileri süren Osmanlı heyetinin bu konudaki görüşünü ise reddediyorlardı. Şanlı Osmanlı tarihi konusundaki görüşe de karşı çıkıyor ve Türklerin "çok iyi" nitelikleri arasında, yabancı ırkları yönetmenin bulunamadığı, Türkler nereye girdilerse maddi refahta ve kültür düzeyinde bir düşüş, nereden çıkmışlarsa bu ikisinde yükselme olduğunu, Türklerin fethettikleri yerleri yakıp yıktıklarını ileri sürüyorlardı.

Osmanlı Devleti İtilaf Devletleri'ne karşı savaşmış ve yenilmiş olduğuna göre, karışık imparatorluktaki halkların kaderini belirlemek İtilaf Devletleri'ne düşüyordu. Osmanlı Devleti'nin, İslam dünyası istiyor diye, eskisi gibi ayakta tutulması kabul edilemezdi. Dünya Savaşı bir din savaşı değildi. Ve İtilaf Devletleri İslama daima saygılı olmuştu. Bundan sonra Türklerin daha uygun koşullar

altında daha başarılı olabilecekleri, İtilaf Devletleri'nin bu yoldaki çabalara yardımcı olacakları belirtiliyordu.

28 Haziran'da Osmanlı heyetine bir mektup göndererek, Türk Hükümeti'nin dileği üzerine gönderilen Türk heyetinin Paris'te daha uzun kalmasından "hiçbir yarar elde edilemeyeceğini" bildirdiler. Böylece Osmanlı heyetinin ve önerilerinin dikkate alınmayacağı anlaşılmıştı. Oysa İtilaf Devletleri'ni kızdırmamak için Türkiye'deki işgalleri protesto eylemlerine hükümetçe engel olunmak istenmiş ve bu çatışma bir kabine buhranına bile yol açmıştı. Buna karşılık alınan sonuç tam bir fiyaskoydu.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Ahmet İzzet Paşa, *Feryadım*, 2 cilt, Nehir Yayınları, İstanbul, 1992.
- AKŞİN, Sina, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, Cem Yayınevi, 2 cilt, İstanbul, 1992.
- ARMAOĞLU, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1983.
- AŞIROĞLU, O. Gazi, *Son Halife Abdülmecid*, Burak Yayınevi, İstanbul, 1992.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, 4 cilt, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1989.
- ATATÜRK, Mustafa Kemal, *Nutuk- Söylev*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989.
- Atatürk'ün Milli Dış Politikası/Milli Mücadele Dönemine Ait 100 Belge 1919-1923*, 2 cilt, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1995.
- ATAY, Falih Rıfkı, *Atatürk'ün Bana Anlattıkları*, Bates Yayınları, İstanbul, 1998.
- ATAY, Falih Rıfkı, *Çankaya*, Bates Yayınları, İstanbul, 1980.
- ATEŞ, Toktamış, *Türk Devrim Tarihi*, Der Yayınları, İstanbul, 1984.
- AVCIOĞLU, Doğan, *Milli Kurtuluş Tarihi*, 4 cilt, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1985.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya, *Tek Adam*, 3 cilt, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1975.
- BARDAKÇI, İlhan, *Vahdettin'den Mustafa Kemal'e*, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993.
- BARDAKÇI, Murat, *Şahbaba*, Pan Yayıncılık, İstanbul, Kasım 1998.
- BAYUR, Hikmet, *Atatürk Hayatı ve Eseri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1990.
- BAYUR, Hikmet, *Türk İnkılabı Tarihi*, c.3, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991.

- BIYIKLIOĞLU, Tevfik, *Atatürk Anadolu'da (1919-1921)*, Kent Basımevi, Ankara, Ekim 1981.
- BORAK, Sadi, *Atatürk'ün Resmi Yayınlara Girmemiş Demeçleri, Halkevleri Atatürk Enstitüsü Araştırma Yayınları*, Ankara, 1980.
- ÇETİNER, Yılmaz, *Son Padişah Vahdettin*, Milliyet Yayınları, İstanbul, Temmuz 1993.
- GENÇOŞMAN, Kemal Zeki, *Atatürk Ansiklopedisi*, 10 cilt, May Yayınları, Mayıs 1971.
- GÖRGÜLÜ, İsmet, *Atatürk'ün Anıları*, Bilgi Yayınevi, Ankara, Ekim 1997.
- GÖRGÜLÜ, İsmet, *On Yıllık Harbin Kadrosu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993.
- GÖRGÜLÜ, İsmet, *Türk Harp Tarihi Derslerinde Adı Geçen Komutanlar*, Harp Akademisi Yayını, Ankara, 1983.
- GÖVSA, İbrahim Alaettin, *Türk Meşhurları Ansiklopedisi*, İstanbul, 1946.
- GÖZTEPE, Tarık Mümtaz, *Vahideddin Gurbet Cehennemi'nde*, Sebil Yayınları, İstanbul, 1991.
- GÖZTEPE, Tarık Mümtaz, *Vahideddin Mütareke Gayyasında*, Sebil Yayınları, İstanbul, 1994.
- HELMREICH, Paul C, *Sevr Entrikaları*, Sabah Kitapları, İstanbul, Mart 1996.
- İĞDEMİR, Uluğ, *Atatürk'ün Yaşamı*, c.1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988.
- İNAN, Afet, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1984.
- İNAN, Afet, *Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991.
- JAESCHKE, Gotthard, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991.
- JAESCHKE, Gotthard, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, 2 Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989.
- KANSU, Mazhar Müfit, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, 2 cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988.
- KOCATÜRK, Utkan, *Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1992.
- KOLOĞLU, Orhan, *Kim Bu Mustafa Kemal*, Boyut Kitapları, İstanbul, Kasım 1997.
- LEWIS, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1998.
- LORD Kinross, *The Rebirth Of a Nation*, Unwin Brothers Ltd., London, 1964.

- MEVLANZADE RIFAT, *Türkiye İnkılabının İç Yüzü*, Yedi İklim Yayınları, İstanbul, Ekim 1993.
- MÜDERRİSOĞLU, Alptekin, *Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1990.
- ONAR, Mustafa, *Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları*, 2 cilt, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1995.
- ORBAY, Rauf, *Cehennem Değirmeni*, 2 cilt, Emre Yayınları, İstanbul, 1993,
- ÖNDER, Mehmet, *Atatürk'ün Almanya ve Avusturya Gezileri*, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1993.
- ÖZAKMAN, Turgut, *Vahdetin, Mustafa Kemal ve Milli Mücadele*, Bilgi Yayınevi, Ankara, Eylül 1997.
- ÖZALP, Kâzım, *Milli Mücadele*, 2 cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1998.
- ÖZER, Mehmet, *Cephelerden Kurtuluş Savaşı'na*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, ty.
- PALMER, Alan, *Osmanlı İmparatorluğu/ Son Üç Yüz Yıl Bir Çöküşün Yeni Tarihi*, Sabah Yayınları, İstanbul, 1993.
- SARIHAN, Zeki, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü (23 Temmuz 1919-22 Nisan 1920)*, c.2, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1994.
- SARIHAN, Zeki, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü (30 Ekim 1918-22 Temmuz 1919)*, c.1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993.
- SELEK, Sebahattin, *Anadolu İhtilali*, 2 cilt, Kastaş Yayınevi, İstanbul, Ocak 1987.
- SONYEL, R. Salahi, *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995.
- SONYEL, R. Salahi, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, c.1-2, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991.
- SOYAK, Hasan Rıza, *Atatürk'ten Hatıralar*, 2 cilt, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1973.
- ŞAMSUTDİNOV, A. M., *Mondros'tan Lozan'a Türkiye Ulusal Kurtuluş Savaşı Tarihi (1918-1923)*, Doğan Kitap, İstanbul, Mayıs 1999.
- ŞİMŞİR, Bilal, *İngiliz Belgeleri'nde Atatürk (Nisan-Aralık 1920)*, c.2, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1975.
- ŞİMŞİR, Bilal, *İngiliz Belgeleri'nde Atatürk (Nisan 1919-Mart 1920)*, c.1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1973.
- ŞİMŞİR, Bilal, *Malta Sürgünleri*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1985.
- TANSEL, Selahattin, *Mondros'tan Mudanya'ya*, 3 cilt, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1991.
- TEVETOĞLU, Fethi, *Atatürk'le Samsun'a Çıkanlar*, Atatürk ve Çevresi Yayınları, Ankara, 1987.

- TEZER, Şükrü, *Atatürk'ün Hatıra Defteri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989.
- TURAN, Şerafettin, *Türk Devrim Tarihi*, 2. kitap, Bilgi Yayınları, Ekim 1998.
- Türk İstiklal Harbine Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri*, Genelkurmay Yayını, Ankara, 1972.
- TÜRKGELDİ, Ali Fuat, *Görüp İştittiklerim*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1987.
- YAVUZ, Dr. Ünsal, *Atatürk-İmparatorluk'tan Milli Devlete*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1990.

Makaleler

- "Atatürk'ün 3 Temmuz 1919'da Erzurum'a Gelişi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, sayı 3, Temmuz 1985.
- AKTEPE, Münir, "Amasya Mülakatı'nın Tam Metni", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, no.14, Kasım 1968.
- AKTEPE, Münir, "Atatürk'e Dair Bazı Belgeler", *Belleten*, c.XXXII, no.128, Ekim 1968.
- BAYUR, Hikmet, "Birinci Genel Savaşın Sonra Yapılan Barış Antlaşmaları", *Belleten*, c.XXX, no.117, 1966.
- HASIRCIOĞLU, Talat, "Kâzım Karabekir Mustafa Kemal Paşa'yı Tutuklamayı Reddediyor", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, no.4, Ocak 1968.
- HOWARD, Harry, "Türkiye'yi Yok Etme Planları", çev. Müge Yılmaz, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, sayı 35, Ağustos 1970.
- JAESCHKE, Gotthard, "Mondros'a Giden Yol", *Belleten*, c.XXVIII, no.109, Ocak 1964.
- KIRZIOĞLU, M. Fahrettin, "Yayınlanmamış Belgelerle Erzurum Kongresinin İlk Günü", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, no.35, Ağustos 1970.
- KUTAY, Cemal, "Amasya Protokolü'ndeki Gizli Madde", *Tarih Konuşuyor* 1, no.2, Mart 1964.
- MUTLUÇAĞ, Hayri, "İşgal Altındaki İstanbul", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, no.6, Mart 1968.
- SAĞLAMER, Kayhan, "Anadolu'nun İşgali ve Yunan Mezalimi Hakkındaki Müttefiklerarası Komisyonun Raporu", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, no.49, Ekim 1971.
- SERTOĞLU, Mithat, "Amasya Protokolü'nün Tam ve Gerçek Metni", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, no.3, Aralık 1967.
- SERTOĞLU, Mithat, "Bir İhanetin Belgesi", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, no.7, Nisan 1968.

- SERTOĞLU, Mithat, "Birinci Cihan Savaşı'na Girişimizin Gerçek Sebepleri", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, no.15, Aralık 1968.
- SERTOĞLU, Mithat, "Mütareke Devrinde Saltanat Şûrası ve Milli Şûra Hazırlıkları", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, no.22, Temmuz 1969.
- SİREL, Münir, "Sevr Anlaşmasını Kabul Eden Saltanat Şûrası", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, no.4, Ocak 1968.
- SONYEL, R. Salahi, "İngiliz Gizli Belgelerine Göre, Albay Lawrence, Haşimi Araplarını Osmanlı İmparatorluğu'na Karşı Ayaklanmaları İçin Nasıl Aldattı?", *Belleten*, c.LI, no.199, Nisan 1987.
- SONYEL, R. Salahi, "İngiltere Dışişleri Bakanlığı Belgeleri'nin Işığında 1919 Osmanlı-İngiliz Gizli Anlaşması", *Belleten*, c.XXXIV, no.135, Temmuz 1970.
- SONYEL, R. Salahi, "Kurtuluş Savaşı Günlerinde Mustafa Kemal-Enver Çatışması", *Belleten*, c.LIV, no.209, Nisan 1990.
- SONYEL, R. Salahi, "Son Osmanlı Padişahı Vahdettin ve İngilizler", *Belleten*, c.XXXIX, no.154, Nisan 1975.
- TEVETOĞLU, Fethi, "Mustafa Kemal Paşa-General Harbord Görüşmesi", *Türk Kültürü*, no.76, Mart 1969.
- UNAT, Faik Reşit, "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Kuruluşuna Ait Vesikalar", *Tarih Vesikaları*, c.1, sayı 1, Haziran 1941.
- UNAT, Faik Reşit, "Atatürk'ün Ankara'ya Gelişi", *Tarih Vesikaları*, c.2, no.10, 1942.
- UNAT, Faik Reşit, "Atatürk'ün Askerlikten İstifası ve Milli Savaşa Millet Ferdi Olarak Başlaması", *Tarih Vesikaları*, c.1, sayı 5, Şubat 1942.
- UNAT, Faik Reşit, "Mustafa Kemal Paşa'ya 9. Ordu Kıtaatı Müfettişi Sıfatıyla Verilen Vazife ve Salahiyetlere Dair Bazı Vesikalar", *Tarih Vesikaları*, c.2, no.12, Nisan 1943.
- YAVUZ, Ünsal, "İngiliz ve Fransız Resmi Belgeleri'nde İstanbul'un İşgalini Hazırlayan Gelişmeler", *Belleten*, c.LVI, sayı 217, Aralık 1992.

KİŞİ ADLARI DİZİNİ

- A. Kemal Bey (Maarif Nazırı), 62.
Abbas Halim Paşa (Nafia Nazırı), 174.
Abdülaziz (Sultan), 136.
Abdülhamit II (Sultan), 27, 42, 78, 86, 103, 104, 114, 124.
Abdullah (Ütgm.), 131.
Abdullah oğlu Ali, 151.
Abdullah oğlu Mehmet, 151.
Abdullah oğlu Musa, 151.
Abdullah Paşa (Harbiye Nazırı), 31, 47.
Abdülmecit (Sultan), 28, 65, 103, 238.
Abdürrahim Efendi (Şehzade), 77.
Abdurrahman Bey (Maliye Nazırı), 42.
Abdurrahman Kâmil Efendi, 226.
Abdurrahman Şeref Efendi (Ayan üyesi), 204.
Adivar, Halide Edip, 172, 205.
Ağaoğlu, Ahmet, 175.
Ahmet Abuk Paşa, 62.
Ahmet Ferit Bey (Nafia Nazırı), 172.
Ahmet Hamdi, 193.
Ahmet İzzet Bey (Evkaf Nazırı), 42, 53.
Ahmet İzzet Bey (Kambur), 42, 45, 52, 53, 78, 79, 86, 89, 130
Ahmet İzzet Paşa, 21, 30, 101, 154.
Ahmet Nuri Efendi, 149.
Ahmet oğlu Emin, 151.
Ahmet Rıza Bey, 179, 180, 181, 182.
Ahmet Şükrü Bey (Maarif Nazırı), 175.
Ali Fevzi Paşa, 62.
Ali Kemal Bey (Dahiliye Nazırı), 172, 229.
Ali Münif Bey (Nafia Nazırı), 175.
Ali Nadir Paşa, 79, 89.
Ali Nâzım Paşa, 62.
Ali oğlu Musa, 151.
Ali oğlu Rıfat, 151.
Ali Rıza Paşa (Bahriye Nazırı), 42, 53, 77.
Ali Şevket Efendi, 148.
Allenby, Edmund, 46, 47, 108.
Amet, Jean (Amiral), 31, 74, 97.
Arif Bey, 41, 112, 131, 148, 228.
Arif Hikmet Paşa (Adliye Nazırı), 42, 51.

Ata Bey (Maliye Nazırı), 53.
 Atasev, Memduh, 131.
 Atatürk, Mustafa Kemal, 17, 51,
 54, 55, 62, 69, 74, 75, 78,
 79, 94, 95, 97, 99, 101, 102,
 103, 105, 106, 107, 109,
 110, 112, 113, 115, 117,
 118, 122-135, 141, 142,
 144-148, 150-154, 156, 158,
 160-167, 171, 173, 176,
 205-215, 217, 219, 221-237.
 Avni Paşa (Harbiye Nazırı), 62,
 120, 172.
 Aybars, Faik, 131.
 Balfour, Arthur James, 23, 26,
 28, 31, 32, 33, 65.
 Basri Bey, 143.
 Behçet Efendi, 148.
 Bekir oğlu Mahmut, 151.
 Bele, Refet, 112, 129, 130, 131,
 147, 149, 150, 160, 228,
 236, 237.
 Bleda, Mithat Şükrü, 45, 174.
 Bliss, Tasker Howard, 89.
 Block, Adam, 26, 27.
 Calthorpe, Somerset A. G., 23-
 26, 28-33, 43, 44, 45, 65, 71,
 72, 73, 76, 85-94, 97, 173,
 174, 209, 210, 211, 222,
 234, 236, 238, 239.
 Cavit Bey, 35, 45.
 Cebesoy, Ali Fuat, 78, 125, 126,
 219, 227, 228.
 Cemal Bey (Konya Valisi), 62.
 Cemal Bey (Sayıştay İkinci Baş-
 kanı), 186.
 Cemal Paşa, 26.
 Cemal Paşa (Mersinli), 78, 112,
 134, 228, 233, 235.
 Cemalettin Efendi (Şehzade), 77.
 Cevat Bey, 148.

Cevat (Çobanlı) Paşa (Erkânı
 Harbiyeyi Umumiye Reisi),
 115-119.
 Cevat (Üsküplü), 142.
 Chilton (Bnb.), 21.
 Churchill, Winston, 126.
 Clemenceau, M. Georges, 87.
 Curzon (Lord), 65.
 Çakmak, Fevzi, 77, 107, 108,
 117, 118, 126, 132.
 Çavraklı Kara Ahmet, 224.
 Dalgaroğlu Bilal, 224.
 Damat Ferit Paşa, 22, 55, 57, 61,
 62, 63 76, 86, 89, 113, 115,
 171, 172, 174, 175, 179,
 182, 192, 201, 202, 203,
 204, 205, 206, 238, 239.
 Dayton (Yzb.), 89.
 Deedes, Wyndham Henry (Ataşe-
 militer), 22, 73, 86, 236.
 Defrance, 89, 173.
 d'Esperey, Franchet, 45, 47, 52,
 54.
 Dirik, Kâzım, 109, 110, 112,
 131.
 Dursun, İsmail Hakkı, 129.
 Duvaux, Louis Ernes, 89.
 Dweyk (Tgm.), 21.
 Ede, İsmail Hakkı, 131.
 Enver Paşa, 30, 103, 126.
 Ethem Bey (Beyrut Valisi), 53.
 Ethem Bey (Samsun Mutasarrıfı),
 128, 160.
 Ethem Paşa, 123.
 Faik Efendi, 149.
 Falkenhayn, Erich von, 126, 127.
 Felon (Alb.), 157.
 Ferdinand (Kral), 104.
 Ferit Paşa (Harbiye Nazırı), 214,
 233-236.

Fitzmaurice, Gerald Henry, 89.
Fuat Bey, 142.
Fuller (Alb.), 48, 88, 89.

Ganizade Hacı Hafız, 223.
Genç Osman (Sultan), 137.
George V. (Kral), 51.
George, Lloyd D., 22, 76, 81, 87.
Gerede, Hüsrev, 112, 131, 165, 166.
Gladston, William Ewart, 200.
Graham, Ronald (Sir), 64, 65, 142.
Graves, Philip P., 86.
Cevat Abbas (Gürer) Bey, 17, 128, 131, 228.

Hacı Adil Bey (Meclisi Mebusan Reisi), 174.
Hacı Ömer, 223.
Hacı Tefvik Efendi, 226.
Hakkı Bey, 142, 143.
Hakkı Paşa, 31.
Halil Bey (Beyrut Valisi), 50.
Halil Fehmi Efendi (Pazarcık Müftüsü), 77.
Halil Paşa, 142.
Hamdi Bey (Tğm.), 69, 132.
Hamdi Efendi (Evkaf Nazırı), 172, 204.
Hardinge (Lord), 48, 50, 86.
Hasan oğlu Elvan, 151.
Hasan oğlu Hüseyin, 151.
Hasan Rıza Bey, 202.
Hasan Tahsin (Osman Nevres) Bey, 92, 94.
Hayati Bey (Üstğm.), 131.
Haydarizade İbrahim Efendi, 42, 53.
Hohler, Tom B., 24, 26, 27 43, 65.
Hoyland, 142, 143.
Hrisostomos (Metropolit), 92, 95.

Hurşit Paşa, 179, 182-184, 186, 188, 192-199, 201, 202, 214.
Hurst (Yzb.), 162.
Hüseyin Kâzım Kadri, 45.
Hüseyin oğlu Mehmet, 151.
Hüseyin Tosun Bey (Erzurum Mebusu), 175.
Hüsrev Sami (Kızıldoğan) Bey, 115.

İbni Sina, 140, 141.
İbrahim Bey, 225.
İbrahim El Haydari Efendi (Şeyhulislam), 22.
İbrahim İzzet oğlu Atıf, 151.
İbrahim oğlu Ömer, 151.
İbrahim Paşa, 137.
İhsan oğlu Mehmet Lütü, 151.
Kâzım (İnanç) Paşa, 108-110.
İsmet (İnonü) Paşa, 114, 142, 143
İsmail Canbulat Bey, 45, 55, 63.
İsmail (Üsküplü) Bey, 142, 143.
İsmail Hakkı Efendi, 148.
İzzet Fuat Paşa (Hariciye Müsteşarı), 238.

Kabakçı Mustafa, 137.
Kâmil Paşazade Abdullah Bey, 53.
Kara Kemal, 45, 55, 175.
Karasu, 45.
Refik Halit (Karay) Bey, 213, 214, 233.
Kasım (Lazkiyeli), 142.
Kâzım Karabekir, 78, 142, 165, 227, 228.
Kel Ali (Yrb.), 142, 143.
Kemal (Piriştinalı), 142.
Kemal Bey (Boğazlıyan Kaymakamı), 63, 175.
Kemal Bey (Topçu Binbaşı), 131, 148.

Kemal oğlu Mustafa, 151.
Kerim oğlu Mehmet, 151.
Kerim oğlu Mustafa, 151.
Kidston, George, 31.
Kör Sadık, 223.
Kostaki Vayani Efendi, 42.

Le Born, 89.

Magliano (Yzb.), 89.
Mahmut Ekrem Bey (Bnb.), 123.
Mahmut Hayret Paşa, 77.
Mahmut II., 137-140
Mahmut Kâmil Paşa (5. Kolordu Komutanı), 174.
Mallet, Louis du Pan, 50.
Mavroudis (Yzb.), 89, 92.
Mazhar Tefvik Bey (Sinop Mutasarrıfı), 129, 130.
Memduh (Atasev) Bey, 131.
Mehmet Ali Bey (Dahiliye Nazırı), 62, 76, 94, 113, 119, 130.
Mehmet Ali Paşa (Kavalalı), 137, 138.
Mehmet Arif Bey (Ayıcı), 131.
Mehmet oğlu Ali, 151.
Mehmet oğlu Durmuş, 151.
Mehmet oğlu Hasan, 151.
Mehmet oğlu Mehmet, 151.
Mehmet Reşat (Sultan), 103.
Mehmet Şerif Paşa, 42.
Mehmet Ziya Paşa, 42.
Memduh Efendi, 149.
Halil (Menteşe) Bey, 175.
Mevlana Ebu İshak Efendi, 140.
Miles (Yzb.), 155.
Millingen, O. van, 149.
Milne, George Francis, 31, 73, 75, 86, 154, 208, 209-212, 233-236.
Mirzaoğlu Ahmet, 223.
Morgan, James, 91, 92.
Murat Bey (Bnb.), 142.

Murat V (Sultan), 103.
Murphy (Alb.), 21.
Mustafa Arif Bey (Dahiliye Nazırı), 41.
Mustafa Asım Efendi, 182.
Mustafa Efendi (Yüzbaşı), 148.
Mustafa Efendi (Meşihat Nazırı), 62.
Mustafa Paşa, 62.
Mustafa oğlu İsmail, 151.
Mustafa oğlu Kemal, 151.
Mustafa Reşit Paşa, 42, 47.
Mustafa Sabri Efendi (Meşihat Nazırı), 172.
Mustafa Vasfi (Süsoy) Bey, 131.
Muzaffer (Kılıç) Bey (Mustafa Kemal Paşa'nın yaveri), 131, 148.
Mümtaz Efendi (Yüzbaşı), 148.

N. Ethem Bey (Ticaret ve Ziraat Nazırı), 53, 172, 214.
Naci Paşa, 121.
Nikola II (Çar), 124.
Nizamettin Bey, 224.
Nurettin Efendi, 70.
Nurettin Paşa (İzmir Valisi), 78, 79, 86, 235

Ohannes Arşaruni Efendi (Patrik), 200.
Ohannes Ferit Bey, 77.
Fethi (Okyar) Bey, 54, 62-64, 114.
Rauf (Orbay), 28, 29, 54, 68, 104, 127, 129, 219, 228.

Ömer Fevzi Efendi (Bursa Müftüsü), 77.
Ömer Fevzi Bey (Trabzon Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti Azası), 194.
Ömer Kerim Bey (Bnb.), 142.

Ömer Yaver Paşa, 42.
Öndersev, Ali Şevket, 131.
İbrahim Tali (Öngören), Bey, 112,
131, 148, 223, 231.

Patrona Halil, 137.
Piriştinalı Kemal, 142.
Price, G. Ward, 28.

Rahmi Bey, 45.
Rahmi Efendi, 149.
Rasim Bey (Alb.), 142.
Rauf Ahmet Bey, 188, 191, 192.
Recep Ferdi Bey (Miralay), 62.
Refik (Saydam) Bey, 112, 131.
Refik (Koraltan) Bey (polis müdürü), 128, 161.
Refik Bey (Milli Ahrar Fırkası üyesi), 179, 182, 183, 201, 215.
Reho (Yzb.), 159.
Reşit Bey (Dahiliye Nazırı), 50, 53.
Reşit Bey (Dr., Diyarbakır Valisi), 45.
Reşit Paşa (Sivas Valisi), 231, 232.
Rıfat Bey, 150.
Rıfat oğlu Ali, 151.
Rıza Bey (Bnb.), 142.
Rıza (Sıryeli) Efendi, 223.
Rıza Paşa, 205.
Rıza Tevfik Bey (Danıştay Başkanı), 172, 238.
Rişar (Yüzbaşı), 155.
Ryan, Andrew, 24, 26, 27, 172, 211.

Ali İhsan (Sabis) Paşa, 33, 34, 212, 235.
Sabri Bey, 62.
Sabri Efendi, 214.
Saffet Bey, 142.
Sait Bey (Maarif Nazırı), 172.

Sait Halim Paşa (Sadrazam), 174.
Sait Molla, 22, 163.
Salisbury (Lord), 200.
Sanders, Liman von, 127.
Selahattin Bey (Albay), 112, 237.
Selim III (Sultan), 137.
Seyyit Abdülkadir Efendi, 62.
Sforza (Kont), 88, 89.
Sherrill, Charles Hitchcock, 134, 135.
Sıtkı Bey (Adliye Nazırı), 62.
Sıtkı Hoca, 164.
Smith, Ian, 86, 89, 91.
Galip Kemali (Söylemezoğlu) Bey, 186, 197, 200,
Sukerizade Tevfik Paşa, 70.
Süleyman Nazif Bey, 46, 47, 199, 201.
Süleyman Şefik Paşa, 77.
Süreya Bey, 143.
Süsoy, Mustafa Vasfi, 131.

Şakir Paşa (Harbiye Nazırı), 62, 76, 106, 107, 110, 113, 117.
Şakir oğlu Nuri, 151.
Şehit Ali Paşa, 140.
Şerif Bey (Yrb.), 142.
Şerif Paşa, 50, 51.
Şevket (Elbasanlı) Bey, 142.
Şevket Bey (Indr.), 142.
Şevket Turgut Paşa (Harbiye Nazırı), 53, 62, 172, 207, 209, 211, 212, 214, 222, 223.

Tahir Efendi, 149.
Tahsin Bey, 142, 143.
Talat Paşa, 26, 30.
Temoğlu İsmail Ağa, 224.
Tevfik Bey (Maliye Nazırı), 62, 172, 204, 238.
Tevfik oğlu Âdem, 151.
Tevfik Paşa, 30, 33, 41, 42, 51-55, 64, 70, 78, 102, 238, 239.

- Tevfik Rüştü (Aras) Bey, 45.
 Thwaites, William (Gen.), 48, 49.
 Topal Osman, 223-225.
 Ali Mümtaz (Tünay) Bey, 131.
 Ali Fuat (Türkgeldi) Bey, 45.
- Wilhelm II (İmparator), 104.
 Wilson (İngiliz Generali), 88.
 Wilson, Woodrow, 87, 203.
 Webb, Richard, 24, 63-66, 69, 77, 89, 93, 173, 184.
- Üryanizade Cemil Molla, 53.
- Vahdettin (Sultan), 13, 21, 22, 27, 30, 32, 33, 35, 41-43, 45, 48, 50-55, 57, 64, 66, 67, 70, 71, 94, 95, 101-107, 120, 121, 126, 133-135, 141, 144, 163, 171, 172, 176, 205, 212, 215, 233, 238.
- Vasfi Efendi (Adliye Nazırı), 62, 172.
- Vehbi Efendi, 223.
- Venizelos, Eleftherios, 68, 76, 81, 85-88, 93.
- Yakup Şevki Paşa, 34, 69, 73, 212, 235.
- Hüseyin Cahit (Yalçın) Bey, 45.
- Yanko Kovenidi Bey, 77.
- Yaver Paşa, 172.
- Yusuf Franko Paşa, 42, 53.
- Yusuf Ziya Bey, 179, 191, 192.
- Yusuf Ziya Paşa, 42, 53.
- Zafiriou Nikolaus, (Alb.), 92.
- Zeki Paşa, 62
- Ziya Gökalp, 174.
- Zoltisher (Yzb.), 159.

